

ISSN: 2564 - 7091 (Basılı)

ISSN: 2630 – 5623 (Elektronik)

Güz 2018 - Sayı 4 - Hakemli Dergi

Fall 2018 - Issue 4 - Peer – Reviewed Journal

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS) yayın hayatına 2017 yılında başlamıştır. Dergi 2017 yılı itibariyle Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, hakemli akademik bir dergidir. DergiPark tarafından listelenmekte ve Eurasian Scientific Journal Index tarafından taranmaktadır.

Dergi; iktisat, işletme, maliye, pazarlama, sosyal politika, çalışma ilişkileri, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve lojistik, hukuk, davranış bilimleri, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, eğitim bilimleri, coğrafya, iletişim bilimleri, sosyoloji, felsefe, antropoloji, sanat ve tasarım, yabancı diller ve edebiyatları, dil bilim, din bilimleri, toplumsal cinsiyet çalışmaları, turizm, gerontoloji, gastronomi ve mutfak sanatları, spor bilimleri alanlarında üretilen Türkçe ve İngilizce çalışmaları ve araştırmaları yayımlayarak Türkiye’de bu alandaki birikime katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yazarların Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderdikleri makalelerin benzer versiyonlarının başka bir yerde daha önce basılmamış olmaları gerekmektedir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, tüm yayın hakları Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne aittir ve yazarlar telif haklarını devretmiş sayıldıklarından yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmez. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.

Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS), which is a peer-reviewed and multi-disciplinary academic journal, began to be published in 2017. The journal will be published on a biannual basis (Spring and Autumn issues). AKSOS is listed by DergiPark and indexed by Eurasian Scientific Journal Index.

The AKSOS welcomes original, up-to-date articles from all disciplines in social sciences and aims to make contribution to the literature and the field of social sciences by publishing theoretical articles and empirical research in Turkish or English to provide a forum for the dissemination of knowledge and findings. Areas relevant to the scope of the AKSOS include: economics, finance, business management, social policies, labour relations, political sciences, public administration, international relations, international trade and logistics, law, behavioral sciences, history, art history, archaeology, Turkish language and literature, pedagogy, geography, communication sciences, sociology, philosophy, anthropology, art and design, foreign languages and literatures, linguistics, theology, gender studies, tourism studies, gerontology, sport sciences and gastronomy and culinary arts.

All papers (or their similar versions) submitted to AKSOS journal must be unpublished. Authors submitting manuscripts to the journal should not simultaneously submit them to another journal. The copyrights of the papers accepted for publication are deemed transferred to Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS). Authors will not be paid any royalty fees. Responsibility of published papers belongs to the authors. Citing without giving due credit is prohibited.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına İmtiyaz Sahibi

Grant Holder in behalf of Akdeniz University, Institute of Social Sciences
Prof. Dr. İhsan Bulut

Editör / Editor

Doç. Dr. Ayşad Güdekli

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın

Arş. Gör. Betül Sabahçı

Arş. Gör. Onur Ertürk

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Arş. Gör. Şükrü Aydın

Kapak Tasarımı / Cover Design

Öğr. Gör. Emrah Onur Karataş

Sayfa Tasarımı / Page Design

Serkan Kırbaç

Basım (Matbaa) / Printing Press

Kutlu Avcı Ofset Form Baskı Ltd. Şti.

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

DergiPark
AKADEMİK

Alan Editörleri* / Specialized Co-Editors

Prof. Dr. Ahmet Ögke
Prof. Dr. Beykan Çizel
Prof. Dr. Mustafa Adak
Prof. Dr. Mustafa Şeker
Prof. Dr. Mehmet Altunkaya
Prof. Dr. Nurşen Adak
Prof. Dr. Selim Çağatay
Prof. Dr. Mustafa Gülmez
Prof. Dr. Osman Eravşar
Doç. Dr. Hasan Şahan
Dr. Öğr. Üyesi Ömür Tosun

Yayın Kurulu* / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Ayhan	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet Ögke	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Beykan Çizel	Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Prof. Dr. Erol Esen	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Altunkaya	Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Gülmez	Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Şeker	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Zekeriya Karadavut	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Hasan Şahan	Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
Doç. Dr. Zehra Yiğit	Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Öksüz	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi

* İsmine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. / – in alphabetical order by name

Danışma Kurulu* / Advisory Board

Prof. Dr. Ata Yakup Kaptan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin Göztaş	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Barbaros Gönencgil	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Belma Güneri Fırlar	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru Güzelcik Ural	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Edibe Sözen	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Emel Şerife Baştürk Akca	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Gian Paolo Luppi	Conservatorio Di Musica G. Battista Martini
Prof. Dr. İrfan Erdoğan	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Binark	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Gökçe	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İrvan	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Atabek	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Özden	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Ayselin Gözde Yıldız	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Karabulut	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Özçetin	Kadir Has Üniversitesi
Doç. Dr. Çisil Sohodol Bir	Bahçeşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Gönül Demez	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Günseli Bayraktutan Sütçü	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Yılmaz	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa Usta	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Yener	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Sırrı Serhat Serter	Anadolu Üniversitesi

* İsmine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. / – in alphabetical order by name

Editörden...

Dergimiz dördüncü sayısı ile sizlerle buluşmaktan onur duymaktadır. Sosyal bilimler alanına siz değerli okuyucularımızın ilgisi ve yazarlarımızın çalışmalarıyla harcadığı emek ve yaptığı katkı ile yayın sürecimizi iki yıldır özveri ve titizlikle yürüterek bu sayıya kadar getirmek bizlere haklı bir gurur yaşatmaktadır. Sosyal bilimler alanında birbirinden değerli ve alana katkı sağlayacak eserler editöryal ve hakem sürecini tamamlayarak bu sayıda olmayı hak etmiştir. Dergimizin ilk makalesi **“Tekno-Metalaşan ve ‘Emeğ’ Dönüşen Oyun”** başlığıyla Filiz Aydoğan tarafından kaleme alınmıştır. Güncel bir konuya ışık tutan çalışmayı bir başka güncel içeriğe sahip, Seçil Deren Van Het Hof, Zeynep Nihan Bakır, Murat Birol tarafından yazılan **“Medya Etkileri Üzerine Deneysel Bir Çalışma: Suriyeli Sığınmacılar”** başlıklı makale izlemektedir. **“Geleneksel Türk Sanatında Çerçeve Kavramı ve Kompozisyon Şemaları”** başlıklı eseri ile Lale Avşar üçüncü çalışma olarak yer almaktadır. Emine Atmaca'nın Elmalı ilçesinin standart Türkçe'den farklı olan ağız özelliklerini incelediği **“Antalya İli Elmalı İlçesi Ağızlarının Standart Türkiye Türkçesinden Farklı Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri”** başlıklı çalışması ve Emel Özdemir'in **“Modernizm, Kentleşme ve Türkiye”** adlı makalesi yer almaktadır. Ardından Yelda Yanat Bağcı'nın ele aldığı **“Aşk-ı Memnu'da Erkeğin Sunumu”** isimli çalışması; Engin Güney'in **“Hegemonik Unsurların Teknolojik Bağlılık Motivasyonları İlişkisinde Tekno-Konformizm”** başlıklı çalışması ve kuramsal bir içeriğe sahip olan Mehmet Sebih Oruç'un **“Bir Düşünce Biçimi Olarak Yapısalcılık ve Dil Felsefesi”** adlı makalesi bulunmaktadır. Sedat Çobanoğlu'nun **“Kamu Örgütlerinde Reform ve Kurumsallaşma Süreci: Sosyolojik Bir Analiz”** başlıklı makalesi ve son olarak Kadir Aydın tarafından kaleme alınan **“Kadınların Düşünce Hayatında Erkeğin Egemenliği: Ev Kadınları Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İl Örneği)”** adlı çalışmasıyla birlikte toplamda 10 değerli makale ile dördüncü sayımızın alana katkı sağlamasını temenni ederim.

Yardımcılarım Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın, Arş. Gör. Betül Sabahçı, Arş. Gör. Onu Ertürk ve yabancı dil editörümüz Arş. Gör. Şükrü Aydın'a her sayıda olduğu gibi bu sayımızda da desteğini esirgemeyen kıymetli hocamız, dergimizin imtiyaz sahibi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. İhsan Bulut'a, enstitü çalışanlarımızdan Durmuş Yıldız ve Durmuş Pekşen'e; son olarak bu sayının sonuçlandırılmasında emek ve vakitlerini esirgemeyen kıymetli dördüncü sayı hakemlerimize teşekkürlerimle...

İyi okumalar.

Doç. Dr. Ayşad GÜDEKLİ

Editör

İçindekiler / Contents

- 11 | Tekno-Metalaşan ve “Emeğe” Dönüşen Oyun / Games Transforming to Techno-Commodity and “Labour” – **Filiz Aydoğan Boschele** (Araştırma Makalesi)
- 23 | Medya Etkileri Üzerine Deneysel Bir Çalışma: “Suriyeli Sığınmacılar” / An Experimental Study on The Media Effects: “Syrian Refugees” - **Seçil Deren Van Het Hof, Zeynep Nihan Bakır, Murat Birol** (Araştırma Makalesi)
- 43 | Geleneksel Türk Sanatında Çerçeve Kavramı ve Kompozisyon Şemaları / Frame Concept and Composition Schemas in The Traditional Turkish Art – **Lale Avşar** (Araştırma Makalesi)
- 62 | Antalya İli Elmalı İlçesi Ağızlarının Standart Türkiye Türkçesinden Farklı Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri / The Phonetic and Morphological Features Different from Standard Turkish of Antalya Elmalı Country – **Emine Atmaca** (Araştırma Makalesi)
- 79 | Modernizm, Kentleşme ve Türkiye / Modernism, Urbanization and Turkey – **Emel Özdemir** (Derleme)
- 97 | Aşk-ı Memnu’da Erkeğin Sunumu / Presentation of Man in Aşk-ı Memnu – **Yelda Yanat Bağcı** (Araştırma Makalesi)
- 109 | Hegemonik Unsurların Teknolojik Bağımlılık Motivasyonları İlişkisinde Tekno-Konformizm / Techno-Conformism in Relation to Motivations for Technological Dependence of Hegemonic Constituents - **Engin Güney** (Derleme)
- 125 | Bir Düşünce Biçimi Olarak Yapısalcılık ve Dil Felsefesi / Structuralism as a Mode of Thought and its Language Philosophy – **Mehmet Sebih Oruç** (Derleme)
- 141 | Kamu Örgütlerinde Reform ve Kurumsallaşma Süreci: Sosyolojik Bir Analiz / Reform and Institutionalization Process in Public Organizations: Sociological Analysis- **Sedat Çobanoğlu** (Araştırma Makalesi)
- 161 | Kadınların Düşünce Hayatında Erkeğin Egemenliği: Ev Kadınları Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İl Örneği) / The Domination of Man in Women’s Thought Life: A Research on Housewives (Erzurum County Sample) – **Kadir Aydın** (Araştırma Makalesi)

TEKNO-METALAŞAN VE “EMEĞE” DÖNÜŞEN OYUN

Filiz AYDOĞAN BOSCHELE¹

Özet

Yaşadığımız çağ, televizyonun yanında sesli ve görüntülü yeniden üretim donanımlarını, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerini, kısaca dijital teknolojileri, dijital oyunları toplumsal yaşamımıza dâhil etmiştir. Bilgisayar internet gibi ortamları içinde barındıran dijital teknolojiler, enformasyonu olduğu kadar eğlenceyi, oyunu, kısaca kültür endüstrisini küresel olarak her yere yaymaktadır. Gerçekten de, XX. yüzyılın sonunda, kapitalist sistemin genişleyen parçası olarak, iletişim teknolojileri ulusötesileşme ve küreselleşme olarak nitelendirilen ekonomik ve kurumsal bir dönüşümden geçmekteydiler. Zaten küreselleşme kavramıyla birlikte duyulan “enformasyon devrimi”, ve “postmodernizm” gibi terimler bizim gündelik yaşamımızı şekillendiren medyadaki kablo, uydu, video, bilgisayar oyunları gibi hem teknolojik hem de yeni TV kanalları, kamusal televizyonculuğun ortadan kalkışı gibi kurumsal değişiklikleri algılamamıza yarayan ipuçlarıydı. XXI. yüzyıl ise bu yeni teknolojilerin icadı ve gelişimiyle temellenen yeni bir çağı, tekno-kapitalizm çağını ortaya çıkardı. Teknolojik yenilik ve buluşların, yaratıcılık ve enformasyonun birincil önemde olduğu günümüz tekno-kapitalizm çağında tüm serbest zaman etkinlikleri gittikçe metalaşmakta ve ev merkezli bir duruma gelmekte; enformasyon, bilgi, eğlence içeren oyunu da içine alan tüm teknolojik ürünler ise değişim değerinin kurallarıyla işlediği birer “tekno-meta” haline gelmektedir. Kültürlerin ortaya çıkışında en önemli öğelerden biri olan oyunun günümüzde metalaşarak, dijital ortamlarda “oyun emeği”ne dönüşmesini inceleyen bu yazı, öncelikle teknolojinin birincil önemde olduğu tekno-kapitalizm çağına ve tekno-kapitalizm çağında oyunun geçirdiği dönüşümü niteleyen tekno-meta kavramına değinecektir. Daha sonra, bir tekno-meta olarak oyunun değişen anlamını ve oyun emeğine dönüşmesini, eleştirel ve kuramsal bir perspektifle tartışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tekno-Meta, Oyun, Oyun Emeği.

GAMES TRANSFORMING INTO TECHNO-COMMODITY AND “LABOUR”

Abstract

The age we live in has integrated voice and video reproduction equipments, telecommunication and computer technology, shortly digital technology and digital games, into our social life. Digital technologies, including computers and the internet, spread information as well as entertainment, games, and culture industry globally everywhere. The terms information revolution and post-modernism which came into our lives with globalization are the clues to help us develop an understanding on the institutional changes such as cable, satellite, video, computer games, the disappearance of public TV. XXIst century, a new age based on the invention and development of these new

technologies, revealed the era of techno-capitalism. In other words, we are living in an age of techno-capitalism based on the invention and development of new technologies. In the era of techno-capitalism, where technological innovation and inventions, creativity and information are of primary importance, all leisure-time activities are becoming more and more commoditized and home-based; all technological products, including information and entertainment, are becoming "techno-commodities" which works with exchange value rules. This study, which examines how commoditization transforms into "game labor" in commodities in the digital environment today will touch primarily on the concept of techno-meta. Then, it will discuss the changing meaning of the game as a techno-meta and its transformation into game labor, with a critical and theoretical perspective.

Key words: Techno-Meta, Game, Game Labour

Giriş

Demiryolları, buharlı gemiler, otomobil ve uçağın icadıyla başlayan ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, günümüzde telekomünikasyon maliyetlerindeki düşüşe imkân sağlayan mikroçipler, uydu antenleri, fiber-optik teknoloji ve internetle devam etmektedir. Gerçekten de, bilgi ve iletişim teknolojileri günümüz toplumlarında baş döndürücü bir şekilde gelişim göstermekte, bilgiye erişim kolaylaşmakta, kişilerarası iletişim ve kitle iletişimi daha rahat bir şekilde sağlanmaktadır. Günümüzde etkisini giderek arttıran kitle iletişim araçları bilgisayar-internet sistemleriyle bütünleşmektedir. Bilindiği gibi, kitle iletişim araçlarının bilgisayar ve internet tabanlı bir hal almasıyla birlikte bu teknolojilere "yeni" sıfatı verilmiş ve yeni iletişim teknolojileri ile birey edilgen durumdan etken duruma geçme imkânı bulmuştur. Pek çok medya kuramcısının sınırlı ve kısıtlayıcı bir iletişim biçimi olarak niteledikleri geleneksel medya karşısında, bireye daha aktif olma vaadi sunan yeni medya ortamları günümüzde giderek daha yaygın hale gelmektedir. Açık, ağ tabanlı, sınırsız, etkileşimli ve merkezsizleşmiş bir yapıya sahip olan yeni medya; birbirinden farklı ve etkileşimli ortamları bir araya getirme özelliğine sahiptir. Kimi zaman çoklu ortam (multimedia) olarak da adlandırılan yeni medya, internet, sayısal televizyon, VCD, DVD, GSM, WAP, GPRS, CD, etkileşimli CD, çift katmanlı DVD, Blu-Ray teknolojisi, mobil sistemler ve benzeri sayısal teknolojilerin tümüne verilen genel bir addır. İnternet teknolojisi ise yeni medyayı biçimlendiren en önemli unsurdur. Elbette, internet teknolojisinin gelişmesine neden olan pek çok etken bulunmaktadır.

Hatırlanacağı gibi, XX. yüzyılın sonunda, kapitalist sistemin genişleyen parçası olarak, iletişim teknolojileri ulusötesileşme ve küreselleşme olarak nitelendirilen ekonomik ve kurumsal bir dönüşümden geçmekteydiler. Zaten küreselleşme kavramıyla birlikte duyulan "enformasyon devrimi" ya da "postmodern medya" gibi terimler aslında bizim gündelik yaşamımızdaki değişiklikleri, medyadaki hem teknolojik(kablo, uydu, video, bilgisayar oyunları) hem de kurumsal değişiklikleri (yeni TV kanalları, kamusal televizyonculuğun ortadan kalkışı gibi) algılamamız için ipuçlarıydı (Ang, 2006, s. 120).

Üstelik bu yeni teknolojiler ve bu teknolojilerin getirdiği anlayış aynı zamanda sermaye ve teknoloji, bilgi ve eğlence sanayilerinin bir arada bulunduğu bir enfo-eğlence

tarzını toplumsal yaşamlarımıza dâhil ediyordu. “Enfo-eğlence” terimi, çağdaş toplumların örgütlenmesinde bilgi ve eğlence sektörlerinin bir arada hareket etmesi anlamına gelmektedir ve bu tanıma uygun olarak, XIX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak oyun giderek daha ciddi duruma gelirken, ciddi etkinlikler de oyun durumuna gelmiş, sporda bile kurallar kesinleşmiştir. Profesyonel oyuncu amatör oyuncunun kendiliğindenliğini ve umursamazlığını yitirmiştir. Spordaki kurallar, tıpkı ticari rekabette olduğu gibi, kurnazlıkla bir başkasını geçmenin önerildiği kısıtlayıcı kurallar haline gelmiştir. Ticaretin spora bu biçimde yansımaya ek olarak, günümüzde sanayi alanında yer alan şirketler de bu türden spor ruhunu kendi alanlarına dâhil etmiştir. Bu girişimin gerçek amacı ise şirketlerin üretimlerini başka deyişle, karlarını arttırabilmektir. Bu da sporu ve oyunu bir kazanç unsuru haline getirmekte ve metalaştırmaktadır (Aydoğan, 2000, s. 235-239).

Öte yandan, günümüzde herkes için daha fazla serbest zaman sağlayan bu yeni teknolojik gelişmeler sayesinde oyunu da içine alan serbest zaman etkinlikleri gittikçe ev merkezli bir duruma gelmekte, bu durum televizyonun yanında sesli ve görüntülü yeniden üretim donanımlarını, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerini, kısaca dijital teknolojileri, dijital oyunları toplumsal yaşamımıza dâhil etmektedir. Başka deyişle, artık, bilgisayar, internet gibi ortamları içinde barındıran dijital teknolojiler, enformasyonu olduğu kadar eğlenceyi, oyunu, kültür endüstrisini de küresel olarak her yere yaymaktadır. Bu durumu değerlendiren pek çok yazar ise yaşadığımız çağı teknolojik yenilik ve buluşların, yaratıcılık ve enformasyonun birincil önemde olduğu “teknokapitalizm çağı” olarak adlandırmaktadır. Oyunun, teknolojinin ve serbest zamanın metalaştığı tekno-kapitalizm çağını açıklayarak başlayan bu yazı, tekno-kapitalizm çağında bir serbest zaman etkinliği olan oyunun yaşadığı dönüşümü eleştirel ve ekonomi politik bir perspektifle ele alacak betimsel bir çalışmadır. Bu nedenle, çalışmada öncelikle, teknolojinin birincil önemde olduğu tekno-kapitalizm çağına ve tekno-kapitalizm çağında oyunun geçirdiği dönüşümü niteleyen tekno-meta kavramına değinilecektir. Daha sonra, günümüzde yeni iletişim teknolojileri nedeniyle bir tekno-metaya dönüşerek bir kitle serbest zamanı etkinliği haline gelen oyunun değişen anlamı ve oyun emeğine dönüşmesini, eleştirel bir perspektifle tartışılacaktır.

Yeni İletişim Teknolojileri’nden Tekno-Kapitalizme

Yapmak, üretmek gibi anlamları bulunan Antik Yunanca tekhné kelimesine yine Antik Yunanca logos kelimesinin eklenmesiyle oluşan teknoloji kelimesi, bir şeyi üretmenin yapmanın toplumsallaşmış bilgisi anlamına gelir. Öyleyse, teknik ile teknoloji arasındaki fark, üretim bilgisinin toplumsallaşması anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal süreçler içinde var olan teknoloji, mülkiyet (patent, lisans, know how vb. araçlarla) ve eşitsizlik (teknolojik olarak geri ülkeler, düşük ar-ge oranları, teknoloji transferi vb. kavramlarla) konularını da içinde barındırır. Bu nedenle, teknoloji tam anlamıyla sosyolojik bir konudur ve gene bu nedenle tüm sosyolojik analizlerde önemli bir yer tutar. Üstelik günümüzde pek çok sosyal değişim ve dönüşümün arkasında iletişim teknolojilerinin bulunduğu yönündeki yaygın kabul gören görüşler göz önüne alındığında, iletişim teknolojilerinin mülkiyet, eşitsizlik ve egemenlik gibi temel toplumsal süreçler içinde değerlendirilmesi gereği özel bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle, toplumsal olarak çeşitli düzeylerde kutsanan iletişim teknolojilerine ve

bu teknolojilerin ürettiklerine ilişkin tüm mitleri ortadan kaldıracabilecek bir ekonomi politik yaklaşım, iletişim teknolojilerinin doğru kavranabilmesinin bir ön koşuludur (Atabek, 2005, s. 56-90). Gerçekten de Teknopoli adlı kitabında teknoloji olgusunu eleştirel bir düzlemde inceleyen Neil Postman, teknolojinin gerçekliği, fakirle zengin arasındaki ilişkiyi, mutluluk anlayışını, siyasi düşüncüyü nasıl değiştirdiğinin incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Teknolojinin işleyişinin kontrolüne sahip olanlar, bundan yoksun olanlar karşısında her zaman egemendirler. Her yeni teknoloji ortaya çıktığında, geleneksel bilgi tekelleriyle rekabete girer ve kendisi yeni bir bilgi tekeli haline gelir. Başka deyişle, kazananlar ve kaybedenler her zaman vardır. Trajik olan ise, kaybedenlerin de kazananları alkışlaması ve desteklemesidir. Yani kaybedenler yeni teknolojileri hep coşkuyla karşılarlar. Yeni teknolojilerin yaşamlarını daha verimli hale getirdikleri konusunda iyimserdirler. Oysa buradaki verimliliğin iyi ölçülmesi gerekir. Başka deyişle, verimli olmanın bedelini de gene sıradan insan ödemektedir (Postman, 2006, s. 30).

Kirshan Kumar (1995, s.10), günümüzde yaşadığımız teknolojik devrim sürecini şöyle değerlendirmektedir: "İçinde yaşadığımız teknolojik devrim sürecini diğerlerinden ayıran, enformasyonun hammadde olması ve bu hammaddenin işlenmesi sonucunda ortaya çıkan ürünün ise yeni bir enformasyon olmasıdır. Söz konusu olan, bir önceki teknolojik devrimlerde olduğu gibi teknolojiye dayalı bir enformasyon değil, enformasyon üzerine çalışan teknolojilerin merkezde olmasıdır" diye belirtmektedir.

Bu anlamda enformasyon, toplumsal anlamda değer kazanmakta; tüm güç ilişkileri kişi, grup ya da toplumun elindeki enformasyona göre yeniden belirlenmektedir. Bu gelişmeler, enformasyon toplumunda yaşayan bireyin gerçeklik algısını da değiştirmektedir. Gerçekten de, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan küresel enformasyon ağı ile birlikte, mekân kavramı değişmiş, siberetik mekân kavramı ortaya çıkmıştır. Paul Virilio'nun da belirttiği gibi, bu siber mekânda artık teknoloji insanları fiziksel uzaklıklar ya da zamansal uzaklıklar bakımından ayırmamaktadır (Virilio, 2000, s. 9). Bauman, bu yeni durumun yani zamansal/mekânsal mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanmasının, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok kutuplaştırdığını belirtmektedir (Bauman, 2006, s. 26).

Günümüzde ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi sayesinde mekân insan bedeninin doğal kısıtlamalarından kurtarılmıştır. Bu tekniklerin yarattığı mekân, siber-mekân "doğal değildir, inşa edilmiştir, hardware dolayımıdır". Gene bu yeni iletişim teknolojileriyle birlikte, enformasyon, günümüzde taşıyıcılarından bağımsız olarak yüzmektedir. Bu teknolojinin yarattığı sibermekan konusunda ileri sürülen özgürlük fikri, reel dünyanın ötesinde ve üzerinde bir yer olarak kalmaktadır. Sibermekanda benlik, fiziksel beden sınırlarından kurtulacağı bir bölge gibi algılanmaktadır. Ama Z. Bauman bu durumun tam tersini düşünmektedir: "Sibermekanda bedenlerin önemi yoktur, ama bedenlerin hayatında sibermekanın kesin ve vazgeçilmez bir önemi vardır" (Bauman, 2006, s. 28).

Bauman'dan farklı düşünen Castells yeni iletişim teknolojilerinin bireysel iletişimi geliştirdiğini, kitleyi heterojenleştirdiğini, geleneksel medya örgütlenmelerinin biçim değiştirdiğini öne sürmektedir. Castells'e göre, yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı gerçek sanallık kültürü, zaman ve mekân algısını da dönüştürmüştür. Yeni iletişim

teknolojileri biyolojik zaman ya da saat zamanı sınırlamasını ortadan kaldırarak, zaman dışı zamanı yaratırlar. Bu durum, bir yandan küresel medya gruplarının yerel piyasalara erişmesini sağlar, bir yandan da insanlara uzaktakilerle etkileşim sağlama olanağını verir. Bu sanal gerçeklikten farklı olan gerçek sanallıkta, medya gerçek deneyimlerin yerini almaz, gerçek deneyimlerin kendisi durumuna gelir. Mc Luhan'ın araç mesajdır yorumunu değiştiren Castells, iletinin aracının kendisi olduğunu söyler. Buna örnek olarak MTV'yi ele alan Castells, çokuluslu şirketlerin gençlik müziği gibi belli iletileri aldığını ve bu iletileri MTV içinde şekillendirdiğini ve MTV müziğinin günümüzdeki gençlerin müzik deneyimi haline geldiğini anlatır (Laughley, 2010, s. 110).

Tekno-Kapitalizm ve Tekno-Meta Olarak Oyun

Teknoloji ile kapitalizm arasındaki ilişki oldukça eskidir ve çağlardan beri “teknoloji” ile “kapitalizm” terimleri Sosyal Bilimler’de de birlikte en çok kullanılan terimler arasındadır. Tekno-kapitalizm yeni teknolojilerin icadı ve gelişimiyle temellenen yeni tür bir piyasa kapitalizmine verilen isimdir. Suarez-Villa, Teknokapitalizmin Yükselişi başlıklı makalesinde teknokapitalizmi, toplumun yeniden üretiminde sermaye yerine bilginin geçtiği toplumlar olarak niteler. Suarez-Villa’ya göre, piyasa kapitalizmine dayalı toplumlarda emek ve sermaye maddi kaynaklarken, tekno-kapitalizm döneminde bunlar ikinci plana geçmiş, yerlerini yaratıcılık ve bilgi gibi soyut kaynaklara bırakmıştır (Suarez-Villa, 2001, s. 4). Tekno-kapitalizm sınırları ve boyutları pek de belli olmayan bir dünyada gittikçe gelişen ve yaygınlaşan bir kavramdır. Tekno-kapitalizm teknolojik buluş ve yeniliklere dayanan piyasa kapitalizminin bir evresidir. Yaratıcılık ve bilgi gibi soyut şeyler, tekno-kapitalizmin özünü oluşturur. Nasıl fabrika emeği ve sermaye sanayi kapitalizmini niteleyen somut varlıklarsa, yaratıcılık ve bilgi de tekno-kapitalizminin somut halledelerdir. Bilindiği gibi, sanayi kapitalizmi boyunca, en büyük değer fabrika üretimi, emek ve yüksek miktarda üretimden elde edilmiştir. Ancak, tekno-kapitalist dönemde bu kaynaklar ikincil önemde kalmıştır. Bunun yerine daha çok soyut kaynaklar önemli hale gelmiştir. Bu duruma uygun olarak, tekno-kapitalizm çağında yeni ekonomik etkinlikler tekno-kapitalizmin temsilcileri olarak ortaya çıkmıştır. Bio-teknoloji, nano-teknoloji, bio-enformatik, software design, sentetik bio-enerji, moleküler programlama, biorobotik gibi kavramlar, XX. yüzyılın elektronik aerospace gibi yeniliklerinin yerini almıştır. Araştırmaların marjinal sayıldığı, üretimin en üst düzeyde olduğu sanayi kapitalizmi çağında sanayi kapitalizminin eski tip sanayileri, örgüt ve firmaları, sürekli devam eden buluşlar ve yenilikler çağından etkilenmiştir. Artık tekno-kapitalist çağın örgüt ve firmaları, araştırma ve buluşların peşindedir (URL-1, 2018).

Daha 1992’de yazdığı kitabında, yaşadığımız çağı kapitalizmin bilgi, enformasyon, bilgisayarlaşma ve otomasyonla işbirliğine girdiği, tekno-kapitalizm çağı olarak adlandıran Douglas Kellner’a göre, tekno-kapitalizm çağında, teknoloji can alıcı bir önem taşımaktadır. Kellner ister sanayi sonrası ister postmodern adına ne dersek diyelim, yaşadığımız toplumların hala meta üretimi ve sermaye birikimine dayandığını ve kültürel, sosyal ve politik olduğu kadar üretim, dağıtım ve tüketime de egemen olan kapitalist buyruklarca yönetildiğini belirtir. Ve önceki eleştirel kuramcıların toplumsal kuramlarına, post-kapitalist kuramlara alternatif olarak, tekno-kapitalizm kavramını önerir. Post-modern ve sanayi sonrası toplumların yeni bir safhası olarak gördüğü

teknolo-kapitalizmi, eleştirel kuram açısından değerlendiren Kellner, eleştirel teorisinin de günümüzün gelişmelerine kendisini uyarlaması gerektiğini savunur. Kellner'a göre, günümüzde teknoloji sayesinde, üretim küreselleşmiş, teknolojik buluşlar iletişimi hızlandırmış, bu durum maliyetleri düşürmüştür. Yeni iletişim teknolojileri, küresel montaj hatlarını yaratmış, küresel sermaye de devletlerin yapabileceğinden daha fazlasını yaparak, işgücünün dünyanın her yerine gidebilen ucuz ve bol olduğu yeni bir kapitalist düzen yaratmıştır. Sermayenin gelişen teknoloji sayesinde bilgi ve eğlenceyi bir arada kitlelere sunduğu bu tekno-kapitalizm düzeninde, bilgisayarlaşma, dijitalleşme ile teknoloji, küresel çapta bir önem kazanmıştır. Bu yeni kapitalizm oluşumunda teknoloji, otomasyon, enformasyon üretim süreçlerinde çok önemli rol oynamaktadır. Kellner, tekno-kapitalizmi, teknoloji ve kapitalist ilişkilerin yeni bir sentezi olarak, yeni tekno-metaların ve tekno-kültürlerin üretimi ile nitelendirilen bir kavram olarak adlandırır.

Gerçekten de, 1980'lerden itibaren bilgi, enformasyon, eğitim, eğlence metalaşmaya başlayarak, kapitalist kâr ve denetime tabii olmuştur. Bu durum, bilgisayar enformasyon hizmetlerinin enformasyon kaynağı olarak kütüphanelerle yer değiştirmesi, eğitimin bilgisayardan parayla satın alınabilen programlarla metalaşması ve paralı televizyonların "bedava" televizyonlarla yer değiştirmesinde karşımıza çıkmıştır. Başka deyişle, bilgisayardaki bilgi, kütüphaneyle yer değiştirmiş, bilgi ve enformasyon metalaşarak, bilgisayar programlarının denetimine girmiştir. Kellner bu bağlamda enformasyonu, bilgiyi ve eğlenceyi içeren tüm teknolojik ürünlerin değişim değerinin kurallarıyla işlediği "tekn-meta"ya dönüştüğünü belirtmektedir. Bu tekno-metaların hemen hepsi zaten piyasanın egemenlerinin denetimindedir. Bu nedenle tekno-kapitalizm, sermayenin toplumsal ve bireysel yaşamdaki hegemonyasını arttırmaya yaramıştır (Kellner, 1992, s. 187). Kellner'ın bu yaklaşımından hareketle, bu yazıda, oyun bir tekno-meta olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde kapitalizme ait yapılar dijitalleşmekte, maddi niteliği ise dosya klasörlerinden elektronik birimlere doğru kaymaktadır. Bu gelişmelerden payını alan ve teknoloji ile işbirliğine giren oyun, dijital ortamlara taşınmakta ve çok büyük bir serbest zaman sanayinin parçası olarak eğlenceyi, dinlenceyi satmak üzere yeniden yaratmaktadır. Başka deyişle, günümüzde çok fazla para, oyun sanayini de içine alan serbest zaman sanayilerine harcanmaktadır. Üstelik oyun oynamayı da içine alacak biçimde serbest zaman etkinliklerini evde toplayan televizyon, radyo, sinema gibi araçları bir araya getiren yeni medya sayesinde oyun ve eğlence ucuza ve hiçbir çaba göstermeye gerek kalmadan alınmaya başlamıştır. Livingstone'un da belirttiği gibi gündelik yaşamlarımız medya ye yeni iletişim teknolojileri olmadan düşünülemez ve artık ev, bir muti-medya kültürünün taşıyıcısı durumuna gelmiştir (Livingstone, 2002, s. 285).

Buna benzer bir biçimde, yeni medya teknolojileri sayesinde oyun da tıpkı sanat, spor, gezi olanakları gibi bir deneyim olmaktan çıkarak, evde oturarak yapılan etkinlikler haline gelmiştir. Bunun için milyonlarca dolar ciroya sahip oyun endüstrisi, oyun için gerekli yer, donanım, giysi ve etkinlikleri de kendi istediği biçimde düzenleyerek, oyunu insanların, çocukların piyasada belli bir fiyata bulabilecekleri bir tekno-meta haline getirmiştir. Bu nedenle, günümüzde oyun deneyimi hem metalaşmış hem de homojenleşmiştir.

Oyun içi satış gelirleri ve interaktif medya sektörü konusunda yapılan bir araştırmaya göre, dijital oyun satışlarından 2016 yılında 94 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2017 yılında ise 104,6 milyar dolar gelirin üzerine çıkılması hedeflenmiştir. Bu rakamlar içinde dijital oyunlar, 49 milyar dolar gibi önemli bir payı oluştururken, oyuncu sayısı ise 2,9 milyardır. Bu rakamların oluşmasında, en büyük etkenin, akıllı telefon satışları olduğu belirtilmektedir (<https://www.cnnturk.com/teknoloji/oyun-endustrisi-200-milyar-dolari-hedefliyor>).

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, Interpress tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye’de 46 milyon internet kullanıcısının bulunduğu, bunların 30 milyonunun, başta mobil olmak üzere bilgisayar ve konsol oyunlarını oynadığı ortaya konulmuştur. Türkiye’de 30 milyondan fazla video oyunu oynayan insanın bulunduğunu gösteren araştırma, Türkiye oyun sektörü büyüklüğünün, 775 milyon dolar gibi devasa bir değere ulaştığını da ortaya çıkarmıştır. Gene araştırmaya göre, 31,2 milyon oyuncunun toplamda 40 milyon saatten fazla oyun oynadığı ülkemizde, hasılatın yüzde 42,5’i yani 332,5 milyon doları mobil oyunlardan, geri kalan yüzde 57,5’i yani 432,5 milyon doları ise bilgisayar ve oyun konsollarından oynanan oyunlardan elde edildiği belirtilmiştir. Ülkemizde yirmi binden fazla internet kafenin bulunduğu da altının çizildiği araştırmada, bu mekânları aylık 7,5 milyon oyuncunun ziyaret ettiği, oyun oynama süresi olarak Polonya ve Rusya’nın ardından ülkemizin üçüncü sıraya yerleştiği, çevrimiçi oyunlara katılımı ise 11. sırada yer aldığı ve gelir bakımından 16. sıraya yerleştiği de saptanmıştır (Kurt, 2017).

Oyun-Emeği Olarak Oyun

Bir etkinlik biçimi olarak serbest zaman, oyun ya da dinlenme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, insanı sıradan zaman, mekan ve kurallardan ayıran oyun, bireyin gizli kalmış yönlerini geliştirmesine ve ifade etmesine yardım eder. Günlük yaşama özgü gereklilik, zorunluluk ve görev alanının dışında yer alan oyun da, tıpkı serbest zaman gibi çalışma zamanından ve duygusundan arta kalan bir şey değil, yaşama sanatında bireyin yeteneklerini geliştiren bir alandır. Oyun, toplumsal kişiliğinin her şeyi kapsayan taleplerinden kurtulmak isteyen kişiye bireyselliğini gerçekleştirebileceği bir yer açmaktadır (Reisman, 1969, s. 266). Oyun konusunu inceleyen bir başka düşünür olan Schiller’e göre, modern toplumda birey, bütünden kopmuştur. Mantık ve duyumsallık arasındaki çatışmada uygarlık duyumsallığı ussallaştırırken, aynı zamanda onu mantığa bağımlı duruma getirmiştir. İnsan yaşamında bu iki güdünün uzlaştırılması için üçüncü bir güdüye gerek duyulur; bu da insanı güzelliğe ve özgürlüğe kavuşturacak olan oyun güdüsüdür. Schiller, estetikteki güzelliğin özgürlüğe yol açması nedeniyle, siyasal sorunların çözümüne gidilirken bile oyun alanından geçilmesi gerektiğini belirtir, çünkü insan ancak iç ve dış baskılardan özgür olduğu zaman özgür olur; bu durumda özgürlük, yerleşik gerçeklikten kurtulma özgürlüğü olur. “İnsan ancak gerçek ciddiyetini yitirdiği ve ihtiyaç hafiflediği zaman özgür olur... Gerçekten insancıl bir uygarlıkta insan yaşamı, çalışmak yerine eğlenmek olacak ve insan ihtiyaç yerine gösteriş içinde yaşayacaktır”. Gereksinmenin yerini bolluğun almasıyla, acı veren iş ve baskılar ortadan kalkacak, oyun özgürlüğüne kavuşacaktır. Bu özgürlükle birlikte, doğa tahakkümden, birey kendisini çalışma aracı durumuna getiren üretim ilişkilerinden kurtulacaktır. “Düzen ancak bireylerin özgür doyunluğu üzerine kurulduğu ve bu doyun-

lukla sürdürüldüğü takdirde özgürlük olur" (Reisman, 1969, s. 214-216). Bu nedenle, insanlıktan çıkarıcı mekanik ve tekdüze çalışma dünyası, özgürlüğün bulunmadığı bir dünyadır. Böyle bir yaşamda, oyun çalışmayı ve çalışmadan serbest zamana taşınan baskıcı nitelikleri ortadan kaldırması nedeniyle, üretici ve yararlıdır (Reisman, 1969, s. 223).

Tanımına bakıldığında oyun; zorunlu olmayan, ekonomik bir zorlama amacıyla değil, kendi başına bir amaç olarak girilen okuma, hobiler, spor, dinlenme gibi serbest zaman etkinliklerinden biridir. İnsanı sıradan zaman, mekân ve kurallardan ayıran oyun, bireyin gizli kalmış yönlerini geliştirmesine ve ifade etmesine yardım eder. Günlük yaşama özgü gereklilik, zorunluluk ve görev alanının dışında yer alan oyun, yaşama sanatında bireyin yeteneklerini geliştiren bir alandır (Reisman, 1969, s. 266). Oyun olgusunu ruhçözümleme açısından inceleyen Freud da oyunu, zorunluluk alanının dışında kalan bir kavram olarak nitelemiştir. Freud'a göre, bilinç alanında gerçeklik ilkesinin denetimine girmeyen tek alan, çocuk oyunlarının da kaynağını temsil eden ve insanın daha sonraki yaşamında sanat düzeyinde ortaya çıkan imgelem yetisidir. Başka deyişle, oyun ve imgelem, gerçeklik ilkesinin özgürlük ve mutluluk üzerine koyduğu sınırlamaları kabul etmez; her ikisi de var olandan daha iyisini isteyebilmeyi unutturmaması, daima hatırlatması nedeniyle eleştirel bir yapı taşır (Marcuse, 1968, s. 169).

Kültürün oyundan doğduğunu ileri süren kültür tarihçisi Johan Huizinga'ya göre "*kültür; başlangıçtan itibaren oynanan şeydir*". İlkel topluluklarda avlanma gibi zorunlu gereksinmelerin karşılanmasına yönelik etkinlikler oyun biçiminde yapılmıştır. Bu topluluklarda oyun, yaşamın ve dünyanın yorumlanması biçiminde yer almaktadır. Bu nedenle kültür, oyun ortamında gelişmiştir. Tapınma, şiir, müzik, dans, bilim, ilkel dönemlerde hep birer oyun olarak yer almıştır (Huizinga, 1995, s. 68 ve 86-88). Huizinga'ya göre, XIX. Yüzyılın son çeyreğinden başlayarak oyun giderek daha ciddi duruma gelirken, ciddi etkinlikler de oyun durumuna gelmiştir.

Harold Wilensky de, sanayi devrimiyle birlikte emek ile serbest zaman arasında meydana gelen kopmaya karşı, bugün modern toplumun her ikisini birbirleriyle kaynaştırmaya; çalışmayı oyuna, oyunu da çalışmaya dönüştürmeye çalıştığını belirtmiştir. Beyaz yakalılar arasında kahve molaları, büyük işadamları ve profesyoneller arasında öğle yemekleri, gece vardiyasında çalışanlar arasında kâğıt oyunları, çalışma dışı zamanlarda "do-it yourself" olanakları, başka işlerde çalışma, satış görevlilerinin müşterilerle golf oynaması gibi şeyler çalışmayla çalışma olmayan arasındaki boşluğu bulanıklaştıran, kapatan şeylerdir (Wilensky, 1960, s. 546).

Yukarıda da görüldüğü gibi, hem Huizinga hem de Freud oyunu ciddi etkinliklerin dışında, yaşamın yalnızca pazar günlerine ait bir dinlenme öğesi olarak değerlendirmekte ve bu nedenle oyun olan etkinliklerle ciddi etkinlikler arasında bir fark olduğunu görüşündedirler. Ancak tekno-kapitalizm çağında, yeni medya teknolojileri kamusal alan ve özel alan, çalışma ve serbest zaman arasındaki ilişkileri bulanıklaştırmıştır. Yani günümüzde oyun da (fantazy), ciddi olanla (reel yaşam/gerçeklik) iç içe yaşanmaktadır.

Oysa modernleşme sürecinin başlangıcında insanların özel alanları ve kamusal alanları arasındaki sınır belirgindi. Aile ve ev ortamları özel alanları, evdışı ortamlar ise kamusal alan olarak tanımlanmıştı. Bu dönemde ortaya çıkan kitle iletişim araçları

da özel ve kamusal alan/oyun ve ciddi olan arasındaki ayrımın pekişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak tekno-kapitalizm çağında yaşamımıza giren dijital teknolojilerle birlikte, özel ve kamusal alanın ayrım sınırında bir karışıklık dikkati çekmektedir. Artık internetin sağladığı olanaklarla birçok meslekte çalışan insan, iş yerini eve taşımaya başlamış, böylece modern öncesi dönemlerdekine benzer biçimde evin, yani özel alanın yeniden işlik olarak kullanılması söz konusu olmaya başlamıştır. İnternet ortamında geliştirilen sosyal medya ise insanlara zamansal ve uzamsal alanları ve sınırları geçersizleştirircesine oyun oynama ya da oyun zamanı olanağı sağlamış bulunmaktadır.

Artık hem modern insandan çalışma zamanında eğlenmesi, eğlenme zamanını da üretken geçirmesi beklenmektedir. Günümüzde oyunun bir tekno-meta durumuna gelmesi ve internet şirketlerinin kullanıcıların oyun emeğini rahatça sömürebilmesi, bu durumdan kâr edebilmesi ve kârını biriktirebilmesi, dijital ortamlarda emeğin oyun gibi hissedilmesinin sonucundadır. Oyun metalaşmıştır ve ne yazık ki sermayenin sömürmediği serbest zaman kalmamıştır (Fuchs, 2015, s. 188-191). Çünkü yeni medya ağlarında kullanıcılar, bu ağları en çok eğlence amaçlı olarak ve boş zamanlarında kullanırlar. Oyunun da içinde olduğu, serbest zamanlarında pek çok çevrimiçi ağ için yorumlar yaparak, profillerini yenileyerek, bir şeyler alıp satarak, oyun oynayarak hiç fark etmeden çalışmaya devam ederler. Burada geçirdikleri vakit ve ürettikleri bedava içerik ile Fuchs'un "oyun emeği" dediği, ödenmemiş emek üretirler (Netchitailova, 2017, s. 6).

Başka deyişle, günümüzde oyun da sosyal medya şirketlerinin sermaye birikiminde emek yönünün bir aracı durumuna gelmiştir. C. Fuchs, Dijital Emek ve Karl Marx adlı kitabında, Kücklich'den ödünç aldığı oyun-emeği kavramını dijital oyunların emeği nasıl sömürdüğüne dikkat çekmek üzere kullanır. Fuchs'a göre, çalışma ve serbest zaman arasındaki ayrımın çöküşü, bu sömürünün ana kaynağıdır. Günümüzde çalışma oyun özelliğine bürünürken, serbest zaman ve eğlence zamanı da çalışmaya benzemeye başlamıştır. İşte burada yeni medya teknolojileri kullanıcılarının emeğini sömürmekte, kâr elde etmekte ve kârı biriktirmektedir. Başka deyişle, "kapitalizm, emek ve oyunu yıkıcı bir diyalektikle birbirine bağlamıştır" (Fuchs, 2105, s. 191).

Hardt ve Negri'ye göre ise bireylerin yeni medyada gerçekleştirdikleri internet etkinlikleri duygulanımsal emek yoluyla kapitalistler tarafından kâra dönüştürülür. Yeni medyadaki oyuncuları da içine alacak biçimde kullanıcılar, bu yeni trendin parçası olma yoluyla emeğin, kolektif öznelliklerini, sosyalliğini ve toplumun kendisini üreten emek pratiklerini ortaya çıkarma anlamında duygulanımsal emeğin bir parçasıdır. Bu türden emek, insan etkileşimi ve iletişiminin anlarına gömülmüştür ve bu emeğin ürünleri, rahatlama duygusu, bağlanmışlık duygusu ya da cemaat duygusu yaratan elle tutulamayan bir emektir. "Bu emek, duygulanımların yaratılmasına ve manipülasyonun bulunduğu insani bir temas üzerine kurulmuştur". Duygulanımsal emek, serbest zaman boyunca ortaya çıkar ve bu bakımdan değerlendirildiğinde insanlar bütün gün çalışmış olurlar. Böylelikle, çalışmanın daha çok bilgi üretimiyle yer değiştirdiği, sürekli fikirlerin üretildiği, üretimin sık sık çalışma zamanının dışına taşıdığı tekno kapitalizm çağında ne yazık ki serbest zamanlar da bu biçimde sömürülmektedir (aktaran Netchitailova, 2017, s. 6). Başka deyişle, dijital ağlar, kullanıcıların etkinliklerinin kâra dönüştüğü tekno-kapitalizm çağının tam bir yansımasıdır.

Sonuç

Oyunun, teknolojinin ve serbest zamanın giderek metalaştığı, endüstrileştiği bir tekno-kapitalizm çağında yaşamaktayız. Tekno-kapitalizm çağında, teknolojik yeniliklerle hep "yeni"lenen tekno-metalar, insanların özgün bir serbest zaman ya da oyun deneyimi yaşamasını ortadan kaldırmıştır. Daha da kötüsü, yukarıda C. Fuchs'un da belirtildiği gibi, günümüzde, yeni iletişim teknolojilerinin oyun oynama ve çalışma etkinliğini hem çalışma hem de çalışma dışı zamanlara yayabilmesi becerisi, bireye verili düzenin etiği ve değerleri dışına çıkabileceği oyunlar oynayıp, var olandan farklı bir yaşamın düşlerini göreceği bir serbest zaman da bırakmamıştır.

Günümüzde, tekno-metalaşan ve emeğe dönüşen oyun, örneğin, Antik Çağ'da zaman geçirme aracı olarak kullanılması açısından eğitimde temel öneme sahipti. Bu dönemde oyun, çalışanı dinlendirmesi, çalışmanın getirdiği gerginlikleri gidermesi açısından yararlıdır. Ama oyun, çalışma alanıyla ilgili bir etkinlik olduğundan, uygun bir serbest zaman etkinliği değildir, çünkü Aristoteles'in tanımladığı serbest zaman, çalışmanın ve çalışma yaşamının bulunmadığı mutlu bir varoluş biçimidir. Yaşamdaki her şeyin dolaysız ve mutlak bir biçimde algılandığı, katı kurallar ve formaliteler, nezaket kuralları ve şiddetin iç içe yaşandığı Ortaçağ'da ise günümüzde en sakin oynanan satranç oyunu bile çok büyük bir heyecan içinde ve oyunun sonundaki yenilginin hayatın sonu olduğu düşüncesiyle oynanmaktaydı. Çünkü oyunda yenilmek, toplumun her kesimi için yaşamda da itibar kaybı ya da küçük düşme olarak algılanmakta, mutluluk, mutsuzluk, iyi, kötü gibi şeyler yüceltilmiş görünümde yaşanmaktaydı. Modern dünyanın yaşama etiği Püriten ahlak da oyunu, eğlenceyi ödev ve çalışmadan sonra gelen etkinlikler olarak görmüş; insanların, dünyaya Tanrı'nın evinde oyun oynamak için değil, çalışma evi olan dünyada çalışmak için geldiklerini belirtmişlerdir.

Oyun oynamanın yasaklanışının, Amerikan kültüründe özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra "eğlence ahlakı" denen yeni bir yaşam biçimiyle ortadan kalktığını savunan Martha Wolfenstein, modern dönemde eğlencenin, oyunun tabu olmasa bile sanık olma durumundan çıkarak zorunlu bir etkinlik olma eğilimine girdiğini, sıradan insanın aşırı eğlenmeden dolayı suçluluk hissetmek yerine, eğlenemediğinde utandığını belirtmektedir. Eğlence ahlakının çalışma yaşamını da kuşattığını belirten yazar, önceleri çalışmadan yalıtılan eğlencelere ya da yemeklere gitme gibi etkinliklerin bugün artık çalışma ilişkilerinin bir parçası durumuna geldiğini, gene daha önceleri çalışma etkinliği ile ilgili görülmeyen hoş giderlik, sevilen biri olma gibi kişilik özelliklerinin de artık çalışma yaşamında çok önemli yer tutmaya başladığını ifade etmektedir. Wolfenstein, oyunun çalışmaya sızması sonucunda, insanların kendilerine, "Benden hoşlandılar mı?", "Onlar üzerinde iyi bir etki bırakıyor mu?" gibi sorular sormak zorunda kaldıklarını, oyunun ise, tıpkı çalışma yaşamında olduğu gibi, insanı kendisine "Benden beklenen performansı gösterdim mi?" sorusunu sormaya götürdüğünü dile getirmektedir (Wolfenstein, 2001, s. 117-118).

Oysa oyun tam da bu işlevin tersidir. Yani, oyun, bireye dış gerçekliğin kendisine yüklediği rollerden sıyrılmak, kendini bundan bağımsız olarak tanımlayabilmek ve kendini özgür hissedebileceği bir varoluş kazandırmak amacıyla kullanılabileceği bir alan açmaktır. Huizinga'nın (1995, s. 164) da belirttiği gibi oyun;

Belli bir zaman ve irade sınırları içinde aşikâr bir düzene uygun olarak, serbestçe rıza gösterilen kurallara uyularak ve maddi yarar ve gereklilik alanının dışında cereyan eden bir faaliyettir. İster kutsal bir oyun, isterse sıradan bir bayram, ister bir ayın, isterse hoşça vakit geçirme söz konusu olsun, oyunun ortamı büyülenme ve heyecan ortamıdır. Aktarım ve gerilim duyguları faaliyete eşlik etmekte ve bu faaliyet kendisiyle birlikte neşe ve gevşeme getirmektedir.

Ama daha önce de belirtildiği gibi, günümüzde bir tekno-meta haline gelen oyun, dijital ortamlarda parayla oynanmakta ve heyecan, büyülenme yerine ölümcül sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, tekno-kapitalizm çağında dijital oyunlar günümüzdeki emek sömürsünün çok önemli bir bağlamını temsil etmektedir. Oyunu da içine alan serbest zaman etkinlikleri, çalışma etkinliğinde olduğu gibi insanlara maddi açıdan gerekli ya da yararlı etkinlikler değil, insanların özgür olarak kendilerinin seçtiği etkinlikler olmalıdır. Çünkü toplumun ve kültürün gelişmesi, bu özgür zaman ve insanın yaratıcılığını ortaya çıkaran serbest zaman etkinlikleri sayesinde sağlanmıştır. Ancak, günümüzde edilgin bir öge olarak yer aldığı reel yaşamın karşısında çalışma yaşamını çekilir kılmak için oyuna yönelen tekno-kapitalizm çağının insanının oyunları, “belleksizleşmenin ve unutmamanın” bir aracı olarak oynanmaktadır. Bu unutmama ve belleksizleşme, günümüzün insanının reel yaşamda anlamlandıramadığı yaşamını, sosyal medyada, dijital oyun platformlarında, şifa enerjilerinde anlamlandırmaya çalışmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bu tür anlamlandırma Oskay’ın da belirttiği gibi, reel dünyadan uzaklaşarak, “içselleştirilmiş” bir dünyaya çekilerek yapılan ve ne yazık ki var olan toplumsal yaşamı ve onun ardındaki egemenlik yapısını pekiştirmeye yarayan eksik, çarpıtılmış bir oyalanma olarak kalmaktadır (Oskay, 1998, s. 169).

Kaynakça

- Ang, I. (1996). *Living Room Wars: Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. London: Routledge Publications.
- Atabek, Ü. (2005). İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar. S. Alankuş (Ed.). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya içinde*. (s. 56-90). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Aydoğan, F. (2000). *Medya ve Serbest Zaman*. İstanbul: Om Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme*. A. Yılmaz. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. S. Oğuz & T. E. Kalaycı. (Çev.). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Güngör, N. (2016). *İletişim - Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kibabevi.
- Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens*. M. A. Kılıçbay. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kellner, D. (1992). *Critical Theory, Marxism and Modernity*. Mary Land: John Hopkins University Press.

- Kumar, K. (2004). Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları. M. Küçük, (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Kurt, U. (2017, Ekim 15). Türkiye Oyun Sektörü Büyüyor [Web log post]. Retrieved from <http://www.oyunder.org/turkiyede-video-oyun-pazari-buyuyor/>
- Livingstone, S. (2002). Young People and New Media Childhood and the Changing Media Environment. London: Sage Publications.
- Marcuse, H. (1968). Aşk ve Uygarlık. S. Çağan. (Çev.). İstanbul: May Yayınları.
- Netchitailova, E. (2017). Flaneur Aylak ve Empatik İşçi. F. Aydoğan. (Çev.). (Ed F. Aydoğan.), Yeni Medya Kuramları içinde. (pp. 1-21). İstanbul: Der Yayınları.
- Oskay, Ü. (1998). Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oyun Endüstrisi 200 Milyar Doları Hedefliyor. (2017, Ağustos 8). <https://www.cnnturk.com/teknoloji/oyun-endustrisi-200-milyar-dolari-hedefliyor>.
- Postman, N (2006). Teknopoli - Yeni Dünya Düzeni. M. E. Yılmaz. (Çev.). İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Reisman, D. (1969). The Lonely Crowd. New Heaven and London: Yale University Press.
- Suarez-Villa, L. (2001). The Rise of Technocapitalism. In Science & Technology Studies Vol.14, No.2. pp. 4-20.
- URL-1: www.technocapitalism.com/Introduction.htm (Erişim Tarihi: 13.10.2018).
- Virilio, P. (2000). The Information Bomb. C. Turner. Trans. (Çev.). London and New York: Verso.
- Wilensky, H. (1960). Work, Careers and Social Integration. International Social Science Journal. No.12. pp.543-560.
- Wolfenstein, M. (2001). Eğlence Ahlakının Ortaya Çıkışı. F. Aydoğan. (Çev.). Defter. Vol.43. s. 109-120.
- Weber, M. (2008). Sosyoloji Yazıları. (Çev. Parla, T.) İstanbul: Deniz Yayınları.

MEDYA ETKİLERİ ÜZERİNE DENEYSEL BİR ÇALIŞMA: "SURIYELİ SĞINMACILAR"

Seçil DEREN VAN HET HOF¹, Zeynep Nihan BAKIR² ve Murat BİROL³

Özet

2011'den bu yana 2 milyondan fazla Suriyeli sığınmacı Türkiye'ye gelmiş ve bu sığınmacıların önemli bir kesimi büyük şehirlerin kenar mahallelerine yerleşmiştir. Bu gelişmeyle sığınmacıların ulusal ve yerel medyada nasıl temsil edildiğinin, Türk vatandaşlarının yeni komşularına ilişkin algılarında belirleyici olduğu varsayımı ile Türkiye'de akademisyenler sığınmacıların ulusal ve yerel medyada nasıl temsil edildiklerine özel bir önem atfetmişlerdir. Sığınmacıların medyada temsilini konu alan ve genellikle içerik ve söylem analizi yöntemleriyle gerçekleştirilen bu akademik çalışmalar ırkçı olmasa da, ayrımcı ve dışlayıcı tutumların çok yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Ne var ki, bu medya içeriğinin Suriyeli sığınmacılara ilişkin kişisel algılara nasıl yansıdığına ilişkin bir bulgu ortaya konmamıştır. Bütünleşik çerçeve analizine dayanan bu çalışma Suriyeli sığınmacılar konusunu bir örnek vaka olarak kabul ederek medya mesajlarının değerleri, algıları, değerlendirmeleri ve tutumları belirgin biçimde etkileyip etkilemeyeceğini sorgulanmaktadır. Bu amaçla Likert ölçeği ile yanıtlanması istenen anket formu deney ve kontrol gruplarındaki tutumların karşılaştırılması için uygulanmıştır. Deney grubu, Save the Children UK için Don't Panic London tarafından hazırlanan 90 saniyelik "Most Shocking A Day" videosunu izledikten sonra anket sorularını cevaplamıştır. Video üçüncü yıldönümünde Suriye iç savaşı hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Sözcüklerden çok görüntüler üstüne kuruludur. Deney grubunda yer alan üniversite öğrencilerinin tutumlarının kontrol grubundakilere göre çok daha hoşgörülü ve empatik olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma medya mesajlarının etkisini ortaya koyarak mevcut ayrımcı söylemi zayıflatmak amacıyla sosyal reklama başvurulması gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar sözcükler: Medya etkileri, Suriyeli sığınmacılar, Bütünleşik çerçeveleme analizi, Deneysel araştırma.

AN EXPERIMENTAL STUDY ON THE MEDIA EFFECTS: "SYRIAN REFUGEES"

Abstract

Since 2011, more than 2 million refugees took refuge in Turkey and most of them settled in the suburbs of major metropolitan areas. Since then, Turkish academics have paid significant attention to how the refugees are represented in the national and local media, assuming that the media representations will have a determining effect on the

1. Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sdvhhof@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8939-0142>

2. Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, zeynepnihan.bakir@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9989-2042>

3. Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, muratbirol106@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6559-9403>

Turkish citizens' reception of their new neighbours. These studies which were mainly content and discourse analysis, found out that the Turkish media permeates attitudes that are discriminatory and excluding, if not racist. However, there was no evidence how this media content is reflected in individual perceptions on Syrian refugees. Based on integrated framework analysis, this study aims to find out if media messages can remarkably effect values, perceptions, evaluations and attitudes by taking the Syrian refugee issue as an exemplary case. We applied a Likert scale based questionnaire to compare the attitudes of test and control group. Test group took the questionnaire after watching a 90 seconds long "Most Shocking Second A Day" video created by Don't Panic London for Save The Children UK. The video, which was based on images rather than words, aims to raise awareness on the effects of the Syrian civil war on its third anniversary. The attitudes of the university students who watched the video for the first time were significantly more tolerant and symphatetic towards the problems of refugees than those do did the questionnaire without watching it. Our research showed that media messages can be demonstrated by empirical research more solidly. Our research indicated the effects of the media messages and pointed to the need of more social advertising endeavours in order to fight the existing discourse of discrimination.

Keywords: Media effects, Syrian refugees, integrated frame analysis, experimental research.

Giriş

Denis McQuail (1994, s. 327), "kitle iletişim çalışmalarının tamamı medyanın önemli etkileri olduğu öncülüne dayanır" demiştir. Gerçekten de kitle iletişim araçları üzerinden yayılan mesajların bireyler üstündeki etkisi Harold Lasswell'in 20. yy.'ın başındaki propaganda çalışmalarından beri iletişim alanının başat konularından biri olmuştur. Medya içeriklerinin ve mesajlarının bireylerin siyasal tercihleri, tüketim alışkanlıkları, şiddet eğilimleri, toplumsal değişim üstünde etkisi çeşitli araştırmalara ilham vermiştir. Medya etkilerini belirlemeye yönelik araştırmalar sosyal psikolojik deneylerden alımlama çalışmalarına çok farklı kuramsal yaklaşımlar ve araştırma teknikleriyle incelenmektedir. Bu çalışma bütünlük çerçevelene yaklaşımından yola çıkarak deneysel bir yöntemle medya etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu etkiyi gözlemlemek için konu olarak 2011'den bu yana çeşitli şekillerde Türkiye'nin gündeminde olan Suriyeli sığınmacılar konusu örnek olay olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle çerçevelene yaklaşımının bütünlük süreç modeli kısaca ele alınmış ardından Suriyeli sığınmacılara ilişkin mevcut çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırma tasarımı açıklanmış ve bulgular önceki çalışmalarla karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Araştırma temel bir soruya yanıt vermeyi amaçlamaktadır: medya mesajları insanların tutumlarının yönünü ve gücünü belirlemede ne kadar etkilidir?

Çerçevelene Yaklaşımı ve Bütünlük Süreç Modeli

Çerçevelene kavramı bilişsel psikoloji kökenlidir, ancak çerçevelene yaklaşımı hem çok sayıda farklı disiplinden beslenir hem de o ve iletişim alanında çok sayıda araştırma

bu kavramdan hareket eder. Kuramsal öncülleri, çerçeveleme yaklaşımının etki araştırmaları başlığı altında değerlendirilmesini gerektirir (Scheufele, 1999, s. 104). Medyanın belli bir olayı ya da konuyu nasıl sunduğunu inceleyen araştırmalar, zaman zaman hiç bir çerçeve belirlemeseler de, genellikle çerçeveleme analizi olarak adlandırılmaktadır (van Gorp 2007, s.61). Gitlin (1980, s. 7), çerçevelemeyi, “söylemin rutin olarak bir düzenleme aracı olarak kullandığı seçme, vurgu yapma ve sırta bırakma süreçlerinin kavrama, yorum ve sunum şekilleri” olarak tanımlamaktadır. Cappella ve Jamieson ise (1997, s. 47), çerçevelerin bilgiyi etkinleştirdiğine, kültürel etik ve değerleri teşvik ettiğine, böylelikle de bağlamlar yarattığına işaret etmişlerdir. Robert Entman da (2004, s. 5) çerçevelemenin “olayların ve konuların bazı cephelerini seçmek ve vurgulamak; belli bir yorum, değerlendirme ve çözüm için aralarında ilişkiler kurmak” şeklindeki tanımına dayanan araştırmaların yaygınlığına işaret eder. Bu uygulamalarıyla söylem ve geleneksel içerik analizinden ayrıştırılması güç olan çerçeveleme yaklaşımının araştırma tasarımının çok esnek bir hal alması çeşitli eleştirileri gündeme getirmiştir.

Kültürel fenomenleri kapsayan çerçeveleme paketinin içinde akıl yürütme araçları vardır. Bu araçlar açık ya da gizil gerekçelendirmelerden, zamansal sırasıyla nedenler ve sonuçlardan oluşur (Gamson and Modigliani, 1989). Entman (2004), bu akıl yürütme araçlarını dört işlevde; belli bir sorun tanımı, nedensel yorumlama, ahlaki değerlendirme ve çözüm önerisi olarak tanımlamıştır. Okur/izler kitle bir çerçeveyi yorumlamaya çalıştığında akıl yürütme araçları devreye girer ve sorunun ne olduğu, bu sorundan kimin sorumlu olduğu vb. mantıksal çıkarımlar yapar. Başka bir ifadeyle metnin içeriğindeki mesajdan ayrı olarak, mesajın nasıl okunması gerektiğini belirleyen akıl yürütme araçları devrededir. Elbette aynı çerçeveye maruz bırakılan insanların bazıları akıl yürütme araçlarını güçlü bir biçimde dikkate alırken, diğerleri görmezden gelebilir, hatta karşıt mantık yürütebilir (Hall, 1980). Ancak her durumda çerçevede sunulan bilişsel şemaya karşı bilişsel, duygusal ve deneyimsel bir tepki, yani bir tutum geliştirecektir. Bütünleşik süreç modelinin ikinci adımında ölçülmesi amaçlanan da sunulan çerçeveye karşı okur/izler kitlede gelişen bu tutumlardır.

Gazetecilik pratikleri ve bireysel bilişsel şemalara yönelik güvenilir araştırmalar gerçekleştirilmesi için her iki unsurun birlikte incelendiği çalışmalar özellikle 2000’li yıllarda öne çıkmaya başlamıştır. Daha önceki yaygın araştırma geleneği olan medya metinleri üzerine söylem analizi ve geleneksel içerik analizi gibi nitel ve yorumsamacı yöntemler bilimsel nesnellik açısından eleştirilmiştir. Diğer taraftan, yalnızca çerçevelerin etkilerine odaklanan nicel çalışmalar büyük ölçüde kamuoyu araştırmaları ya da bilişsel deneyler şeklinde (kimi zaman medya metinlerden kopuk bir biçimde) yürütülmüştür. Bu kopukluğu gidermek, çerçevelerin soyut doğasını ve köprü işlevini ele alabilmek için nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı, bütünleşik süreç modelini benimseyen çalışmalar son yıllarda ön plana geçmeye başlamıştır.

Bütünleşik süreç modelinde çerçeveleme sürecine ilişkin birbirinden farklı iki aşama tanımlanır: çerçeve oluşturulması ve çerçeve belirlemesi. Bu yaklaşıma göre haberin üretim sürecindeki güçlerin etkisiyle ortaya çıkan haber metinleri çerçeve oluşumunu, haber metinlerinin bireylerin tutum ve davranışlarını ise çerçeve belirlenimini ifade eder. Haber çerçeveleri bu bakımdan hem bağımlı dem de bağımsız değişkendir (deVreese 2005, s. 52). Yalnızca medya metinlerindeki temsilleri ve anlam yapılarını araştıran çalışmaların bulguları yorumsamacı gelenek içinde kalmakta, ortaya koyduk-

ları tespitler ne bağımlı ne de bağımsız değişken olarak değerlendirilmektedir. Bunun bireysel çerçevelerin (kişilerin sahip oldukları bilişsel şemaların) medya metinlerinin okunuşuna etkileri de çerçeveleme araştırmaları kapsamında gelişmiştir (Scheufele, 1999). Bu çalışmada, Scheufele'nin çerçeveleme tipolojisine göre medya çerçeveleri bağımsız değişken olarak alınmış ve hedef kitlenin algıları d etkileri Suriyeli sığınmacılar konusu örneğinde araştırılmıştır. Bireysel çerçevelerin medya metinlerinin okunuşuna etkisi bu çalışma kapsamına girmemektedir. Çalışma, Suriyeli sığınmacıların medya metinlerindeki temsillerine ilişkin önceki çalışmaların bulgularını bağımlı değişken olarak kabul etmekte, bu değişken üstüne tasarlanmış bir deneyle medya etkilerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar

Suriye'nin geneline yayılan iç savaş nedeniyle 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişilik ilk kafileden bu güne Türkiye'ye milyonlarca sığınmacı göç etmek zorunda kalmıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre "Türkiye şu anda, yaklaşık altı yıldan bu yana 10 şehirde kurulan 26 geçici barınma merkezinde 256.971 Suriyeli yabancıya ev sahipliği yapmaktadır. Bunun dışında, geçici barınma merkezleri dışındaki 2.521.907 Suriyeli yabancıya sağlık, eğitim ve gıda yardımı sağlanmaktadır."⁴ Türkiye'nin benimsediği "geçici koruma" rejimine rağmen, Suriyeli sığınmacıların eğitim, sağlık, güvenlik alanlarında; sosyal, çevresel ve ekonomik olarak yaşadıkları pek çok sorun bulunmaktadır. Karşılaştıkları tüm sorunlarla birlikte sığınmacılar son altı yıldır Türkiye'de basın ve kamuoyunun değişmez gündem konuları arasında yerini almıştır.

Sığınmacıların, göç ettikleri ülkeye yerleşebilmelerindeki ve uyumlarındaki başarı ya da başarısızlıkları o ülkedeki hükümetlerin ve toplumların tutumlarına, göç politikalarına, sığınmacılara yönelik yerleşme ve destek programlarına ve son olarak sığınmacıların fizik ve ruh sağlıklarına yönelik kolaylaştırıcılıklarına bağlı olmaktadır (Stanley, 1977, s. 620). Öte yandan, göç alan toplum için de bu süreç bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Castles ve Miller'e göre hükümet politikaları ne olursa olsun bir ülkenin dışardan göç alması toplumun belli kesimlerinin sert tepkisine neden olmaktadır. Göçün neden olduğu ekonomik yeniden yapılanma ve kapsamlı toplumsal değişim, yaşam koşulları zaten belirsiz bir yönde değişmekte olan insanların göçmenleri güvensizliğin nedeni olarak görmelerine yol açabilmekte, dolayısıyla göçmenler yaşam standartlarına, yaşam tarzlarına ve toplumsal uyuma bir tehdit olarak algılanmaktadır (Castles and Miller, 1998, s. 13).

Sığınmacıların beraberinde gelen ve cevaplanması güç olan "ne kadar sığınmacı kabul edilecek?", "ne büyüklükte bir (toplumsal ve ekonomik) yük yaratacaklar?", "sığınma talepleri ne derece meşru?", "ne kadar yardım yapılmalı?" gibi sorular karşısında ortaya çıkan belirsizliğe kimlik konusundaki belirsizlikler eklenir ve tüm bu belirsizliklere ilk tepki veren genellikle medya olur (Esses, Medianu and Lawson, 2013, s. 519). Medya ve siyasal elitler bu belirsizlikten yararlanarak ve sığınmacıları "kapımıza dayanan düşmanlar" şeklinde tanımlayarak bir tehdit ve kriz havası yaratabilirler. Bu tarz temsiller

4. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560 (20.1.2017)

potansiyel fiziksel, ekonomik ve kültürel tehlike uyarılarıyla kamuoyunun dikkatini çeker. Böylece aslında sıradan olan olaylar dönüştürülerek radikal siyasal kesimlere destek sağlayabilecek haberler olarak kamuoyuna servis edilir. Bu süreçte medyada statükoyu, içgrup-dışgrup sınırlarını güçlendirmeye ve iç grubun çıkarlarına yönelik tehditlere karşı savunma reflekslerini uyarmaya yönelik sığınmacı temsilleri kamusal algı ve tutumları şekillendirir. Dolayısıyla, stereotiplerin ve önyargıların körüklendiği bu süreçte medya, çeşitli semboller, temsiller ve akıl yürütme biçimleri ile sığınmacıları mağdur konumuna düşürürken bir yandan da ev sahibi ülke için bir tehdit unsuru haline dönüştürebilmektedir. Bununla ilgili davranış kalıplarını kurdukları çerçeveler aracılığıyla da bireylere aktarmaktadır. Bireyler de etkileşen bilişsel şemalar ile genel kanaatlerin oluşumuna ön ayak olmaktadır. Sürecin son aşamasında ise, bu temsil ve davranış biçimleri güçlü grupların politikalarını tamamlamaktadır (Efe, 2015, s. 9). Çünkü stereotipler, bu noktada, “paylaşılan sosyo kültürel sınıf tasvirleri” olarak, ötekileştirilenleri “biz”den ayırt etmenin araçları haline gelmektedir (Billig, 2002, s. 96-97).

Suriyeli sığınmacılara yönelik yaygın algı ve kanaatlerin ölçüldüğü *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması* (2014), Türk toplumundaki tehdit algılarını ortaya koymuştur. Murat Erdoğan’ın Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi çatısında gerçekleştirdiği kamuoyu araştırması, toplumun insani yardım anlayışını özümsemiş olmasına rağmen Suriyelilere yönelik kültürel yakınlık hissine sahip olmadığını tespit etmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, “kültürel farklılığa vurgu yapan, ötekileştiren ve Suriyelilerin varlığını ‘sorun’ olarak niteleyen insanların sayısı”nın son derece yüksek olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2014). “Suriyeli kardeşlerimiz” yaklaşımı toplumda çok yaygın gözlenmemiştir. Suriyeliler, “Zulümden kaçan”, “zor durumda olan insanlar” olarak tanımlanmakta ama “bizlerden birileri” olarak görmeme eğilimi dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2014, s. 20). Anlam bilimsel olarak ele alındığında, bu, iç gruptaki (biz) ve dış gruptaki (onlar) insanların sınıfsal bölünmesini apaçık ifade etmektedir (Van Dijk, 2015, s. 91). “Suriyeliler ile kültürel olarak aynı olduğumuzu düşünüyorum” önermesine destek sadece % 17’dir (Erdoğan, 2014, s. 7). Araştırmada, Suriyelilerin yerel halkın işlerini ellerinden aldıklarına dair ciddi bir kaygı olduğu tespit edilmiş ve toplumunun en büyük itirazının Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusunda ortaya çıktığı görülmüştür. Suriyelilerin Türkiye’ye ekonomik yük oldukları algısının yaygın olduğu ve Suriyelilerin huzuru ve düzeni bozacağına dair bir endişe gözlenmiştir. Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde kiraların yükselmesi, işlerini kaybetme kaygısı, sağlık başta olmak üzere bazı kamu hizmetlerinden yararlanmada yaşanan aksaklıklar, Türk toplumu tarafından tehdit algısını güçlendirmektedir. “Suriyelilerin hırsızlık, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme vb. suçlarla ilişkilendirilmesi oldukça yaygındır. Oysa yapılan bütün çalışmalarda Suriyelilerin suça karışma oranlarının yerel halkın suç oranlarından çok daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen algı abartılı biçimde olumsuzdur” (Erdoğan, 2014, s. 19). Aslında buradaki durum, benzer bir biçimde, Buehler’in (2011, s. 646) ötekinin inşası ile ilgili savını da desteklemektedir. Buehler, savını, Sigmund Freud’un modern psikolojide ortaya koyduğu “bireylerin, itiraf edilmemiş olumsuz karakter özelliklerini diğer insanlara yansıtıkları” yaklaşımına dayandırmaktadır. “Öteki”ne dair düşmanlık ya da nefret duyguları, gündelik yaşamın bir parçasıdır; zira bu duygular etkileşim halinde olunan insanlara karşı üretilir (Moses, 2010, s. 100). Dolayısıyla toplum düzenini aksatan

olaylarda da suç "biz"den olmayana ya da Suriyeli göçmenlere yöneltilmektedir.

Erdoğan (2014, s. 8), Türkiye'nin Suriyeliler politikasının "geçicilik" üzerine kurulmasının artık mümkün olmadığı, Suriyelilerin çok önemli bir bölümünün Türkiye'de sürekli olarak kalacakları gerçeğinin kabul edilmesi gerektiği, bu durum karşısında politikalar geliştirilirken Türk toplumunun bu konuda desteğinin alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Erdoğan 2014'te Suriyeliler konusunda kaygı yaratacak toplumsal olaylar da gözlemlendiğini, "Suriyeliler gitsin" türü protesto gösterilerinden, sığınmacılara yönelik saldırılara kadar pek çok olay yaşandığını; bu olayların başlangıç noktasının genellikle Suriyelilerin karıştığı bir suçla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bazı yerlerde işletme ya da işçi düzeyinde haksız rekabet konusu da protestolarda önemli rol oynamıştır. Erdoğan, süreç iyi yönetilemezse, bu güne dek Suriyelilere destek olmaya çalışan Türk toplumu içinde bazı grupların hızla yabancı düşmanlığına yönelme, nefret üretme ve saldırganlaşma olasılığının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla, Türk toplumunun Suriyeliler konusunda nasıl bir algıya sahip olduğu konusu, gelecek stratejilerin belirlenmesi bakımından son derece önemlidir. Bu algının oluşmasında medyanın etkisi de dolayısıyla büyük bir önem kazanmaktadır. Zira haberlerde kullanılan dilin, mesajın, imajın ve ideolojik söylemlerin sunulmuş biçimi etkisinde kalan okur, egemen söylemin kendisi gibi okuyucu/izleyici olan çoğunluğun genel fikrini katılımlarında rıza gösterirken; egemen ideoloji, okur yorumları aracılığıyla kendi fikirlerini yaygınlaştırmaktadır (Dirini, 2010, s. 56-57). Fairclough (1993, s. 135), söylemsel pratiklerin, sosyal ve kültürel yapıların, ilişki ve süreçlerin ve bu süreçlerin bir çıktısı olarak ortaya çıkan uygulama, metin ve olayların iktidar mücadelesinin ortaya çıkardığı ilişkilere uygun biçimde ideolojik olarak şekillendirildiği üzerinde durmuştur. Tuchman da (1978, s. 196), egemen sınıfın ifadelerinin ya da söyleminin haber medyası tarafından toplumsal bilince kolayca dağıtılarak bunun haberin egemen sınıf ideolojisinden etkilenmiş ve yeniden kurulmuş bir kurgusu olduğunu belirtmiştir.

Dolayısıyla medyada Suriyeli sığınmacılara ilişkin haber ve yorumların içerikleri çok sayıda incelemeye konu olmuştur. 2014'den beri Türk basınında sığınmacıların temsiline odaklanan çalışmalar büyük ölçüde benzer saptamalar yapmakta, medyanın sığınmacılarla ilgili ayrımcı, dışlayıcı, hatta ırkçılığa varan içeriklerle kamuoyundaki önyargıları tetiklediğini tespit etmektedir. Bu kapsamda sığınmacıların yoğun olarak yerleştikleri illerdeki yerel basının doğal olarak sığınmacılarla ilgili daha çok haber yapmalarına rağmen olay odaklı bir yaklaşımı tercih ettikleri tespit edilmiştir (Erdoğan, 2014; Ataman 2014, Yücebaş, 2015). Basın içerik analizine odaklanan bu çalışmaların ortak tespitlerinden bir diğeryse haberlerdeki ötekileştirici dilin "biz" ve "ev sahibini tehdit eden misafir" karşıtlığında, güvenlik sorununa odaklı bir yaklaşım ortaya koymasıdır (Ataman, 2014; Yücebaş, 2015). Bauman da (2009, s. 52) kimlik inşasında iyi özelliklerden oluşan "biz" in dışında kalan her grubun kötü özelliklerle donatılmış "onlar"ı oluşturduğunu dile getirmektedir.

Araştırma Tasarımı ve Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırma tasarımına, örneklem ve anket sorularının oluşturulmasına yer verilmiştir. Bunların yanı sıra araştırmanın varsayımlarından yola çıkılarak katılımcıların profili incelenmiş, medya içeriğinin katılımcıların tutumlarıyla

karşılaştırılması bağlamında faktör analizi bulgularına da araştırmanın bu kısmında yer verilmiştir. Son olarak araştırma içerisinde *Most Shocking Second A Day* videosunun izleyici tutumlarına etkisine dayalı bir alt başlığa daha yer verilmiştir.

Araştırma Tasarımı

Bu çalışmada medya çerçeveleri bağımsız değişken olarak alınmış (Scheufele, 1999, s. 108) ve belli bir konudaki çerçevelerin okur/izler kitlenin algı ve tutumları üstündeki etkisi araştırılmıştır. Bu etkiyi tespit etmek amacıyla son dönemde Türkiye kamuoyunun gündemine sıklıkla gelen Suriyeli sığınmacılar konu olarak seçilmiştir. Suriyeli sığınmacılara ilişkin algı, değerlendirme ve tutumların büyük ölçüde medya tarafından şekillendirildiği öncülüne dayanarak bir deney tasarlanmıştır. Buna göre deney grubu ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubuna Suriyeli sığınmacı çocuklara yönelik toplumsal farkındalık ve duyarlılık oluşturmak amacıyla İngiliz sivil toplum kuruluşu “Save the Children”ın hazırladığı “Second A Day” videosu izletilmiştir.⁵ Kontrol grubuna ise aynı anket formu video uygulanmıştır. Deney, iki grup arasında algı ve tutumlardaki farklılığın incelenmesi üstüne kurulmuştur.

Videoda İngiliz bir kız çocuğunun Londra sokaklarında yaşanan farazi bir iç savaşın etkilerini nasıl deneyimlediği anlatılmaktadır. Videoda gösterilen olaylar Suriye’deki çocukların gerçekte yaşadıkları üstüne kurulmuştur. Videonun amacı savaş ortamıyla çocukların sıradan mutluluklarla süren yaşamlarının nasıl çarpıcı bir biçimde travmatize olduğunu empati oluşturacak şekilde göstermektir. Video, 8’inci doğum gününde pastanın mumlarını üfleme hazırlanan sarışın renkli gözlü bir kız çocuğu ile açılmakta ve bir çocuğun sıradan gündelik yaşantısına dair sahnelerle devam etmektedir. Videonun ortalarında aniden elektrik kesintileriyle başlayan sahnede kızın ürktüğü görülmekte ve bunu ardından televizyon ekranlarından yansıyan şiddet görüntüleriyle beraber ailede panik ve korku yaşandığı resmedilmektedir. İlerleyen sahnelerde ise aile ve kız evlerinden kaçarak çatışma altında bir savaş ortamının içine düşmektedir. Video, bir sığınmacı kampının revirinde annenin kızına teneke bir tabağın üstündeki tek bir mumu üfleterek onu mutlu etmeye çalıştığı, çocuğun ise ifadesiz bir yüzle mumu görmediği bir sahneyle son bulmaktadır. Videonun, beyaz fon üzerine siyah büyük karakterlerle “Just because it isn’t happening here / Doesn’t mean it isn’t happening (Burada olmuyor olması, olmadığı anlamına gelmiyor)” yazısı ile sonlanır. Aynı fon, yazı silinerek hashtag ile -sosyal medyadan da duyurumu düşünülerek- “Save the Syria’s Children” ifadesi ve logosuyla birlikte kullanılmıştır. Videoda seslendirme ya da yazı bulunmamakta, yalnızca ortam sesleri duyulmaktadır. Videoda öykünün yalnızca görüntüyle anlatılmış olması, medya etkisine yönelik bu araştırma için uygun bulunmasında etken olmuştur.

5. Deney grubundaki katılımcılara izletilen “Second A Day” videosu, aslında Save The Children UK için Don’t Panic London tarafından hazırlanan “If London Were Syria” sosyal reklamıdır. Youtube’da “Most Shocking Second a Day” başlığıyla izlenebilen video, Suriye iç savaşının üçüncü yılında savaştan etkilenen çocuklara dikkati çekmek amacıyla yapılmıştır. 4 Mart 2014 yayın tarihli videonun senaryosu ve yönetmenliği Martin Stirling’e aittir. Videonun öyküsünü Richard Beer yazmış, yapımcılığını Geoffrey Morgan üstlenmiştir. Videonun toplam süresi 1.33 dakikadır ve drama kategorisinde değerlendirilmektedir. Başrolünü Lily-Rose Aslanoğlu’nun oynadığı video aynı zamanda Clio Film Tekniği Ödüllü bir kısa filmidir.

Örneklem

Deneysel bir çalışma olduğu için belirli bir evrene yönelik temsil yeterliliği aranmamıştır. Bu nedenle medya etkisini test etmek için seçilen "Second A Day" videosunu izlettiğimiz üniversite öğrencilerine anket formu uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Bu iki fakültenin seçilme nedeni, kitle iletişim araçlarını, medyayı ve güncel siyaseti daha yakından takip ettikleri ve medya etkisinin ortalama bir bireye göre daha fazla farkında oldukları varsayımımızdır. Araştırmaya katılan öğrenciler tamamen gönüllü olarak anket formunu doldurmuşlardır.

Anket Sorularının Oluşturulması

Araştırmada katılımcılara uygulanan anket formu üç bölüm ve 39 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 5 soru yer almaktadır. Bu bölümde öğrencilerin yaş, cinsiyet, okudukları bölüm ve sınıf ve aylık harcamalarına ilişkin sorular yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde, medya gündemini takip etme alışkanlıkları ve medya gündeminden nasıl etkilendikleri sorulmuştur. Katılımcıların basılı gazete, elektronik gazete, televizyon ve sosyal medyadan siyaset gündemini ne sıklıkta takip ettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Formun üçüncü bölümünde ise Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum ifadelerinin 5'li Likert ölçeğinde değerlendirilmesi istenmiştir.

Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum ifadelerinin oluşturulmasında iki kaynaktan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan birincisi orijinali Emory S. Bogardus'un "sosyal mesafe ölçeği"dir (Bogardus, 1926; Hoşgörür 1997; Karakayalı, 2009). Bogardus sosyal mesafe ölçeği insanların farklı toplumsal grupların üyeleriyle toplumsal ilişkilere girme isteklerini ampirik olarak ölçmek için geliştirilmiş bir psikolojik testtir. Orijinali kümülatif bir ölçek olan Guttman ölçeği ile uygulanan bu ölçeğin ifadeleri mevcut araştırma kapsamında Likert ölçeğinde uygulanmıştır. Buna göre toplumsal bakımdan benimseme ya da toplumsal ilişkiden kaçınma eğilimini belirlemek amacıyla; evlilik ile kazanılan yakın akrabalığa; şahsi dostluk olarak topluma, komşular olarak sokağıma, mesleğimdeki istihdama, ülkemdeki vatandaşlığa (Hoşgörür, 1997, s. 346) yönelik değerlendirme yapılmasını gerektiren tutum ifadeleri araştırma soruları arasına dağıtılmıştır. Suriyeli sığınmacıların %85'inin kamp dışında yaşıyor olması (ORSAM Raporu 2015) ve büyük şehirlerin meydanlarında yetersiz hayat koşulları altındaki görünür-lüğünün medyadaki ayırıcı söylemi meşrulaştırdığı ve kamuoyundaki tehdit algısını güçlendirmesi sosyal mesafe ölçeğinin araştırmaya dâhil edilmesini gerektirmiştir.

Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum ifadelerinin oluşturulmasında yararlanılan ikinci kaynak ise İbrahim Efe'nin "Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar" raporudur. SETA bünyesinde hazırlanan rapor Türkiye'de farklı toplumsal-ideolojik pozisyonlara karşılık gelen gazetelerde mülteci temsilinin nasıl oluştuğunu ortaya koyan en kapsamlı çalışmadır. Bu nedenle, bu rapor bütünlük çerçevelene analizinin birinci aşaması olarak kabul edilmiş ve bu çalışmada doğrudan ikinci aşamanın gerçekleştirilmesine imkân sağlamıştır. Raporda, Suriyeli sığınmacıların karşılaştıkları sorunlar arasında Suriyelilere yönelik olumsuz ve dışlayıcı algılar olduğu, bu algıların üretilmesine ve yayılmasına medya temsillerinin büyük oranda katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Efe,

medyadaki temsiller ve onlar aracılığı ile şekillenen kamuoyundaki yaygın tutumların sığınmacılar hakkındaki hükümet politikalarını ve çıkarılan yasaları etkileme gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Efe'nin haber metinleri analizinde belirlediği temalar tutum ifadelerine dönüştürülmüş ve katılımcılardan, bu ifadeleri 5'li Likert ölçeğinde değerlendirmeleri istenmiştir. Efe'nin tespit ettiği temalar ve tutum ifadeleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: İbrahim Efe'nin metin analizi temaları ve tutum ifadeleri.

Basın içerik analizi başlıkları		Araştırma soruları
Başlıca Tema	Alt konu başlığı	Tutum ifadesi
Siyaset	Hükümet eleştirisi	12. Türkiye, Suriyeli sığınmacılardan çok kendi vatandaşına öncelik tanımalıdır. 33. Sığınmacılara Türk vatandaşlarından daha geniş eğitim olanakları tanınmıyor.
	Sığınmacı politikası	11. Çok sayıda Suriyeli sığınmacıyı Türkiye misafir edemez. 13. Suriyeli sığınmacılar için hükümetimiz çok daha fazla şey yapabilir. 34. Sığınmacılara T vatandaşı kimliği verilmemesi gerektiği kanaatindeyim.
Sığınmacı sorunları	Çalışma şartları/ işsizlik	24. Sığınmacıların ülkeye girmesiyle işsizlik sorununun daha çok arttığını düşünüyorum.
	Çocuk/Eğitim	30. Sığınmacıların çocuklarının yaşadığı sorunlardan kendi anne-babaları sorumludur.
	Entegrasyon	10. Suriyeli sığınmacılar toplumumuza önemli katkılar sağlar. 14. Suriyeli sığınmacılar kültürümüz için zenginleştiricidir. 21. Sığınmacıların gündelik yaşamda kültüre ve topluma aykırı davranışlar d düşünüyorum. 22. Sığınmacıların topluma entegre olmalarında sorun yaşadıklarını düşünüyorum. 27. Sığınmacılar toplumdaki görgü ve adap kurallarından bihaberler.
	Güvenlik	15. Suriyeli sığınmacılar ülkeyi daha az yaşanır kılmaktadır. 17. Yaşadığım belediye/ilçe sınırları içinde sığınmacı kampı kurulmasından rahatsız olmam. 23. Son dönemdeki adli suçlarda sığınmacıların u oluşturduğu kanısındayım.
	Sağlık	35. sığınmacıların getirebileceği hastalıkların toplum sağlığını i edeceğini düşünüyorum.
	İstismar	29. Sığınmacılara toplumda acımasız davranıldığını düşünüyorum. 31. Çoğu insan sığınmacılara karşı çok önyargılı ve hoşgörüsüz.

Yerel sorunlar	Ekonomik külfet	25. Sığınmacıların k girmesi konut fiyatlarının artmasına neden oluyor. 32. Sığınmacılar toplumdaki genel gelir dağılımını olumsuz etkiliyor.
	Şehirdeki sığınmacılar	16. Suriyeli sığınmacıların yerleştirildiğini bildiğim bir bölgede gece yürümekten dolayı endişe duymam. 28. sığınmacılarla dışarıda aynı mekânları (toplu taşıma araçları, pazarlar, marketler vb.) paylaşmaktan rahatsızım. 36. Çevremdeki insanlar çoğunlukla sığınmacıların hallerine çok üzülüyor ve yardım etkinliklerine destek veriyorlar. 38. Sığınmacıların çocuklarıyla cadde ve sokaklarda yaşamaya çalışması beni çok üzüyor. 39. Sığınmacıların çoğu eğitimsiz oldukları için dileniyor ya da niteliksiz işler yapıyor.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırma temelde medya mesajlarının insanların toplumsal sorunlara yönelik algılarını etkilediği varsayımından hareket etmektedir. Suriyeli sığınmacılarla ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak sığınmacıların medya temsillerinin incelenmesine odaklanmıştır. Göker ve Keskin'e göre "medyanın temsil işlevi, Suriyeli mültecilerin toplum tarafından algılanma biçimleri üzerinde etkili olmakta, ya da en hafif ifadesiyle bu algının yeniden üretiminde işlevsel bir role sahip olmakta" (2015, s. 230), Efe'ye göre ise medyada yer alan temsiller, ev sahibi toplumda mültecilerle ilgili davranış şekillerini etkilemesi bakımından önem taşımakta, söylem pratikleri eylem pratiklerine dönüşmektedir (2015, s. 9). Basında çıkan haberleri inceleyen çalışmalar medyadaki olumsuz temsillerin toplumun sığınmacılarla kurulabileceği toplumsal ilişkilerin önünde engel olduğu, sağladığı enformasyon ile ötekileştirici etkiler yaratma gücü olduğu (Bayram, 2016, s. 1417), ideolojik kalıpların bireylerin bilişsel haritalarına işlendiği (Bayram, 2015, s. 3), medyanın sunduğu bilginin kamuoyunu yönlendirici bir etkisinin olduğu (Akbaş Demirel, 2013) varsayımlarına dayanmaktadır. Pandır, Efe ve Paksoy (2015, s. 2, 14) ise hem yetiştirme kuramından hareketle "medyaya sürekli maruz kalmanın bireylerin davranışlarını ya da dünya görüşlerini şekillendireceği," hem de toplumsal inşacı yaklaşımdan yola çıkarak söylemsel temsillerin anlamı ve kimlikleri inşa edeceği varsayımlarıyla haberlere içerik analizi uygulamışlardır.

Bu çalışmaya da temel oluşturan İbrahim Efe'nin Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar (2015) raporunda, özellikle azınlık grupların medya temsilleri üzerine yapılan eleştirel çalışmaların ortak kaygısının bu temsillerin gerçek hayatta gözlenebilir sonuçlar doğurduğu iddiasına dayandığı belirtilir. Bu neden ilişkiyi Norman Fairclough'a referansla açıklayan Efe, medya söyleminin etkisinin belirli şekillerinin tekrarı aracılığıyla birikerek oluştuğunu, dolayısıyla medyada yer alan sığınmacı temsillerinin incelenmesinin nedensel ilişkilerin anlaşılmasında, sorunlarının giderilmesinde merkezi bir rolü olduğunu ortaya koyar (Efe, 2015, s. 9). Görüldüğü gibi Lasswell'in propaganda yaklaşımı, Gerbner'in yetiştirme kuramı, toplumsal inşa kuramı ve söylem analizi gibi çok farklı tekniklere atıfla yapılan çalışmaların hepsinde aslında haber çerçevelerinin bireylerin tutumlarını ve kamuoyundaki yaygın görüşleri etkilediği varsayılmaktadır. Ancak medya içeriklerinin doğrudan etkisine yönelik bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma, medya içeriklerinin bireylerin tutumları ve dolayısıyla kamuoyu eğilimleri

üstünde güçlü bir etkisi olduğu varsayımlarının doğruluğunu deneysel bir çalışma ile incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın varsayımları:

Varsayım 1: İnsanların Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum ve kanaatleri, basında sığınmacılarla ilgili haber içerikleri ile güçlü bir benzerlik göstermektedir. Bu varsayımımızı test etmek için anket sorularının ikinci bölümünde sorduğumuz sorular faktör analizi ile değerlendirilmiş, oluşan boyutların, Efe'nin içerik analizindeki kategorilere denk düşüp düşmediği araştırılmıştır.

Varsayım 2: Medya etkisinin bir sonucu olarak, *Second A Day* videosunu izleyen katılımcılar izlemeyen katılımcılara göre Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarında daha olumludur. Bu varsayımı test etmek için de deney ve kontrol gruplarının tutumları karşılaştırılmıştır.

Araştırmada bu varsayımların değerlendirilmesi için veri işleme ve değerlendirme aracı olarak SPSS 23.00 kullanılmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde, katılımcı gruplarını karşılaştırmak üzere faktör analizi ve frekans analizlerinden yararlanılmıştır.

Katılımcıların Profili

Araştırmaya toplam 203 lisans öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 18-51 arasındadır ve yaş ortalaması 21'dir. Katılanların %47'si kadın, %53'ü erkektir. İletişim fakültesinden 106 ve İktisadi ve İdari bilimler Fakültesinden 97 öğrenci araştırmaya dâhil olmuştur. Araştırmaya katılanlar ağırlıklı olarak üçüncü sınıf öğrencileridir (%68). Öğrencilerin geldikleri şehirler olarak bakıldığında en yüksek oranla ailesi Antalya'da yaşayan öğrenciler olduğu (%25) görülmüştür. Bunu, %10 ile İstanbul ve %6 ile İzmir izlemektedir. Katılımcıların % 45'i aylık harcamalarının 501-1000 tl arasında olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların medya gündeminden ne kadar etkilendiklerine yönelik kişisel algılarını ölçmek amacıyla sorduğumuz "Gündemle ilgili haber ve yorumların içeriği sizin görüşlerinizi ne ölçüde etkiler?" sorusuna katılımcıların % 62.1'i olumlu yanıt vermiştir (Tablo 2). Bu da seçtiğimiz örneklemin medya etkisine yönelik daha yüksek farkındalığa sahip olduğu varsayımımızın doğruluğuna işaret etmektedir. Öyleyse medyadan etkilendiğinin farkında olan bu katılımcılar, izleteceğimiz "Second a Day" videosundan etkilenecekler midir?

Tablo 2. Medya gündeminden etkilenme algısı

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle etkilemez	12	5,9	5,9	5,9
Etkilemez	35	17,2	17,2	23,2
Kararsizim	30	14,8	14,8	37,9
Etkiler	113	55,7	55,7	93,6
Tamamen etkiler	13	6,4	6,4	100,0
Total	203	100,0	100,0	

Katılımcıların medyada siyaset gündemini izleme alışkanlıklarına baktığımızda fırsatı olduğunda basılı gazete okuyanlar, % 90, her gün 1 saatten az e-gazete okuyanlar % 41, her gün 1 saatten az TV haberleri izleyenler %48, ve günde 1 saatten fazla sosyal medyadan haber takip edenlerin ise %77 olduğu görülmüştür. Buna göre gençlerin siyasi gündemi takip ettikleri asıl mecranın sosyal medya olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Gündemi izleme alışkanlıkları

	Bazı günler	Her gün günde 1 saatten az	Günde 1 saatten fazla
Basılı gazete	90.1	6.4	3.4
e-gazete	37.9	41.4	20.7
TV haberleri	34.0	48.3	17.7
Sosyal medya	6.4	16.3	77.3

Medya İçeriğinin Katılımcıların Tutumlarıyla Karşılaştırılması: Faktör Analizi Bulguları

Toplamda 203 kişinin katılımıyla gerçekleşen bu çalışmada, $p=0.8$, $q=0.2$ güven aralığında 0,05 örneklem hatasıyla veriler elde edilmiştir. Bu çerçevede, 240 kişiye yapılması gereken ankette 203 kişiye ulaşılmıştır. Ancak bu çalışmanın sonuçları bir ön/plot çalışma niteliğinde değerlendirilecek; çıkan sonuçların tutarlılığı doğrultusunda çalışma örneklem hatası $p=0.5$, $q=0.5$ güven aralığında örneklem sayısı artırılarak tekrar yapılacaktır.

Anket formundaki demografi ve kontrol soruları dışarıda tutularak KMO Bartlett Testi verilerin faktör analizi ile modellenip modellenemeyeceğine ilişkin bir ölçüt aranmıştır. Buna göre, Kaiser-Meyer-Olkin Ölçeği'nin yüksek olması ölçekteki değişkenlerin diğer değişkenler tarafından ne ölçüde tahmin edilebileceğini ortaya koymaktadır. Buna göre KMO değeri 1,00 ve 0,90 arasında ise örneklem büyüklüğü faktör analizi için "mükemmel" seviyedir. KMO değeri faktör analizi öncesi aşağıdaki gibi bulunmuştur:

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,919
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3001,230
	Df	435
	Sig.	,000

Bartlett Küresellik Testi sonuçları ise ki-kare ($X^2 = 3001,230$; $p<.000$) değerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre verilerin normal dağılımlı olduğu ve faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir.

Analizin ikinci aşamasında ortak varyans tablosuna bakılmış; değerleri 0.30'dan küçük olan tutum ifadeleri analizden çıkarılmıştır (16, 30, 36, 37, 39 no'lu tutum ifadeleri). Ardından yapılan faktör analizinde binişik değerlere sahip sorular sorular faktör analizinden çıkarılmış, faktör analizi tekrarlanmıştır.

Çıkarılan tutum ifadeleri sonucunda elde edilen 25 ifadeye yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach Alpha değeri 939 olduğu için iç tutarlılığın yüksek olduğu bulunmuştur.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,939	25

Yapılan açımlayıcı faktör analizinde, araştırmannın hipotezleri doğrultusunda belirlenen üç boyut bulunmaktadır. Faktör analizi özdeğer yerinde faktör sayısı üç alınarak hesaplama yapılmış, her bir maddenin faktörleşmesini daha net görebilme amaçlı “Varimax Rotasyonu” seçilmiştir. Buna göre faktörleşme beklenen boyutlar ve belirlenen tutum ifadeleri altında olmuştur. Her bir faktör için de ayrı ayrı güvenilirlik analizi yapılmıştır:

Tablo 4: Faktör Analizi Dağılım Tablosu

	Component		
	1	2	3
Sığınmacı bir aileyle yakın komşuluk ilişkileri kurmaktan rahatsız olmam	,736		
Sığınmacılarla dışarıda aynı mekânları paylaşmaktan rahatsızım	,734		
Sığınmacılarla aynı yerde çalışmaktan rahatsız olmam	,718		
Bir Suriyeli sığınmacı ile Türk vatandaşının evlenmesinden rahatsızlık duymuyorum.	,709		
Yakın bir akrabamın sığınmacı ile evlenmesi beni rahatsız etmez.	,693		
Sığınmacılara toplumda acımasız davranıldığını düşünüyorum.	,651		
Sığınmacıların çocuklarıyla cadde ve sokaklarda yaşamaya çalışması beni çok üzüyor.*	,589		
Çoğu insan sığınmacılara karşı önyargılı ve hoşgörüsüz.*	,587		
Yaşadığım belediye sınırları içinde sığınmacı kampı kurulmasından rahatsız olmam.	,540		
Sığınmacılar ülkeyi daha az yaşanır kılmaktadır.	,508		
Sığınmacılar toplumdaki genel gelir dağılımını olumsuz etkiliyor.		,805	
Sığınmacıların ülkeye girmesiyle işsizlik sorununun daha çok arttığını düşünüyorum.		,744	
Sığınmacıların ülkeye girmesi konut ını artmasına neden oluyor.		,735	
Son dönemdeki adli suçlarda sığınmacıların g ş kanısındayım.		,640	
Sığınmacıların getirebileceği hastalıkların toplum sağlığını tehdit edeceğini düşünüyorum.		,634	

Sığınmacılara Türk vatandaşlarından daha geniş eğitim olanakları tanınıyor.			,586
Sığınmacıların gündelik yaşamda kültüre ve topluma aykırı davranışlar sergilediklerini düşünüyorum.			,495
Sığınmacılar toplumdaki görgü ve adap kurallarından bihaberler.			,475
Suriyeli sığınmacılar önemli katkılar sağlar.*			,643
Sığınmacılar kültürümüz için zenginleştiricidir.*			,642
Hükümetimiz sığınmacılara çok daha fazla şey yapabilir.*			,631
Sığınmacılara Türk vatandaşı kimliği verilmemesi gerektiği kanaatindeyim.			,567
Sığınmacıların topluma entegre olmalarında sorun yaşadıklarını düşünüyorum.			,559
Çok sayıda sığınmacıyı Türkiye misafir edemez.			,500
Türkiye sığınmacılardan çok kendi vatandaşına öncelik tanımalıdır			,436
Cronbach Alpha Değeri			
(* işaretli ifadeler ters kodlanmıştır.)	,907	,881	,778

Tablo 4'teki ilk faktör yapısına bakıldığında, evlilik (Türk vatandaşıyla evlilik ve yakın akrabaların Suriyeli sığınmacıyla evlenmesine ilişkin 2 ifade), yakın komşuluk ilişkisi, aynı yerde çalışmak, aynı mekânları paylaşmak, sığınmacı kampının yakınında yaşamak (komşuluk) ve buldukları yeri daha az yaşanır kılması gibi ifadelerin aynı kategoride toplandığı görülmektedir. Buna ayrıca, toplumda sığınmacılara acımasız davranıldığı, onlara karşı hoşgörüsüz ve önyargılı olunduğu, cadde ve sokaklarda çocuklarıyla yaşamaya çalışmasının toplumu etkileyip etkilemediğini araştıran ifadeler de eşlik etmektedir. Anket formunda dağınık biçimde serpiştirilmiş olan bu soruların faktör yapılaşmasında bir araya gelmesi ve tek bir faktör çatısı altında toplanması sığınmacılarla ilişkiler kurma yolunda Bogardus'un Sosyal Mesafe Ölçeği çalışmasındaki benzer soru yapısını içermektedir (Bogardus, 1926, s. 40-46). Araştırmadaki birinci faktör yapısı da bu ölçeği destekleyici bir biçimde sunulmuştur. Bu nedenle, bu faktörün "sosyal mesafe" boyutu olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

İkinci faktör yapısı, sığınmacıların genel gelir dağılımına ve konut fiyatlarına etkileri, işsizlikteki ve işlenen adli suçlardaki artış, eğitim olanaklarından yararlanmaları, sığınmacıların gündelik yaşama, görgü ve adap kurallarına uyumları, toplum sağlığına etkileri hakkında ifadeleri içerdiğinden dolayı birbirine paralel bu ifadeler "tehdit algısı" boyutu olarak adlandırılabilir. Basın içerik analizi gerçekleştiren çeşitli çalışmalarda da Suriyeli sığınmacıların bölgesel istikrara, küresel barış ve güvenliğe (Göker 2015, s. 252), yerleştikleri mahallelerde huzur ve güvenliğe (Akbaş Demirel 2013, s. 471; Bayram 2015, s. 18), çocuklarının bu ülkenin geleceğine (Ardıç Çobaner 2015, s. 42), dolaylı olarak Türk ekonomisine (Bayram 2015, s. 18) tehdit olarak sunuldukları tespit edilmiştir.

Üçüncü faktör yapısında ise, Türkiye'nin vatandaşına öncelik tanınması gerektiği,

sığınmacıları misafir edemeyeceği, sığınmacıların önemli katkılar sağladığı gibi kültür için zenginleştirici oldukları (ters kodlama), hükümetin daha çok şey yapabileceği ve sığınmacıların topluma entegre olmakta zorlandıkları, buna paralel olarak Türk vatandaşlığı verilmemesi gerektiği ile ilgili soruları içeren ifadelerin bir arada toplandığı görülmüştür. Tüm bu ifadeler birbirine benzer, yakın ifadeleri oluşturduğu için anlamlı bir faktör yapılaşması içerisinde çalışmanın “entegrasyon ve kimlik” boyutu olarak adlandırılabilir. Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneğinin 2011 tarihli Askıdaki Yaşamlar ve Algdaki Yaşamlar Projesi'nin raporunda da araştırma sonucunda sığınmacıların uyumlu insanlar oldukları, suça eğilimli insanlar olmaları ve hastalık taşıyan insanlar olmaları konusundaki sorularda vatandaşların büyük ölçüde kararsız oldukları bulgusuna yer verilmiştir. Bu araştırmanın üstünden geçen beş yıllık bir sürede entegrasyon ve kimliğin başlı başına bir boyut olarak toplumsal tutumlarda şekillenmiş olması dikkat çekicidir.

Çerçeveleme analizinin bütünleşik süreç modelinde esas aldığımız Efe'nin çalışmasında medya içerik analizinde ortaya çıkan temaların faktör analizinde boyutlara yansımadağı görülmüştür. Bu anlamda medya içerik analizi ile okur/izler kitlenin algı boyutları arasındaki bu benzeşme durumu, medyanın değerler, değerlendirmeler, algılar ve tutumlar üstünde biricik etken olmayıp, mevcut etkenlerin bir bileşkesi olarak bireysel tepkileri düşündürmektedir. Medya harici etkenlerden en önemlilerinden birini, bireylerin S sığınmacılara ilişkin birincil gözlem ve deneyimleri oluşturmaktadır.

Most Shocking Second A Day Videosunun İzleyici Tutumlarına Etkisi

50'si İletişim ve 50'si İİBF'den olmak üzere 100 katılımcıya “Second a Day” sosyal reklam videosu izletildikten sonra anket yapılmıştır. 54'ü İletişim ve 46'sı İİBF'den olmak üzere 103 katılımcıya ise video izletilmeksizin anket uygulanmıştır. Video izleyen ve izlemeyen grupların Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarındaki farklılıklar incelendiğinde Tablo 4'te görülen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 5: “Second a Day” videosu izleyen ve izlemeyen katılımcıların olumlu ve olumsuz ifadeleri toplamının yüzdeleri.

		İzleyenler		İzlemeyenler	
		Olumlu ifadelerin toplamı	Olumsuz ifadelerin toplamı	Olumlu ifadelerin toplamı	Olumsuz ifadelerin toplamı
10	Suriyeli sığınmacılar toplumumuza önemli katkılar sağlar. *	9,0	66,0	2,0	74,8
11	Çok sayıda Suriyeli sığınmacıyı Türkiye misafir edemez.	66,0	18,0	75,8	18,4
12	Türkiye, Suriyeli sığınmacılardan çok kendi vatandaşına öncelik tanımalıdır.	74,0	15,0	77,7	17,4
13	Suriyeli sığınmacılar için hükümetimiz çok daha fazla şey yapabilir. *	27,0	42,0	26,2	42,7
14	Suriyeli sığınmacılar kültürümüz için zenginleştiricidir.*	18,0	59,0	14,6	64,1

15	Suriyeli sığınmacılar ülkeyi daha az yaşanır kılmaktadır.	41,0	30,0	62,1	22,3
17	Yaşadığım belediye/ilçe sınırları içinde sığınmacı kampı kurulmasından rahatsız olmam.*	31,0	41,0	25,2	56,3
18	Suriyeli sığınmacılarla aynı yerde çalışmaktan rahatsız olmam.*	61,0	24,0	44,7	29,1
19	Sığınmacı bir aileyle yakın komşuluk ilişkileri kurmaktan rahatsız olmam.*	59,0	18,0	38,9	27,2
20	Yakın bir akrabamın bir Suriyeli sığınmacı ile evlenmesi beni rahatsız etmez.*	48,0	27,0	38,9	33,0
21	Sığınmacıların gündelik yaşamda kültüre ve topluma aykırı davranışlar sergilediklerini düşünüyorum.*	49,0	24,0	55,3	10,7
22	Sığınmacıların topluma entegre olmalarında sorun yaşadıklarını düşünüyorum.	83,0	8,0	78,6	8,7
23	Son dönemdeki adli suçlarda sığınmacıların çoğunluğu oluşturduğu kanısındayım.	28,0	32,0	35,0	24,3
24	Sığınmacıların ülkeye girmesiyle işsizlik sorununun daha çok arttığını düşünüyorum.	79,0	9,0	80,6	11,7
25	Sığınmacıların ülkeye girmesi konut fiyatlarının artmasına neden oluyor	44,0	27,0	63,1	12,6
26	Bir Suriyeli sığınmacının Türk vatandaşıyla evlenmesinden rahatsızlık duymuyorum.*	74,0	14,0	47,6	32,0
27	Sığınmacılar toplumdaki görgü ve adap kurallarından bihaberler.	46,0	32,0	50,5	20,4
28	Sığınmacılarla dışarıda aynı mekânları (toplu taşıma araçları, pazarlar, marketler vb.) paylaşmaktan rahatsızım.	15,0	71,0	23,3	53,6
29	Sığınmacılara toplumda acımasız davranıldığını düşünüyorum.*	46,0	30,0	39,8	31,1
31	Çoğu insan sığınmacılara karşı çok önyargılı ve hoşgörüsüz.*	64,0	17,0	60,2	24,3
32	Sığınmacılar toplumdaki genel gelir dağılımını olumsuz etkiliyor.	56,0	18,0	60,2	14,6
33	Sığınmacılara, Türk vatandaşlarından daha geniş eğitim olanakları tanınıyor.	59,0	23,0	60,2	14,6
34	Sığınmacılara Türk vatandaşı kimliği verilmemesi gerektiği kanaatindeyim.	63,0	19,0	61,2	22,3
35	Sığınmacıların getirebileceği hastalıkların toplum sağlığını tehdit edeceğini düşünüyorum.	41,0	24,0	47,6	22,3
38	Sığınmacıların çocuklarıyla cadde ve sokaklarda yaşamaya çalışması beni çok üzüyor.*	87,0	6,0	75,7	12,6

Ankette sorulan tutum ifadelerinden 10, 11, 14, 15, 18, 19, 21, 23 ve 26 numaralı ifadelerde deney ve kontrol grupları arasında dikkate farklılaşmalar olduğu görülür. Anketin 10. sorusuna ilişkin olarak, Suriyeli sığınmacılar toplumumuza önemli katkılar sağlar ifadesine sosyal reklamı izlemeyenlerin %75'inin, reklamı izleyenlerin ise %66'sının olumsuz yanıt verdikleri görülmüştür. Reklamı izleyenler izlemeyenlere göre daha az olumsuz bir yaklaşım içerisindedir. Ayrıca, izleyenlerin %9'unun, izlemeyenlerin ise yalnızca %2'sinin olumlu tutum belirtmeleri de sosyal reklamın izleyiciler üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Anketteki "çok sayıda Suriyeli sığınmacıyı Türkiye'nin misafir edemeyeceği" ifadesine yönelik 11. soruya verilen yanıtlardaysa sosyal reklamı izlemeyenlerin %76'sı bu ifadeye katılırken, reklamı izleyenlerde bu oran %66'ya düşmüştür. Bu soruya ilişkin sosyal reklamı izlemeyenlerin olumsuz ifade oranı %18.4 iken reklamı izleyenlerde bu oran %18'dir. Bir başka ifadeyle bu Türkiye'nin misafirperverliği üstlenmesine yönelik olumlu yaklaşımı "Second A Day" videosu güçlendirmiştir.

Anketin 14. sorusundaki "Suriyeli sığınmacıların kültür için zenginleştiricidir" değerlendirmesine ilişkin sosyal reklamı izlemeyenlerin olumsuz ifade oranı %64 iken, izleyenlerde bu oran %59'a düşmüş; bunun yanı sıra sosyal reklamı izlemeyenlerin olumlu ifade oranı %14,6 iken, reklamı izleyen kitlenin olumlu ifade oranı %18'dir.

15. sorudaki "Suriyeli sığınmacılar ülkeyi daha az yaşanır kılmaktadır" ifadesine ilişkin sosyal reklam videosunu izlemeyen kontrol grubundaki katılımcıların %62'si tamamen katılıyorum ve katılıyorum yanıtı vermişken, videoyu izleyen deney grubunda bu oran %41'e düşmüştür. Ayrıca, aynı ifadeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin oranı kontrol grubunda %22 iken videoyu izleyen deney grubunda %30'a yükselmiştir. Videoyu izlemeyen grupta kararsızlar %15 iken videoyu izleyen grupta %29 olmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardaki değişim değerlendirildiğinde, Suriyeli sığınmacıların ülkeyi daha az yaşanır kıldığına yönelik tutumların video izleyen grupta izlemeyen gruba göre daha olumlu tezahür ettiği gözlenmiştir. Anketin 25. sorusunda da katılımcıların video izleyen ve izlemeyen, olumlu ve olumsuz tutum oranları yukarıdaki sonuca yönelik bir benzerlik taşımaktadır.

18. sorudaki "Suriyeli sığınmacılarla aynı yerde çalışmaktan rahatsız olmam" ifadesine ilişkin video izlemeyenlerin olumsuz ifade oranı %29 iken video izledikten sonra anketi cevaplayan grupta olumsuz ifade oranı %24'tür. Buna ek olarak video izlemeyenlerin olumlu ifade oranı %45 iken video izlendikten sonra bu oran %61'e çıkmıştır.

19. sorudaki "sığınmacı bir aile ile yakın komşuluk ilişkileri kurmaktan rahatsız olmam" ifadesine bakıldığında, video izlemeyenler grupta olumsuz ifade oranı %27 iken, izleyenlerde olumsuz ifade oranı %18'dir. Buna karşın, video izlemeyenlerin olumlu ifade oranı %39 iken, video izleyenlerde ise oranın %59'a yükseldiği görülmektedir.

21. soruda "sığınmacıların gündelik yaşamda kültüre ve topluma aykırı davranışlar sergilendiklerini düşünüyorum" ifadesine yönelik değerlendirmelerde, video izlemeyen katılımcıların %55'i olumsuz ifadeyle yanıt verirken, izleyen katılımcıların ise %24'ü olumsuz ifadeyle yanıt vermiştir. Buna karşılık olarak, video izlemeyenlerin olumlu ifadelerinin oranına bakıldığında %11'de olduğu görülürken, video izleyen grupta olumlu ifadelerin toplamı %49'a yükselmiştir.

23. sorudaki "son dönemdeki adli suçlarda sığınmacıların çoğunluğu oluşturduğu kanısındayım" ifadesine ilişkin video izlemeyenlerin %35'i olumsuz ifadeler belirtmişken, video izleyenlerde bu oran %32'ye düşmüştür. Buna karşın, video izlemeyenlerin olumlu ifadelerinin oranı %24 iken, diğer grupta %28'e çıktığı saptanmıştır.

26. sorudaki "bir Suriyeli sığınmacının Türk vatandaşıyla evlenmesinden rahatsızlık duymuyorum" ifadesinin video izlemeyen katılımcılar için olumsuz ifade oranı %32, video izleyenlerde ise bu oran %14'e düşmektedir. Buna karşılık, video izlemeyenlerin olumsuz ifade oranı % 48 iken, video izleyenlerin olumsuz ifadelerinin toplamı %74'e kadar çıkmıştır.

"Second A Day" videosunun izlenmesiyle dikkate değer bir değişikliğe uğramayan ifadeler de olduğu görülmüştür. Bu ifadeler 13. ve 22. Sorularda yer almaktadır. 22. sorudaki "sığınmacıların topluma entegre olmalarında sorun yaşadıklarını düşünüyorum" ifadesinde de videoyu izlemeyen katılımcılarda olumlu görüşlerin toplamı %78,6; izleyenlerde ise %83'tür. Aynı ifadeye videoyu izlemeyen katılımcıların olumsuz görüşlerin %8,7'dir. Özellikle şehir merkezlerinde kötü yaşam koşullarıyla göz önünde olan sığınmacılar için algı ve tutumlar birinci elden deneyimle şekillendiğinden medya mesajlarının etkili olmadığını söylemek mümkündür.

Öte yandan, 13. soruda "Suriyeli sığınmacılar için hükümetimiz çok daha fazla şey yapabilir" ifadesinde videoyu izleyen deney grubu ve izlemeyen kontrol gruplarının olumsuz ifadeleri kadar olumlu ifadeleri de birbirine eşit denecek kadar yakındır. Deney grubunun olumsuz ifadelerinin toplamı %42 iken kontrol grubunun bu ifadeye ters yaklaşımı %42,7'dir. Aynı şekilde deney grubunda bu ifadeye olumlu görüş bildirerek hükümetin çok daha fazla şey yapabileceğini düşünen katılımcıların % 27 olduğu, diğer grupta da %26,2 olduğu görülmektedir.

Sonuç

Çerçeve analizinin bütünleşik süreç modelinin ikinci aşamasını gerçekleştirmeye çalıştığımız bu deneysel çalışma, medya içeriklerinin bireysel tutumlar üstündeki etkisini ortaya koymuştur. Varsaydığımız gibi medyadan etkilendiklerinin farkında olan katılımcılar, bu farkındalıklarına rağmen, izledikleri sosyal reklam videosundan etkilenmişler ve deney grubundaki katılımcılar kontrol grubundakilere göre Suriyeli sığınmacılara yönelik daha olumlu tutumlar belirtmişlerdir. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutların medya içerik analizindeki başlıklarla birebir örtüşmüyor olması, Suriyeli sığınmacılara ilişkin algı ve tutumların oluşumunda tek belirleyicinin medya olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Hem Murat Erdoğan hem de İbrahim Efe yaptıkları araştırmaların raporunda, sığınmacıların Türkiye'ye ve Türk toplumuna entegrasyon süreci iyi yönetilemezse yabancı düşmanlığının hızla yayılma eğilimi göstereceğine işaret etmişlerdir. Yabancı düşmanlığının yayılmasının engellenmesinde medyada yer alan temsillerin ve söylemin etkisini ortaya koyan bu çalışma medyanın etkisini tespit ederek gelecek stratejilerin belirlenmesine katkıda bulunmuştur. Yaptığımız araştırma Efe'nin ve Erdoğan'ın bulgularının aksine empati, kadın ve çocuklara acıma yaklaşımının güçlü olmadığını gözler önüne sermektedir. Deney grubuna izlettiğimiz sosyal reklam videosu bu anlamda tam da

izleyicilerin empati duygularına çocuklar üstünden seslenmektedir. Çekim tekniğinin de etkisiyle kız çocuğunu; maruz kaldığı olayların hiç birinden sorumlu olmayan, tamamen masum, ama olayların sonuçlarına katlanmak zorunda kalan bir karakter olarak çizmiş ve ahlaki yargı olarak da bu durumun adil olmadığını izleyiciye iletmıştır. Videonun mesajının da izleyici üstündeki çarpıcı etkisi araştırma sonucunda ortaya konmuştur.

Ayrıca bu çalışma Bogardus'un Sosyal Mesafe Ölçeği'nin güncellenerek Türk toplumuna uygulanabileceğini göstermiştir. Suriyeli sığınmacılar olgusu ile görünürleşen ayrımcı söylemler, sosyokültürel yapıya için "öteki" ve "yabancı" algısının araştırılması gereğini işaret etmektedir. Bu bulgular çerçevesinde Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu sürecinde medya içeriğine gösterilecek özenin yanı sıra kamu kuruluşları ya da sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak sosyal reklam çalışmaları sığınmacılara duyulan empatiyi güçlendirecek, sığınmacılarla Türk toplumu arasındaki kültürel ortaklık duygusunu güçlendirecek sosyal reklam kampanyaları çok etkili olacaktır.

Kaynakça

- Akbaş Demirel, C. (2013). Türkiye'ye Göç Eden Suriyelilere İlişkin Haberler ve Kamuoyuna Olası Etkileri. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II. 6-8 Mayıs 2013. Bursa, 461-478.
- Ataman, H. (2014). Yazılı Basında Ayrımcı Söylem: Yerel ve Ulusal Basında Suriyeli Mültecilere Yönelik Ayrımcı Söylem. Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil: Eylül-Aralık 2014 Raporu içinde. Hrant Dink Vakfı. 61- 105.
- Bauman, Z. (2009). Sosyolojik Düşünmek. A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, Y. (2015). Gazetelerin Üçüncü Sayfa Haberlerinde Suriyeli Sığınmacıların 'Öteki' Temsili. Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 17(3), 1-36.
- Bayram, Y. (2016). Yerelde Öteki Olmak: Suriyeli Sığınmacıların Trabzon Yerel Gazetelerinde Söylemsel Temsili. The Journal of International Social Research, 9 (42), 1416-1430.
- Billig, M. (2002). Banal Milliyetçilik. C. Şişkolar (Çev.). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Bogardus, E. S. (1926). Social Distance in the City. Proceedings and Publications of the American Sociological Society, (20), 40-46.
- Buehler, Arthur (2011). Islamophobia: A Projection of the West's Dark Side. Islam and Civilisational Renewal, 2(4): 639-653.
- Cappella, J. N. and Jamieson, K. H. (1997). Spiral of Cynicism. The Press and The Public Good,. New York: Oxford University Press.
- Castles, S. and Miller, M. J. (1998). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. London: MacMillan.
- deVreese, C.H. (2005). News Framing: Theory and Typology. Information Design Journal, 13(1), 51-62.
- Dirini, İ. (2010). Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden Üretilen Nefret Söylemi. (Ed. Çomu T.) Yeni Medyada Nefret Söylemi içinde. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Efe, İ. (2015). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Entman, R. M. (2004). *Projections of Power. Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Esses, V. M. Medianu, S. and Lawson A. S. (2013). Uncertainty, Threat and the Role of the Media in Promoting the Dehumanization of Immigrants and Refugees. *Journal of Social Issues*, 69 (3), 518-536.
- Fairclough, N. (1993). *Critical Discourse Analysis and Marketization of Public Discourse in Universities*. *Discourse and Society*. Vol 4(2): 133-18.
- Gamson, W. A. & Modigliani, A. (1989). *Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach*, *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching*. Berkeley: University of California Press.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41 (Güz), 229-256.
- Hall, S. (1980). *The Work of Representation*. (Ed. Hall S.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices içinde*. (s. 13-64). London: Sage.
- Hoşgörür, V. (1997). Bogardus, Guttman ve Likert Ölçekleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (10), 346 - 357.
- Karakayalı, N.(2009). *Social Distance and Affective Orientations*. *Sociological Forum* 23 (3), 538-562.
- McQuail, D. (1994) *Mass Communication Theory: an Introduction*. Sage: Thousand Oaks, CA.
- Moses, R. (2010). *Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz*. *Tarih Okulu* (VII): 99-108.
- Pandır, M. Efe, İ. ve Paksoy, A. F. (2015). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi*. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 1-26.
- Scheufele, D. A. (1999). *Framing as a Theory of Media Effects*. *Journal of Communication*, 49(1), 103-122.
- Stanley, S. (1977). *Community Mental Health Services To Minority groups: Some Optimism, Some Pessimism*. *American Psychologist*. 32 (8), 616-624.
- Tuchman, G. (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: The Free Press.
- VanGorp, B. (2007). *The Constructionist Approach to Framing: Bringing the Culture Back In*. *Journal of Communication* (57), 60-78.
- Van Dijk, T. (2015). *Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım*. (Ed. B. Çoban ve Z. Özarslan). *Söylem ve İdeoloji içinde*. (s. 15-97). İstanbul: Su Yayınevi.
- Kamu Spotu: Most Shocking Second a Day - Save The Children (Save Syrias Children). <https://www.youtube.com/watch?v=RBQ-1oHfimQ>. Erişim Tarihi: 01.11.2016.

GELENEKSEL TÜRK SANATINDA ÇERÇEVE KAVRAMI VE KOMPOZİSYON ŞEMALARI

Lale AVŞAR¹

Özet

Görsel sanat örneklerinin değerlendirilmesinde kompozisyon ilkesi veya başka bir deyişle süslemenin mevcut zeminde düzenleme şekli ve mantığı büyük önem taşımaktadır. Geleneksel kültürlerde belli kıstaslara tabi olarak kendini ortaya koyan kompozisyonlar, ikonografi tarzı, konu ve motif tercihleri gibi belirleyici muhteva ve öneme sahiptirler. Sanat geleneklerinin gelişme aşamalarıyla yakından ilintili olan kompozisyon prensipleri sürecin mantıksal sonucu olarak görülmeli ve bu kapsamda ele alınmalıdır. Milli kültürlerde konu havuzunun ve bu konulara yüklenen anlamların belirlenmesi, tasvir ikonografisinin yerleşmesi, motif yelpazesinin oluşması ve anlamlarla birleşmesi gibi aşamaları takip ederek ortaya çıkan kompozisyon ilkelerinin şekillenmesi, maddi sanat ürünlerinin sahip oldukları işlevsellik, form, renk, malzeme özellikleri, sanat ekolü ve kültürel gelenek gibi çeşitli hususlarla çok özel ve komplike ilişkiler kapsamında gerçekleşmiş olmalıdır.

MÖ. 1. binyıl İskit çağında genel hatları belirlenmiş olan Türk görsel sanat dilinin temel öğelerinden olan kompozisyon mevhumu yakından irdelendiğinde, çeşitli konu alt başlıkları arasında çerçeve kavramının diğerlerine göre daha ağır bastığını görüyoruz. Bu kavram, görselin belli sınırlar içinde yerleşme şekli ve bu uygulama sırasında takip edilen sabit kıstaslarla ilintilidir. Bu çalışmada, tarihin Erken çağlarından Osmanlı dönemine kadar köklü değişim yaşamadan ayakta kalan Türk görsel sanat geleneğindeki çerçeve ögesi kompozisyon kavramı kapsamında ve görseller eşliğinde incelenerek ilgili tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Türk sanatı, süslemede kompozisyon ve çerçeve kavramları ve şemaları.

FRAME CONCEPT AND COMPOSITION SCHEMAS IN THE TRADITIONAL TURKISH ART

Abstract

In the evaluation of visual art samples, the composition principle or in other words, the arrangement and logic of adornment on the existing floor are of great importance. Compositions that manifest themselves in traditional cultures by subjecting to certain criteria have particular importance and content, such as iconography style subject and motif preferences. The principles of composition, which are closely related to the development stages of art traditions, should be regarded as the logical result of the process and should be addressed in this context. Formation of the composition principles by following the stages such as determining of the theme pool in national cultures and the meanings of these themes, settlement of depiction iconography, the formation of the motif range and the unification of it with meanings, must have been realized within the scope of very special and complicated relations with various subjects such as the functionality, form, color and material characteristics of tangible art products.

When the concept of composition, which is one of the basic elements of Turkish visual art language established in the age of Scythians in the 1st Millennium B.C., is examined closely, it is seen that among the various sub-headings, the frame concept is more prominent than the others. This concept is related to the location of the image within certain boundaries and to the fixed criteria followed during this application. In this study, the frame element in the Turkish visual art tradition, which survived from the early ages of history to the Ottoman period without a radical change, was examined within the context of the concept of composition and visual accompaniment and it was tried to create related typology.

Keywords: Traditional Turkish art, Composition and frame concepts in adornment, Composition schemas.

Giriş

Söz konusu sanatsal eylem olduğunda bilimsel yaklaşım hep sınırlarını zorlamakta ve kendini güvensiz ve biraz “yabancı” hissetmektedir. Bu da doğaldır, çünkü daha çok duygulara hitap eden ve duyuyla algılanan sanat, bilimsel kıstaslarla yapılan ölçme ve değerlendirmelere fazla olanak tanımamaktadır. Kendine has ifade tarzı ve metafizik dünyası olduğundan sosyal, doğal ve uygulamalı bilim dallarına özgü yöntemlerin tümünü kapsayan farklı bir yaklaşım gerektirmektedir. Sanatın bu geniş muhtevası sanat tarihi bilim alanının karşısında duran problemlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Maddi sanat ürünlerini araştırmaya çalışan bilim insanları tarihsel ve fiziksel değerlendirmelerin ötesine geçmek için sanatsal ürüne estetik düzeyden bakarak da yaklaşmalı ve sanatsal içeriğe yönelik özel değerlendirme kriterleri geliştirmelidirler. Bu kriterlerin şekli ve muhteviyatı duygusal bazda algılanan sanatsal olguları bilimsel zemine taşımak

ve onları mümkün mertebe nesnel değerlendirme olanağı sağlayacaktır.

Olaya bu açıdan yaklaştığımızda sanatsal üretimin milli içeriğine de değinmeden geçemeyiz. Tarihten günümüze belli kültürlerin temsilcileri ve elçileri hüviyetiyle karşımıza çıkan sanatsal nesnelere, mensup oldukları medeniyetlerin kalıcı niteliklerini barındırdıklarından, milli kültür ve milli sanat olguları bilimsel anlam ve içerik kazanmıştır. Bilindiği üzere bir eserin kültürel kimliği evrensel nitelikli estetik içeriğe yöresel, bölgesel, ekole veya milli kültüre özgü hususların eklenmesiyle oluşmaktadır. Sanatsal üretimde kültürel kimlik estetik değerlerin görselliğini, ifade şeklini, “tadını” ve karakterini, yatkınlıklarını, önceliklerini ve vazgeçilmezlerini belirleyerek ona diğerlerinden seçilen özel bir kimlik kazandırmaktadır.

Tarihe yönelik araştırmalarda karşımıza çıkan sanatsal içerikli nesnelere milli kültür çerçevesinde bulunduğu bir gerçektir. Bu eserlerin bir diğer temel özelliği ise çağdaş sanat kavramına dâhil mantıksal süreçlerle örtüşmeyen üretime ait olmasıdır. Estetik değerlerin evrensel içeriğine rağmen köklü nitelik taşıyan bu farklılıklar çağdaş ve geleneksel sanat örneklerini farklı çatılar altında incelemeyi mecbur kılmaktadır (Avşar, 2017, s. 967-984).

Bilindiği üzere geleneksel kültürlerin görsel sanatlarındaki tasvir dilleri maddi üretimde gerçekleşen sanatsal içerikli işlev aşamalarının arkasında durmakta ve bu oluşumların tüm yönlerine kaynak ve temel teşkil etmektedir. Sözel dillerde duygu ve düşünce aktarımı dilin sahip olduğu fonetik, morfolojik, sentaks ve semantik esaslarına uygun gerçekleştiği gibi estetik içerikli maddi üretimlerde de görsel sanat dilinin özellikleri aktarım ve oluşum şeklini belirler. Bu nedenle sanatsal nesnelere bilimsel inceleme sırasında görsel dili araştırılan öğeler arasında görmek ve onu etmenlere ayırıştırarak incelemek yapılması gereken işlevlerin arasındadır.

Milli tasvir dillerinin temel kuramsal öğelerini başlıklar halinde sınıflandırmalı olursak, bunlardan bazılarının uzun zamandan beri bilindiği, bazılarının ise hep gözden kaçtığını görüyoruz. Örneğin *ikonografi*, *konu yelpazesi*, *motif türleri* gibi amiller çeşitli kültürler ve malzemelere yönelik defalarca incelenmiş ve tanımlanmış olsalar da görsel sanatlarda *kompozisyon* kavramı nedense hep dikkatlerden uzak kalmıştır. Oysa *kompozisyon* veya başka bir deyişle *görsellerin veya motiflerin zeminde düzenleme şekli* geleneksel sanatlarda tasvir dilinin “omurga yapısını” temsil etmektedir. Bu yapının, süslemede tatbik edilen malzeme, teknik, konu ve motif türlerine bağlı kalmaksızın sabit nitelik taşıdığı ve mevcut kültürel gelenek kopmadığı müddetçe varlığını hep koruduğu anlaşılır (Avşar, 2017, s. 967-984).

Türk Sanatında Görsel Dil

Azerbaycan bilim insanı Siyavuş Dadaş, Türk sanatında görsel dilin MÖ. 1. binyıl İskit çağında genel hatlarıyla oluştuğunu ve köklü değişim yaşamadan Osmanlıya kadar gelebildiğini iddia eder (Dadaş, 2006, s. 21). Sembolik tarzıyla seçilen bu dil, betimlenen objelerin görünüşünden çok mahiyetine önem vermiş, canlandırmalarda farklı görüş açılarını bir arada kullanmış, motifler arasındaki boşluklar bırakarak onlara motiflerin kendisi kadar değer taşımış, devingenlik ilkesini hep ön planda tutmuştur. Türk

sanatındaki kompozisyon düzenlemelerine *çerçeve* kavramı açısından bakıldığında ise istif yerleştirme şeklinin süslenen alanın tamamını doldurmak amacıyla kullanıldığı, tasvir edilen nesne ve objelerin orijinal oranlarının hep mevcut çerçeve anlayışına kurban edildiği görülmektedir (Dadaş, 2006, s. 22-24). Türk sanatında istif düzenin yaygınlığına ve boşlukların estetik öge olması konusuna bir diğer Azerbaycanlı bilim insanı Xudu Mamedov da değinmiştir. Kimyacı olan yazar çeşitli maddelerin kristal yapısını Türk İslam sanatında çok sevilen sonsuz geometrik ağlar ile karşılaştırarak aradaki örtüşmelere dikkat çekmiş ve bu hususları Türk sanatının temel niteliği olarak tanımlamıştır (Məmmədov, vd.1981).

Milli kültürlerde tasvir dilinin oluşması belli aşamalar halinde gerçekleşmiş olmalıdır. Zamansal çerçevesi kesin olmayan bu aşamaların takip sırasıyla ortaya çıkması olayını doğasıyla ilişkilendirmek yanlış olmaz. Bu açıdan yaklaşıldığında sanatın daha geniş olay olan kültürün, tasvir dilinin ise daha geniş kapsama sahip sanatın muhtevası içinde yer aldığını göreceyiz. Dadaş'a göre görsel sanatlardaki tasvir dili erken çağlarda insanoğlunun çevresini inceleme ve tabiattaki olgular arasındaki saklı ilişkileri tespit etme süreçlerinin devamında ortaya çıkmış olmalıdır (Dadaş, 2006, s. 23). Milli kültürlerin özerkliği de toplumların çevreyi algılama ve idrak etme şekillerindeki farklılıklarla yakından ilişkili olduğu tartışılmaz bir gerçektir (Avşar, 2017: 967-984). Son derece kompleks bir yapıya sahip olan kültür olgusunun milli içeriği ve karakteri toplumun manevi, sosyal, çevresel, fiziksel gibi sayısız faktörlerinin etkisi altında türemekte; öncelikler, tercihler, yatkınlıklar, alışkanlıklar ve gereksinimler gibi çeşitli etmenlerle şekillenmektedir.

Bu kompleks yapının derinliklerinde filizlenen tasvir dilinin gelişim sürecini kısaca özetlemek gerekirse yaşanan aşamaları aşağıdaki şekilde canlandırmak mümkündür.

- Görsel sanatlarda kullanılacak *konu havuzunun* belirlenmesi, bunlara anlam yüklemesi ve bu konu-anlam beraberliğinin toplumsal hafızada yerleşmesi. Tüm sanat dallarını kapsayan bu süreç tamamlandığında kültüre mensup olan tüm bireyler mevcut konuları kalıcı olarak belli manalarıyla algılamaya başlarlar. Tüm bireylerin belli konuları belli anlamlarla algılaması geleneksel kültürler ile modern kültürler arasındaki temel farklılıklardan birini oluşturmaktadır.
- Milli kültüre özgü konu havuzundaki konu başlıklarına yönelik *tasvir ikonografisinin* oluşması ve görsel gelenek içinde değerlendirme, yerleşme ve benimsenme süreci ise konulara yönelik anlamların sabitlenmesinden sonra yaşanan gelişmedir. Sadece görsel sanatları ilgilendiren bu süreç sayısız deneme-yanılma tecrübeleriyle doğal seçim, tasfiye ve ayıklama sonucunda tamamlanmaktadır. Buna göre ilk ortaya çıkan görsel varyasyonlar aralarındaki doğal rekabet, en başarılı olanın seçilmesi ve kıstas olarak kabul edilmesiyle neticelenir. Bu kabullenme sonrasında ise mevcut kıstas estetik etkinlik açısından tartışılmakta ve daha etkili olabilecek yenileri ile karşılaştırılmaktadır. Eski görsel daha iyi bulunduğu halde kıstas olarak kalmaya devam eder, kaybettiği durumda ise yerini

daha başarılı olana devreder. Bu şekilde sanatta “erdem” kapısı hep açık kalmaya devam eder.

- Milli konu havuzundaki belli başlı konuların kesin ikonografi kazanmasıyla *sanatsal ekol* olarak tanımlanan görsel gelenek ana hatlarıyla belirmeye başlar. Bu olgunun tam şekillenmesi için gereken sıradaki adım ise motif havuzunun oluşması ve bunların simgesel anlamlarıyla birleşmesidir. Konu başlıklarına nazaran ikincil ve edilgen karakter taşıyan motifler görsel aktarımlarda genellikle yardımcı eleman olarak iştirak eder ve daha çok kalıplaşmış birliktelikler halinde ortaya çıkarlar. Geleneksel kültürlerde genellikle alışlagelmiş kompozisyonlarda belli konuların belirli motifler eşliğinde işlenmesiyle karşılaşırız. Yazılmayan kurallar halinde var olan bu aktarım şablonları sanatsal ekolün vazgeçilmez niteliklerindedir.
- Yukarıda sözü geçen konu ile motif havuzlarının oluşması ve anlamlarıyla birleşme süreçlerini takiben, ikonografinin ortaya çıkmasıyla paralel gelişen bir diğer aşama kompozisyon geleneğinin ortaya çıkmasıdır. Görsel sanatlarda “kompozisyon” terimi görsel aktarımın belli bir sistem ve uyum içinde organize edilmesi anlamını taşır (Шопов, 1979a, s. 5). Geniş muhtevaya sahip olan *kompozisyon* kavramı milli sanat ekollerinin sahip oldukları görsel aktarım dilinin en kapsamlı alt başlıklarından belki de en önemlisidir.

Görsel sanatlarda kompozisyon kavramına yönelik yayınlar eskiden daha çok çağdaş sanatla ilgili olmaktadır. Genellikle resim ve heykel gibi temel sanat dallarının ele alındığı bu çalışmalarda görsel kompozisyonlarda canlılık, hareketlik, özgünlük, zıtlık, bütünlük, mananın birincil, görsel öğelerin ise ikincil nitelik taşıması gibi ilkelerden söz edilmekteydi (Шопов, 1986: 122-139). Günümüzde aynı ilkeler *tasarım* kavramının içeriğinde görülmeye başlamış ve onlara vurgulama, orantı ve görsel hiyerarşi, denge, doku, biçim, yön, devamlılık veya sürdürülebilirlik gibi yenileri eklenmiştir (Civcir, 2015, s. 341-405; Becer, 2000, s. 56-75). Yine de bazı kaynaklarda *kompozisyon* kavramının eski anlamda hala geçerliliğini koruduğunu ve tasarım prensipleriyle örtüştürülmediğini görebiliyoruz (Bayazit, 2011, s. 138-140). Bugün özel inceleme ve yeniden değerlendirme gerektiren *kompozisyon* ve *tasarım* terimlerinin anlam karşılaştırmasına konumuzdan uzaklaşmamak adına girmeden, *kompozisyon* kavramını yukarıda bahsi geçen *görsellerin* veya *motiflerin zeminde düzenleme şekli* manasıyla ele alıp, onu tasvir dilinin alt başlıklarından biri şeklinde görmekteyiz (Özkeçeci, 2008).

Kompozisyon kavramına bu açıdan bakıldığında yukarıda bahsi geçen ilkeler arasında “çerçeve” kavramının da yer aldığını görebiliriz (Шопов, 1986, s. 139-147). Bu kavram bir taraftan süslenen alanın şekliyle görsel öğeler arasındaki dâhili ve harici ilişkiyi ifade etmekte, diğer taraftan süslemede kullanılan motif ve figürlerin kendi aralarındaki görsel ilişkisinin şekline yönelik bazı şartlar öngörmektedir. İçinde kenarlar, köşeler ve merkez olmak üzere üç türden hiyerarşik sıraya sahip mekân şekli barındıran çerçeve kuramına göre süsleme alanda rahat yerleşmeli, alanın tümünü dol-

durmak zorunlu olmadan onu çalıştırmalı, mekân türleri arasındaki görsel algı farkına göre davranmalı, zeminde bütünlük ve birlik oluşturulmalıdır. Yine *çerçeve* kuramında süslemedeki egemen motiflerin vurgulanmasına yönelik bazı yöntemler bulunmakta, süsleme elemanlarından her birinin hem ayrı ayrı hem de birlikte algılanabilmesini sağlayacak teknikler yer almaktadır.

Kaynaklarda yaygın olarak iki boyutlu kompozisyonlara yönelik işlenen bu *çerçeve* kuramının üç boyutlu biçimlerin yüzey süslemesinde de etkin ve belirleyici olduğu bilinmektedir (Muche, 1981, s. 170). Buna göre kuramın her iki durumdaki işleyiş şekli, süslenmesi gereken zemin formuna veya nesnenin biçimine dayalıdır. Üç boyutlu formların yüzey analizi yapıldıktan sonra süsleme şeması tercih edilir ve buna bağlı olarak süslenecek alanlar tespit edilerek yine iki boyutlu çerçeveler oluşturulur. Aynı kompozisyon şeması bir halı veya bir kubbe içinde zeminin şekline dayalı hesaplanmış ve uygulanmış olsa da *çerçeve kuramının* mantığı ve şartları değişmez kalmaktadır (Foto. 6 (sağ), 7).

Ortaçağ Türk Sanatında Çerçeve Kuramı

Günümüze ulaşan ve Türk kültür geleneği içinde yer alan maddi eserler *çerçeve kavramı* açısından değerlendirildiği zaman farklı malzemelerde ortak uygulanmakta olan bazı standart düzenlemelerin varlığı dikkati çekmektedir. Bunların uygulanma şekilleri arasında çeşitli versiyonların bulunması bir taraftan ustaların bu şema türleri konusunda bilgiye sahip olduklarını, diğer taraftan ise düzenlemelerin rastgele yapılmadığını, işlevsel aşamaların kavramsal yorumlandığını ve kompozisyon ilkeleri üzerinde kafa yorulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum zanaat olarak bilinen ve el işi uygulamaları olarak görülen üretimlerde tasarımsal içerikli öncül soyut düşüncenin ne denli büyük önem taşıdığını ve sonuç üzerindeki etkisinin orantısız değerini tekrar gündeme getirmektedir. Anlaşılan o ki geleneksel kültürlerde usta-çırak ilişkisi kapsamında gerçekleşen sanat eğitiminde teorik içerik varsayılandan çok daha fazla yer kapsamaktaydı.

Araştırma makalesinde kompozisyon açısından incelenen eserlerde karşımıza çıkan süslemelerde kompozisyon şemalarının sürekli tekrarı belli bir tipoloji oluşturmamıza imkân vermektedir (Moline, 1994, s. 38-45; Karaman, 2018). Bu sırada kimi kompozisyon şemalarının belli grup ürünlerde daha fazla kullanılmış olması bunların söz konusu malzeme veya tekniklerin özelliklerine daha yatkın olmasıyla ilişkili olduğu varsayılabilir. Kompozisyon şemalarıyla malzeme, yapım ve süsleme teknikleri arasındaki ilişki araştırılması gereken özel bir başlık olduğundan, burada bu konuya fazla değinilmemiştir.

Ayna Simetrlili Kompozisyonlar

Ayna simetrlili düzenlemelerde tasvir yatay, dikey veya diyagonal orta eksen üzerinden karşılıklı tekrarlanmakta, bu sırada aynı görsel kompozisyonda iki defa kullanılmış olsa da tekrar aynada yansıyor gibi tersten betimlenmektedir. Mimari yapıların süslemesinde en sık tercih edilen bu düzenleme şemasını Türk ustalar halı ve kilimlerde,

hat levhalarında, ahşap kapı ve pencere kanatlarında, kapı tokmaklarında, mihraplarda, alçı ve taş kabartmalarda, dairevi maden aynalarda, seramik ve cam kapların göbek süslemeleri gibi birçok malzeme ve uygulamada sık sık kullanmışlardır. (Hillenbrand, 2005, s. 70, Fig. 11). (Foto.1)

Fotoğraf 1. Solda: Dikey ve yatay eksenler üzerinden yapılan ayna simetrlili hat kompozisyonu, XIX. yy. Türkiye (Schimmel, 1970, pl. XLIII, c); Sağda: Göbek kısmı dikey eksen üzerinden ayna simetrlili kabartmalı maden süslemesi, Tunç ayna, Döküm, XIII. yy., İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Erginsoy, 1978, s. 351, r. 185).

Ayna simetrlili düzenlemelerin optik algı açısından en sıkıntılı yönü olan mekanik tekrarı daha belirsiz hale getirmek ve göze daha hoş gelen görsellik elde etmek adına öteden beri bazı yöntemler kullanılmıştır. Bir kere keşfedildikten itibaren kültürden kültüre, malzemeden malzemeye aktarılan bu tarz uygulamalardan biri tarafımızca *doğal ayna simetrlisi* şeklinde adlandırılmıştır. Bu simetride, orta eksen çevresindeki betimlemeler boyut, oran, renk veya desen açısından bire bir tekrarı temsil etmez, bu sayede ortaya çıkan küçük farklılıklar genel simetrlili bozmasa da eşitlik ve mekanik tekrarı yok ederek daha rahat ve serbest bir düzenleme oluşturmaya imkân vermektedir. Doğadaki simetriden esinlenmiş olması gereken bu şemayı Selçuklu seramik ustalarının daha fazla tercih ettiğini söyleyebiliriz (Eravşar vd., 2014 (2), s. 76, 98, 104, 105, 107; Atıl, 1973, s. 118-9, no. 52, 120-21, no. 53). (Foto. 2)

Doğal ayna simetrlili tasarımlar arasında karşımıza çıkan bir diğer uygulama şeklinde ise orta eksen bir nesne veya motif ile belirlenerek vurgulanmaktadır. Bu motif kimi zaman dalgalı bir bitki dalı veya kıvrımlı yılan halini almakta, kimi zaman ise "*hayat ağacı*" gibi mitolojik simgelerle temsil edilebilmektedir (Watson, 2004, s. 362; Ilıcalı, 2013, res. 13; Eravşar vd., 2014 (2), s. 45, 95, 97, 222, 265). Örneğin Erzurum Çifte Minareli ve Yakutiye medreseleri Taç kapı söve panolarındaki taş kabartmalarda olduğu gibi, *hayat ağacı* motifinin orta eksen görevini üstlenmesi yeterince sade ve kuru olan

standart ayna simetrlili kompozisyon şemasının “resmîyetini” kırarak görsellere daha natüralist ve eğlenceli bir görünüm kazandırmıştır. Tüm bu tarz tasarımsal yöntemlerin rasgele ortaya çıkmadığı, önceden düşünülerek bilinçli tatbik edildiği tartışılmaz gözükmektedir.

Fotoğraf 2. Solda: “*Monstera deliciosa*” türünden tropikal bitki yaprağı; Sağda: Lüsterli kase, Selçuklu, İran, XIII. yy., The Brooklyn Museum koleksiyonundan.²

Türk sanatında *ayna simetrlili* düzenlemelerin bir diğer alt versiyonu ters ayna simetrlili kompozisyon şemasıdır. Nispeten daha ender uygulanan bu düzeni temel şemadan farklı kılan husus, orta eksen çevresinde tekrarlanan görselin ters-düz şekilde yerleştirilmesidir. Muhtemelen bu uygulamanın ortaya çıkma nedeninin arkasında da mekanik tekrar şeklindeki algının daha serbest ve devingen bir hale ulaştırmak amacı durmaktadır. Aşağıda sözü geçen *merkezi simetrlili* kompozisyonların ikili tekrar şemasıyla örtüşen bu kompozisyon çeşidini her iki şekilde tanımlamak mümkündür. (Foto.3)

2. E-kaynak: http://www.wikiwand.com/en/Islamic_pottery, Erişim: 07.05.2018.

Fotoğraf 3. Solda: (Grube, 1994, s. 89, no. 80). Sağda: Çini plaka, polikrom sır altı süsleme, 1575, İznik, Osmanlı.³

Merkezi Simetrik Kompozisyonlar

Merkez nokta çevresinde tekrarlanarak dizilen ve modül desenlerden oluşan düzenlemeler merkezi simetri ilkesine tabi olduğundan “*merkezi simetrik kompozisyonlar*” şeklinde adlandırılabilirler (Атанасян, 2010, s. 110-112). Bu türden tasarımlarda tek, iki veya üç farklı modül dönüşümlü tekrar halinde sıralandığı gibi, tekrarların iki, üç, dört, beş veya daha fazla sayıda gerçekleşmesi olasıdır (Watson, 2004, s. 339, Cat. N. 7). İnsanlık tarihinde en erken görsel düzenleme şemalarından biri olması gereken *merkezi simetrik kompozisyon*, dairenin eşit boyutlarda dilimlere bölünme eyleminden esinlenmiş ola bilse de, benzer tasarımlara kare, dikdörtgen veya çokgen çerçevelerde de sık sık rastlanmaktadır (Aslanapa, 1987, s. 90, 135-6, 144, levha 71, 108, 109, Resim 44). Selçuklu seramik ustaları merkezi simetriyi daha sık radyal düzenleme şeklinde kullanmış, güneş ışınlarını anımsatan bu genişleyen şeritler açık formlar üzerinde genellikle göbek kısımlarında, kapalı formlarda ise gövdenin dışında paralel şeritler haline dönüşmüştür (Grube, 1994, s. 189, 198, 199, 201, no. 200, 213, 215, 218; Watson, 2004, s. 342, Cat. N. 10, Cat. N. 11). (Foto.4) Türk sanatında merkezi simetrik süslemelere taş, ahşap, alçı, seramik, cam, maden gibi her türden malzeme üzerinde rastlanmaktadır.

3. E-kaynak: <http://www.sothebys.com/fr/auctions/ecatalogue/2008/arts-of-the-islamic-world-108220/lot.324.html>, Erişim: 03.04.2018

Fotoğraf 4. Solda: Merkezi simetrik tasarım iki farklı modüler dilimden oluşmaktadır, silisli kâse, sıraltı süsleme, Selçuklu, İran, XIII. yy. başı (Pancaroğlu, 2007, s. 98); Sağda: Taklit kündekari tekniğinde yapılmış merkezi simetrik taban göbeği, Konya-Ereğli, Osmanlı, XIX. yy. (Erdemir, 2007, s. 200-201, res. 111a, 111b).

Merkezi simetrik kompozisyonlarda merkez etrafında dönerek tekrarlanan modüllerin şekline bağlı olarak tasarımları *durağan* veya *devingen* gruplara ayırılmak mümkündür. Buna göre ucu sağ veya sol yöne kıvrılan motif türleri merkez etrafında yan yana dizildiğinde Türk sanatında çok sevilen ve olumlu anlamından dolayı yaygın kullanılan çarkıfelek simgesini anımsatan görseller merkez etrafında sağ veya sol yöne kıvrılmakta kuvvetli bir hareket barındırmaktadırlar. Benzer görselliğe motiflerin özel dizilişi sayesinde de ulaşılabilir. Anadolu'da bu tarz tasarımlara kubbe içlerinde, ahşap kapı kanatlarında, tavan göbeklerinde, seramik kâse ve tabaklarda daha sık rastlanmaktadır (Erdemir, 2007, s. 235; Kuban, 2008, s. 307, Resim 231; Henshaw, 2010, s. 72, Fig. 36). Sahip Ata Türbesi, Karatay Medresesi Taç kapısı, Sırçalı Medrese kemeri ve mihrabı, Malatya Ulu Cami kubbesi içinde karşımıza çıkan çarkıfelek motifinin Türk sanatındaki iki, üç, dört ve diğer sayıda kollu versiyonlarına rastlanmaktadır. (Foto. 5)

Fotoğraf 5. Solda: Merkezi simetrikli düzen içinde oluşan dörtlü çarkifelek simgesi, Kazımalı-akıtmalı seramik tabak, Afrasiyab, Horasan, IX-X. yy. (Ainy, 1980, No. 82); Sağda: Ahşap kapı kanadı süsleme detayı, Akseki Sarıhacılar Köyü Etnografya Müzesi koleksiyonundan.

“Kumaş Deseni” Tarzında Düzenlemeler

Adından da belli olduğu gibi daha çok kumaşlar üzerinde karşımıza çıkan bu kompozisyon şeması sonsuz tekrar ve devamlılıkla seçilmektedir. Kumaşlarda *rapor* adlanan tek veya daha çok sayıda modül, “kumaş deseni” tarzı süslemelerde farklı geometrik düzen içinde yer alarak sıralanmaktadır (Soysaltı ve Çatalkaya Gök, 2018, s. 217-235). Modüllerin diziliş mantığına dayanarak “kumaş desenli” kompozisyonları *satranç ve baklava düzenli* olanlar şeklinde gruplandırmak mümkündür. *Satranç dizilişinde* tekrarlanan motif birimi ortak eksenlere sahip sıralar halinde üst üste dizilmekte; baklava sisteminde ise her yeni sıra bir alttakine göre yarım adım yana kaymaktadır. (Foto. 6) Modülün formuna bağlı olarak ortaya çıkan sıralar kimi zaman iç içe geçerek daha yoğun bir istif oluşturabilmektedir. (Foto. 6 sağ) Türk sanatında bu tarz kompozisyonlara kumaş süslemesi dışında taş, seramik, alçı ve ahşap panolarında, halı ve kilimlerde, seramik ve maden kaplarda da rastlamak mümkündür. (Foto. 7)

Baklava dizilişine göre daha mekanik algılanan satranç düzenini, süslemelerde tatbik eden ustalar, eksenlerin sıkıcı eşit aralıklı düzenini kırmak adına kimi zaman modül çeşitliliğini artırarak dönüşümlü tekrar uygulamakta, kimi zaman ise modüllerin boyut veya şekilleriyle oynayarak çok daha zengin görüntü elde etmektedirler (Acar, 1982, s. 34, no. 12; s. 99, no. 25; 101, no. 26; Aslanapa, 2005, s. 154, Resim 31; 182, Levha 93). Bazen ise belli düzen içinde seyreden tekrar tek veya bir grup modül üzerinden kesintiye uğratarak özel bir renk veya daha koyu tonla diğerlerinden ayrıştırılmaktadır. Özellikle halı ve kilimlerde daha sık görülen bu tasarım yöntemi uygun renkteki

ipliğin tükenmesinden değil, sanatsal düzeydeki kaygılardan kaynaklanmış olmalıdır (Aslanapa, 2005, s. 170, Levha 88).

Fotoğraf 6. Solda: Kadife “çatma” pano detayı, Osmanlı, XVI. yy., (Bilgi, 2007, s. 60, no.19); Sağda: İpekli dokuma “kemha” detayı, Osmanlı, XVI. yy., (Bilgi, 2007, s. 40, no.9).

Fotoğraf 7. Solda: Kumaş Deseni kompozisyon tarzında baklava dizilişinde mozaik çini, Karatay Medresesi kubbesi, Selçuklu, XIII. yy. (Erdemir, 2009, s. 125, res. 60); Sağda: Gövdesinin en geniş orta şeridi kumaş deseni'nin baklava dizilişinde kabartmalı olarak süslenmiş şamdan, tunç, döküm, Afganistan, XII. yy. 2. Yarısı (Baer, 1983, s. 31, no. 21).

Serbest Asimetrik Düzenleme

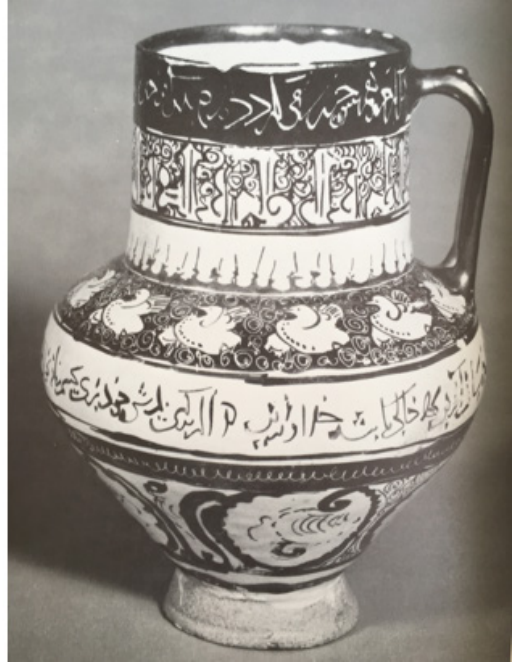
Daha çok minyatür ve resim sanatına özgü olan *serbest düzenlemeler* motiflerin çerçeve içinde doğal haline yakın natüralist şekliyle betimleme veya hiçbir simetri ve tekrar içermeyen serbest dizilişle seçilmektedirler. Bunlar manzara tasvirleri veya öyküsel içerikli çok figürlü minyatürlerde, resim ve grafik çalışmalarında, duvar fresklerinde alışılmış şekilde uygulandığı gibi seramik, taş veya alçı panolarda, açık form maden ve seramik kapların dairevi göbek kısımları, kapalı formlarda ise bordürler veya çeşitli kartuş çerçeveler ile bazı dokumalı ürünlerde karşımıza çıkmaktadırlar. Serbest düzenlemelerin soyut grubunu temsil eden ebru, hat, el işlemleri gibi örneklerde süslemeler geometrik veya stilize tarzıyla seçilirler. İster gerçekçi ister ise soyut tarzındaki *serbest kompozisyonların* ortak yönü motiflerin asimetrik düzen içinde bulunması ve çerçeve içindeki alanda her betimlemeye özgü tercih edilmiş serbest yayılım göstermesinden ibarettir.

Fotoğraf 8. Solda: Ahşap pencere kanatları üzerindeki serbest asimetrik düzene sahip yazı panosu, Konya, XIV. yy. başı (Şahin, 2009, s. 147); Sağda: Seramik ibrik, serbest asimetrik düzenlemeli bitkisel sır altı süsleme, İran, Keşan, XII. yy. başı (Ettinghausen, 1970, s. 118, Fig. 8)

Şeritli Kompozisyonlar

Adından da belli olduğu gibi farklı tür ve sayıda motiflerle süslü şeritlerden oluşan bu düzenlemelerde tekrarlanan modülü temsil eden şeritler birbirine paralel şekilde yatay, dikey veya çapraz yönde devam edebilir. Bu tarz tasarımlarda görseli canlandırmak adına iki veya daha çok sayıda dönüşümlü tekrar kullanılmakta, mevcut şeritlerin farklı iç dolgusu, genişliği ve rengi sayesinde kompozisyonlar daha zengin görsellik elde etmektedirler. Kimi uygulamalarda ustalar paralel devam eden düz şeritleri kombin ederken, kimi örneklerde zikzak veya dalgalı şeritlerden yararlanabilirler. Bitkisel, figüratif, soyut süsleme veya yazıdan oluşan şerit iç dolgularındaki motiflerin orantusal farklılığı, renk, yön ve ton zıtlığı da tasarımların görsel etkisini artırmak adına kullanılmaktadır

Fotoğraf 9. Solda: Kitabeli ipekli dokuma parçası, Osmanlı, XVII-XVIII. yy. (Bilgi, 2007, s. 54, no. 16); Sağda: Lüster süslemeli testi, silisli çamur, İran, Selçuklu Dönemi, XIII. yy. başı (Atıl, 1973, s. 67, No. 27).

Dokuma tekniğine özgü olan dikey ve yatay yönlü *şeritli kompozisyonlara* kumaş, halı ve kilim türü ürünlerde daha sık rastlanması doğaldır. Muhtemelen zaman içinde göz alışkanlığı yaratan bu tasarımlar diğer malzemeler üzerinde de aranmağa başlayınca yaygınlaşmış ve çeşitlenmiştir. Günümüze ulaşan seramik, cam, maden kaplar üzerindeki şerit düzeni, geleneksel Türk sanatında hem kabartma hem de boyama tarzında tatbik edilmiştir. (Foto. 9)

Zorlu Komplike Düzenlemeler

Yukarıda bahsi geçen ayna ve merkezi simetriden, "*kumaş desenli*", *serbest ve şeritli düzenlemeler* bazı sanat örnekleri süslemelerinde tercih edilmiş tek kompozisyon şeması halinde karşımıza çıksa da genellikle çok daha komplike ve karmaşık oluşumlar söz konusu olmaktadır. Bunların yapısını incelemeye koyulmadan önce modül kavramının süsleme kompozisyonundaki yeri ile kompozisyon şemasıyla ilişkisi üzerinde durmak gerekmektedir.

Tasarım içinde hiçbir değişim yaşamadan tekrarlanan öge olan modül kimi zaman tek ve sade bir motiften, kimi zaman ise motifler kümesinden oluşan yapıya sahiptir. Kendi içinde *ayna ve merkezi simetriden*, "*kumaş desenli*", *serbest ve şeritli kompozisyon* şemasına sahip olabilecek modüller süsleme kompozisyonu içinde tek veya daha çok sayıda çeşitli örneklerle temsil edilebilirler. Süsleme kompozisyonlarının

analizi yapıldığında birim tekrarı konumunda bulunan modülün dâhili yapısıyla genel düzenleme şeması arasında ayırım dikkate alınmalı ve bu iki farklı düzeye ait olan olgular birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Günümüze ulaşan Türk sanatı ürünlerinin süslemelerinde karşımıza çıkan kompozisyon kombinasyonları çok sayıdadır. Bunların tümünü burada tanımlayabilmek olası görülmemektedir. Yine de mevcut düzenlemeleri genel olarak gözden geçirdiğimizde, yukarıda sözü geçen ana şemaların dışına çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle en yaygın birkaç birlikteliğe değinilerek zorlu süsleme tasarımlarının temel oluşum mantığını açıklamak mümkün görülmektedir.

Geleneksel Türk sanatlarında eskiden beri kullanılan kombin tasarımlar arasında özel bir grup oluşturan dairevi çerçevelere maden, ahşap, seramik, cam gibi malzemelerde daha sık rastlanmaktadır. Bu ürünlerde tatbik edilen geleneksel düzenleme *göbek* olarak bilinen merkez daire ve *bordür* olarak tanımlanan tek veya daha çok sayıdaki kenar şeritlerden ibarettir (Karaman, 2018, YYLT). Bu temel şema dâhilinde göbek ve bordürün kendi içinde belli bir süsleme kompozisyonuna sahip olduğu görülmektedir.

Yine kapalı form olarak tanımlanan bazı üç boyutlu kap kacaklarda, süslenmekte olan dış cephe daha çok üst üste dizilen birkaç paralel bordürden oluşmaktadır. Bu bordürler arasındaki genişlik farkı kabın formuyla alakalı olduğu halde üzerlerindeki dekor şekli bordürün genişliğiyle ilişkilidir. Genellikle ensiz bordürlerde yazı, soyut geometrik veya bitkisel tekrar uygulandığı halde, geniş bordürlerde serbest veya ayna simetrik şemalar tatbik edilmektedir.

Halı-kilim, taç kapı, mihrap, kapı ve pencere kanatları süslemesi, kitap ciltleri, minyatür, duvar resimleri, çeşitli malzemelerden yapılmış panolar gibi ayrıntılı işlenen veya büyük ebatlara sahip sanat ürünlerinde de yine karmaşık kompozisyon şemalarının tercih edildiği teknik uygulama, ölçüler ve kullanım şekliyle ilişkili olmalıdır. Bu sırada ana konu veya motif genellikle merkezde, yardımcı elemanlar köşelerde, dolgu motifleri olarak adlandırılacak daha küçük süsleme elamanları ise tüm düzenlemeyi çepeçevre saran bordürde uygulanmaktadır. Tasarım içinde yer alan göbek, kartuş, köşelik, bordür, alınlık gibi çerçevelerin her biri kendi içinde belli bir kompozisyon şemasına sahip olduğundan genel izlenim son derece zengin ve komplike bir hal kazanmaktadır.

Zorlu tasarımlar arasına dâhil edilmesi gereken bir diğer süsleme şekli Türk İslam sanatında çok sevilen ve sonsuzluk ilkesinden beslenen çeşitli geometrik ağlardır. Yakından irdelendiğinde bunların tümünü merkezi simetrik tekil oluşumlar ile modüler yapıyla *“kumaş desenli”* çoğul düzenlemeler şeklinde ayırmak mümkündür. *Merkezi simetrik* tekil tasarımlar daha çok dairevi veya kare şeklindeki göbek kısımlarında yer almakta, sade çokgen veya çok kollu yıldızlardan çok daha zorlu geometrik oluşumlara kadar çeşitlilik sergilemektedirler. *“Kumaş desenli”* geometrik kompozisyonlarda ise yan yana dizilen veya iç içe geçerek tekrarlanan tek veya daha çok sayıda modüller kendi içinde ayna veya merkezi simetrik yapıya sahiptirler (Kurtişoğlu, 2015, s. 120, no. 69; s. 139, no. 83; s. 141, no. 87; s. 152-3, no. 88, 90; s. 177, no. 116). Bu sırada geometrik modüllerin kendi yapısıyla bir araya gelme şeklindeki farklılıklar

geometrik ağların görselliğindeki temel çeşitlenmeyi teşkil etmektedir (Ünal, 2018).

Günümüze ulaşan ve desen düzeni açısından incelenen “kumaş desenli” geometrik ağlardaki modüllerin tasarımlarına bakıldığında, merkezi simetrikli şemanın genellikle hâkim olduğu görülmektedir (Broug, 2012, s. 37, 62, 76). Türk ustaları modüler dizilişi zenginleştirmek ve görselliğin estetiğini artırmak adına modül sayısını çoğaltma (Erdemir, 2009, s. 91, Cizim 20) veya bunları yan yana dizmek yerine iç içe geçirme (Broug, 2012, s. 37) yoluna başvurmaktaydılar. Geometrik “kumaş deseni” süslemelerinin tasarımlarında dikkati çeken bir diğer ayrıntı ise modüllerin dizilişinde düz ve ters duruşların kombin edilme şeklidir. Özellikle çarkıfelek gibi merkezlere sahip modüllerde bu diziliş şekli beklenmedik görsel etkiler oluşturabilmektedir (Erdemir, 2009, s. 78, Resim 13).

Sonuç

Yapılan inceleme, tatbiki Türk sanatlarında karşımıza çıkan süslemeleri ayna ve merkezi simetrikli, “kumaş desenli”, *serbest*, *şerit* ve *komplike düzenlemeli* şeklinde gruplandırmanın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tipoloji süslemede kullanılmış olan motif türlerine ve konulara bakmaksızın tasarımların temel şemalarındaki farklılıklara dayalı geliştirilmiştir. Belirlenmiş olan bu kompozisyon türlerini genel olarak değerlendirdiğimiz zaman, daha temel bir ayrışmanın mevcudiyeti dikkati çekmektedir. Tekrar ilkesine bağlı olan bu ayrışma süslemelerde modüler yapının varlığı ve yokluğuyla ilişkilidir. Olaya bu açıdan bakıldığında, *ayna simetrikli*, *merkezi simetrikli*, *“kumaş desenli”* ve *şerit düzenlemeli* kompozisyon şemalarında hep tekrarlanan bir görselin varlığını ve kimi zaman modül halinde sonsuz düzen içinde kullanıldığını görüyoruz. Oysa serbest düzenlemelerde tekrar söz konusu değildir. Özel bir konuma sahip komplike düzenlemelerde ise her iki türden tasarım şemalarına rastlansa da, tek bir şemanın hakim konumunda olduğu unutulmamalıdır.

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi belirlenen her kompozisyon şemasının kendi içinde bazı versiyonlara sahip olması ilginç ve önemli bir tespittir. Bu versiyonların mevcudiyeti, atölye dâhilinde gerçekleşen usta-çırak sanat eğitiminde kavramsal içerikli estetik arayışların sanatsal üretimin temel ilkelerinden biri olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Soyut içerik taşıyan, motif, ikonografi ve konu gibi algıya hitap eden sunum temelli görsel öğelerden daha derin katmanda bulunan *kompozisyon düşüncesinin* Türk sanatında Erken Çağlardan itibaren gündemde olması ve tarihte yaşanan kültürel kopma ve ayrışmalara rağmen tüm dönemlerde ve siyasi oluşumlarda hep dikkat merkezinde tutulmuş olması gerçeği, araştırmanın ulaştığı en önemli sonuçlarından birisi olarak görülmektedir.

Günümüze ulaşan Geleneksel Türk sanatları örneklerinin kompozisyon açısından incelenmesi belli şemaların varlığını ve bunların çeşitli malzeme ve tekniklerle sürekli kullanıldığını ortaya koymuştur. Kompozisyon şemalarının ve versiyonlarının zaman ve coğrafyaya bakmaksızın Türk sanatında hep tatbik edilmesi bunların sanatsal üretimde vazgeçilmez öğeler olduğuna işaret etmektedir. Bu durum çağdaş sanat eğitimi müfredatına kompozisyon kavramının yerleştirilmesi ve tedrisini zorunlu kılmakta, konuyla

ilgili araştırmaları sadece geleneksel kùltürlere yönelik değil çok daha geniş kapsamda yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler görsel sanatlarda kompozisyon kavramı konusundaki ufukları genişletmekte ve yeni soruları gündeme getirmektedir. Bunlardan biri yukarıda bahsi geçen ve Türk sanatında sürekli kullanılan kompozisyon şemalarıyla konu ve motif içeriğinin olası ilişkisinden ibarettir. Tabii ki bunun için önce Türk sanatında konu yelpazesinin belirlenmesi ve malzemeler ile olası ilişkisinin tespit edilmesi gerekmektedir. Şimdilik sadece geometrik düzenlemelerde ayna, merkezi simetrik ve “kumaş desenli” kompozisyonların, serbest düzenlemelerde ise daha çok manzara tasvirleri ile öyküsel içerikli çok figürlü canlandırmaların tercih edildiğinden söz etmemiz mümkün görölmektedir.

İlgilenilmesi gereken bir diğer konu ise süslemelerde kullanılmış olan malzeme ve uygulanan tekniklerle kompozisyon şemaları arasındaki olası bağlantıdır. Metinde de belirtildiği gibi kimi yapı ve süsleme tekniklerinin özelliklerinden doğan bazı kompozisyon şemalarının varlığından söz edilebilir. Bunların diğer malzemeler üzerinde tatbik edilmesinin daha geç tarihli uygulamalar olması muhtemeldir. Yine de bu faraziye doğruulamak için çok daha detaylı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Tarihi eserlerin araştırılmalarında takip edilen geleneksel yaklaşıma göre tarihsel ve kùltürel aidiyetin belirlemesi dışında süslemelerde tatbik edilen konu, motif, ikonografi, malzeme ve tekniklerin tespiti ile tanımlaması yapılmaktadır. Son derece büyük önem taşıyan bu tespitler görsele ait farklı niteliklerin büyük bir kısmını içermektedir. Arta kalan ve yine büyük önem taşıyan diğer husus ise görsel sanatlarda kompozisyon olarak adlandırılmakta ve süslemedeki düzenleme şeklini ve mantığını belirlemektedir. Konu, motif, ikonografi gibi dışa dönük görsel öğeleri içinde barındıran kompozisyon olgusunun dikkate alınarak incelenmesi, Sanat Tarihi biliminde genelden ayrıntıya doğru izlenmesi gereken yolun daha sağlam takip edilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acar, B.B. (1982). Kilim-Cicim Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları, İstanbul: Eren Yayınları.
- Ainy, L. (1980). The Central Asian Art of Avicenna Epoch. Dushanbe: İrfon,
- Aslanapa, O. (1987). Türk Halı Sanatının Bin Yılı. İstanbul: Eren Kitapçılık.
- Aslanapa, O. (2005). Türk Halı Sanatının Bin Yılı The Thousand Years of Turkish Carpets, İstanbul: İnkilap.
- Atil, E. (1973). III. Ceramics From the World Of İslam. Freer Gallery Of Art Fiftieth Anniversary Exhibition, Waahington: Smithsonian İntitution.
- Avşar, L. (2017). “Dähili Gözle Görölen Dünya, Türk Sanatının Oluřumu Ve Tasvir Dili”, İDİL Sanat ve Dil Dergisi, Sayı 31/ Bahar II/ 2017, s. 967-984.
- Baer, E. (1983). Metalwork İn Medieval İslamic Art, New York: State University of

New York Press.

Bayazıt, N. (2011). Endüstri Tasarımı Temel Kavramları, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Becer, E. (2000). İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: Dost Kitabevi.

Bilgi, H. (2007). Osmanlı İpekli Kumaşları Çatma ve Kemha, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Broug, E. (2012). İslam Sanatında Geometrik Desenler (Çev. Yasemin Darbaz Karaca), İstanbul: Klasik.

Civcir, E. (2015). Temel Tasarım Ve Tasarım İlkeleri, Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Çatalkaya Gök, E. & Soysaldı, A. (2018). "Türk kumaşlarında desen rapor tekrarları", İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt 7, Sayı 42, s. 217-235.

Eraşar, O. vd., (2014). Büyük Selçuklu ve Mirası Müzeler. Heritage Of The Great Selcuks Museums, 2. Baskı, Cilt 2, İstanbul: Pasifik Ofset.

Erdemir, Y. (2007). İnce Minareli Taş ve Ahşap Eserler Müzesi. Konya: Altınarı Ofset.

Erdemir, Y. (2009). Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi, 2. Baskı, TC. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya:

Erginsoy, Ü. (1978). İslam Maden Sanatının Gelişmesi. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ettinghausen, R. (1970). "The Flowering of Seljuq Art", Metropolitan Museum Journal, v. 3 (1970). pp. 113-131.

Grube, J. E. (1994). Cobalt and Lustre The Nasser D. Khalili Collection of İslamic Art, Oxford: Oxford University Press.

Henshaw, C. M. (2010). Early İslamic Ceramics and Glazes of Akhsiket, Uzbekistan, Doctoral thesis , UCL (University College London), E-kaynak (<http://discovery.ucl.ac.uk/19688/>) Erişim: 14.05.2018.

Hillenbrand, R. (2005). İmage and Meaning in İslamic Art. London: Altajr Trust.

İlçalı, Ö. C. (2013). "XV-XVII. Yüzyıl İznik Ve İtalyan Mayolika Seramiklerinin Teknik, Motif Ve Üslup Bağlamında Karşılaştırılması". YYLT, İstanbul Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Karaman, G. (2018). "1950'den İtibaren Kütahya Çini Tabaklarının Tasarım Tipolojisi", YYLT, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kuban, D. (2008). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul: YKY.

Kurtişoğlu Apa, G. (2015). Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri, Konya: Selçuklu Belediyesi.

Məmmədov, X.S.; Əmirəslanov, İ.R.; Nəcəfov, H.N.; Mürsəliyev, A.A. (1981). Naxışların Yaddaşı, Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

Moline, J. (1994). "Saljuq minarets in İnan: development in the decorative scheme", (Robert Hillenbrand ed.) The Art of the Saljuqs in İnan and Anatolia, Proceeding of a Symposium held in Edinburg in 1982, pp. 38-45.

Muche, K. (1981). Form Und Dekor, , Leipzig: VEB Deutscher.

Özkeçeci, İ. (2008). Türk Sanatında Kompozisyon, İstanbul: Yazıgen.

Pancaroglu, O. (2007). Perpetual Glory Medieval İslamic Ceramics from the Harvey B. Plotnick Collection. New Haven and London: Yale University Press,.

Schimmel, A. (1970). Islamic calligraphy: Iconography of religions XXII, V.1, Leiden: Brill.

Şahin, S. (2009). Türk ve İslam Eserleri Müzesi Emevilerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ünal, A. (2018). "Karatay Medresesi Pencereleindeki Geometrik Mozaik Çini Panoların Tasarım İncelemesi", YYL Semineri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Watson, O. (2004). Ceramics From İslamic Lands Kuwait National Museum The Al-Sabah Collection, London: Thames and Hudson.

Атанасян, Л.С., и др. (2010). Геометрия. 7-9 классы: учебник для общеобразовательных учреждений, Москва: Просвещение.

Дадаш, С. (2006). Теория Формального Изобразительного Языка Тюркской Миниатюры, İstanbul: Mega.

Шорохов, Е.В. (1979). Основы Композиции, Москва: Просвещение.

Шорохов, Е.В. (1986). Композиция, Москва: Просвещение.

ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİ AĞIZLARININ STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEN FARKLI SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ¹

Emine ATMACA²

Özet

Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan derleme çalışmalarının başlangıç tarihi 1860'lı yıllara kadar uzanır. İlk çalışmalar, bir iki istisna dışında genellikle yabancı araştırmacılara ait olduğundan 1860-1940 yılları arasındaki döneme yabancı araştırmacılar dönemi denir. 1940'lı yılların başlarında Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu'da yaklaşık 20 yıl süren ve 9 ciltlik bir külliyattan oluşan yayın çalışmaları ile birlikte yabancı araştırmacılar dönemi kapanmış ve yerli araştırmacılar dönemi başlamıştır. Bugün yerli araştırmacılar tarafından Türkiye'nin pek çok şehrindeki ağızların derlendiği, incelendiği, karşılaştırıldığı ve tasnif edildiği görülmektedir. Yalnız Türkiye'de hâlâ derleme yapılmamış pek çok şehir vardır. Bugün kitle iletişim araçlarının hızla gelişip yaygınlaşması, ekonomik nedenlerle yaşanan iç ve dış göçler, ulaşım, sanayileşme, okullaşma vb. gibi sebepler dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızları her geçen gün hızlı bir şekilde yok olmaktadır. Ses ve şekil bilgisi bakımından Türkçenin söz varlığındaki zenginliğinin ortaya çıkarılmasında son derece önemli olan bu ağızlar, kaybolmadan önce bir an evvel derlenmeli ve derlenen bu malzemeler ayrıntılarıyla incelenip tasnif edilmelidir.

Çalışmaya konu olan Elmalı, Antalya bölgesinde Antalya'ya 120 km. uzaklıkta "Teke Platosu" üzerine kurulmuş yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Elmalı, Türkmen ve Yörüklerin en çok yerleştiği ve adını verdiği ilçelerden biridir. Çalışmada, ilkin Elmalı ilçesinin ağız ile ilgili daha evvel yapılmış çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Sonrasında, Esra Kulle Çoban'ın Elmalı ve Yöresi Ağızları (2012) çalışmasından hareketle ilçe ağzının Standart Türkiye Türkçesinden farklı ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca ilçenin farklı ses ve şekil bilgisi özelliklerinin tespitinde Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinden etnotoponim çalışması için tarafımızdan yapılan derlemelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Antalya, Elmalı, Standart Türkiye Türkçesi, ses bilgisi, şekil bilgisi

1. Bu makale, 8-11 Şubat 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 3. Antalya Yörük Türkmen Çalıştayı'nda sunulmuş "Elmalı İlçesi'nin (Antalya) Standart Türkiye Türkçesinden Farklı Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri" adlı yayımlanmamış çalışmanın yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi sonucunda hazırlanmıştır.

2. Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, eatmaca@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2868-1659>

THE DIFFERENT PHONETIC AND MORPHOLOGICAL FEATURES OF ELMALI (ANTALYA) DIALECTS FROM STANDARD TURKEY TURKISH

Abstract

The starting date of the compilation studies on the Turkish dialects dates back to 1860s. Because the first studies, with a few exceptions, usually belong to foreign researchers, the period between 1860-1940 is called the period of foreign researchers. In the early 1940s, with the publication of Ahmet Caferoglu, which consisted of a collection of 9 volumes and approximately continued for 20 years in Anatolia, the period of foreign researchers ended and the period of domestic researchers began. Today, Turkish dialects are compiled, examined, compared and sorted out by native researchers. However, there are many cities where there hasn't been any compilation of dialects yet. Today, Turkey Turkish dialects are disappearing rapidly with each passing day due to reasons such as the rapid development and spread of mass media, internal and external migrations due to economic reasons, transportation, industrialization, schooling etc. Turkish dialects, which are very important in revealing the richness of Turkish in terms of phonetic and morphology, should be compiled as soon as possible before they disappeared and these materials collected should be examined and classified in detail.

Elmalı, which is the subject of the study, is one of the highland settlements which is 120 km far from Antalya, built on the "Teke Plaetau". Elmalı is one of the counties which was settled and denominated mostly by Turkmen and Yoruks. In the study, a brief information regarding the previous studies on the dialect of Elmalı county has been given. Then, drawing on from Esra Kulle Coban's work titled Elmalı ve Yöresi Ağızları (2012), phonetic and morphological features of Elmalı county which differ from standard Turkey Turkish have been elaborated. In addition, compilations conducted by us in the villages Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı and Zümürtova for etnotoponym study have been utilized to determine different phonetic and morphological features of the county.

Keywords: Antalya, Elmalı, Standard Turkish, phonetic, morphology

Giriş

Elmalı, Akdeniz Bölgesi'nin batısında, Antalya'ya 120 km. uzaklıkta "Teke Plotosu" üzerine kurulmuş, ekonomisi daha çok tarıma dayanan Antalya'nın yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Antik çağda "Likya" olarak anılan bölge içerisindedir. Doğusu Pamfilya (~Antalya), batısı Karya (~Muğla), kuzeyi Psidısya (~Burdur-Isparta) bölgesi ile çevrilmiştir. Antalya'nın eski yerleşim yerlerinden biri olan Elmalı, uzun ve zengin tarihi boyunca birçok medeniyete tanıklık etmiştir. İlçenin tarihi, MÖ V. ve IV. yüzyıllarda yaşamış olan "Likyalılar" ile başlamıştır. Selçuklular, Teke Beyliği ve Osmanlılara da ev sahipliği yapan Antalya'nın Elmalı ilçesi, 100 yıl öncesine kadar birçok Rum ve Ermeni ailesine ev sahipliği yapmıştır. İlçe sıra ile "Kabalı, Amelas, Elmalı" gibi isimleri almış, ancak bu isimlerin nereden geldiğine dair herhangi bir kaynak tespit

edilememiştir. XIX. yüzyılda bölgeyi gezen seyyahlardan Spratt'a göre, Elmalı kentinin yapısı ve konumu açıkça Türk işidir ve Elmalı adı, kesinlikle Likya'nın bu bölümünde olduğunu düşündüğü Amelas ismindeki kentten gelmektedir (Durgun, 2014, s. 3). Bu ad, ilçenin antik çağdaki karşılığı olarak verilmekte; buna delil olarak da üzerinde Amelas adının açıkça yazılı olduğu Likya sikkeleri gösterilmektedir (Ekiz, 2001, s. 36). Amelas kelimesi, Yunanca olmayıp Likya dilinden yani MÖ III. bin yılın sonlarında Anadolu'ya gelen Hint Avrupalı halklardan biri olduğu kabul edilen Luwice'den/Luvi'den³ Yunancaya geçmiştir (Ekiz, 2001, s. 30).

XVII. yüzyılda Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, burada 40 çeşit elmanın bulunduğunu belirtmesi üzerine araştırmacılara Elmalı adının, bu topraklarda yetişen elma ağaçlarından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmüştür. Ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu ilçenin adı şöyle de geçmektedir:

“Evsafı Şehri Kadimi Darı Tuffah Elmalı: Bu şehrin şimâl cânibinde zirve-i a'lâya ser çekmiş bir püşte vardır. Anda hâlâ nümayan mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden “almalı” birinden “almamalı” sadası istima' olunup nice yıl bu hal üzere mürur edüp bir ferd-i aferide dahme-küşalık edüp bir kimseye muvaffak olmaz. Hâlâ ki herkes mağara içindeki genci görürler. Âhir Germiyanogullar'ından Ya'küb Germiyan'ın İshâk Fakih nâm bir hâcesi gelüp mezkûr dahme dibinde bir erba'tın çıkarup leyle-i Kadir (dir)'de altun ve guruş ırmak misâl taşra akup Teke Bay oğluna öşrûn verüp ve “almalı” diye cümle Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebeb-i tesmiyesi olur” (Kahraman vd., 2011, s. 142-143).

Günümüz Türkiye Türkçesiyle aktarımı şöyledir:

“Kadim şehir elma yurdu Elmalı'nın Vasıfları: “Bu şehrin kuzey tarafından göklere yükselmiş bir tepe vardır. Orada hâlâ görünen mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden “almalı” birinden “almamalı” sesi duyulup nice yıl bu hâl üzere geçer, pek çok insan define çıkarmak ister, ama kimse başarılı olmaz. Hâlâ herkes mağara içindeki defineyi görürler. Sonunda Germiyanogullarından Yakub Germiyan'ın İshak Fakih adlı bir hocası gelip bu define dibinde bir erbain çıkarıp Kadir Gecesi'nde altın ve guruş ırmak gibi dışarı akar. Teke Bay oğluna öşrünü verir ve “almalı” diye diye tüm Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebebi olur” (Kahraman, 2013, s. 162).

Atina'ya göç eden Elmalılı bir mübadil de çalışmasında Elmalı isminin kökenini şu şekilde açıklamaktadır:

“Köyümüze Elmalı derlerdi. Türkçede Elmalı, elmanın yurdu, yeri, memleketi anlamına gelirdi. Elmalı'da çok elma ağacımız vardı.

3. Luvi halkı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. H. Craig Melchert, Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.

Elma kile ile satılırdı. 1 kile 7-8 okka ederdi. Elmalı'nın başka adı yoktu. Türkçede ve metropoldeki kitaplarda adı Elmalı diye geçerdi. Bize “nereye gidiyorsunuz?” diye sorduklarında “Elmalı'ya gidiyoruz” diye cevaplardık” (Kahraman, 2013, s. 162).

Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler adlı çalışmasında bu ilçenin adının Elma, Elmalı (Elmalu), Elmalılı, Elmalulu, Elmacalı, Elmacalu cemaatinden geldiğini belirtmiştir. Sonrasında bu cemaatin Yörükân Taifesinden olduğunu ve yerleştiği yerleri Teke, Meraş, Tarsus, Siverek, Karahisâr-ı Şarkî Sancakları, Zülkadriye Kazâsı (Meraş Eyaleti), Ordu Kazâsı (Karahisâr-ı Şarkî Sancağı), Pazarsuyu Kazâsı (Karahisâr-ı Şarkî Sancağı), Küre-i Nuhas Kazâsı (Kastamönî Sancağı), Malkara Kazâsı (Gelibolu Sancağı), Sultanyeri Kazâsı (Paşa Sancağı), Devrekâni Kazâsı (Kastamönî Sancağı), Malazgird Sancağı (Erzurum Eyaleti) (Türkay, 2012, s. 298-299) olarak sıralamıştır.

Elmalı ilçesi, Antalya'nın en eski yerleşim merkezi olması yanı sıra bu ilçeyi Antalya'nın diğer ilçelerinden ayıran en önemli husus bu yerleşim yerinin dört bir tarafının evliyalarla çevrili olmasıdır. Hacı Bektaş Veli'nin öncü halifelerinden biri olan XIV. yüzyılda yaşamış Abdal Musa Sultan, gönül ve irfân ehli Vâhib-i Ümmî (H. 1004-M. 1595), Vâhib-i Ümmî'nin öğrencilerinden Eroğlu Nûri, Ümmî Sinân veya Sinân-ı Ümmî (H. 1067-M. 1657), Anadolu'nun ünlü erenlerinden halk ozanı Hoylu Abdal Musa Sultan, Hak Dini Kur'an adlı tefsiriyle tanınan son devir âlimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Diyanet işleri başkanlığı yapan İbrahim Bedrettin Elmalı (1903-1994) bu topraklarda yetişmiştir⁴. İlçenin dini, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısının şekillenmesinde ve bu hususların ağzları etkilemesinde yukarıda ismi zikredilen ilim erbabının da katkısı büyüktür.

Antalya İli Elmalı İlçesi

Türkiye Türkçesi ağzları üzerinde yapılan derleme çalışmalarının başlangıç tarihi 1860'lı yıllara kadar uzanır. İlk çalışmalar, bir iki istisna dışında genellikle yabancı araştırmacılara ait olduğundan 1860-1940 yılları arasındaki döneme yabancı araştırmacılar dönemi denir. 1940'lı yılların başlarında Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu'da yaklaşık 20 yıl süren ve 9 ciltlik bir külliyyattan oluşan yayın çalışmaları ile birlikte yabancı araştırmacılar dönemi kapanmış ve yerli araştırmacılar dönemi başlamıştır (Korkmaz, 1976, s. 143-145). Caferoğlu tarafından yapılan bu ilk derleme faaliyetlerinden sonra Antalya ili Elmalı ilçesinin ağzıyla ilgili üniversitelerde dolaylı yönden yapılmış lisans tezleri şöyledir (Gülensoy ve Alkaya, 2003):

a) Ayşe BAHARLI, Antalya Ağzı, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1951.

4. Elmalı Belediyesi'nin öncülüğünde bu İslam büyüklerini tanıtan çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Elmalı'da Dost, Editör: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Antalya 2015; Elmalı'da Muhammedilik ve Ümmet Bilinci, Editörler: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Yrd. Doç. Dr. Yasin Pişgin, Yrd. Doç. Dr. Şeref Göküş, Antalya 2017; Elmalı'da Hakk'a Teslimiyet ve Biat, Editörler: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin, Yrd. Doç. Dr. Şeref Göküş, Antalya 2017. Ayrıca Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Derneği yayımlarından çıkan Elmalı'nın Canları (2007) isimli kitapta da XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Elmalı'da yaşayan Halvetiyye okuluna mensup süfi şairler incelenmektedir.

b) Mehmet BALCI, Antalya Yöresi Ağızları, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1966.

c) Abdullah CEVAHİR, Antalya Ağızı (Antalya şehir merkezi ve köyleri), İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.

Antalya ili Elmalı ilçesinin ağızıyla ilgili doğrudan yapılmış bir yüksek lisans tezi vardır: Bu tez, Doç. Dr. Turgut TOK yönetiminde Esra Kulle ÇOBAN tarafından Elmalı ve Yöresi Ağızları adıyla 2012 yılında Pamukkale Üniversitesinde hazırlanmıştır.

Kulle Çoban'ın hazırladığı bu yüksek lisans tezinin Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına ve dil atlasının hazırlanmasına önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir. Yalnız bu çalışmada herhangi bir ses, şekil bilgisinden ve söz varlığından hareketle bölgenin bir ağız atlasının çizilmediği ve ağız bölgelerinin tespit edilmediği görülmüştür.

Leyla Karahan, ağız araştırmaları çalışmasında Elmalı'yı, Mehmet Balcı'nın hazırladığı lisans çalışmasından hareketle yalnızca Elmalı başlığı altında ele almış, Elmalı ağızı üzerinde kapsamlı bir derleme ve inceleme çalışması yapılmadığı için kendi içerisinde alt bir tasnife tabi tutamamıştır. Karahan, söz konusu bu çalışmasında genel olarak Antalya ağızını da 1. Alt grupta ele alıp incelemiştir (Karahan, 1996, s. 178).

Kulle Çoban hazırladığı bu yüksek lisans tezinde bölgenin etnik yapısı hakkında da bilgi vermemiştir. Yalnız bu konuda şu hususu belirtmeliyiz ki, bütün yörelerin ağızlarındaki fonolojik özelliklerin Anadolu'ya gelen Türk boyları ile denkleştirilmesi üzerinde hâlâ araştırmalar devam etmektedir (Usta, 2015, s. 228). Ancak;

“Hangi dil özelliğinin hangi boya ait olduğu ve hangi boyun hangi yörelerde yaşadığı konusunda çok ayrıntılı araştırmalar yoktur. Bilindiği üzere Anadolu'ya değişik zamanlarda gelip yerleşen çok sayıda Oğuz dışı Türk unsuru da bulunmaktadır. Bunlara ait dil özelliklerinin neler olduğu⁵, nerede hangi özellikler bakımından Oğuzca ile karışıklarının tespit edilmesi gerekir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları yapılırken çok zaman iyi bir iskân tarihi ve etnik araştırma yapılmadığı için hangi ağız özelliklerinin hangi boylara, gruplara ait olduğu anlaşılamamaktadır” (Buran, 2010, s. 17).

Dolayısıyla ağız verilerini derlemeye başlamadan evvel yörenin arşiv kaynaklı temetütât ve tahrir kayıtlarına kısacası tarihi vesikalarına bakmak ve ona göre derlemeye başlamak gerekir.

5. Araştırmacılar tarafından Türkiye Türkçesi ağızlarında Kıpçak Türkçesi özellikleri olarak verilen ünlü ve ünsüzler şunlardır:

1) /g/ > /v/	2) /ç/ > /ş/	3) Ø- > /h-	4) /O/ > /U	5) [ŋ] > /y/
6) s- > h-	7) Genel Türkçe /t-/nin korunması	8) Genel Türkçe K-'nın korunması		
9) Zamir n'sinin kullanılmaması				

(Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1 (G > V Değişmesi)”, Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Türk Dil Kurumu Harran Üniversitesi, Urfa 24-30 Mart 2008, TDK Ankara 2009, s. 251-258; Ali Akar, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları”, ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (Bildiri Kitabı: 38. ICANAS Bildiriler/Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt, 2011, Ankara, s. 23-38).

Türklerin yer adı vermede kişi, soy, boy, oymak, cemaat ve aşiret reisinin adlarından yararlandıkları bilinmektedir⁶. Elmalı'da aşiret ve cemaat isimlerini taşıyan birçok köyün varlığı Türk hâkimiyetinin çok erken dönemlerde bu bölgede görüldüğünü kanıtlar niteliktedir (Durgun, 2014, s. 46). Afşar/Avşar, Ahatlı (< Ahadlı), Bayındır (< Bayundur), Bayat, Eymir (< Eymür), Salur, Yuva beldesi vb. köy ve belde adlarının olması Elmalı'ya bu Oğuz boylarının gelip yerleştiğinin ve adını verdiğinin bir kanıtıdır⁷. Bunun yanında XVI. yüzyılda Teke sancağında 2 Bayat, 2 Bayındır, 2 Büğdüz, 2 Çavundur, 1 Dodurga, 2 Eymür, 7 İğdir, 3 Karkın, 2 Kınık, 2 Salur, 1 Yazır, 2 Yıva ve 4 Yüreğir olmak üzere çok sayıda Oğuz boy adı taşıyan yerleşim yeri bulunmaktadır (Ak, 2015, s. 17). XV. ve XVI. yüzyıldaki tarihi vesikalarda, Teke yöresinde genellikle cemaat halinde olan çok sayıda oymağın gelip yerleştiği bilgisi kayıtlıdır. Bu oymaklar, "Alacadağ, Çardığın, Çaylu, Doğancıyan" (Ak, 2015, s. 17) oymaklarıdır.

Antalya İli Elmalı İlçesi Ağızlarının Ses Bilgisi (-Fonetik)

Elmalı ilçesi ağızlarının Standart Türkiye Türkçesinden farklı ses ve şekil bilgisi özellikleri hazırlanırken Kulle Çoban'ın Elmalı ve Yöresi Ağızları adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Ayrıca etnotoponim araştırması için Elmalı'ya tarafımızdan yapılan ziyaretlerde Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinden yapılan derlemelerden de yararlanılmıştır. Aşağıdaki bazı örnekler ve Elmalı ilçesinin ağzı ile ilgili tespitler tarafımızdan yapılan bu derlemelerin ve soruşturmaların neticesinde elde edilmiştir.

1) Elmalı yöresinde, bugün Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan sekiz ünlü yanında kaynak kişilerin konuşma özelliklerine veya boğumlanma neticesine bağlı olarak nitelik ve nicelik değerleri bakımından değişikliğe uğramış başka ünlüler de vardır: [á], [Ñ], [é], [i], [ç], [¾] (Kulle Çoban, 2012, s. 7-9). Ancak tarafımızdan yapılan kelime, metin ve kalıp ifade derlemeleri sonucunda Büyüksöğle, Dereköy, Çaybaşı, Çobanisa, Özdemir, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinde bu ünlülerin dışında [ā], [ā̄], [2], [+], ve [ō] ünlüleri de tespit edilmiştir: *gāşmiş* (1a/20), *gālmış* (6a/12), *nā Pıcez gız* (6a/13)? *yēyuru* (4b/2), *kēydim* (11a/3), *dēvletceK* (13a/5), *gōneKmiş* (14a/17), *gōneK'* (14a/18) vb.

2) Elmalı yöresinde STT'de⁸ bulunmayan ünsüzler şöyledir: /ç/, /f/, [g], [h], /j/, [k], [ŋ], /p/, /s/, /t/ (Çoban, 2012, s. 27-31). Ancak yaptığımız derlemeler sonucunda Çaybaşı, Çobanisa, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir ve Yılmazlı köy-

6 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. S. Sırrı Üçer-M. Mes'ud Koman, Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme, Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yayınları, Konya 1945, Özcan Başkan, "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", TDAY-Belleten 1970, TDK Yayınları, Ankara 1971, s. 237-251; Tuncer Gülensoy, Türkçe Yer Adları Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 1995.

7 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları", Türkler, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 338-354; Kemal Göde, "Tarih İçinde Oğuz Boyları ve Göller Bölgesindeki İzleri", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 8, Isparta 2003, s. 30-53; M. Ali Ünal, "XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cema'at ve Aşiretler", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, Isparta 1996, s. 224; Mehmet Ak, Teke Yörükleri (1800-1900), TTK Yayınları, Ankara 2015.

8 "Standart Türkiye Türkçesi" bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla **STT** olarak kısaltılarak verilecektir.

lerinde bu ünsüzlerin dışında [h], /K/, [K̄], [s̄] ve [v̄(˜w)]⁹ ünsüzleri de tespit edilmiştir: *habar* (3b/2), *gêTmediK* (4a/3; 6a/2; 7a/12), *ğaldıK̄* (8a/13), *yōK̄* (9b/1), *ālağsım* (10a/11), *yāv* (11a/2; 13a/2) vb.

3) Kapalı /e/ (~[ê]), Elmalı ağzında kullanılan karakteristik ünlülerden biridir: *yêmeg* (< yemek), *gêne* (< yine), *gêce*, *gêTmediK* (< gitmedik), *êyi* (< iyi), *gêderdin* (< giderdin), *yêmezdik* (< yemedik), *dêve* (< diye), *êdiyōz* (< ediyoruz), *gêdiyōn* (< gidiyorum), *gêdiyōz* (< gidiyoruz), *êyice* (< iyice), *êyiyin* (< iyiyim), *yêdik* (< yedik), *êdivirisin* (< ediverirsin) (Kulle Çoban, 2012, s. 8) vb.

4) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde açık /e/ (~[â]) ünsüzünü tespit edememiştir. Ancak Elmalı'nın Çukurelma, Dereköy, Karaköy, Küçüksöğle, Özdemir ve Zümrütova köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde açık /e/ (~[â]) ünlüsü tespit edilmiştir: *âlli* (< elli) (5a/2), *gâlmış* (< gelmiş) (6a/3), *gâşdi* (< geçti) (8a/1), *gâldi* (< geldi) (10b/3; 10a/2), *gâşmiş* (< geçmiş) (14a/3), *gâş* (< geç) (8b/2; 14a/4) vb.

5) Bölge ağzında özellikle zamirlerin ilk hecelerinde geniş yuvarlak ünlüler, dar yuvarlak ünlüye dönüşmüştür. Bu daralmalar, bölge ağzında karakteristiktir. Bu daralma özellikle tarafımızdan yapılan Geçmen, Karamık, Küçüksöğle, Yalnızdam ve Yılmazlı köylerinden yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *unnarıη* (< onların) (7a/7-9), *unnar* (< onlar) (9c/16), *unnadan* (< onlardan) (10c/108), *unnara* (< onlara) (10a/100), *unnālā* (< onlarla) (13b/13), *unnarda* (< onlarda) (13c/87), *unnarlā* (< onlarla) (12b/18), *unuķı* (< onunki) (12c/99), *u* (< o) (12a/12), *unuη arkasından* (< onun arkasından) (7b/45), *unnarı* (< onları) (9c/70; 13b/8), *una* (< ona) (13b/34), *unnāη* (< onların) (7c/21), *unūla* (< onunla) (12b/67). Kulle Çoban tezinin farklı bölümlerinde bu darlaşma örneklerini vermiştir. Ancak yuvarlak ünlülerin darlaşması başlığı ve bu başlığın altında bu tür örnekler yoktur (Kulle Çoban, 2012, s. 20-24).

Ayrıca *Karaköy* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde “zaman” kelimesinin ilk hecesi de genellikle dar-yuvarlaklır: *zumannarı* (< zamanları (< Far.)), *zuman* (< zaman (< Far.)) (8a/2), *zumannā* (< zamanlar (< Far.)) (11a/3).

6) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde aslı ünlü uzunluklarını (~birincil ünlü uzunlukları) tespit edememiştir (Çoban, 2012, s. 10-13). Ancak tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı'nın Çukurelma, Dereköy, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinde aslı ünlü uzunlukları tespit edilmiştir: *kāl-* (5b/3), *yōğ* (6a/3), *yāz-* (6a/2-8), *gēz-* (11a/2), *āl* (6a/6), *bēş* (13b/12), *gēl-* (6a/5; 13b/9), *gīz* (13a/12), *vārdı* (14a/2), *vār* (14b/4), *gīyz* (10/2, 11a/9), *āş-* (13b/3), *vār-* (5b/8), *āl-* (10b/9), *yāz-* (14a/13), *ā-* (< ağ-) “yükselmek” (12a/1), *gēl-* (12b/3), *yōķ* (13b/14; 5c/8) vb.

7) STT'de düzlüklük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı kelimelerin Elmalı ağzında uyuma girdiği görülmüştür: *tavıķ*, *ğalbır*, *ğabığ*, *yāmır* (< yağmur), *çavış*, *cavır*, *ğarpız*, *havıza* “havuza” vb. (Kulle Çoban, 2012, s. 17). Ayrıca Çaybaşı, Çobanisa ve Dereköy köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Farsçadan dilimize geçmiş “horoz (< Far. hōrūs) ve pabuç (< Far. pāpūş)” kelimeleri de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiştir: *horaz* (3b/2; 4a/13), *babiç* (4a/5; 6a/12).

8) Elmalı ağzında iç ve son sesteki /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi karakteristiktir: *üş* (<

9. [v̄], [˜w] *damak-dudak* v'sidir.

üç), *geşme* (< geçme), *işgi* (< içki), *göşmüş* (< göçmüş), *göşmeniyiz* (< göçmeniyiz), *güşmiş* (< geçmiş), *güşdi* (< geçti), *ğaşdıklām* (< kaçtıklarını), *güş* (< genç), *geş* (< geç), *işmek* (< içmek), *aşdıñız* (< açdınız), *güş* (< güç) (Kulle Çoban, 2012, s. 34).

Ayrıca *Büyüksögle* ve *Çukurelma* köylerinden tarafımızdan derlenen şu kelimelerde de /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi tespit edilmiştir: *işgici sışgıcı* (< içkici sıckıcı “çok alkol içen”) (1a/17), *hiş bi şē* (< hiçbir şey) (5a/3).

Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkologların bazıları tarafından görülen /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak izah edilmektedir. Yalnız bu ses değişimi, yalnızca Karadeniz ağızlarında değil, Anadolu'nun pek çok şehrinde, İran, Irak, Azerbaycan, Türkmenistan ve Bulgaristan ağızlarında dahi görülmektedir. Dolayısıyla bu ses değişiminin ağızlarda Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak değerlendirilmesi mevzuu tekrar bir gözden geçirilmelidir¹⁰.

9) Elmalı ağzında ön, iç ve son seste [k] > [g] ve /k/ > /g/ değişimleri de /t/ > /d/ değişimi kadar işlek görülür: *dedigodu*, *korğuteli* (< Korkuteli), *ufağ*, *defeg* (< tefek), *hağgım*, *ğatıyōduk* (< katıyorduk), *götürūgen* (< götürürken), *segiz*, *teg*, *eşşeg*, *ğayfa* (< kahve), *esğiden*, *esgi*, *başğası* (< başkası), *oğşuyō* (< okşuyor), *goca* (< koca), *gızdan* (< kızdan), *gomşuya* (< komşuya), *ğayfası* (< kahvesi), *keglig* (< keklik), *bölügdeñsin* (< bölüktensin), *bıyığ* (< bıyık), *dübeg* (< dibek), *doncağ* (< don “iç çamaşırı”), *yōğ* (< yok), *hağgımı*, *bayğuşlar*, *düşgünnüK* (< düşkünlük), *götürūgen* (< götürürken), *gazandı*, *ğızmış*, *ğar* (< kar), *ğurmuşlā* (< kurmuşlar), *ğalıyō* (< kalıyor), *yügseg* (< yüksek), *asgerden* (< askerden), *küçüg* (< küçük), *girdig* (< girdik) (Kulle Çoban, 2012, s. 32) vb.

Elmalı'nın Çaybaşı, Çukurelma ve Dereköy köylerinden tarafımızdan derlenen şu örneklerde -mAk'ın sonuna bir ünlü gelmemesine rağmen son sesinde ötümlüleşme meydana geldiği tespit edilmiştir: *étmeg* (3a/3; 5a/20), *eKmeg* (5a/4), *egmeg* (6b/2), *yémeğ* (5a/17; 6a/10).

10) Elmalı ağzında ötümlüleşme kadar işlek olmamakla birlikte ötümsüzleşme hâdisesine de rastlanır. Kelime başındaki #g > #k ünsüz değişimi örnekleri şöyledir: *keyik* (> geyik), *kéydim* (> giydim), *kölge* (> gölge), *kévellēdi* (> giyerlerdi), *keyigler* (> geyikler), *kéyinillēdi* (> giyinirlerdi), *kēdim* (> giydim), *kéy* (> giy), *kölige* (> gölge), *keyig* (> geyik), *keş-* (> geç-), *küleş* (> güreş), *kün* (> gün), *künlük* (> günlük) (Kulle Çoban, 2012, s. 33) vb.

Araştırmacıların pek çoğu ağızlarda bazı kelimelerde görülen bu ses değişimini Kıpçak Türkçesinin bir tesiri olarak değerlendirmektedir (Akar, 2011, s. 34).

11) Elmalı ağzında en işlek görülen ötümlüleşme ses hâdisesi, kelime başında ve içinde ötümsüz-patlayıcı /t/ ünsüzünün ötümlü-patlayıcı /d/ ünsüzüne dönüşmesidir: *duz* (< tuz), *dēze* (< teyze), *dırmandım* (< tırmandım), *dağılıyo* (< takılıyor), *dePe* (< tepe), *üsT* (< üst), *dadlı* (< tatlı), *duTdum* (< tuttum), *dad* (< tat), *dēzem* (< teyzem) (Kulle Çoban, 2012, s. 33) vb.

Son seste ötümlüleşme, kelime başında ve içinde görüldüğü kadar işlek değildir. Geçmen, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde STT'deki

10 Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (Ç > Ş Değişmesi)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3), Spring 2008, s. 378-387.

“dört” kelimesinin *dörd* (7a/17; 13b/1; 14b/10) olarak söylendiği tespit edilmiştir.

12) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı ağzında kalınlık-incelik uyumu vardır. STT’de uyumu bozan *+ki* eki, *-ı-yor* şimdiki zaman eki, *ile* son çekim edatı, *i-ek*-fiilinin öğrenilen ve geçmiş zaman kiplerinin ekleşmiş ve ekleşmemiş şekilleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır: *çavışmış* (1a/12), *köy_üdü* (2a/9), *almalınınķı* (< Elmalınınķı) (3b/4), *oranınķını* (4a/4), *dışındāķı* (5b/7; 14b/18), *onukı* (< onunķı) (6a/1), *aşşāķı* (< aşıģıķı) (7a/11; 8b/7), *boş_umuş* (10b/8), *uzun_udu* (3b/17; 11a/8), *ununan* (< un ile) (13a/13), *mēmürüdü* (14b/7) vb.

13) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde damak/n’/si (~[ŋ]) ilgi ekinde, 2. teklik ve çokluk şahıs ve iyelik ekleri ile bazı kelime köklerinde korunmaktadır: *kimisiniņ* (1b/12), *İsannarıņ* (< insanların) (10a/37), *deņiziniņ* (9b/19), *beņziniņ* (14b/28), *muşāniņ* (7b/117), *emminiņ* (13b/102), *Āmadıņ* (< Ahmet’in) (8b/51), *almalıniņ* (< Elmalı’nın) (14b/38), *boranıņ* (< buranın) (11b/32), *geldiniņ* (14b/8), *unuņ_çin* (< onun için) (9b/19; 13b/43), *aşdıniņ* (< açdıniņ) (11a/31), *saņa* (<< sen+ge) (4a/20; 12a/21), *baņa* (<< ben+ge) (12a/24), *beņiz* (1b/34; 12a/7), *seniņ* (1b/23; 14b/3) vb.

14) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde ünsüz erimesi sonucunda “ikincil vokal uzunlukları” meydana gelmiştir: *gēdmişlē* (< gitmişler) (1b/56; 5a/23), *almışlē* (< almışlar) (2b/56), *duzlā* (< tuzlar) (3a/21), *bakıyō* (< bakıyor) (4b/34), *geliyā* (< geliyor) (5a/28), *gadā* (< kadar) (6a/72; 9a/33; 11b/12), *gelmişlē* (< gelmişler) (12b/63), *bitmişlē* (< bitmişler) (12b/28; 14b/106), *sevmişlē* (< sevmişler) (4b/18; 5c/9) vb.

15) Elmalı yöresinin *Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir ve Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde gelecek zaman ekinin I. ve II. şahıs ekleri ile çekim yapıldığında büzülme ses hâdisesi sonucunda ikincil ünlü uzunluğu meydana gelmiştir: *alacām* (< alacağım) (2c/14), *alcēn* (< alacağım) (3c/17), *yaPcēn* (< yapacağım) (5c/83; 12c/17), *baKcēn* (< bakacağım) (2c/18; 10c/45), *ölcēn* (< öleceğim) (11a/61), *saTcēn* (< satacağım) (5a/91; 12c/91), *asilacān* (< asılacağım) (12a/26), *Kelcēsın* (< geleceksin) (4b/9), *vercēņ* (< verceksin) (5a/31), *öPcēņ* (< öpeceğim) (2c/91; 3a/13) vb.

16) Elmalı yöresinin *Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir ve Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde yabancı dillerden Elmalı ağzına giren alıntı kelimelerin ünlü benzeşmesi (gerileyici, ilerleyici, ilerleyici-gerileyici) yoluyla uyuma girdiği görülür: *terefi* (< STT teravih < Ar. terāvih) (3b/15), *dafa* (< STT defa < Ar. def’a) (2c/16-23), *ħabar* (< STT haber < Ar. ħaber) (5c/16; 10c/7), *barābār* (< STT beraber < Far. berāber) (5a/51; 10b/29), *mābbet* (< muhabbet STT < Ar. muhabbet) (10c/11; 11c/20; 17b/118) vb.

17) Elmalı ağzında işlek kullanılan bir diğer ses hâdisesi de ünsüz benzeşmesidir. Bu hâdisiye sonucunda başta *+lık, +lı* isim yapım ekleri, *+la-* isimden fiil yapma eki, geniş

zaman eki, vasıta hâli eki ve çoğul ekleri olmak üzere bazı eklerin yeni şekilleri ortaya çıkmıştır: *osmannıca* (< Osmanlıca), *delikannısı* (< delikanlısı), *İsannarıy* (< insanların), *hıyarannık* “komiklik”, *boyallā* (< boyarlar), *gadınnar* (< kadınlar), *añnatırdı* (< anlattırdı), *alillā* (< ahırlar), *sevellē* (< severler), *yapallā* (< yaparlar), *gelillē* (< gelirler), *bağallā* (< bakarlar) (Kulle Çoban, 2012, s. 38-39) vb.

18) Elmalı ağzında inceleme, kalınlaşma, darlaşma, genişleme, yuvarlaklaşma ve düzleşme doğrultusunda gelişen ünlü değişimleri görülür: *yımurta* (< yumurta), *çanta* (< çente), *āmad* (< Ahmet), *esgerlī* (< askerliği), *barabā* (< beraber), *irēmedlig* (< rahmetlik), *gözelmış* (< güzelmiş), *āmad_ali* (< Ahmet Ali), *buynuz* (< boynuz), *buyun* (< boyun), *gözel* (< güzel) (Kulle Çoban, 2012, s. 18-24) vb.

19) Elmalı yöresinin *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı art ünlülerde ikinci heceden itibaren inceleme/ler meydana gelmiştir: *olmecēn* (< olmayacağım) (11a/20; 11c/12), *alcēn* (< alacağım) (12b/71), *arkedeşleri* (< arkadaşları) (13c/81), *doliymiş* (< doluymuş) (13a/67), *normel* (< normal) (11a/28; 14b/55), *satılceg* (< satılacak) (14a/93), *yollecēm* (< yollayacağım) (11a/8; 11b/18), *olceg* (< olacak) (11b/45), *yapcēn* (< yapacağım) (12a/56), *yaPceg* (< yapacak) (13a/31), *oturceg* (< oturacak) (11c/118; 14a/71) vb.

Bazen de tam tersi kalınlaşmalar *Dereköy* ve *Geçmen* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *nicesiñ?* (< nicesin ?) (6a/22), *ëyisiñ?* (< iyisin ?) (6a/22; 7a/1) vb.

20) Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında işlek görülen orta hece ve son hecelerdeki [k] > [h] sızıcılılaşması ilçe ağzında çok az görülür. Büyüksöğle köyünden tarafımızdan derlenen iki metinde -köyün adı, köyün tarihi- tespit edilmiştir: *yoh* (< yök) (1a/67-72), *bağ* (< bağ) (1a/51), *bağ bi ğiz* (< bağı bir kız) (1c/13-23-81) vb.

21) Kelimenin başında /h/ (~#h) ünsüzünün türeme mevzuunda farklı kaynaklar vardır. Alıntı kelimeler bir yana bırakılırsa Türkçe asıllı kelimelerin ön sesinde yer alan bu sesin kaynaklarını Gürer Gülsevin bir çalışmasında sınıflandırmıştır¹¹. Bu türeme çeşidi, Elmalı ağzında çok az tespit edilmiştir. /h/ ünsüzünün türemesi özellikle *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde vardır: *hôte* (*gét*) (< öte git) (7c/2; 9a/82; 10a/71). Bunun yanında Elmalı ağzında *huruyāñ* (< vuruyorsun) (7b/13), *hur* (< vur) (7b/42), *hururvedim* (< vuruverdim) (9c/46; 10a/8), *hurarıñ* (< vurarım) (10b/28; 10c/24), (*bi*) *hurđum* (< vurdum) (10c/72-103) vb. örnekler de vardır. Buradaki *hur-* örneklerindeki #h ön türemedir. Gerçekte kelime, *ur->hur-*tır. Alman Türkolog G. Doerfer, Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan *hur-* kelimesinin ön sesindeki #h- ünsüzünün aslının *#p olduğunu söylemektedir (Doerfer, s. 94-96). Bu görüşe, Gürer Gülsevin de katılmaktadır (Gülsevin, 2003, s. 137).

22) Elmalı yöresinin *Çobanisa*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bazı alıntı kelimelerde ünsüz teklesmesi hâdisesi görülmüştür: *ğuvat* (Ar. kuvvet) (4c/2-4), *ğuvaTlı* (Ar. kuvvet) (6b/52-89), *eveli* (Ar. evvel) (7a/33), *evel* (Ar. evvel) (9b/81), *tevāfıK* (Ar. tevaffuk) (10c/33-35) vb.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine”, *TDAY-Bel-leten* 2001/I-II, Ankara, 2003, s. 129.

23) Elmalı ağızında bazı alıntı kelimelerde ikiz ünlülerin tekleşmesi hâdisesi de görülür: *tēsüf* (Ar. teessüf), *sāT* (Ar. sa^cat), *sāTci* (Ar. sa^cat), *zirāTci* (Ar. zira^cat), *tēsür* (Ar. teessür), *zirātını* (Ar. zira^cat) (Kulle Çoban, 2012, s. 24) vb.

Antalya İli Elmalı İlçesi Ağızlarının Şekil Bilgisi (-Morfoloji-Erleşme Bilgisi)

1) Elmalı ağızında, “şu” kelimesi #ş > #h ünsüz değişimi sonucu “hu” biçiminde de kullanılmaktadır: *hu bi düğümü* (< şu bir düğümü), *hu aşşālara* (< şu aşağılara) (Kulle Çoban, 2012, s. 63).

Ayrıca “şu” kelimesi, *Çobanisa*, *Dereköy* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde “ho” biçiminde de kullanıldığı tespit edilmiştir: *hora mı gēdiK* (< şuraya mı gittik) (4b/18), *hora oturTdurullardıñ* (< şuraya oturturlar) (6b/52), *hora bi bakıvedim* (< şuraya bir bakıverdim) (6c/56; 12a/23) vb.

2) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde I. tekil şahıs eki olarak hem dudak /-m/ hem de diş /-n/ ekleri kullanılmaktadır: Özellikle diş /-n/eki daha çok kullanılmaktadır: *duyacān* (< duyacağım) (1c/17; 1c/19), *sōlecēn* (< söyleyeceğim) (7c/38), *baķen bi'* (< bakayım bir) (9b/77; 12a/21), *biliyān* (< biliyorum) (10c/53), *bilmiyān* (< bilmiyorum) (11c/81), *ōlcēn* (< öleceğim) (7a/669), *gezcēn* (< gezeceğim) (12c/101-113), *alen bi* (< alayım bir) (13b/92), *gomecēn* (< koymayacağım) (13b/65), *asilacān* (< asılacağım) (14b/78) vb.

Ayrıca Elmalı ağızında geçmiş zaman eki dışındaki diğer çekimli fiillerde de bu husus görülmektedir.

3) Elmalı ağızında, şimdiki zaman ekinin farklı kullanımları vardır. Şöyle ki;

a) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde şimdiki zaman eki çeşitli ses hadiseleri sonucunda farklı şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir: *yapıyōz* (< yapıyoruz) (1a/82; 11a/32), *sürüyōz* (< sürüyoruz) (7c/73-80), *galmıyōz* (< kalmıyoruz) (9c/21-23), *dēyō* (< diyor) (9b/38), *yüyōz* “yıkırız” (10b/18), *getiriyōz* (< getiriyoruz) (11c/88), *seriyōz* (< seriyoruz) (12c/30-47), *ğurudyōz* (< kurutuyoruz) (12a/91), *döküyōz* (< döküyoruz) (14c/110), *haşılleyōz* (< haşlıyoruz “suda kaynatarak pişirmek”) (14a/121), *boyeyōz* (< boyuyoruz) (11c/90), *ēdiyōz* (< ediyoruz) (7b/8; 7b/56), *oyneyōz* (< oynuyoruz) (1c/87; 14b/12), *gēdiyōñ* (< gidiyorsun) (10a/92), *gēdiyōz* (< gidiyoruz) (11a/86).

Elmalı ağızında komşu ilçe Korkuteli ağızında kullanılmayan (Atmaca, 2017, s. 49-50)-*yor* > -*yā* biçimi de vardır ki bu şekil, bu yöre ağızında karakteristiktir. Özellikle *Büyüksöğle*, *Çobanisa*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bu şimdiki zaman eki tespit edilmiştir: *yapılıyār* (< yapıyor) (1a/12; 4c/23), *bişiyā* (< pişiyor) (1b/8-9), *atleyā* (< atlıyor) (7c/18), *varmeyāz* (< varmıyoruz) (9b/19), *biliyān* (< biliyorum) (11c/18), *bilmiyān* (< bilmiyorum) (10b/78), *āleyāñ* (< ağlıyorsun) (7b/7), *utanmiyāñ* (< utanmıyorsun) (7b/18-19), *utanmeyāñ* (< utanmıyorsun) (9c/19), *biliyā* (< biliyor) (9c/98), *diyāñ* (< diyorsun) (11c/31), *biliyāñ* (< bili-

yorsun) (11b/35), *yapılmeyā* (< yapılmıyor) (1c/93, 9b/18), *bişirmayāz* (< pişirmiyoruz) (9c/34), *durmiyā* (< durmuyor) (9b/12-13), *benziyā* (< benziyor) (11a/111), *çıkāğoyāz* (< çıkıyoruz) (11a/32), *biçiyāz* (< biçiyoruz) (10c/24), *ekiyāz* (< ekiyoruz) (11a/61), *ayıTleyāz* (< ayıtlıyoruz “ayıklamak”) (1a/16), *gidiyallar* (< gidiyorlar) (1a/19-28), *bağışleyā* (< bağışlıyor) (4c/13), *çekişiyā* (< çekişiyor “kızıyor”) (4b/14), *çalışiyāmiş* (< çalışıyormuş) (1c/29-32; 4c/14). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 73-74).

b) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Çalpınar*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemlerde fiil köküne /-p/ zarf-fiil eki getirilip dur- fiili ile oluşturulan kalıp da şimdiki zaman ifadesi taşımaktadır: *getiriPdurū* (< getiripdurur) “getiriyor” (1a/18), *geçiPdurūz* (< geçipdururuz) “geçiyoruz” (2c/19; 11c/18), *yatıPdurū* (< yatıpdurur) “yatıyor” (2b/18; 6a/12), *çıkıPdurū* (< çıkıpdurur) “çıkıyor” (5c/17), *döPdurū* (< dövüpdurur) “dövüyor” (6c/71), *öpüPdurū* (< öpüpdurur) “öpüyor” (2b/71), *sevipPdurū* (< sevipdurur) “seviyor” (8a/67-81), *geliPdurū* (< gelipdurur) “geliyor” (8a/19), *sölēPdurū* (< söyleyipdurur) “söylüyor” (11a/121), *okuPdurū* (< okuyupdurur) (12c/17). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 74).

Kulle Çoban, *Elmalı ve Yöresi Ağzları* çalışmasında yukarıdaki örneklerde *-durur* ekini kısa vermiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 74). Ancak akıcı r# ünsüzünün /u/ ünlüsü içerisinde erimesi sonucunda *ikincil vokal uzunluğu* meydana gelir ve böylece ek, *-durū* şeklinde yani [ū] şeklinde uzun söylenir. Çobanisa, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Karamık*, *Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde de kaynak kişiler uzun söylemiştir ve böylelikle kelimenin telaffuzunda telafi bir uzunluk meydana gelmiştir. Yani; *getiriPdurū* değil *getiriPdurū*, *gelipdurū* değil *gelipdurū* şeklinde uzundur.

c) Elmalı ağzında *-yorur* > *-yor* şimdiki eki, “-yori” biçiminde de kullanılmaktadır: *ğalyori* (> kalıyor), *uçamyori* (> uçamıyor), *ğandıryori* (> kandırıyor), *geziyori* (> geziyor), *okiyori* (> okuyor), *bakıyori* (> bakıyor), *geliyori* (> geliyor), *inliyori* (> inliyor), *göremiyori* (> göremiyor), *gēdiyari* (> gidiyor), *uğradiyari* (> uğratiyor) (Kulle Çoban, 2012, s. 73) vb.

Ayrıca *-yorur* > *-yor* şimdiki ekinin “-yori” biçimi de vardır: *diyori* (> diyor), *öldürüyori* (> öldürüyor), *gēdiyori* (> gidiyor), *diyōru* (> diyor) (Kulle Çoban, 2012, s. 73) vb.

4) Bölge ağzında, *-ken* zarf-fiil eki, kalınlık-incelik uyumuna uymuştur: *oynarқан* (< oynarken), *okurlarқан* (< okurlarken), *ğaynarқан* (< kaynarken), *añnatırқан* (< anlatırken), *güleşirкен* (<güreşirken), *bakarқан* (< bakarken), *okurқан* (< okurken), *yaşlarındayқан* (< yaşlarındaiken) (Kulle Çoban, 2012, s. 82) vb.

Ayrıca Elmalı yöresinin *Çalpınar*, *Çaybaşı*, *Çukurelma*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde *-kan/-ken* zarf-fiil ekinin *-ka/-ke* ve *-kana/-kene* kullanımını da tespit edilmiştir: *çocukқana* (< çocukken) (2b/17; 2c/18), *okurқana* (< okurken) (3c/17), *gēderkene* (< giderken) (3a/19; 5c/67), *ūraşırқан* (< uğraşırken) (5b/62), *yakılırқа* (< yakılırken) (9c/12), *gēderke* (< giderken) (9c/32), *yaparқа* (< yaparken) (10c/98), *kürürkene* (< kürürken) (2a/45-79), *çözerke* (< çözerken) (3c/21), *gelirke* (< gelirken) (10a/99-102), *güleşirkene* (< güreşirken) (10c/108), *yatarқа* (< yatarken) (9c/111), *öperke* (< öperken) (9a/49), *ğaynarқana* (< kaynarken) (3a/30), *añnatırқana*

(< anlatırken) (5c/28), *okurkana* (< okurken) (5a/88), *gèderkene* (< giderken) (2b/81), *ūraşırka* (< uğraşırken) (9a/87), *yaparšana* (< yaparken) (10c/38) vb.

5) Bölge ağzında +*ki* aitlik eki de kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *şōraķı* (< sonraki), *unuķı* (< onunki), *tarlanunķı* (< tarlanınki), *ğarılānķını* (< karılarınıkini), *unuņķı* (< onunki), *zumaņķı* (< zamanki), *zamānķı* (< zamanki) (Kulle Çoban, 2012, s. 15) vb.

Ancak *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilen şu örneklerde +*ki* aitlik ekinin kalınlık-incelik uyumuna uymadığı görülmüştür: *geçānķı* (< geçenki) (9c/47), *geçānķını* (< geçenkini) (10c/31-33) vb.

6) Elmalı ağzında -(y)*Ip* zarf-fiil ekinin -*P*li şekilde kullanılması karakteristiktir: *alkışleP* (< alkışlayıp), *kutlēP* (< kutlayıp), *sōlēP* (< söyleyip), *yūkleP* (< yükleyip), *ğōP* (< koyup), *yalaP* (< yalayıp) (Kulle Çoban, 2012, s. 82) vb.

7) Elmalı ağzında soru zarfı “nasıl” kelimesi genellikle *nahal* veya *nahıl* şeklinde kullanılmaktadır: *nahıl dönderiyorlar?* (< nasıl döndürüyorlar?), *nahal geliyā?* (< nasıl geliyor?), *nahal alıyolā?* (< nasıl alıyorlar?), *nahıl gālmış?* (< nasıl gelmiş?) (Kulle Çoban, 2012, s. 65) vb.

8) Elmalı ağzında azlık-çokluk (~miktar) zarflarından *bisēl/bissēl* kelimeleri de kullanılmaktadır. Bu kelime, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *hindi alana bisēl bezele¹² ettim* (< şimdi (şu) alana biraz küçük bahçe yaptım) (9c/70), *bisēl çoççak gāldi* (< biraz çocuk geldi) (10b/61-69), *bissēl çoKca para almış herifden* (< biraz çokça para almış heriften) (11b/67; 13c/89) vb.

9) Elmalı yöresinin *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Yalnızdam* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde fiillerin ve ek-fiillerin geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimlerinde son seste bir /n/ (~n#) türemesi görülür: (babam dādā davar) *gūderdiņ* (8c/91), *vardın~eveli*, *ha hişbi şē yoğduņ* (< ha hiçbir şey yoktu) (7c/12), (hadi) *gedelimin* (9a/11), (ora) *gelelimin* (12c/42), (hora) *götürdün* (13c/88) vb.

10) Elmalı ağzında *ki*'nin de kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür: *yoğ kı* (< yok ki) (Kulle Çoban, 2012, s. 15) vb.

11) Kulle Çoban tezinde yönelme hâli ekinin belirtme hâli eki yerine kullanıldığından söz etmiştir (2012, s. 85). Örnek olarak da *bıçā*, *herifin ocā* örneklerini vermiştir (2012, s. 52). Yalnız bu örneklerde *bıçā* < bıçağı, *herifin ocā* < herifin ocağı'dır. Bu kelimelerde, derilme ses hâdisesi sonucunda oluşmuş *ikincil uzun ünlüler* vardır ve *yönelme hâli eki* yoktur. Ayrıca Elmalı ağzında belirtme ve yönelme hâli ekleri arasında birbiri yerine kullanılma hususundan değil; *fonksiyon ödünçleme* hususundan söz edebiliriz. Ekler, birbiri yerine kullanılamaz, birbirlerinin fonksiyonlarını ödünçleyebilirler. Elmalı ağzında, ödünçleme örneklerine yalnızca yönelme hâli ile belirtme hâli eki arasında değil, ödünçlemenin diğer hâl ekleri arasında olduğu da tespit edilmiştir. Elmalı ağzında fonksiyon ödünçlemesine, özellikle *Karaköy* ve *Karamık* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir. Mesela;

Ayrılma hâli ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: *tēmenden bakdım bakdım bi'* (8b/3).

12 Komşu ilçe Korkuteli ağzında bu kelime “mezele/mezeleme” şeklindedir.

Belirtme ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: (ne dèyyō) *adamı inandım gâri* *orda bak hindi gâri* (9a/15).

Sonuç

Antalya ili Elmalı ilçesi ağız üzerinde tekrar bir derleme yapmak gerekmektedir ya da Kulle Çoban'ın yaptığı derlemeler tekrar deşifre edilmelidir. Çünkü yörenin ağız özellikleri tespit edilirken bazı ses ve şekil bilgisi özellikleri gözden kaçırılmıştır. Bu bağlamda tarafımızdan tekrar derleme çalışmaları başlatılmıştır. Şu an için *Büyüksöğle*, *Çalpınar*, *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden hem kelime, kalıp ifadeler hem de metin derlemeleri yapılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi tarafımızdan başlatılan Elmalı ağızında derleme çalışmaları tamamlanmadığı için ağız bölgeleri ve ağız haritası henüz tam olarak tespit edilememiştir. Ancak yukarıda adı geçen köylerden yaptığımız derleme çalışmalarından ve Kulle Çoban'ın tezinden hareketle genel olarak söylenebilir ki, *şimdiki zaman eki*, *art damak /k/ ünsüzü*, *fıl çekiminde birinci çokluk eki /k/ ~ /z/*, *-ken zarf-fıl eki* gibi ölçütlerden hareketle- bölgede kuvvetle muhtemel 3 ağız bölgesi vardır.

Elmalı'da diğer iç bölge ilçelerinde olduğu gibi kentleşme ve geçici göç yoğun olarak görülmektedir. Şehirden kırsal alana yani; yaylalara, kırsal alandan şehre ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde göçlerin olduğu görülmektedir. Son yıllarda da başta Antalya il merkezi olmak üzere, çeşitli il ve ilçelere de iş için temelli ve geçici göçlerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu göçlerin neticesinde nüfusu azalan pek çok köy yakınındaki diğer bir köyle birleştirilmek zorunda kalmıştır. Mesela; Elmalı ilçesinin *Çaybaşı* ve *Gümüşyaka* köylerinin nüfusu çok azalmıştır (Atmaca, 2018, s. 957). Bu bağlamda ilçenin ağız özellikle etnik yapısı (Sünni-Türkmen, köy adlarında geçen Oğuz boy adları) gözetilerek teferruatlı bir şekilde derlenmezse temel ölçüt denilebilecek pek çok ses, şekil ve söz varlığı özellikleri de birbiriyle kaynaşmış olup gidecektir.

Kaynakça

- Ak, M. (2012). 19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Ak, M. (2015). Teke Yörükleri (1800-1900). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2004). Muğla Ağızları. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Akar, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları. ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (Bildiri Kitabı: 38. ICANAS Bildiriler / Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt, 2011, Ankara, 23-38).
- Atmaca, E. (2017). Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. (2018). Antalya'nın Elmalı İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme.

- Antalya Kongresi, Antalya Kitabı Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya -1, 942-962.
- Buran, A. (2010). Türkiye Türkçesi Ağız Atlasının Önündeki Sorunlar. Diyalog (Kış 2010 λ Sayı 1), 15-20.
- Çoban Kulle, E. (2012). Elmalı ve Yöresi Ağızları. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doerfer, G. (1980). "Materialien zu türk. h- (I)", UAJb, 94-96.
- Durgun, H. (2014). XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914), (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekiz, A. (2001). Dünden Bugüne Elmalı. Antalya: Elmalıyı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği.
- Eröz, M. (1991). Yörükler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya E. (2003). Türkiye Türkçesi Ağızları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2003). Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine. TDAY-Belleten 2001/I-II, 129-146.
- Gülsevin, G. (2008). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç > ş Değişmesi). Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring, 378-387.
- Gülsevin, G. (2009). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1 (G > V Değişmesi). Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Türk Dil Kurumu Harran Üniversitesi, Urfa 24-30 Mart 2008, TDK Ankara 2009, 251-258.
- Kahraman, S. ve Dağlı A. Y. ve Dankoff R. (2011). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. (2013). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin, Cilt: 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1976). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". Tday Belleten Dergisi 1975-1976. Ankara: Tdk Yayınları, 143-172.
- Melchert, H. C. (2010). Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Moğol, H. (1997). Antalya Tarihi. Ankara: Ankara Yayınevi.
- Moğol, H. (2010). Teke Sancağı Şer'iyye Sicili. Ankara: Mehter Yayınları.
- Refik, A. (1989). Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Tuna, O. N. (1986). Türk Dilbilgisi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Malatya: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları.

Turan, Z. (2006). Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı. Ankara: TDK Yayınları.

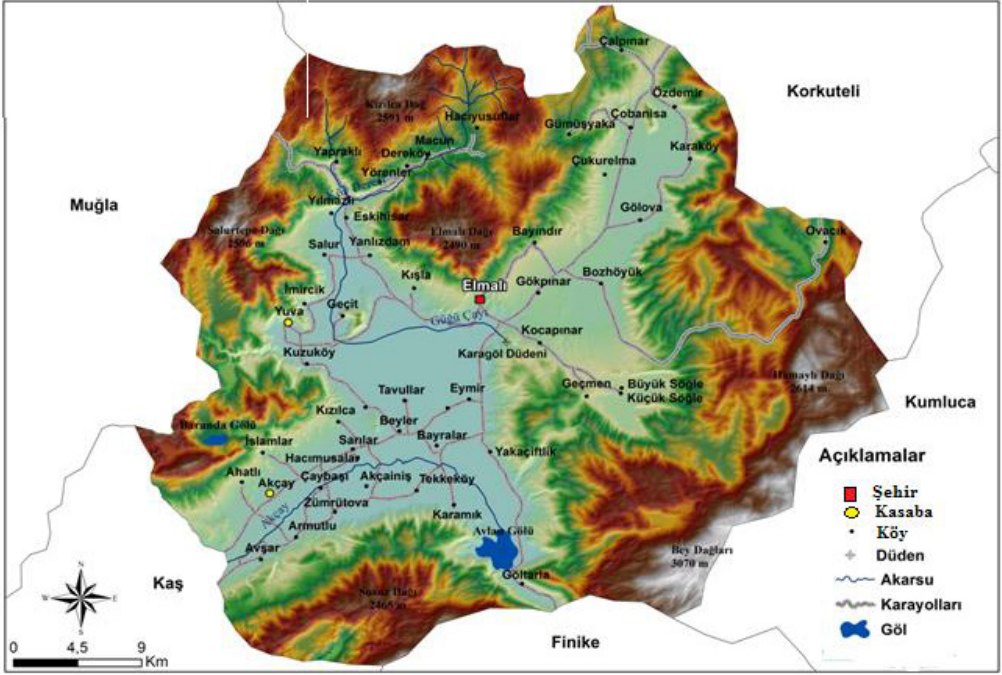
Türkay, C. (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret Yayınları.

Usta, H. İ. (2015). Ağız Tasniflerinde Kullanılan (Fonolojik) Ölçütler Üzerine. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring, 221-230.

Yıldırım, F. (2002). Türkiye Türkçesi Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği, Türkbilig, 136-153.

İşaretler

- (-) : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti
- (>) : Gelişmenin yönü
- (<) : Gelişmenin yönü
- (ˆ) : Kalın ünlüler üzerinde yarı incelleme işareti
- (ˆ) : Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti
- (ˆ) : Geniş ünlüler üzerinde yarı daralma işareti
- (~) : İkiz ünlü ve iki kelime arasında ulama işareti
- (ˆ) : Vurgu işareti
- (#) : Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
- (K/) : Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.
- (Ø) : Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
- (~) : Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.
- /.../ : Sesbirim
- [...] : Alt sesbirim
- (+) : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- (-) : Fiile bağlanmayı fiil kategorisini gösterir.

Şekil 1: Elmalı İlçesinin Topografya Haritası

MODERNİZM, KENTLEŞME VE TÜRKİYE

Emel ÖZDEMİR¹

Özet

Günümüzde toplumlar bir değişim süreci içindedir. Her alanda görülmeye başlayan bu değişimin en önemli sonuçlarından biri kentleşme olayıdır. Yaşanan değişim ve yeniden yapılanma sürecinin sonucu olan kentleşme ile birlikte de kentler, ekonomik, sosyal, kültürel, yapısal, ekolojik açılarından yeni özellikler kazanmaktadır. Bu süreç, kentlerin çehresinde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Türkiye’de “modernizm” sürecine girilmesiyle, sanayi, tarım, teknoloji, ulaşım, haberleşme vb. alanlarda gelişmeler olmuştur ve bu gelişmeler insanları farklı sebeplerden dolayı kentlere yöneltmiştir. Ancak, tam anlamıyla gelişemeyen ve modernleşemeyen Türkiye, ekonomik gelişme hızından daha fazla kentleştiği için, kentlerinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu nedenle, Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşememiş” bir toplumun sıkıntılarıyla karşı karşıya kalmak zorunda olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Modernizm, Ekonomik Büyüme, Çarpık Kentleşme

MODERNISM, URBANIZATION AND TURKEY

Abstract

Today, societies are in a process of change. One of the most significant results of this change that is observed in every area is the urbanization. The cities have obtained new properties in terms of economic, social, cultural, structural and ecological aspects with the urbanization which is the result of the changes and restructuring process. This process causes radical changes in the appearance of the cities. In Turkey, with the “modernism” process, there have been some developments in varied areas, such as industry, agriculture, technology, transportation, communications etc. and these developments have led people to cities due to different reasons. However, Turkey, which was unable to develop and modernize in the strict sense according to modernism standards, has encountered many problems in the cities, as it has started to urbanize faster than the economic growth rate. Therefore, Turkey has had to face with the problems of the society which is “non-urbanized” and “failed to urbanize” in the cities.

Key Words: Urbanization, Modernism, Economic Growth, Unplanned Urbanization

Giriş

Modernleşme sürecindeki gelişim ve yeniliklerle hız kazanan ve 19. yüzyıldan günümüze kadar, dünya üzerindeki ülkeleri etkisi altında bulandıran kentleşme, özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Modernleşme dönemindeki, ekonomik sebepler (tarımda makinelerin kullanımı, sanayinin gelişmesi... gibi), teknolojik sebepler (ulaşım, haberleşme ve enformasyon ağının gelişmesi gibi) ve kültürel sebepler (eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinden faydalanma isteği gibi) insanların kentlere göç etmesine neden olmuştur. Türkiye'deki kentleşme de, sadece doğum gibi doğal bir sürecin sonucunda değil; daha çok göç nedeniyle hızla artmıştır ve hala artmaya devam etmektedir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, Türkiye'deki kentleşme, gelişmiş ülkelerdeki kentleşmeden farklıdır; tamamen azgelişmiş ülkelere özgü özelliklere sahiptir (TÜGİAD, Ocak 1998). Türkiye'deki kentleşme hareketini gelişmiş ülkelerden ayırt eden önemli özellik ise, batıda kentleşmenin, kalkınma ile birlikte yürümüş olmasına rağmen; Türkiye'de kalkınma ile paralel gitmemiş olmasıdır. Türkiye'de ekonomik büyüme hızı, kentleşme hızından (bir kaç yıl dışında) her zaman düşük olmuştur. Batıda kentlere göç edenler genellikle iş olanakları bulabilmiş iken, ülkemizde köylerden göçenler içinde işsizlerin, gizli işsizlerin veya kayıt dışı sektörde çalışanların sayısı oldukça fazladır. Esasında, Türkiye, kentleşmemiş; bunun yerine çarpık kentleşmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'de Modernleşme süreci ile birlikte hız kazanan kentleşme kavramının ne olduğu ve Türkiye'de ne yönde yapılandığı; neden gelişmiş ülkelerdeki gibi başarılı bir şekilde planlanamadığı, giderek çarpık kentleşmeyle birlikte kentlerde ekonomik, sosyal, kültürel alanda birçok probleme sebep olduğu ve bu sorunların giderilmesi adına nasıl önlemler alınması gerektiği incelenmektedir. Çünkü çarpık kentleşme Türkiye'de birçok soruna neden olmuştur. Kentleşmenin toplumsal ekolojisinin, aileden yerleşime bütün toplumsal yaşamın yok edilmesinin, çeşitliliğin, karşılıklı etkileşimin ve insanın yaratıcılığının erozyona uğrayışının trajik bir öyküsü olduğu görülür. (Bookchin, 1997, s.131) Giderek, kentlerde çarpık kentleşmenin sonucu olarak her alanda bir yıkım, bir anlamda erozyon olmaya başlamıştır. Kentlerde, göçle beraber, işsiz ve niteliksiz kişilerin işsizlik sorunu, konut problemi nedeniyle gecekondulaşma eğilimleri ve bu gecekonduların kentlerin hem fiziki hem de toplumsal yapısını mahvetmeleri sadece neden oldukları birkaç problemden biridir. Örneğin, kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmakta ve bu kontrolsüz kentsel büyüme dolayısıyla da su, kanalizasyon, ulaşım gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanması daha pahalı olmakta, daha fazla kaynak ve zaman gerekmektedir (Dinçer, 1997, s. 102). Bu yüzden çoğu zaman altyapı hizmetleri verilememektedir. Bu durum da, kentlerin fiziksel yapısını ve kentsel hizmetler dengesini sürekli bozmaktadır. Ayrıca, çarpık kentleşme sürecinde meydana gelen toplumsal huzursuzluklara neden olan bu kontrolsüz göç ve göçün meydana getirdiği suç olaylarında artış, gelişmekte olan toplumların ve hızla büyüyen kentlerin en büyük problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Anlaşıldığı gibi, Türkiye'deki çarpık kentleşme problemi kentlerin düzenini, planını, yapısını tamamen bozmaktadır. Türkiye'de, modernleşme ile tarımda makineleşme ve kentte iş imkânlarının artması sonucu kentlere göç hızlanmıştır. Ancak, bu göç süreci

ülkedeki ekonomik kalkınmadan daha hızlı olduğu için; bazı ekonomik, sosyal ve fiziksel problemlere de neden olmuştur. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı, bu kentleşme şeklini kaldıramamış ve bunun sonucunda Türkiye ortaya çıkan “çarpık kentleşme” sorunları ile karşı karşıya kalmıştır.

Kentleşmenin Tanımı

Kent; ayrı kültür, etnik ve dinsel kökenli, sosyal ve ekonomik sınıfları içinde barındıran toplumsal ve mekânsal bir topluluktur. Kentleşme ise; zamana bağlı olan yer değiştirme sürecidir. Salt sayısal anlamda bir artışın göstergesi olmayıp, kentleşme içinde sosyolojik, teknolojik ve ekonomik unsurları barındıran karmaşık bir süreçtir. Her bölgede, değişen koşullar nedeniyle aynı oranda gerçekleşmez. Kaçınılmaz olan kentleşme olgusuyla birlikte, günümüzde özellikle büyük kentlerimizde düşündürücü boyutlara varan göç olgusu karşımıza çıkmaktadır. Kırsal bölgelerden, topraklarından kopan insanlar kentlere sorunlarıyla birlikte gelerek, kente yeni sorunlar katarlar. Etkileşim ve değişim “kentli” ile “köyden gelen” arasında karşılıklı ve sürekli olmaktadır (İşpir, 1991, s.5).

Günümüzde özellikle gelişmekte ve modernleşmekte olan toplumlarda yaşanan değişimin ve gelişimin en açık göstergelerinden birisi kentleşmedir. Ancak, toplumlarda hızlı bir şekilde ilerleyen kentleşme durumu değerlendirilirken, kentleşmenin hızı ve ekonomik gelişmeye paralel ilerleyip ilerlemediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü tam anlamıyla sanayi toplumu olma aşamasına erişememiş, modernleşme sürecini tamamlayamamış toplumlarda, bilinçsiz kentleşme birçok probleme neden olmaktadır.

Ayrıca, kentleşme konusu farklı açılardan, farklı kişiler tarafından değerlendirildiği için, kentleşme ile ilgili birçok farklı tanıma da ulaşmak mümkündür. Bu tanımlardan Ozankaya'ya göre, “Kentleşme tanım dışı etkinliklerin özellikle sanayileşmenin gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların genişleme sürecidir” şeklindedir (Ozankaya, 1975, s.63). Kentleşme olgusuna tanımlama yaparken demografik ölçütü göz önüne alanlara göre kentleşme ise, kent olarak kabul edilen yerleşim yerlerinin sayıca artışı olarak ifade edilmektedir. Kentleşmenin başka bir tanımını yapan ve bu tanımları yaparken nüfus artışını temel alan Gökçe'ye göre kentleşme: “Belirli bir zaman aralığında şehir olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde nüfus artışı ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimi belirleyen süreçtir” (Gökçe, 1977, s.8). Gökçe'nin yaptığı tanımlamada, kentleşmeyi nüfus artışına bağlı sayısal ölçütlere göre değerlendirdiği ve tanımında toplumda kentleşme sonucunda yaşanan sosyal, ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimi de ele aldığı görülmektedir.

Ancak, yukarıdaki tanımlardan da yola çıkılarak görüldüğü üzere nüfus artışı, kentleşmenin en önemli ögesi olmasına rağmen, kentleşme sürecinin tek belirleyicisi değildir. Yani, bir yerde nüfusun artması ve nüfus açısından o yerde yığılma yaşanması, o bölgenin kentleştiğini göstermez. Nüfusun sayıca artışı, kentleşmeyi sağlayan bir kriter değildir. Anlaşıldığı gibi, kırsal ve kentsel olmanın temel niteliği, nüfusun yoğunluğu değil, yapılanma şeklinin niteliği ve sahip olduğu özellikleri ile doğru orantılıdır. Bu açıdan kentleşme bir sosyal yapıdan, diğer bir sosyal yapı türüne

geçişini dile getirir. Kentleşme durumunda çevresel (ekolojik) merkezileşme ortadan kalkmakta ve bundan toplumsal ilişkiler etkilenmektedir. Bu açıdan da, değişim süreci içinde yığınlar için yeni yaşama tarzı (new modus vivendi) söz konusudur. Yerleşme bölgesindeki yaşama örgütlenmesi değişmektedir (Özek, 1974, s.27). Ayrıca, kentleşme geniş ve dar anlamda olmak üzere; iki şekilde tanımlanabilmektedir. İspir'e göre, "Dar anlamda, kasaba ve kentlerde veya belirli bölgede halkın toplanması oranındaki yükselme olarak; geniş anlamda da kentleşme oranındaki yükselme, üretim ve hizmetlerin büyümesini sağlayan sanayileşmenin etkisiyle veya doğum oranının fazla olması ve bu fazlalığın kent içi yerleşim yerlerinde yaşamak istemeleri veya iskân edilmeleri nedeniyle nüfusun kentlerde birikmesine ve kent sayısının artmasına neden olan, aynı zamanda da burada yaşayanların özel hayatlarını ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletinde belirli birtakım faaliyetlerini gerektiren değişiklikler olarak tanımlanmaktadır" (İspir, 1982, s.8-9). Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da göz önünde bulunduran, geniş anlamda bir tanımlanması olursa; kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunda toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak görülebilir.

Kentsel nüfus bir yandan doğumların ölümlerden fazla olması sebebiyle; öte yandan da köylerden ve kasabalardan kentlere gelenlerle, yani iç göçlerle artmaktadır. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de kentsel alanlarda doğurganlık eğilimi azaldığından, kentleşme daha çok köyden kente doğru olan akımlarla beslenmektedir. Kısaca, kentleşme zaman içindeki bir değişimi, bir süreci anlatan devingen bir özellik taşıyor.

Kentleşmeye Etki Eden Faktörler

Kentsel mekânın toplumsal olarak üretilme süreci ve kent topraklarında toplumsal yeniden üretimin mekânı olarak tanımlanan kentleşmenin oranı ülkeden ülkeye, ülkenin az gelişmişlik veya gelişmişliğine göre farklılık göstermesine rağmen, kentleşmeye etki eden itici, çekici ve siyasal faktör olmak üzere evrensel nedenleri vardır (Ender, 1996, s.36). Öncelikle, kentleşmeye neden olan bu faktörler hakkında bilgi verilecektir.

İtici Faktörler (Ekonomik Sebepler)

Kentleşmeye etki eden itici faktörler, toplumdaki insanların biraz zorunlu olarak yaptığı, sahip oldukları ekonomik koşulların sebep olduğu etmenlerdir. Bu faktörlerden etkilenerek, kentleşme sürecine giren insanların yaşadığı koşullardan kaynaklanan bazı rahatsızlıkları vardır.

İtme faktörleri arasında, toprağın düşük verimi, düşük ücret, sınırlı iş olanakları, eğitim, sağlık vb. olanaklardan yoksulluk, kıtlık, sınırlı toplumsal devingenlik, toplumsal çatışma ve terör sıralanabilir. İtme faktörü veya bir başka ifadeyle itici nedenlerde bir zorunluluk mevcuttur. Keleş kentleşmenin sebepleri arasında itici sebepleri, ekonomik sebepler olarak isimlendirmekte ve bunları da sanayileşme, makineleşmenin tarıma dayalı insan gücünün, geçimini ziraatçılık ile sağlayan insanların işsiz kalmaları neticesinde kente yönelindiklerini ifade etmektedir (Keleş, 1992, s.22).

Tarımda modern üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarım üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır. Kısacası kapitalistleşmiş tarım işletmeleri, tarımdaki iş gücünün azalmasını özendirici etkide bulunmaktadır (Keleş 1976, s.35-36). Ayrıca, tarımsal gelirin köylüye yetmeyecek şekilde düşmesi de, ekonomik nedenlerin arasındadır. Gerek bu yetersiz gelirin, gerekse toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, iklim koşulları ve erozyon, bu itici etkenleri güçlendiren nedenlerdir. Yani, tarımın kentleşmedeki yeri değerlendirildiği zaman, tarımda verimin azlığı, tarımsal gelirin yetersizliği, toprak mülkiyetinin dengesiz dağılışı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, iklim koşulları, erozyon kentleşmenin itici sebeplerini oluşturduğu görülmektedir. Tarımda makineleşme, insan ve hayvan gücünden yararlanmadan makine gücüne; başka bir ifadeyle organik enerjiden organik olmayan enerjiye geçilmesi (Tekeli, 1982, s.94), daha az insanla üretimin yapıldığı entansif tarıma geçilmesi, sulama kanallarının yetersizliğinden dolayı ekilebilir toprağın üst sınırına ulaşması ve dolayısıyla ekim için yeni toprak kullanma olanağı bulamayan köylüler için kente yönelmekten başka çözüm yolu kalmamıştır.

Kentleşmenin ekonomik açıdan üstünlükleri, kentleşme eğilimini arttıran diğer bir noktadır. Yani, kentlerin ekonomik olarak üstün yanlarının olması, kentleşmeyi arttırmaktadır. Mesela, kentlerde olan ucuz ve kullanışlı bir ulaşım sistemi, işyeri açmak için elverişli arsa ve arazi, çeşitli yardımcı hizmetler, araştırma ve eğitim kolaylıkları, yedek ham madde stokları yapma olanağı bu üstünlüklerden bir kaçıdır. Bunun yanında, ekonomik üretim etkenlerinin, kentlerde ucuz ve kolay bulunması olasılığı da, kentlerin ekonomik açıdan üstün yanındır.

Kentlerin diğer ekonomik açıdan üstün yanlarına bakıldığı zaman, öncelikle kentlerin, çok sayıda yetenekli ve nitelikli insan gücünün kolay bulunduğu yerleşmeler olduğu görülmektedir. Kentlerde kişi başına gelir, tarım kesimindeki gelire oranla yüksektir. Sendikalar gibi kentsel örgütler kentteki emeğin fiyatını, kırsal alanlara oranla yükseltmiştir. Bankacılık hizmetleri ve girişim gücü yönünden de kentler, üstünlük sunan yerlerdir. Son olarak, kentte yaşayan insanlar, daha geniş çalışma olanaklarının yanı sıra; köylerde bulmaları güç olan türlü mal ve hizmetlerden yararlanabilirler. Kentlerin sunduğu bütün bu görelî ekonomik üstünlükler, kent büyüdükçe artar ve daha fazla sayıda bireyin kırsal alanlardan kente doğru çeker (Keleş, 1976, s.37).

Çekici Faktörler

Kentleşmede çekici sebepler arasında, insanları kentlere yönelten, onları bir şekilde kentlere çeken bazı sosyo-psikolojik nedenler vardır ve insanlar bu nedenlerden dolayı kentlere doğru göç etmektedir.

Çekici nedenlerden, iş olanakları sağlayan sanayi ve iş piyasalarının genellikle belirli iş merkezlerinde çoğaldığı görülmektedir. Bu belirli iş merkezleri ise, çoğunlukla büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vd.) ve onun civarında yer almaktadırlar. Bu nedenle, kırsaldan bu yerlere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Ayrıca kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının daha renkli oluşu, eğitim olanaklarının

üstünlüğü de çekici nedenlerdendir. Yani, genel olarak ifade edecek olursak, çekici sebepler arasında iş olanakları, yüksek ücret, ucuz ve verimli toprak, yükselme olanakları, sağlık, eğitim vb. olanakların artması, gıda maddelerin bol ve çeşitli olması, iyi konut olanağının, toplumsal güven ve huzurun artması mevcudiyeti sıralanabilir. Anlaşıldığı gibi, kentler, sosyal, kültürel, toplumsal, teknolojik, eğitimsel vb. birçok alanda ihtiyaçların rahatlıkla giderilebileceği yerlerdir. Kentlerde insanlar, kendilerini geliştirme açısından daha fazla fırsata sahiptirler. Anlaşıldığı gibi, kentlerde ücret yüksekliği, iş olanaklarının, eğitim, sağlık, eğlence gibi hizmetlerin yerine getirilmesinin kırsal alanlara göre daha fazla olması ve kentlerde yüksek eğitim kurumlarının bulunması, festival gibi kültürel faaliyetlerin, kongreler gibi bilimsel çalışmaların yapılması kentleri çekici kılmaktadır (Tezcan, 1995, s.195).

Kentlerde, daha iyi eğitim, sağlık çalışma, daha iyi gelir düzeyine ulaşma, kültürel, sanatsal etkinliği takip etme gibi insanları kente yönelten bazı çekici olanaklar vardır. Gerçekten, kentlerin sahip olduğu bu toplumsal ve kültürel olanaklar birçok insan için cazip gelecek ve onları kentlere çekecektir.

Siyasi Faktörler

Çeşitli düzeylerde verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri ve hukuk kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkiler de kentleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilir. İngiltere'de 1946 yılında çıkarılan Yeni Kentler Yasası ile kentleşme, Londra çevresinde kurulacak yeni kentlere yöneltilmek istenmiştir. O tarihte en büyüğünün nüfusu 20.000 kadar olan bu kentler arasında, bugün 100.000'lik büyük kent olmaya adaylığını koymuş bulunanlar vardır (Keleş, 1976, s.38). Ayrıca, savaşlar ve siyasal anlaşmazlıklar da, kentleşme sürecini etkilemektedir. Örneğin, II. Dünya savaşında İngiltere'de 5-6 Milyon nüfus, savaş ekonomisinin isteklerini karşılamak üzere, köylerden büyük kentlere göç etmişlerdir (Keleş, 1976, s.38).

Anlaşıldığı gibi, devlet tarafından benimsenen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda kentleşme üzerine etkilidir. Mesela, ülkemizde, 1984 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan terör hareketleri de kentlere göçü hızlandırmıştır. Yani, insanlar ya terör, savaş gibi durumlar yüzünden zorunlu olarak; ya da siyasette alınan kararlar ile göç etmeye özendirilerek gönüllü bir şekilde kentlere yönelmişlerdir.

Türkiye'de Kentleşme (Çarpık Kentleşme)

Türkiye'de kentleşme süreci hızlı bir şekilde olmaktadır ve bu gelişimin sağlıklı olarak olmadığı, büyük kentlerimize bakınca anlaşılmaktadır. Genellikle göç ile kentleşmeye çalışan ülkemizde, kentleşen kentlerden çok; sorunlu kentlerle karşılaşmaktayız. Türkiye'de kentleşme, bölgeler arasında da farklı düzeylerde olmuştur. Marmara bölgesinde yaklaşık olarak nüfusun 1/4'i kentte yaşamaktadır. Marmara bölgesi bu özelliğiyle sanayileşmiş batılı ülkelere özgü bir kentleşme süreci oluşturmuştur. Karadeniz, D. Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kentleşme düzeyleri ise %24 ile %36.5 arasındadır. Bu bölgelerde kentleşme ise çok düşüktür (Keleş, 1983, s.27). Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak

gelişmemiştir. Bu nedenle, göçle kente gelen insanlar, kentleri, kültürel, ekonomik, politik yönden zorlamaktadırlar. Böylece her geçen gün, gerçekten çok problemlili kentler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki kentleşme, gelişmiş ülkelerdeki kentleşmeden farklıdır ve tamamen azgelişmiş ülkelere özgü nitelikte ilerlemektedir. Nitekim Türkiye'de sanayileşmeye dayanmayan kentleşme, köyden kente göç eden kitlelerin kent kesimi istihdamında sanayi dışı sektörlerin ağırlık kazanmaları ve enformel bir sektörün oluşmasına sebep olmuştur. Bu sektör üretici olmayan bir takım serbest iş alanlarını (işportacılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, piyango satıcılığı, kapıcılık, temizlikçilik, yazıhane ve büro işleri gibi) kapsamaktadır (Sezal, 1992, s.78). Yani, kentleşme ile Türkiye'de Batıdan farklı bir yönde devam eden ve daha çok çarpık kentleşme durumunu ortaya çıkaran bir süreç başlamıştır. Çünkü Batıda kentleşme, Türkiye'nin aksine; kalkınma ile birlikte yürümüştür. Çünkü Türkiye'de ekonomik büyüme hızı, kentleşme hızından her zaman düşük olmuştur. Batıda kentlere göç edenler, daima çeşitli iş olanakları bulmuşlar ve kentlerin gelişmesi açısından faydalı olmuşlardır. Türkiye'de ise, köylerden göçenler genelde, işsiz kalmışlar ve hatta zaman zaman, bu işsizliğin sonucunda gayri resmi işlere ya da geçici işlere bile yönelmişlerdir. Bu şekilde de, kentlerdeki yapılanma tamamen değişmiş ve çarpık bir hale gelmeye başlamıştır.

Türkiye'deki kentleşme sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçları uygun olmadığı içindir ki sağlıksız ve düzensiz bir şekilde olmaktadır (İşbir, 1986, s.30). Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerinden biri de, "kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması"dır. Ancak, Türkiye'de kentleşme bu şekilde olmamıştır. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de birkaç merkezi bölge, diğer bütün kent ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu bölgelerin ani olarak ve dengesiz büyümesi de, hizmetlerin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulmaması gibi meselelere sebep olmuştur. Yani, Türkiye'de kentleşme sürecinde, sanayileşme sonucu ortaya çıkan ihtiyacı karşılamaktan çok; kentleri sosyal, ekonomik, kültürel alanda kullanma düşüncesi olduğu için, giderek kentlerde çarpık yapılanma ve yığılma olmaya başlamıştır. Tabii ki, bu çarpık kentleşme süreci de gerçekten hızlı bir şekilde devam etmektedir. 1935'lerde nüfusun yaklaşık olarak %17'si kentsel yerleşim alanlarında yaşarken; 1950'lerde bu oranda fazla değişiklik olmamakla birlikte %19'a çıkmış ve bu yıldan sonra hızla artış göstermiştir. 1950 sonrasında, kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranına baktığımızda, 1960'da %26, 1970'de %36, 1980'de %42.1, 1985'te %47.2'ye, 1995'te ise %60.9'a çıkmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1997).

Anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin kentleşme durumu, batı ülkelerine oranla oldukça geride kalmıştır. Kentleşmiş olmak, belli bir ekonomik ve toplumsal gelişim ve yapının sonucudur. Sanayileşmiş ülkelerde kentleşme oranı elbette ki çok fazladır ve sanayileşmeye dayanan kentleşme olayı gerçekten o ülkenin uygarlık derecesinin de ölçüsüdür (Özek, 1974, s.32). Ancak, Türkiye'nin genel olarak kentleşme şekline bakıldığı zaman, ne kadar kötüye gittiği ve sürekli kentlerin çarpık, düzensiz, sorunlu bir hale geldiği görülmektedir. Yani, Türkiye'de kentleşme süreci, temel niteliği sorun yaratan ve tamamen düzensiz bir şekilde ilerleyen bir şekilde devam etmektedir.

Türkiye'deki kentleşme, hızı, şekli, niteliği ve nedenleriyle değerlendirildiği zaman, Türkiye'de ne kadar düzensiz bir kentleşme yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de kentleşmeyi, daha başka sıfatlarla nitelemek gerekirse; “dengesiz”, “sağlıksız”, “ekonomik kalkınma ürünü olmayan”, “sorun yaratan” gibi ifadeler kullanılabilir. Ayrıca, Türkiye'de kentleşme; işlevsel değişim yaratmayan, çevreyi kalkınma sürecine sokamayan, toplumsal ve kültürel değişim yaratmayan bir kentleşme olarak belirmektedir (Keleş, 1974, s.53). Normalde, kentleşmeyi olması gerektiği gibi planlayan ülkelerde, düzenli bir sanayileşme sürecinin sonucu olarak kentleşme ihtiyacı duyulmakta ve kentleşmeyle bu ülkeler her geçen gün birçok açıdan kalkınmaktadır. Ülkemizde ise, “kentsel büyüme”, “ekonomik büyüme”den büyük olduğu için, kentleşme sadece belirli bölgelerde yaygınlaşmakta ve kalabalıklaşma olarak belirmektedir. Bu şekilde, bölgeler arası dengesiz nüfus birikimi ve bu nüfus değişimine uygun hizmetlerin sağlanamaması söz konusudur ve bu da kentleşmenin “sağlıksız” ve “çarpık bir şekilde” olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'de, köyden kente gelenler, köye oranla daha iyi bir yaşantıyı elde etse bile; yine de kentler köyden gelen işgücünü emecek kapasitede değildir. Bu durumda, köylerdeki “gizli işsizlik” ve “mevsimlik işsizlik” kentlerde açık işsizliğe dönüşmektedir. Belirtilen nitelikler karşısında da, Türkiye'deki kentleşmenin, “sanayileşmemiş ülke kentleşmesi” özelliklerini taşıdığını görürüz (Özek, 1974, s.53).

Türkiye'de Çarpık Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar

Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemektedir. Kırsal kesimden kente göç eden insanlar, genellikle işsiz, gizli işsizi bol kentler meydana getirmektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye'deki kentleşme, “kalkınma” temeline oturmuş “sağlıklı bir kentleşme” şeklinde olmamıştır. Bu şekilde, kentleşme ile ortaya çıkan problemler, her geçen gün çok ciddi boyutlara ulaşmış; kentlerimizin geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Yani, sürekli Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşmemiş” bir toplumun sıkıntılarını yaşamaktadır. Türkiye'deki çarpık kentleşme, toplumda ekonomik ve sosyal açıdan bazı sorunlara neden olmaktadır.

Ekonomik Sorunlar; İşsizlik, Sektörler arası dengesizlik, Bölgeler arası kentleşme dengesizliği, Altyapı hizmetlerinde tıkanma, Konut problemi, Gecekondu Sorunu vb.

Sosyal Sorunlar; Çevrenin tahribi, fiziki plansızlık ve yerleşme düzensizliği, Gelir dağılımındaki eşitsizlik, Sosyal tabakalaşmanın veya sınıflaşmanın artması, Kültür değişmesi ve boşluğu, Toplum hayatındaki çözülme ve intibaksızlık vb. (Sezal, 1992, s.74)

Ekonomik Sorunlar

İşsizlik sorunu, çarpık kentleşme sonucu Türkiye'nin yaşadığı büyük sorunlardan biridir. Kentleşmenin ekonomik büyümeden daha hızlı olması sonucunda, kentlere gelen kişiler, iş bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Kentleşmenin demografik niteliğinin ağır bastığı Türkiye'de, köyden kente gelen, köye oranla daha iyi bir yaşantıyı elde etse bile; yine de kent köyden gelen işgücünü emecek kapasitede değildir. Bu durumda, köylerdeki “gizli işsizlik” ve “mevsimlik işsizlik” kentlerde açık işsizliğe dönüşmektedir. Ekonomik tabandan yoksun olan kentleşmenin, kentleşmeye

paralel bölgesel yapı büyümesini gösteremeyeceği ve kırsal yerleşmeleri ile kentsel yerleşmelerin işlevsel ve ekonomik bir bütünleşmeye varamayacağı açıktır.

Anlaşıldığı gibi, kentlerde ekonomik sorunların başında, kentleşmek için yapılan kırdan kente göçün oluşturduğu “işsizlik” gelmektedir. Kırdan kente gelen bu insanların temel özellikleri ise, vasıf düzeylerinin ve eğitim düzeylerinin düşük olmasıdır. Aslında, kentlerdeki çarpık kentleşmeye neden olan ekonomik sorunların temelinde göç yatmaktadır. İşgücünün ekonomik ve sosyal sebeplerle kırsal alandan itildiği ve kentlere doğru çekildiği bilinen bir gerçektir. 1950’ler sonrasındaki dönemlerde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de kentlerin ve sanayinin, otomatik olarak istihdam kapasitesini sağlayacağı beklenmişti. Ne var ki, bu beklenti gerçekleşmemiş; Türkiye’deki kentleşme, her yıl gittikçe artan bir işsizlik ve problemler merkezi olarak sıkıntı yaratmaya devam etmiştir. Türkiye’deki kentleşmenin sanayiye bağlı olarak gelişmemesi, kent istihdam yapısının açık ve gizli işsizlikle karşı karşıya olmasına yol açmış bulunmaktadır. Türkiye’de kentleşme, kalkınmanın bir göstergesi olacağı yerde; açıkça kent işsizliğinin fazlalaşması olarak ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında, tarım ve tarım-dışı sektörler arasındaki dengesizlik; Türkiye’nin bir “sanayi kentleşme” sürecine girememesi ve bunun sonucu olarak işgücünün büyük bir kısmının hala tarım sektöründe bulunması da kentleşme sürecinde yaşanan problemlerden biridir. Çünkü tarım-dışı sektörlerin iç dengesizlikleri; Türkiye’de ki “kentleşme” bir sanayi temeline oturtulmadığı için, sektörler arası dengesizlikler problemi ortaya çıkmıştır (Sezal, 1992, s.77-78).

Sosyal Sorunlar

Sanayileşme sürecinde, kentler, sosyo-kültürel değişimin en hızlı yaşandığı yerler olmuştur. Kentler, genişlemiş ve kozmopolitleşmiştir. Bu süreçte insanlar arasındaki temasların şekli değişmiş ve fertler sadece menfaatleri için yan yana bulunur hale gelmişlerdir. Kentlerde maddiyat, giderek manevi ilişkilerin yerini almıştır.

Kentler kendi nüfuslarına ilaveten, kırsal bölgelerden gelen insanların toplandıkları yerler olmaları sebebiyle homojen bir kültüre sahip değildirler. Kente gelenler, kendi geleneksel davranışlarını da beraberinde getirirler ve kırla irtibatın yoğun olması sebebiyle kendi kültürlerini, kentte sürdürmeye devam etmektedirler. Bu şekilde, heterojen ve çok yönlü kentlerde yaşayanlar, farklı bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini asimile olmadan sürdürmektedirler. Göçle gelen kişilerin kültürel yapıları da uzun süre hiç değişmeden aynı kalmıştır; bazen zaman geçtikçe şehre uyum sağlamaya başlamışlardır. Bu uyum süreci de, toplumda birçok çatışmaya neden olmaktadır.

Toplum sürekli değişim halindedir. Tarımsal yapıdan kopan kitleler kentlere gelince, kentte yaşayanlara eşit birer üye olarak değil, “ikinci sınıf” üye olarak eklenmektedirler. Bu gruplar, çeşitli ekonomik ve sosyal etkenler sonucunda tarım toplumu yapısından, bu toplumun kültür ortamından, hizmet ve sanayi faaliyetlerinin yaşam ve teşkilatlanma biçimini belirlediği çok kalabalık kent alanlarına yerleşmektedir. Kent hayatının değişik talepleri bu insanları “kültür şoku”na sokmaktadır (Ergil, 1980:108).

Konut Sıkıntısı ve Gecekondu Sorunu:

Çarpık kentleşmenin Türkiye’de yarattığı en büyük sonuç ve problem, gecekondulaşma ve konut sıkıntısıdır. Kentleşme sürecinde kentlere göç eden kişiler, sahip oldukları ekonomik koşullar yüzünden konut sıkıntısı ile karşı karşıdırlar. Bu problemlerini de, zaten düzensiz ilerleyen kentleşme şekline daha da bozarak; gecekondulaşma ile çözüm bulmaktadırlar. Tabii ki, bu ülkemizde yoğun olarak büyük kentlerde devam eden gecekondu yapma eylemi, çarpık kentleşmeye neden olan en önemli faktördür. Gecekondu yüzünden, büyük kentler yapılanma, alt- yapı, toplumsal yapı... gibi birçok alanda ciddi sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Yani, Türkiye’de, kentlerdeki konut açıkları giderek büyümekte ve insanlar barınma ihtiyaçlarını gidermek için kent merkezlerinin çevrelerinde gecekondu diye tabir edilen mahalleler oluşturmaktadırlar. Hiçbir altyapı imkânına sağlıklı olarak sahip olmayan bu yerleşim alanlarının büyümesi, barınma koşullarını da, gün geçtikçe kötüleştirmektedir.

Gecekondulaşma durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için, gecekonduyun ne olduğunu tanımlamalıyız: Geniş anlamda bir tanımlama ile gecekondu, hızlı bir kentleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, başkasının arazisi üzerinde izinsiz olarak yapılan, alt yapısı eksik, kentten uzak, sağlık olanaklarından yoksun, ekonomik sorunları olan ve örgütlü, devamlı bir işi olmayan insanların barındığı bir yerleşim alanıdır (Kızılçelik, Erjem, 1994, s.176). Bir başka tanımlamayla, sanayileşmekte olan ülkelerde kırsal alandan kente göç edenler tarafından izinsiz bir şekilde derme-çatma olarak yapılan evlerin oluşturduğu yerleşim bölgesidir (Demir, 1993, s.141). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, gecekonduyu “Bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak sahibinin rızası ve bilgisi dışında uygunsuz olarak yapılan, barınma ihtiyaçları devletçe ve şehir idarelerince karşılanamayan, yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü” olarak yorumlanır. Yani, gecekondu, kent kenar semtlerinde kurulan fakat sosyal ve ekonomik bakımdan kent hayatına (merkezine) bağlı bir yerleşme şeklidir. Sözlük manasıyla izinsiz olarak bir gecede kurulan yapıdır. Genellikle bu evler izinsiz, gayri kanuni olarak yapılır. 1945’ten sonra kentleşmenin çok hızlı boyutlara ulaşmasına paralel olarak “gecekondu” olayı da sürat kazanmış ve sosyal yapı bakımından çözülmesi zorlaşan ağır problemlere yol açmıştır. Gecekondu, artık bir kenar-semt yerleşme şekli olmaktan çıkmış, kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönden ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Ayrıca, Gecekondu da, değişik bölgelerden gelen insanlar yerleşmekte, dolayısıyla bu bölgelerde kozmopolit bir kültür yapısı oluşmaktadır. Belli bir yörenin insanların oluşturduğu bazı gecekondu mahalleleri olabilmektedir. Gecekondu halkının gelir düzeyi tam olarak bilinmemekle beraber, bu bölgelerde yaşayan insanların gelirleri kira göre yüksek; fakat kente göre düşüktür.

Anlaşıldığı gibi, kentleşme ve beraberinde getirdiği sorunlar deyince akla ilk geleni, belki de en önemlisi hiç kuşkusuz göç ve onun sonucu oluşan gecekondu sorunudur. Gecekondu, ister “hayati gerçeklerin, yetersiz kanunlara, nizamla ve yasaklara üstünlüğü” (CHP Araştırma Bürosu, 1959, s.38) olarak veya çarpık kentleşmenin bir ürünü olarak görülsün gerçek olan bir şey varsa o da gecekondu olgusunun

çok boyutlu bir sorun olduğudur. Gecekondulaşma, iktisadi, sosyal ve kültürel bir dizi uyumsuzlukları ve sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanında, gecekondu, kentleşme sürecinde, kentleri düzensiz ve plansız bir hale sokmuştur ve çarpık kentleşmenin en önemli nedeni olmuştur. Gecekondu yüzünden oluşan çarpık kentleşme birçok açıdan problemi de beraberinde getirmektedir.

a) Sosyo-ekonomik Sorunlar

Türkiye’de kentleşmeyle, düzensiz göçler sonucunda ortaya çıkan gecekondu çarpık kentleşmeye neden olmaktadır. Ayrıca, çarpık kentleşmenin en önemli nedenlerinden biri olan kentlerin ekonomik gelişme büyüklüğünden daha hızlı göç durumu, göç edenlerin varış noktalarında istihdam, sınıfsal farklılaşma, uyum, gerginlik ve barınma gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedirler. Tabii ki, gecekondu ve göç, illerin homojen dağılımını da bozmaktadır. Ayrıca, gecekondu belli merkezlerde, özellikle şehir dışında olduğu için, bu yerlerde, sosyo-kültürel yapı değişiklikler çok daha fazla olacaktır. Kentlerin yapısından, özelliklerinden farklı çarpık bir kentleşme şekli oluşmaktadır ve bu oluşan bölge birçok açıdan kentten daha farklı özelliklere sahiptir. Ayrıca, gelir ve eğitim düzeyleri, meslekleri, kültürel değer ve alışkanlıkları açısından görülen farklılıkların kentle bütünleşme açısından kimi farklı durumların ortaya çıkmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır (Geray, 1997, s.129).

Göç ile kentlere gelen ve çarpık kentleşmeyi tetikleyen gelir düzeyleri düşük insanlar genelde gecekondu bölgelerine yerleşerek farklı bir kültürel yapı oluşturmaktadırlar. Farklı meslekler, farklı kültürel değerler ve alışkanlıklar kentlerde -özellikle gecekondu bölgelerinde farklı bir sosyal tabaka oluşturacaklardır. (Sezal, 1997, s.148) Ayrıca, kentlere çeşitli sebeplerle göç eden kişiler, iş olanakları konusunda da sıkıntı yaşamaktadır ve kentlerde bu işsizlerin, düşük gelir grupların, benzer sosyal çevrelere yerleşerek yeni bir kültür alanı yarattıkları görülmektedir. Bu kültür alanları ile kent yapısı arasında da, büyük bir sosyal farklılık göze çarpmaktadır. Tabii ki, çarpık kentleşmeye neden olan ve göç sonucunda kentlerde sorunlar yaşayan insanlar, toplumda ekonomik sıkıntıların yanında, toplumsal, psikolojik bunalımlara da neden olacaklardır. Yani, göç edenlerin yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunların da ortaya çıktığı; bunların özellikle gençleri içlerine kapanmaya veya tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suç işlemeye yönelttiğine işaret edilmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1997, s.17). Yani, çarpık kentleşmenin diğer bir sonucu da, kentlerdeki insanlarla, göç edip gecekondulaşmaya neden olan insanların aynı dilden konuşamayarak; çoğu zaman uyum problemi yaşamaları ve bu durumun da kentin düzenine, huzuruna yansımalarıdır.

Ekonomik açıdan gecekondu değerlendirildiği zaman, göçle kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlüğün, işsizlik ve geçim sıkıntısı olduğu görülmektedir. Bu durum kentte, çözüm bekleyen önemli bir problemdir. Bu problem büyük kentlerde, örneğin İstanbul’da değişik sektörlerin doğmasına yol açmıştır. Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna; bu yoksulluğa katlanmaktadır ve artık bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Göç ile gelen kişilerin ekonomik açıdan yüksek gelir sağlayan iş bulmaansı gerçekten daha

düşüktür. Çünkü kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondu nüfus mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Bu durum büyük kentlerde vasıfsız işgücü yığılmasına da neden olmaktadır.

Anlaşıldığı gibi, gecekondu bölgeleri Türkiye’de sosyal ve ekonomik açıdan birçok bunalıma, soruna yol açmaktadır ve bu tarz kentleşme şekli, gelişmiş ülkelerin aksine; kentleri ileri götürmekten çok, daha da sorunlu ve problemlili bir hale sokmaktadır.

b) Altyapı Sorunları ve Kentin Ekolojik Yapısının Bozulması

Türkiye’de yaşanan hızlı ve çarpık kentleşme, kentlerin alt yapıları açısından sorun yaşamalarına ve kentlerin ekolojik yapılarında bozulma olmasına neden olmaktadır. Türkiye’de, özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente yoğun bir göç akımı başlamıştır. Bu göçlerle birlikte kentler, yoğun göç almakta ve her geçen gün büyümektedir. Bu olgunun adeta kentleri kirlaştirdiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmakta ve bu kontrolsüz kentsel büyüme dolayısıyla da su, kanalizasyon ulaşım gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanması daha pahalı olmakta daha fazla kaynak ve zaman gerekmektedir (Dinçer, 1997, s.102). Bu yüzden, kentlerde çoğu zaman altyapı hizmetleri verilememektedir. Bu durum da, kentlerin fiziksel yapısını ve kentsel hizmetler dengesini bozarak; uzun vadede ülkeyi altından kalkılması oldukça güç sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bugün içinde yaşanan kentlere bakıldığında birçoğunun sokakları ilk yağın yağmurda, ilk yağın karda geçilemez, yazın ise tozdan görünemez halde, yeterli şekilde ışıklandırılmamış, doğru dürüst kaldırımları olmayan, bir yerden bir yere gitmek bir eziyet olan kentler haline gelmiştir (Birkan, 1994, s.58). Ayrıca, çarpık kentleşme sonucunda, kentlerin ekolojik dengeleri bozulmaya başlamıştır. Çünkü, özellikle yapılması yasaklanmış bulunan gecekonduların çevre ve ekolojik denge üzerinde olumsuz etkileri vardır. Örneğin, gecekonduarda yaşayan insanlar yakılması yasak olan kömür kullanarak hava kirliliğine sebep olmakta, yeterli kanalizasyon sistemi olmayan bu bölgelerde açılan lağım çukurları ciddi bir çevre kirliliği oluşturmakta, belediye hizmetleri bazı gecekondu bölgelerine tam anlamıyla götürülemediğinden bu bölgeler adeta çöp yığınları haline gelebilmektedir. Anlaşıldığı gibi, gecekondu kentleşme şekli içinde düzensizliğe, plansızlığa neden olan ve birçok sorun yaratan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak, ilk başta kente gelen göç etmiş insanların sadece konut problemini, barınma ihtiyacını karşılamak gibi bir gereksinimden doğan gecekondu konusu, hızlı kentleşmeyle ülkenin bir gerçeğini, kentlerin de ayrılmaz bir parçasını oluşturdu. Konut ihtiyacını karşılamak düşüncesiyle geçici olmayan ve kırsal alanlardan sürekli göçler ile desteklenen bir olgu halini aldı. Başlangıçta gecekonduya, çeşitli yaptırımlarla önlenmesi ya da yıktırılması gereken, sağlığa, kanuna, imar planı ve düzenlemelerine aykırı; kentin güzelliğini bozan birer kaçak yapı olarak bakılıyordu. Daha sonra, gecekonduların sayısı gittikçe çoğalıp, buralarda yaşayanlar büyük bir seçmen kitlesi olarak siyasal baskı grup niteliğini kazanınca, ilgili yönetim ve siyaset adamlarının tutumları da değişmeye başlamıştır. Özellikle seçim öncesinde, çeşitli siyasi kaygılarla soruna yaklaşılmış, bu da gecekondu aflarını beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de Çarpık Kentleşme ve Modernleşme Çarpık kentleşme ve Modernleşme ilişkisi

“Modernleşme kuramı, kapitalizme kendi başına geçemeyen Batı dışı toplumların değişme süreçlerini açıklamak üzere, II. Dünya Savaşı sonrası geliştirilmiş bir ‘toplumsal değişme kuramı’ niteliğindedir.” (Özbek, 1992, s.33) Kuram, genel olarak Batılı olmayan toplumların “geleneksel toplum”dan “modern toplum”a doğru geçirmekte oldukları değişim sürecini ifade etmektedir ve üç aşamalı bir süreç görünümündedir : “geleneksel toplum”, “geçiş toplumu” ve “modern toplum”. Buna göre, modern toplum; ekonomik kalkınmayı sağlamış, kültürel çoğulculuğu esas alan ve demokratik bir yönetime sahip olan toplumdur. Dolayısıyla bu özellikleri yapısında bulundurmeyen bir toplum, “geleneksel” olarak nitelendirilmektedir (Özbek, 1992; Köker, 2000).

Modernleşme adı altında yaşanan değişim süreci değerlendirildiği zaman, Türkiye’de kültürel anlamda geleneksel yapıların çözülmelerine yol açtığı görülmektedir. Bununla birlikte, sosyokültürel açıdan, Türkiye toplumu, yeni alışkanlıklar, tutumlar ve davranış tarzları da geliştirmiş ve geliştirmektedir. Daha bilimsel bir ifadeyle, kültürleme-kültürlenme ve kültürleşme süreçlerinin iç içe geçmesiyle, Türkiye toplumu, yeni bir kültürel yapıya doğru sürekli bir değişim arz etmektedir (Güvenç, 1997, s.37). Ancak, Türkiye’de bazı değişimlerin olmasının yanında, modernleşme tam anlamıyla sağlanamamıştır ve geleneksel toplum ile modern toplum arasında sıkışıp kalma durumu Türkiye’de birçok alanda bunalım yaratmaktadır. Anlaşıldığı gibi, Türkiye’de modernleşme bir hedef olarak iki asırlık bir süreci devirmiş olmasına karşın; halen olgunlaştırılmış bir süreç değildir. Bu sürecin temel unsuru olan kentleşmenin yapaylığı, kentli dokusuna da yansımış ve halen sona ermeyen kırdan kente göç olgusuyla ne kentleşme, ne de kentleşme modernizmin bir halkasını oluşturacak güçlü bir temele oturtulamamıştır.

Modernleşme sürecini tamamlayamayan Türkiye’de yaşanan en büyük sorunlardan biri de çarpık kentleşmedir. Modernleşmenin sonucu olarak, hız kazanan kentleşme olgusu, Türkiye’de planlı, düzenli bir şekilde yapılanamamıştır ve Türkiye’de kentlerde baş edilmesi gereken büyük bir probleme dönüşmüştür. Yani, modernleşme ile yaşanan değişim süreci, çarpık kentleşmenin en büyük nedeni olarak Türkiye’yi derinden etkilemiştir.

Çarpık Kentleşmeye Neden Olan Modernleşme Etkenleri

Türkiye’de modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan, özellikle sanayileşme, ulaşım, eğitim ve dış ilişkiler konusunda benimsenen ve uygulanan politikaların ülke kentleşmesinde etkili olduğu bir gerçektir. Modernleşme sürecinin getirdiği sonuçlar, Türkiye’nin hızlı bir şekilde kentleşmesine neden olmuştur. Ancak, doğum gibi etmenlerden kaynaklanarak doğal bir süreçte ilerleyen bir kentleşme şekli değildir. Türkiye’deki kentleşme şekli göçlerle yapılanmaktadır. Tabii ki, ekonomik büyümeden daha hızlı bir şekilde ilerleyen kentleşme Türkiye’de birçok soruna neden olmakta ve çarpık bir şekilde kentleşmiş kentleri ortaya çıkarmaktadır. Anlaşıldığı gibi, tam olarak modernleşemeyen Türkiye, modernleşmenin gereklerinden dolayı hızlı bir şekilde çarpık kentleşmektedir. Türkiye’de çarpık kentleşmeye neden olan modernleşme

etkenleri çeşitli başlıklar halinde incelenebilir.

Modernleşmenin, kentlere göçe yönelten en önemli yönlerinden biri “*ekonomik yapıda görünen değişimlerdir.*” Modernleşme ile değişen ekonomik yapı, kentlere göçü cazip hale getirmiştir. Modernleşme sürecinde, gerek sanayi devriminin getirdiği değişiklikler, gerekse tarıma egemen olan koşullar, kentleşmenin hızlanmasını, teknolojik gelişmelerle birlikte sağlamışlardır. Örneğin, Atatürk döneminde devletin kurduğu sanayi tesislerinin yurdun çeşitli yörelerine yayılmış olması ve izlenen demiryolu politikası, göçün yönü bakımından belirleyici olmuştur (Kartal, 1987, s.8-9). Sanayileşmeye öncelik veren ekonomik ve toplumsal kalkınma planları ve toprak reformları kentleşmeyi hızlandırmaktadır (Keleş, 1976, s.39). 1950’lerden sonra izlenen liberal ekonomi politikası ve sanayi yatırımlarının daha büyük kentlere ve büyük kentlerin çevresine yapılması, ülkede gerçekleşecek iç göçün yönünü etkileyen faktör olmuştur (Kartal, 1987, s.9). Anlaşıldığı gibi, bu oluşumlar ise köy ile kent, köylü ile kentliyi birbirine daha yaklaştırmış, bu da kırsal alan imkânını kente yöneltmiş, dolayısıyla kentleşme hızlanmıştır (Özer, 1998, s.239). Bu arada modernleşmenin “küreselleşme” denilen süreçte algılanır oluşu, Türkiye’nin hem ülke içinde hem de ülke dışında yeni sorunsal alanlar ile karşılaşmasını gündeme getirdi ve göç olgusu daha çok bu dönemde belirginleşti.

Anlaşıldığı gibi, modernleşme sürecindeki ülkelerde kentlerin rolü genişlemekte, kentler artık sadece kültürel veya eğitim merkezleri olmalarının ötesinde, üretim merkezleri, dağıtım merkezleri, hizmet sektörünün oluşma merkezleri gibi nitelikler de taşımaya başlamaktadırlar. Bu da kenti çekici hale getirmekte ve kente yoğunlaşmaya sebep olmaktadır. Bu yoğunlaşmanın sebebi olarak da kenti tarımsal olmayan üretimin egemen olduğu hem tarımsal, hem de tarım dışı üretimin dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, yoğun bir nüfus odağı haline gelmesidir (Kartal, 1987, s.35). Ayrıca, Türkiye’de tarımsal kesimde küçük tarım işletmelerinin yaygın bir şekilde varlığını sürdürmesi ve büyük işletmelerle rekabet imkânlarının güçlüğü, tarım giderlerinin pahalılaşması, tarımsal üretimin hala pazar garantisine kavuşamaması, sonuç olarak tarımsal reel gelirin giderek erozyona uğraması modernleşmenin sonucu olarak göç olgusunun nedenleri arasındadır.

Modernleşme görüldüğü gibi, Türkiye’de kentlere göçe neden olmuştur; ancak bu göçler çok hızlı ve plansız olduğu için tamamen çarpık kentleşme sorunu ortaya çıkmıştır. Ekonomik gelişmelerle gelen kentleşme, kentleri başka ülkelerde olduğu gibi geliştirip, kalkındırmak yerine, birçok açıdan sorunlu bölgeler haline dönüştürmüştür.

Modernleşme ile gelişen diğer bir şeyde “*ulaşım imkânlarıdır.*” Ulaşım imkânlarının, “*haberleşmenin gelişmesi*”, insanların kentlere daha kolay gelmesini ve haber almasını sağlamıştır. Tabii ki, bu nedenle de kentleşme daha hızlı bir şekilde ilerleyerek çarpık bir hal almaya başlamıştır. Mesela, haberleşme araçlarındaki ilerleme, televizyon gibi aracın yaygınlaşması, kent hayatını kırsal planlara tanıtmış, kentin imkânlarını köylü vatandaşlara iletir olmuştur. Kentin imkânlarıyla tanışan kırsal alan insanı da bundan yararlanmak için kente göç kararını vererek göç olgusunu gerçekleştirmiştir (Özalp, 1987, s.47). Satın alma gücüyle de doğrudan bağlantılı olan

iletişim araçları sahipliği, insanları kent yaşamı ve buradaki yaşam biçimi hususunda bilgilendireceğinden, kente göç ve kentleşme sürecinde iletişim araçlarının etkisi azımsanmayacak kadar fazladır (Yeşilorman, 1997, s.96). Anlaşıldığı gibi, modernleşme ile ulaşımda, haberleşmede ve kitle iletişim araçlarında gelişme olmuştur. Bu gelişme ile kent yaşamını gören kişiler, kentlere göç ederek, hızla artan çarpık kentleşme durumuna olumsuz açıdan etkide bulunmuşlardır.

Ayrıca, modernleşme ile kentlerde “eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinde gelişme” yaşanmıştır. Tabii ki, bu gelişme de, kentlere göçe neden olan diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernleşme ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci, kentlerdeki “Aile Yapısını” da değiştirmiştir. Kentleşme, ekonomik büyüme, kadının ailede ve toplum yaşamında önemli roller üstlenmesi, eğitimin yaygınlaşması gibi etkenler geniş aile yapılarının yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Ne var ki, söz konusu bu toplumsal değişimin dışında kalan ve göçle oluşan yerlerde kırsal yaşam tarzını kentte devam ettiren gruplarda söz konusudur. Kentsel bu mekânların homojen olan çok sayıda farklı gruplar tarafından parsellenmesi, mahallelerin bu grupların geldikleri yerlerle anılması, istihdam alanları ile bazı mesleki örgütlenmelerin bu gruplarca idare edilmesi gibi uygulamalar, kentlerdeki görünmeyen mafyalaşmayı doğuran önemli etkenlerdir.

Modernleşmenin Türkiye’de kentleşme üzerinde etkisi değerlendirildiği zaman, gerçekten modernleşme ve sanayileşme sürecinin sonucu olarak hızlı bir kentleşme sürecine girildiği ve bu kentleşme şeklinin düzensiz ve plansız yapısından dolayı çarpık kentleşmeye neden olduğu görülmektedir. Yani, modernleşme ile gelen yenilikler, insanları farklı amaçlar için kentlere yönelmiştir. Bu kadar hızlı göçü sağlayacak yapısı olmayan kentlerde, yaşanan göçler sonunda birçok sorun yaşamaktadır ve gecekondu kültürü gibi yeni yapılanma şekilleriyle karşılaşmaktadır. Tabii ki, gecekondu kültürü kentlerde yeni sorunlar yaratmaktadır. Örneğin, burada yaşayan insanlar, kendilerini kentteki avantajlı kısımla kıyaslayarak, beklentilerini yüksek tutmaktadır ve zaman zaman beklentilerine ulaşamadıkları zaman hayal kırıklıkları suça ve şiddete dönüşebilmektedir.

Sonuç

Türkiye’de “modernizm” sürecine girilmesiyle, sanayi, tarım, teknoloji, ulaşım, haberleşme vb. alanlarda gelişmeler olmuştur ve bu gelişmeler insanları farklı sebeplerden dolayı kentlere yöneltmiştir. Ancak, tam anlamıyla gelişemeyen ve modernleşemeyen Türkiye, ekonomik gelişme hızından daha fazla kentleştiği için, kentlerinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Yani, Türkiye’de hızla artan bir kentleşme durumu vardır ve bu kentleşme şekli “kalkınma” temeline oturmuş “sağlıklı bir kentleşme” olarak ilerlememektedir. Bu nedenle, Türkiye’de kentleşmenin gittikçe büyüyen problemleri bugün çok ciddi boyutlara ulaşmış, kentlerimizin geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Sorunlara yeni çözüm politikaları geliştirirken, Türkiye’deki kentleşme hareketini, “kalkınma” kavramı, hedef ve politikalarıyla beraber düşünmek gerekmektedir. Yalnız, bu durum uygulamalarda eksik kalmıştır. Yani, Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşmemiş” bir toplumun sıkıntılarını yaşamıştır.

Bunun sonucunda Türkiye, kentlerinde, “çarpık kentleşme” ve getirdiği sorunları, bunalımları ile düzensiz, plansız bir kentleşme yapılanması ile karşı karşıyadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye’deki kentleşmeyi; kentleşme hızı, kentleşme şekli ve kentleşme nedenleriyle düşündüğümüzde, tek kelimeyle düzensiz bir kentleşme biçimi olarak nitelendirebiliriz. Türkiye’de kentleşme; işlevsel değişim yaratmayan, çevreyi kalkınma sürecine sokamayan, toplumsal ve kültürel değişim yaratmayan bir kentleşme olarak belirmektedir (Keleş, 1974, s.53) Modernleşme ile hızla artan kentleşme, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkeyi kalkındıracağı yerde; Türkiye’nin gelişmesine daha fazla engel olmuştur. Bir yandan modernleşmeye çalışan Türkiye, bir yandan da çarpık kentleşmenin ekonomik, sosyal, kültürel, alt-yapısal vb. sorunları ile baş etmeye çalışmaktadır. Türkiye’de kentleşme, görüleceği gibi, yaygınlaşma, kalabalıklaşma olarak belirmektedir.

Türkiye’de yanlış kentleşmenin neden olduğu problemler ile baş edebilmek ve modernleşme sürecini her alanda sağlayabilmek için bazı tedbirler alınması gereklidir. Öncelikle, ekonomik tedbirler alınarak, kentleşme problemi için oldukça önemli bir adım olacaktır. Mesela, işsizlik, sektör dengesizlikleri bölgesel dengesizlikler, altyapı sorunları ile ilgili tedbirler sonucunda ekonomik açıdan sorunlara çözüm bulunabilir. Aynı şekilde, fiziki yerleşme ve imar planlaması ile ilgili tedbirler alınarak, çarpık kentleşme şeklinin olduğu yerlerdeki konut, gecekondu, kent planlaması, mekân anlayışı vb. sorunların giderilmesini sağlanabilir. Ayrıca, sosyo-kültürel yapı ile ilgili çalışmalar sayesinde de kentlere göç edenlerin kentleşme zihniyeti kazanmaları ve kültürel çatışmalara son vermeleri sağlanabilir. Bu şekilde, Türkiye’deki çarpık kentleşme sorununa çözüm bulunabilir ve zamanla kentlerin her açıdan düzenli, planlı bir şekilde yapılanması sağlanabilir.

Kaynakça

- Alkan, T. ve Doğu E. (1980). Siyaset Psikolojisi; Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma, Ankara.
- Birkan, Ç. (1994). “Ekolojik. Planlama Tartışması”, Kent Planlamada Yeni Gündem: Çevre ve Katılım Uluslararası Tartışmalı Teknik Toplantı (11-13 Aralık 1991), TM-MOB Şehir Plancıları Odası Belediyeler Planlama Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bookchin, M. (1999). Kentsiz Kentleşme,(Çev. Burak UZYALÇIN), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ö., Acar, M. (1993). Sosyal Bilimler Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 75.Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998.
- Devlet Planlama Teşkilatı, “Nüfus ve Nüfusun Yapısı”, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara,

1997.

Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, DPT Yayını, 1997.

Dinçer, M. (1997). “Göç-Doğal Kaynaklar İlişkisine Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış”,

Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin Kasım 1996), D.İ.E. Yayınları, Ankara.

Ekin, N. (1986). “Hızlı Şehirleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, SİSAV, İstanbul.

Erder, S. (1996). İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul
Erdoğan, İ. (1975). Kültürün Yönetim Fonksiyonlarına Uygulanmasının Etkisi, İstanbul.

Geray, C. (1997). “Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin, Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Giddens, A. (1994). Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım., (Çev. Ruhi Esengün, İsmail Öğretir) İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (1997). Sosyoloji Eleştirel Yaklaşım, 4.Baskı, İstanbul.

Gökçe, B. (1977). Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniv. Yayınları, Ankara.

Güvenç, B. (1997). Türk Kimliği : Kültür Tarihinin Kaynakları, Remzi Kitabevi: İstanbul.

İspir, E. (1982). Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:185, Ankara.

İspir, E. (1991). Şehirleşme ve Meseleleri, 2.Baskı, Ankara.

Kartal, S. K. (1987). Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yayınları, Ankara.

Keleş, R. (1974). “Şehirleşmede Denge Sorunu”, Mimarlık Dergisi, Yıl:4, Sayı:37, İstanbul.

Keleş, R. (1974). Şehir ve Bölge Planlaması, İstanbul.

Keleş, R. (1976). Kentbilim İlkeleri, Ankara.

Keleş, R. (1983). 100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, 3.Baskı,-Gerçek Yay, İstanbul.

Keleş, R. (1992). Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

Keleş, R. (1998). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.

Kızılcılık, S., Erjem, Y. (1994). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara.

- Kongar, E. (1982). "Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", Kentsel Bütünleşme, Türk Sos. Bil. Der. T.G.A.V. No:4, Ankara.
- Kongar, E. (1981). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 1, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E. (1993). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 2, 5.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ozankaya, Ö. (1975). Toplum Bilim Terimler Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Özbek, M. (1991). Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özek, Ç. (1974). "Türkiye'de Şehirleşmenin Ana Nitelikleri ve Ceza Adaleti Yönünden Yol Açabileceği Sorunlar", Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu, (17-19 Aralık 1973) İ.Ü. Huk. Fak. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Ens. Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Özer, İ. (1998). "Türkiye'de Kentleşme", Yeni Türkiye Yayınları 23-24, İstanbul.
- Özkalp, E. "Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kent Sorunlarına Genel Bir Bakış ve Türkiye'de Kentleşme", Cumhuriyet Üniv. Fen Edb. Fak. Sos.Bil. Der. Yayınları, Sivas, 9 Aralık 1987, s.45.
- Sezal, İ. (1992). Şehirleşme, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Sezal, İ. (1997). "Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler", Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin, Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Shaw, C., McKay, H. (1962). An Ecological Analysis of Chicago, Wolfgang, Lavitz., Johnston (Ed.) New York; John Wiley and Sons.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 3, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (1998). "Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", Türkiye'de İç Göç Konferansı (Bolu-Gerede 1997) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, M. (1995). Sosyolojiye Giriş, Temel Kavramlar, 4. Baskı, Ankara.
- TÜGİAD (Türkiye Genç İşadamları Derneği), 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 31, Suç Ekonomisi, Ocak, 1998.
- Tümertekin, E. (1985). "Kır-Kent Dengesi ve Göç", Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokiyumu, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları-1, İstanbul.
- Yeşilorman, M. (1997). Demokratik Kültürün Edinilmesinde Şehirleşmenin Rolü (Elazığ Örneği), (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.

AŞK-I MEMNU'DA ERKEĞİN SUNUMU

Yelda Yanat BAĞCI'

Özet

Bugüne kadar toplumsal cinsiyet ve medya üzerine yapılan çalışmaların çoğu kadının medyadaki sunumunu araştırmıştır. Oysaki medyada cinsiyet eşitsizliğinden bahsederken sadece kadının sunumundaki sorunları irdelemek meseleyi sadece tek yönlü ele almaktır. Bu çalışma erkek egemen medyada erkek söyleminin hegemonyası nedeniyle cinsiyet eşitsizliği olduğu tezine ek olarak kadınların içeriğini oluşturduğu yapımlarda erkeğin sunumunda da sorunlar olup olmadığını tespit etmek üzere yapılmıştır. Bu amaçla bugüne kadar reyting oranları en yüksek olan ve üzerinden geçen yıllara rağmen her tekrarı sosyal medyada top tweet olmayı başaran, kadın dizisi “Aşk-ı Memnu”daki ana erkek karakterler incelenmiş ve onların egemen toplumsal cinsiyet söylemini destekler biçimde üretildiği, kadın içerik üreticilerinin de toplumsal cinsiyet söylemi bağlamında erkek meslektaşlarından farklı bir tutum sergilemediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, erkeklik, Türk dizileri, Aşk-ı Memnu

REPRESENTATION OF MEN IN FORBIDDEN LOVE

Abstract

So far, most studies on gender and media have studied the presentation of women in the media. However, when talking about gender inequality in the media, the problems of women's presentation is only one side of the issue to examine. This study is conducted to determine whether there are problems in the presentation of men in the productions that the content is made by women in addition to the thesis that gender inequality stems from the hegemony of male discourse in male dominant media. For this purpose, the main male characters were examined in the series “Aşk-ı Memnu” , which had the highest rating rates to date and its repeats managed to be top tweet in social media despite passing of years, and it was concluded that main male characters were created in support of dominant gender discourse, and that women content producers could not take a different approach from their male counterparts in terms of gender discourse.

Keywords: Gender, Male, Turkish series, Aşk-ı Memnu

Giriş

“Cinsiyet” her ne kadar hepimizin elinde olmadan doğuştan getirdiği fiziksel bir özellik olsa da bu erkek ya da kadın olarak doğma durumu içinde bulunduğumuz toplum tarafından daha doğduğumuz andan itibaren omuzlarımıza bazı sorumluluklar ve görevler yükler. Bunlar kadın ya da erkek olmanın yapay, sonradan oluşturulmuş rolleri, görevleridir. Bu roller kısaca “toplumsal cinsiyet” olarak tanımlanır. Bu tanım ilk kez 1972’de Ann Oakley tarafından Sex, Gender and Society adlı eserde yapılmış, burada ilk kez toplumun kadın ve erkekte farklı davranışlar beklediğinin altı çizilmiştir (Oakley, 2016, s.10-14). Doğa tarafından verilmemiş olan bu roller çocukluktan itibaren toplum tarafından bireye çeşitli yollarla öğretilir. Örneğin kız çocuğuna bebek, mutfak eşyaları gibi kadının toplum tarafından belirlenmiş, ideal mekânı olan “evi” hatırlatan, benimseten oyuncaklar uygun görülürken erkek çocuğa tabanca, araba gibi dışarıyı, şiddeti çağrıştıran oyuncaklar alınması bu rollerin pekiştirilmesi adına yapılan ilk davranışlardandır. Böylece toplum tarafından erkeğin “dişi olmayan” ve kadının da “erkek olmayan” sıfatlarının altı ilk andan itibaren çizilmeye başlanır.

Aile ve çevreden sonra toplumsal cinsiyet rollerinin bireye işlenmesinde en önemli araç kitle iletişim araçlarıdır. Bugün kitle iletişim araçlarında üretilen çeşitli programlardaki söylemler egemen toplumsal cinsiyet tanımlarının altını çizer. Eğer birey bu kodları ve rolleri toplumun istediği gibi öğrenmez, benimsemez ve uygulamazsa toplum tarafından dışlanır. Bunun örnekleri ve sonuçları üretilen programlarda defalarca gösterilir. Dolayısıyla bireyin toplum tarafından kabul görmek için toplumsal cinsiyet rollerinin yerine getirmekten başka şansı yoktur.

Bugüne kadar yapılmış toplumsal cinsiyet araştırmalarının ve çalışmalarının büyük bir çoğunluğu kadın üzerinedir. Ancak toplumsal cinsiyeti tam manasıyla kavramak kadını anlamak kadar erkeği de anlamak demektir. Başka bir deyişle; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamak sadece ‘az ayrıcalıklı’ kadını anlamakla değil aynı zamanda ‘ayrıcalıklı’ erkeği de anlamakla mümkün olur (Connel, 2001, s.14). Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri sadece kadın üzerinde değil erkek üzerinde de belirli bir baskı yaratmakta ve bu baskı, altında ezilen erkekte çeşitli sorunlu davranışlara neden olabilmektedir. Ayrıca kadınlığın ve erkekliğin tanımı birbirlerinden bağımsız değildir. Kadınlığın tanımı yapılmadan erkekliği, erkekliğin tanımı yapılmadan kadınlığı belirlemek imkânsızdır (Kimmel, 1987, s.11).

Toplumsal cinsiyet kendini toplumsal hayatta olduğu gibi medyada da cinsiyetlerin temsiliyle gösterir. Ana akım medya kadını toplumsal cinsiyetine göre olması gerektiği gibi ev kadını, anne, iyi eş vs. olarak gösterirken, erkeği de yine bu bağlamda statü ve iktidar sahibi, bağımsız, güçlü, cesur, kadına hükmetmesi gibi özellikleriyle ön plana çıkartır. Bunu kullandığı mekânlarla, örneğin kadını ev, mutfak, çocuk odası gibi sadece eş ve anne olması gereken yerlerde gösterip erkeği genellikle kamusal alanlarda, işte ve dışarıda göstererek yapar. Ayrıca diyaloglarda, karakterlerin yapısında hatta hikâyenin kurgusunda, ilerleyişinde, karakterlerin hal ve tutumlarında bile bu etkiyi görmek mümkündür. Medya kurumları erkeğin rolünü bu şekilde çizerken egemen toplumsal cinsiyet söylemini pekiştirmiş olur ve kadını erkeğe bağımlı ve ikincil konumlu olarak gösterir (Smith, 1997, s.338).

Bugüne kadar medyada kadının temsili üzerine yapılan araştırmalar medyanın genellikle erkek bakış açısını yansıttığını ortaya çıkardı. Erkek egemenliğinde kadının temsili “Burada temsil eden yani erkek hegemonyası ve temsil edileni yani kadını, öncelikle vermek istediği mesaja uygun hale getirip, sonrasında alıcının aklındaki sesiymiş gibi davranmaktan geri kalmaz. “ (Topbaş, bianet.org) gibi eleştirilere maruz kaldı. Burada eleştirilen en çok da medyada içerik üreten erkeklerin bu söylemi tekrarladığıydı. Bugünse oldukça ilginç bir gerçekle karşı karşıyayız. Reyting sıralamasında erkeklerin vazgeçilmez dizisi “Kurtlar Vadisi’nin karşısında yıllardır hiçbir dizinin yapamadığını yapan ve başarılı olan ‘kadın dizisi’ “Aşk-ı Memnu”, senaristlerinin ve yönetmeninin kadın olması açısından ayrı bir önem taşır. Kadınların içerik, biçim ve sunumunu hazırladığı, diyaloglarını yazdığı, simgelerini seçtiği kısacası söylemine karar verdiği bir dizide farklı bir sonuç beklemek elbette doğaldır.

Bu çalışmanın amacı medyada erkek dizilerini yenerek birinciliğe yükselen ve sezon finali 18 Haziran 2009 tarihinde % 47,9 share oranı ile izlenen (medyatava.com), kadınlar tarafından üretilen Türk televizyon tarihinin en çok izlenmiş dizisi olarak televizyonu açık olan her iki kişiden birinin izlediği “Aşk-ı Memnu” da ‘erkeklik’in nasıl ele alındığı ve gerek karakterlerde gerekse konuda nasıl temsil edildiğini ortaya koyarak tartışmaktır. Bu amaçla çalışmada 67,3'lük izlenme oranıyla tüm zamanların izlenme rekorlarını kıran, Aşk-ı Memnu dizisinin 2008-2009 yılları arasında yayınlanan tüm bölümleri ele alınmış, erkeğin toplumsal cinsiyet açısından nasıl temsil edildiğini ortaya koymak için konu ve karakterler, geleneksel toplumsal erkeklik rolleri ‘baba olmak, ekmeğini kazanmak, çapkın olmak, statü ve iktidar sahibi olmak, askerlik yapmak, bağımsız olmak, zorbalık, koruyucu olmak, kadını sahiplenmek, cesur olmak, çok eşli olmak’ bağlamında ele alınarak “karakter analizi” yapılarak incelenmiştir. Karakterlerin hâl ve tutumları, alışkanlıkları, konuşma biçimleri, (varsa) geçirdiği değişimler ve bunların sebepleri, etrafındakilerle ilişkileri ve psikolojileri gibi öğeler gözlemlenmiş ve karakterin söz konusu erkeklik rolünü yerine getirip getirmediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç gözlemler elde edilen verileri belirli kavramlar ve temalar altında bir araya getirmek ve bunları yorumlamaktır (Neuman, 2012, s.663). Nitel araştırmada araştırmacı verileri belirli kavram veya temalar altında ortaya çıkarmaya, bunları anlamlı bir yapıda sunmaya ve yorumlamaya çalışır (Yıldırım&Şimşek, 2008, s.228) . Çalışmamızda bu kavramlar yukarıda sözü edilen erkeklik rolleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda tüm nitel araştırmalarda olduğu gibi bu çalışmada da tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet ve Erkeklik

Sözlük anlamı “Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişi ayırt ettiren yaradılış özelliği, erkek veya dişi olma durumu, cins ” (Topbaş), olan cinsiyet, tıp çevreleri tarafından “bireyin kadın ya da erkek olarak mevcut genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri” (gata.edu.tr) olarak tanımlanmaktadır. İnsanlığın eski zamanlarında cinsiyeti tarif etmek için bu tanımlar belki yeterli olabilirdi ancak günümüz modern toplumunda cinsiyeti tanımlamak için muhakkak toplumsal cinsiyetten bahsetmek gerekir.

Türkçe'de eril, erkeğe özgü, erkeksi anlamına gelen 'maskülen' kelimesi aslen Fransızca'dır ve Latince 'masculinas' kelimesinden gelmektedir. 'Erkeklik' anlamına gelen 'Masculinity' terimi ise erkekliğin tanımlanma çalışmalarının yapıldığı 19.yy'da ortaya çıkmıştır (Petersen, s.42). 18.yy'da standart bazı davranış kalıplarıyla biçimlendirilmeye başlanan erkeklik rolü, 19.yy'da gelişmiş ve modern toplumda yani 20.yy'da son halini almıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere erkeklik tanımı zaman içerisinde üretilmiştir. Bu nedenle de değişken, dinamik ve çeşitlidir (Carrigan, s.106). Bir toplum için erkeğe has olan bir özellik başka bir toplum için olmayabilir. Örneğin Kenya'daki Turkana erkeği için olabildiğince çok renkli takı ve boncuk takmak erkekliğin gereği iken (Yüksek, s.74) Türk toplumu için aynı davranış kadına özgüdür ve erkeğin yapması hoş karşılanmaz.

Bugüne kadar yapılan toplumsal cinsiyet araştırmaları cinsiyetin fiziksel değil sosyal etkenler tarafından belirlendiğini söylemektedir. Çünkü erkek ya da kadın olmanın doğru ve kabul edilebilir davranışları sosyal yapı tarafından belirlenir (Connel, s.65). Bu çalışmalar genetikçilerin aksine kadınlık veya erkekliği tanımlarken yalnızca fiziki farklılıkları açıklamanın eksik olacağını söyler. Örneğin Hollanda'daki Türkler arasında yapılan bir araştırmada şu sonuca varılmıştır: "Konuştukça görüldü ki, erkekler, ait oldukları toplumlarda bir zaman sonra erkek olarak kabul ediliyorlardı. Bunlar sünnet olmak, evlenmek, iş bulmak, askere gitmek gibi durumları." (Durkan)

Erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri kadına göre daha farklı gelişir. Sonuçta bir kadın tarafından büyütülen erkek önceleri kendini annesinin parçası zannederken daha sonra onunla olan farklılığı üzerinden kendini tanımlar. Bu noktada erkek çocuk zor bir süreç olan toplumsal cinsiyet rolünün anneninkinden farklı olduğu gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalır (Unger, Crawford, s.34). Erkek bu dönemde kadını "öteki" olarak algılamaya başlar ve bu düşünce toplum tarafından da zamanla pekiştirilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelleri de böylece atılmış olur.

Sosyal bilimlerde erkeklikle ilgili çalışmalar 1970'lerin sonları, 1980'lerin başlarında başlamıştır. Bu dönemde konuya olan ilginin artışı da tabii ki feminist çalışmaların ve LGBT hareketlerinin etkisi büyüktür. Bu çalışmalar "Erkek Çalışmaları" ve "Eleştirel Erkek Çalışmaları" başlıkları altında toplanmıştır (Hearn, s.202).

Toplumsal cinsiyetin var olması toplumsal işbölümündeki rollerin değişimi ile var olduğu görüşüne karşın modern sosyolojinin kurucusu Durkheim'a göre kadının toplumsal hayatta geri kalmasının onun özellikle avcı dönemde fiziki güç yetersizliği sonucu iş bölümüne katılamaması olarak vurgulanması doğru değildir ve insanlık tarihinde ne kadar geri gidilirse kadının konumu iyileşir. Arkeolojik ve sosyolojik araştırmalar kadınların ve erkeklerin sosyal rollerinin şekillenmesine erkeğin egemenliği ele geçirdiği, özel mülkiyet kavramının ortaya çıktığı, dolayısıyla erkeğin özel mülkiyetini kendi çocuklarına bırakmak istemeye başlayıp kadını tek eşliliğe zorladığı tarıma geçiş döneminde başlamıştır (Berktay, s.43). Kadının kontrol altına alınması sürecinde kadın eve ve çocuklara bağlanırken, erkek tarıma yani dışarıya yönlendi. Bu yeni yapı cinsiyetin tanımını da değiştirmeye başladı. Artık cinsiyet biyolojik özelliklerin yanı sıra bazı sosyal rolleri de beraberinde getiriyordu. Modern toplumun oluşma sürecinde kadının ve erkeğin rolleri iyice birbirinden ayrıldı ve bugünkü halini aldı.

Toplumsal cinsiyet üzerine çalışan sosyal bilimciler toplum tarafından 'erkeklik davranışı'

olarak kabul edilen roller nelerdir, erkeğe erkek olabilmek için hangi sorumluluklar düşmektedir gibi dorulara cevap aramışlardır. Toplumsal cinsiyet kültürden kültüre ve toplumdan topluma tabi ki farklılıklar gösterdiğinden, “her kültür kendi ihtiyacı olan erkeklikleri üretir.” (Horrock, s.91) Ama araştırmacılar ortak bazı değerler bulmaya çalışmıştır. Kadının annelik ve eşlik rolü nasıl tüm dünyada geçerli bir sosyal kadınlık rolü ise erkekte bu roller nelerdir diye bir tanımlama yapmaya çalışmışlar ve şu sonuca varmışlardır: Erkek tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınan, başarı, statü ve ekmeğini kazanma yeteneğine sahip, güçlü, kendine güvenli, bağımsız, cesur, saldırgan ve şiddete eğilimlidir (Atay, s.11). Bunun yanı sıra bazı başka roller de erkeğe has olarak tanımlanmaktadır, bunlar da: duygularını açık etmemek, çok eşlilik - çapkınlık, babalık, koruyuculuk, zorbalık, tecavüzcülük ve kadını sahiplenme olarak sıralandırılabilir (Atay, Onur, Koyuncu, s.11-50). Aynı zamanda aklın egemenliğinin savunucusu da erkektir, akli savunmak duyguları bastırmayı ya da görmezden gelmeyi gerektirir. O nedenle de “erkekler ağlamaz” yani kadınlar duyguyla, erkekler akılla özdeşleştirilir (Winders, s.30). Bu rollere Türk erkeği ve Türk toplumu düşünüldüğünde mutlaka ‘askere gitme, sünnet olma ve evlenme’ durumlarını da eklemek gerekir (Durkan).

Tabi ki erkekler arasında farklılıklar vardır. Erkeklik tanımı sosyal yapıya göre değiştiğine göre tek tip bir erkekten de söz etmek mümkün değildir. Ama erkeklerin farklılıklarını anlatmak erkekliği tarif etmek için yeterli değildir. Bu noktada Connell’in ‘hegemonik erkeklik’ kavramı devreye girer. Connell’e göre erkekliği sadece kadınlıkla olan ilişkisi bağlamında değil aynı zamanda kendi hem cinsleri ile de olan ilişkileri bağlamında ele almamız gerekmektedir. Ona göre erkeklik mutlaka iktidar ve erk kavramlarını da içerir (Connell, s.65-72).

Aşk-ı Memnu’da Erkek Olmak

Baba - Koruyucu - İktidar Sahibi - Statü: Adnan

Baba

Dizideki Adnan karakteri eşinin ölümünden sonra çocuklarına sahip çıkmış bir baba karakteridir. 17 yaşındaki kızı Nihal ve 10 yaşındaki oğlu Bülent’i korumuş, onlara kol kanat germiştir. Hatta bununla da yetinmemiş öz amcası olmamasına rağmen, anne babasını bir kazada kaybeden kuzeninin oğlu Behlül’ü yanına almış, ona bir baba gibi sahip çıkmıştır. Behlül bunu dizi boyunca çoğu kez dile getirir. Ayrıca davranışlarıyla da belli eder. Kızı da oğlu da Adnan Bey geldiğinde hemen kapıya koşar, onu karşılar sevgiyle karşılar. Adnan Bey’in de eve gelince ilk yaptığı iş çocuklarını sormaktır. Onların bir problemi olduğunda ilgilenir, Nihal’in bayılmaları gibi önemli problemlerinde ise başlarından ayrılmaz.

Koruyucu

Bütün çocuklarını koruma altına alması yetmiyormuş gibi annesi ölmüş, Fransız babasını hiç tanımamış, Deniz Hanım’ı, dizideki diğer adıyla matmazeli koruması altına almış, ona evinde bir oda açmış ve ona ailenin bir ferdi gibi davranmıştır. Koruyuculuk rolü Adnan’ın en baskın rollerinden biridir. Çünkü dizideki hemen hemen bütün

karakterler yardıma ihtiyaç duyduklarında Adnan Bey'e koşarlar. Babasını kaybeden, ablasının da evlenmesiyle nefret ettiği annesiyle aynı evde yaşamak istemeyen Bihter çareyi Adnan Bey'e sığınmakta bulur. Adnan Bey Bihter ile evlenmesinin gerekçesi sorulduğunda hep sevgisini söylerken Bihter hep onun yanında kendini ne kadar güvende hissettiğinden bahseder. Adnan Bey sadece kendi statüsündekilere değil, yanında çalışanlara karşı da aynı derecede koruyucudur. Bihter'in gitmelerini istemesine rağmen evdeki hizmetkârları affeder ve kalmaları için ikna eder. Her şeyini kaybeden Firdevs Hanım'a evini açarak, düşmanın oğlu Nihat'ı işe alarak da sadece sevdiklerini değil aynı zamanda sevmediklerini de korumuş olur.

İktidar – Statü Sahibi

Adnan Bey dizideki en zengin karakterdir. Patronu olduğu holdingde her zaman onun sözü geçer. Bazı konularda fikir ayrılıklarına düşseler bile şirkette hissesi olan ablası her zaman sonunda Adnan Bey'in kararlarını destekler, onun iktidarına boyun eğer. Firdevs Hanım Adnan Bey'in ne kadar iktidarl ve iyi statü sahibi biri olduğunu sürekli dile getirir. Her ortamda kendini Adnan Bey'in dünürü olarak tanıtır, bu onun için bir statü göstergesidir. Eski kötü şöhretinden böylece kurtulur. Adnan Bey'in statüsü, ne kadar önemli bir kişi olduğu her olayda basın ilgi göstermesi, herkesin onu tanıması, herkesin ondan saygıyla bahsetmesi gibi sahnelerle pekiştirilir.

Cesur

Adnan Bey hem statüsü, hem sahip olduğu para hem de yaşının verdiği deneyimler dolayısıyla özellikle iş alanında oldukça cesurdur. İşle ilgili riskli kararlar almaktan korkmaz, herkesin korkup geri çekilmeye razı olduğu durumlarda bile cesurluğunu korur. Düşmanı ve rakibi Hilmi ona tehditler savurup, önemli arazileri ele geçirirken bile cesaretini kaybetmez, herkesi ikna eder ve rakibini alt edip istediğini elde eder.

Bağımsız – Çok Eşli - Çapkın – Kendine Güvenli – Duygularını Açık Etmeme

– Statü – İktidar: Behlül

Bağımsız

Behlül zora gelmez, canı sıkıldı mı köşeye sıkıştı mı hemen kaçır bir süre ortaldan kaybolur. Dizi boyunca bunu birçok kez görürüz. Ayrıca diyaloglarda da bunun onun her zamanki davranışı olduğunu sürekli duyarız. Behlül'ün ailesinin hayatta olmaması ve aynı zamanda birinci derece bir akrabasının da olmaması ona evdeki diğer çocuklardan daha fazla özgürlük vermiştir. Her ne kadar Adnan onu kendi öz yeğeni gibi sahiplenmişse de onun bu kaçmalarına hep göz yummuştur. Bihter'le tanışana kadar hep günü birlik ilişkiler yaşamış, bir kadına bağlanmaktan hep kaçmıştır. Ne zaman bir ilişki ciddiye binse hemen uzaklaşır. Bağlanma fobisi vardır. Sadece Bihter'le olan ilişkisi anlaşılmasın diye, biraz da Bihter'i kıskandırmak için Elif'le nişanlanır ama bu sadece göstermelik bir nişandır, onunla gerçekten evlenmeye, ona bağlanmaya hiç niyeti yoktur. Dizinin finaline doğru Bihter'le ilişkisi yüzünden iyice köşeye sıkışan Behlül bu durumdan yırtmak için Nihal'le nişanlanır. Bu da en başından beri istemeden yaptığı bir bağlılık sözüdür.

Çok Eşli

Behlül çok eşli biridir. Kız arkadaşları varken başkalarıyla da flört eder. Aynı anda birden fazla kadınla ilişkisi olabilir. Ayrıca bu hayatındaki kadınlar tarafından bilinmektedir. Örneğin Elif Behlül'e ulaşamadığı zamanlarda başka kızlarla olduğundan şüphelenir ama Behlül'e hiçbir zaman tam anlamıyla hesap soramaz, hesap sormaya kalktığında Behlül tarafından ya terslenir ya da terk edilir. Behlül Elif yanıdayken bile başka kızlara bakmaktan çekinmez. Elifle nişanlıyken aynı zamanda Bihter'le aralarında bir şeyler olur. İki kadını da aynı anda idare eder. Bihter'le ilişkisi sürerken Nihal'le yakınlaşır.

Çapkın

Behlül oldukça çapkın biridir. Bu gerek görsel olarak gerekse diyaloglarla birçok kez anlatılır. Nihal birçok kez onun çapkınlıklarının altını çizer. Zaten magazin basını da bu zengin çapkının sürekli peşindedir. Tüm genç kadınların ilgisi Behlül'ün üzerindedir. Bunun altı da özellikle Nihal'in mezuniyet sahnesinde çizilir, o içeri girdiği anda tüm genç kızların gözü Behlül'ün üzerindedir. Behlül'ün geçmiş ilişkileri de oldukça çoktur. Bihter'in ablası Peyker'le de bir ilişkisi olmuştur. Elif de birçok kez Behlül'ün ne kadar çapkın olduğundan dert yanar, arkadaşları da onu bu konuda sürekli uyarmaktadır.

Kendine Güvenli

Behlül kendine oldukça güvenen bir erkektir. Özellikle Bihter'e olan aşkı başlamadan önceki ilk bölümlerde bu kendine güven o kadar yüksektir ki bu çoğu zaman şımarıklık veya ukalalık boyutuna varır. Herkesi hor görür, hep iğneleyici sözler eder. İsteddiği şeyi elde etme konusunda şüphesi yoktur. Bihter ondan kaçmaya ve aralarında bir şey olmadığını anlatmaya çalıştığı zamanlarda bile Behlül kendinden emindir ve Bihter'i elde edeceğine dair en ufak bir şüphesi yoktur. Kendine güveninde kırılmalar olduğunda örneğin Bihter ondan uzaklaştığında güvenini başka kadınlar veya sahip olduğu para yoluyla yeniden kazanır. Örneğin kendine arabalar alır, yurtdışı gezilere çıkar.

Duyularını Belli Etmeme

Behlül iyi ya da kötü hiçbir duygusunu belli etmemeye çalışır. Ona göre bu zayıflıktır. Özellikle ilk 13'te aşırı alaycılığının, sürekli gece hayatında dağıtmasının sebebi duygularını saklamak istemesidir. Başlarda Bihter'den de duygularını saklamaya çalışmıştır. Bihter daha en başta Adnan'ın yeğeni olarak onu tanımaya çalıştığı anda bile özel sorulardan sıkılır, özellikle anne babasının ölümü onda büyük bir yaradır ve konu oraya gelince konuyu değiştirir. Zayıf ve duygusal görünmek ona göre değildir. Bu nedenle duygularını çoğu zaman açık etmez.

Kadını Sahiplenme

Behlül'ün Bihter'den önceki hiçbir ilişkisinde herhangi bir sahiplenme gözlenmezken Bihter'e olan aşkı ile birlikte ilk kez oldukça yoğun sahiplenme duygusunu da hisseder. Özellikle Bihter'in Adnan'la sevişmesini bahçeden görmesi üzerine dayanmadığını, Bihter'in sadece ona ait olduğunu söyler. Adnan'la Bihter'in yakınlaşmaları onu öfkelenendirir bazen de üzer. Sezon finalinde Bihter ve Behlül seviştikten sonra Behlül'ün söylediği ilk cümle 'Benimsin artık!' tır. Böylece Behlül sevişme sonrası

Bihter'i tam olarak sahiplendiğinin altını çizmiş, bunu da sahip olduğu kadınına, yani Bihter'e iletmiştir.

Statü-İktidar

Behlül Adnan'ın yeğeni olarak iyi bir statüye sahiptir. İlerde de holdingde önemli bir görevde çalışacağını düşünmektedir. Ancak Adnan'ın Nihat'ı işe alması, onu önemli bir göreve getirmesini hazmedemeyen Behlül evde huzursuzluk çıkarıp Bihter ve ailesinin Adnan'ın parasının peşinde olduğunu söyleyince Adnan tarafından terslenir. Behlül bunu kendine yediremez ve evden ayrılır. Artık hiçbir şeyi kalmamıştır. Kız arkadaşı Elif'in yanına sığınır. Elif Behlül'e sürekli amcası olmadan yaşayamayacağını, mutlaka onunla barışması gerektiğini söyler. Behlül hiçbir şeyi kalmadığından söz eder. Statüsünü kaybetmek her şeyini kaybetmektir. Bu nedenle her şeye rağmen eve, eski konumuna döner ve şirkette bir yer edinebilmek için uğraşır. Bu süreçte sürekli Nihat'la çekişme ve iktidar savaşı halindedir.

Baba – Zorba – Kadını Sahiplenme: Hilmi

Baba

Hilmi Nihat'ın babasıdır. Hilmi bu sosyal rolü her zaman kendi çıkarı için kullanan biridir. Davetli olmadığı yerlere Nihat'ın babası sıfatıyla katılır, eşi onunla Nihat'ın hatırına barışır vs. Nihat onun istemediği bir şey yaptığı zaman örneğin, Nihat'ın Peyker'le evlenebilmek için Firdevs'e 1 milyon Lira verdiğini öğrendiğinde, babalık statüsünü bir baskı unsuru olarak kullanır. Önce onu babası olarak uyarır, sonra bağırıp çağırır, Nihat ona babası olduğu için cevap vermez ve Hilmi son koz olarak onu evlatlıktan reddetmeyle tehdit eder. Aynı zamanda Nihat'ı şirkete geri istediği zaman ise yine babalık rolünü kullanır ve Nihat'ı duygu sömürüsü yaparak geri kazanmaya çalışır.

Zorba

Hilmi gerek kişisel ve aile ilişkilerinde, gerekse iş ilişkilerinde oldukça zorba bir adamdır. Herkese acı vermeye çalışır. Hırsları karşısında hiç kimsenin, tek oğlunun ya da eşinin bile bir önemi yoktur. Örneğin oğlunun Firdevs'e para verdiğini öğrenince onu işten atar, parasına el koyar, altındaki arabaya kadar her şeyi alır. Amacı ona ve yeni eşi Peyker'e acı çektirmek, böylece istediğine kavuşmaktır. Oğluna bile bile acı çektirir. Adnan ve Bihter'in düğününü basar, onlara acı verecek, düğünlerini mahvedecek ve onları rezil edecek şeyler söyler. Burada da amacı Firdevs'e zarar vermektir. Daha önce ilişki yaşadığı Elifi de sürekli ilişkilerini açıklamakla tehdit eder ve ona da acı çektirir.

Kadını Sahiplenme

Erkeğin kadını sahiplenme rolü en çok Hilmi karakterinde ortaya çıkar. Hilmi karısını sadece eşi olarak değil adeta bir eşyası, malı gibi sahiplenmiştir. Onun hakkında tüm kararları verir, kadının hiçbir şeye karşı çıkma hakkı yoktur, çoğu kez onu tersler, ona kötü davranır. Aynur'un Hilmi'ye ait olmasının yanı sıra Aynur'un sahip olduğu her şey de Hilmi'ye aittir. Örneğin Hilmi karısı Aynur sahibi olduğu arsayı satınca deliye döner, Aynur arsanın kendinin olduğunu söyleyince onun hiçbir şeyi olmadığını onun olan her şeyin aslında kendinin olduğunu söyler.

Çok Eşli

Hilmi eşini sahiplenmesine rağmen kendisi çok eşlidir, karısını aldatır, başka kadınlarla ilişki yaşar. Örneğin Behlül'ün nişanlısı Elifle bir ilişkisi olmuştur.

Statü-İktidar

Hilmi parası ve statüsü sayesinde herkese istediği gibi davranmaktadır. Ona göre hayatta sahip olduğu statüden daha önemli bir şey yoktur. Adnan'la sürekli bir iktidar savaşı halindedir. Onun işlerine engel olmaya çalışır, onun para kaybetmesi için uğraşır ama bir türlü başarılı olamaz. İnsanları statülerine göre değerlendirir ve yargılar.

Baba – Ekmeğini Kazanma – İktidar-Statü: Nihat

Baba

Nihat için 'baba olmak' tüm diğer karakterlerden daha farklıdır. Çünkü baba olacağını öğrendiği anda hayatı tümüyle değişir. Peyker'le evlenmek zorunda kalır ve bu yüzden babası onu evlatlıktan reddeder. İşinden olur, parasını ve statüsünü kaybeder. Ancak baba olmak onun için çok önemlidir ve bütün bunlara rağmen çocuğundan vazgeçmez. Her şey yoluna girdikten sonra Peyker ikinci kez hamile olduğunu öğrenip çok üzülürken Nihat ikinci kez baba olacak olmaktan çok mutlu olur, guru duyar ve Peyker'i çocuğu doğurmaya ikna eder.

Ekmeğini Kazanma

Nihat babasının onu işten kovmasıyla birlikte yeni bir hayat kurmak zorunda kalır. Ailesine bakmanın yükümlülüğü sırtındadır. Bunun ağırlığı onu ezer. Evdeki bütün konuşmalarda, Peyker ve Firdevs Hanım sürekli onu iş bulması konusunda uyarır, herkes ekmek parası kazanmanın Nihat'ın görevi olduğu konusunda hemfikirdir. Zaten Nihat sonunda da ailesinin en büyük düşmanı Adnan Bey'in yanında çalışıp başarılı olarak görevini yerine getirir, ailesinin geçimini tekrar sağlar ve ekmek parasını kazanır. Ekmek parasını kazanmak onun tekrar ailesi tarafından ciddiye alınmasını ve saygı görmesini sağlar.

Statü

Nihat zengin bir işadama olan Hilmi Bey'in oğlu olduğu için ve babasının şirketindeki önemli görevinden dolayı iyi bir statüye sahiptir. Lüks arabalara biner, iyi yerlerde yemek yer, pahalı evlerde oturur. Ancak Hilmi Bey'in onu işten atmasıyla bütün bunları kaybeder. Statüsü onun için her şeydir, hatta işini kaybettiğini Peyker'e söylerken 'Her şeyim gitti, hiçbir şeyim yok artık! Bittim ben.' der. Ona göre statüsü her şeydir. Bu nedenle de onu tekrar kazanmak zorundadır ve kazanır da!

Statü - Duygularını Belli Etmeme - Askerlik: Beşir

Statü

Beşir evin şoförüdür. Anne ve babası olmadığı için evin beslemesi gibi sahip çıkmıştır. Her ne kadar Nihal'le birlikte büyümüş olsalar da her zaman yerini bilir, bilmediğindeyse ona hatırlatılır. Örneğin Behlül ile kavga ettiklerinde Bihter herkesin yerini bilmesi gerektiğini söyler, bunun üzerine Adnan Beşir'i yanına çağırır ve

Behlül'den özür diler. Kimin haklı kimin haksız olduğunu bile sormaz, önemli olan statülerdir ve Beşir Behlül'den aşağıda bir statüdedir. Bu statü aynı zamanda onun aşkına ulaşmasına da engeldir. Nihal'e hissettiği aşkın imkânsızlığını bilir, bu durum Cemile tarafından da ona sürekli hatırlatılır.

Duygularını Belli Etmeme

Beşir Nihal'e âşıktır. Nihal'e duygularını açamaz. Ayrıca yaşadığı duygusal travmaların hiçbirini kimseye belli etmez. Özellikle Behlül'le Nihal'i balkonda öpüşürken gördüğünü düşündüğünde ilk defa kızgınlığını belli etmeye kalkıştığında Adnan Bey tarafından azarlanır ve Behlül'den özür dilemek zorunda kalır. Sinirini de, hayal kırıklığını da belli edemez, orada özür diler, odadan çıkıp da yalnız kaldığında ağlamaya başlar. En kötü anlarında yalnız kalır, kabuğuna çekilir, hep kendi kendine ağlar.

Askerlik

Sevdiği kıza ulaşamayacağını anlayıp, evde de aşağılanınca askere gitmeye karar veren Beşir sağlık problemleri yüzünden bunu uygulayamaz. Askere gidememek onda daha da büyük yıkıma neden olur. Sürekli kendini eksik hissedeceğinden bahseder. Cemile ve diğer ev sakinleri onu teselli etmeye çalışsa da askere gidememek onun için kabul edilir bir şey değildir. Onuru kırılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Medyada egemen söylemin kadını toplumsal cinsiyet rolünün dışına çıkarmadan, iyi anne ve iyi eş, itaatkâr, ağır başlı, kabul eden olarak gösterdiği, bunun da kadın erkek arasındaki sosyal eşitsizlikleri pekiştirdiği bir gerçektir. Bunun sonucunda kadının erkeğe her anlamda boyun eğmişliği medyada kendini göstermektedir. Bu çalışma göstermiştir ki senaristin ve yönetmenin kadını olduğu Aşk-ı Memnu gibi bir dizide de karakterlerin toplumsal cinsiyet rolleri toplumun genel öğretilerinden hiç farklı değildir. Erkek rolü için toplum tarafından belirlenmiş olan bütün özellikler belirgin bir şekilde tüm karakterlerde vardır ve hiçbir karakter bu rol kalıplarının dışında davranmaz. Erkek davranışları için 'doğru' kabul edilen evrensel klişeler : "baba olmak, iktidar-statü sahibi olmak, duygularını belli etmemek, çok eşli- çapkın olmak, koruyucu olmak, ekmeğini kazanmak, askere gitmek, kadını sahiplenmek, zorbalık, kendine güvenmek, bağımsız olmak, cesur olmak" Aşk-ı Memnu dizisinin 5 ana karakteri Adnan, Behlül, Nihal, Hilmi ve Beşir'de hem konu akışında, hem de karakter yapılarında vardır. Bu karakterlerin tümü bu klişeler çerçevesinde oluşturulmuştur, bunlara uygun davranırlar, konuşurlar ve hikâyede bu şekilde yer alırlar. Karakterlerin hiçbiri bu klişelere uymayan şekilde hareket etmez ve "erkeklik" için Türk toplumu tarafından 'doğru' kabul edilmeyen herhangi bir davranışta bulunmaz.

Bu noktada akıllara Aşk-ı Memnu'nun bir uyarlama olduğu ve hikâyenin bir erkek tarafından yazılmasının durumu nasıl etkilediği sorusu gelebilir. Ancak Aşk-ı Memnu bir 'Aktarma Uyarlama' değil 'Yorumlama Uyarlama'dır (Akyürek, s.109). Yani eser olduğu gibi birebir uyarlanmış, hikâyenin belli başlı olayları sabit tutularak her şey baştan kurulmuştur. Yaşanan zaman ve buna bağlı olarak yapılan işler, diyaloglar ve tabii ki karakterlerin üstlendiği roller kitaptakinden tamamen farklıdır. Bu noktada, yani bu yeniden oluşturma aşamasında, örneğin kitabın orijinalinde geçtiği dönemden dolayı

(19.yy sonları, Osmanlı'nın son dönemleri) normal olarak hiçbir kadın çalışmazken ve evin geçimini sağlamak erkeğin göreviyken, günümüz Türkiye'sinde geçen yeni versiyonda rahatlıkla kadınlar çalışıyor olabilirdi. Ama senaristler günümüzde geçen versiyonda da dizideki hiçbir kadının çalışmamasını, erkeklerin eve bakmasını uygun görmüşlerdir. Bu noktada dizinin kadın üreticilerinin de erkek söyleminden kurtulmadığını, bir eser ya da ürün oluştururken, içinde buldukları erkek egemen sistemde erkekleştiklerini ve erkek söylemini devam ettirdikleri söylenebilir.

Aşk-ı Memnu'daki tüm ana erkek karakterler erkekler için klişe olarak kabul edilen karakter özelliklerini taşır. Evrensel ortak toplumsal cinsiyet rollerini uygular. Behlül hariç hepsi babadır, tamamı eve bakmakla yükümlüdür, statü sahibidir, statü sahibi olmak ya da statüsünü kaybetmemek için uğraşır, ekmeğini kazanır, kadını sahiplenir. Ayrıca diğer toplumsal erkeklik rolleri de karakterler arasında paylaştırılmıştır, örneğin Behlül çok eşli ve çapkındır, Hilmi zorbadır.

Burada da görüldüğü gibi çoğunlukla erkeklerin yapımcı, kanal yöneticisi yani patron olduğu bir medya düzeninde Aşk-ı Memnu dizisinin kadın çalışanlarının da erkekleşmekten ve erkek söylemini devam ettirmekten başka şansı yoktur. Burada kadının tarihsel süreçte benzer bir boyun eğme davranışını sergilendiğini söylemek yanlış olmaz.

Türk dizi tarihinin en çok izlenen kadın dizisi Aşk-ı Memnu erkeği tam da toplumsal cinsiyet rolünün gerektirdiği gibi gösterir, hiçbir şekilde rolleri değiştirmeye, tartışmaya çalışmaz tam tersi bu rollerin bazen abartılı bir şekilde altını çizer, pekiştirir. Bu kadar çok izlenen, herkesin evine giren bir ulusal yayında herkese rol model olabilecek bu karakterlerin kadın yaratıcılarının, çalıştırılmayan, okutulmayan ve tek 'doğru' rolün iyi eş ve iyi anne olmak olduğunu söylerken, yarattıkları karakterlere biraz daha dikkat etmesi, her şeye rağmen erkek söyleminden biraz kurtulması gerekirdi. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini haklı göstermek ve normalleştirmek toplumumuzdaki cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktan başka hiçbir işe yaramayacaktır. Zorbalığın, kadının sahiplenilmesinin, çok eşliliğin normalleştirildiği diziler, şiddetin de artmasına ve normalleşmesine çanak tutmaktadır ve bu noktada kadın yazar ve yönetmenlere boğun eğmekten, erkekleşmekten başka sorumluluklar düşmektedir.

Kaynakça

- Akyürek, Feridun (2004). Senaryo Yazarı Olmak, Mediacat, İstanbul.
- Atay, Tayfun (2004)“Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, Toplum ve Bilim, Güz.
- Berktaş, Fatmagül. (2000). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis.
- Carrigan, T. , Cennel ,B. , Lee, J., Towards. (2002). A New Sociology of Masculinity, Blackwell, Oxford.
- Connel, R.W. (2001) “Studing Man and Masculinity”, Resources For Feminist Research, Fall-Winter.
- Connel,R.W. (1995). ”Masculinities”, Polity Press , Oxford.

- Durkheim, E. , (1999). “*Selected Writings in Social Work*”, Routledge.
- Durkan, A., “Çocukken Öğrenilen Erkek/Kadınlık Kodları”.
- Hearn, J. (1996). “Is Masculinity Dead?”, Understanding Masculinities, Open University Press ,Buckingham.
- Horrocks, R. (2004). “Masculinity In Crisis”, St Martin’s Press, New York.
- Kimmel, Michael S., (1987). “Rethinking Masculinity New Directions in Research”, Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity, Sage Publications, Londra.
- Neuman, W.L. (2012) . Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Yayın Odası, İstanbul.
- Oakley, Ann (2016) “Sex, Gender and Society”, Roulledge, New York.
- Petersen.,A. (1998). Unmasking The Masculine, Sage, Londra.
- Topbaş,S., “Kitle İletişim Araçlarının Söylem Biçiminde Kadının Yeri”, bianet.org
- Smith, Roger, (1997)“İmgeler ve Eşitlik: Kadınlar ve Ulusal Basın”, Medya Kültür Siyaset, Bilim Sana Yayınları, Ankara.
- Unger, R., (1992). Crawford, M., Women and Gender, Mcgraham Hill, New York.
- Winders, James A. (1991). “Writing Like a Man; Descartes, Science and Madness”, Gender Theory and the Canon, University of Wisconsin Press, Madison.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yüksek,Ö., (2009)“Başlangıçta Takı Vardı”, Atlas Dergisi, Doğan Yay., İstanbul.
- <http://bianet.org>
- <http://www.medyatava.com>
- <http://tdkterim.gov.tr>
- <http://www.gata.edu.tt>

HEGEMONİK UNSURLARIN TEKNOLOJİK BAĞIMLILIK MOTİVASYONLARI İLİŞKİSİNDE TEKNO-KONFORMİZM¹

Engin GÜNEY²

Özet

İnsan, kendine sunulan yaratılışına özgü donanımlardaki eksikliği akli sayesinde gidermekten ve performans limitlerini aşmaya dayalı doğa ile uyumlu üretme çabasından uzaklaşarak, doğaya ve insanlara hükmetme yarışına girmiştir. Çıkarların maskelendiği para odaklı bu yarışta, hegemonik güçler ile kitleler arasındaki denge parametrelerinde teknolojinin belirleyiciliği rahatlıkla hissedilmektedir. Teknoloji, geçmişten günümüze “gelişiminin tetikleyiciliğinden” “dönüşümün belirleyiciliğine” doğru bir grafik sergilemektedir.

Bu çalışmada, teknolojiyi üretip kullanım stratejisi olan ve zihniyet tasarlayan güç odakları ile zihniyet tasarımları neticesinde zihinsel yetilerini kullanma işlerliğini kaybeden tüketicilerin (içgüdüsel hareket edenlerin) uyum sağlama çabası arasındaki ilişki belirgin örneklerle vurgulanacaktır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, dijital kuşağın tekno-konformist davranışlarının nedenleri sorgulanacak, güç odaklarının çevrelerinde olup bitenleri nasıl yönlendirdiği, dijital kültürün nasıl geliştiği soruları, teknoloji bağımlılığının gözlemlendiği örnek olaylar yorumlanarak cevaplandırılacaktır. Çalışmanın eksenini yeni medya teknolojileri ve bu teknolojilere uyum süreci ile teşekkür eden dijital kültür oluşturmaktadır.

Yeni kültürel oluşumlarda baş aktör olan güçler, teknolojiyi araç olarak kullanmakta ve kendini gizleyerek onu dönüşümün belirleyicisi konumuna getirmektedir. Teknolojinin, insanın uyum sağlamasını gerekli kılan işlevi tekno-konformizm kavramıyla açıklanıp yeni oluşum dijital kültür çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Yeni medya, Konformizm, Dijital kültür, Hegemonya

TECHNO-CONFORMISM IN RELATION TO MOTIVATIONS FOR TECHNOLOGICAL DEPENDENCE OF HEGEMONIC CONSTITUENTS

Abstract

Man has entered the race to dominate nature and people, moving away from the struggle of producing in harmony with nature, which is based on remedying his congenital deficiencies and exceeding his performance limits thanks to reason. In this money-focused race, where interests are masked, decisiveness of technology is very clear in the balance parameters between hegemonic forces and masses. From past to

1. Bu Makale 31 Ağustos-2 Eylül 2018 tarihlerinde Dubrovnik'te yapılan “13th Annual International Conference on Humanities and Social Sciences,” konferansında “Techno-conformism and Digital Culture: Technological Dependence Motivations of Hegemonic Elements” başlığıyla sözlü olarak sunulmuştur.

2. Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, guneyenginn@gmail.com

present, technology underwent a change from being the “trigger of development” into “determinism of transformation”.

In this study, the relationship between the power foci that produce technology and design the mindset, and adaptation efforts of consumers (who go with their instincts) who have lost their ability to use mental skills because of their designed mentality will be emphasized with clear examples. Employing qualitative research methods, this study examines techno-conformist behaviours of digital generation and tries to provide answers to questions how power foci direct what is going around, how digital culture is developed by commenting on case studies in which technological dependence is observed. The axis of the study follows new media technologies and digital culture which is consisted of the process of adaptation to these technologies.

Powers, which are the chief actors in the new cultural formation, use technology as an instrument and place it to the major determinant of transformation by concealing themselves. The decisive function of technology which necessitate human adaptation will be explained around the concept of techno-conformism and the new formation will be dealt within the context of digital culture.

Key Words: Technology, New media, Conformism, Digital culture, Hegemony

Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte, insanoğlunun sürdürdüğü yaşam modeli değişerek “modern” toplum yapısına geçiş sürecini yaşamıştır. Bu dönüşüm, insanın çevre ile etkileşimi sonucu gerçekleşen “doğal” ilişkiyi farklılaştırmıştır. O güne kadar ki kültürü tanımlayan toplumsal değerler, alışkanlıklar ve gelenekler, sanayileşmenin etkileri ile birlikte yok olamaya başlamış; rekabet olgusu bu yeni düzende değerlerin önüne geçmiştir. Kentin hızlı yaşamı ve sorunlarına ayak uydurmak zorunda kalan ve giderek çevresiyle olan ilişkileri zayıflayan insan, artık iyiden iyiye yalnızlaşmış ve kendi toplumuna yabancılaşmıştır.

Modernizm, bilimsel gelişmelere dayalı kültürel dönüşümlerle insanların huzur ve mutluluk içinde yaşayacağı düşüncesini içinde barındırmıştır. “Modernleşme” sürecindeki umutlar yerini hüsrana, kaygılara ve ruhsal sarsıntılara bırakmıştır. Çünkü hümanizma ülküsü üzerine temellendirilen modernizm; savaşların, anti-demokratik rejimlerin, soykırımların gerçekleşmemesine, insanların sömürülmemesine vesile olamamıştır. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ve insanlara hizmet etmesi neticesinde “daha huzurlu, refah ve güven içinde yaşanacak”, söylemlerinin ütöpik bir anlatı olduğu; arkası kesilmeyen sömürüler, savaşlar, soykırımlar ile kanıtlanmıştır. İnsanları huzura kavuşturacak olanın gelişen bilim ve teknoloji değil onu kullanım biçimi olduğu, ideolojilere hizmet eden, güç edinmeye dayalı eylemlerle anlaşılmasıdır.

Geçmişten günümüze süregelen kültürel dönüşümlerin değişmezini yöneten güç odakları ile uyum sağlayan, sömürülen kitleler oluşturmaktadır. Modernleşme sürecinde yönetenler el değiştirmiş aristokrasinin yerini burjuvazi almış, gücü elinde bulunduran ve bunu kaybetmek istemeyen kesim sistemini kurmuştur. Bu sistemde teknolojiyi

elinde bulunduran daima yöneten konumunda olmuştur. “Şirketler küresel yayımlara yönelmiş, geç kapitalizm aşaması kendini göstermeye başlamıştır. Önceki tekel ya da kapitalizmin emperyalist aşamaları kültürel modernizm ile ilişkilendirilirken, geç kapitalizm postmodern çağ ile eş anlamlı olarak görülmüştür” (Hopkins, 2000, s.197).

Yakın zamana kadar gazete, radyo ve televizyonla sınırlı olan kitle iletişim araçlarının yerine getirdiği işlevler, teknolojinin sağladığı olanaklarla beslenen yeni medya ile yeni açılımlar kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz bilişim çağında teknoloji, iletişim ve medyanın şekillendirici gücüyle birlikte çok katmanlı bir kültürel dönüşüm sürecine girilmiştir. Teknoloji kültürün gelişimini tetikleyen bir dinamiktir. Bu dinamik egemen sınıfın yararına kullanılan, gizlenen ve yanlış bilinç aşıl原因an, bozulmalara neden olan ideoloji olgusuyla değerlendirildiğinde çok farklı bir görüntü ortaya çıkmaktadır. İnsanın, algı marjlarını ve performans limitlerini zorlayan durumların üstüne çıkabilmek için kullanılan teknoloji, güçlüklerin üstesinden gelebilmek dışında güçlü olmak baskı kurmak için kullanılmıştır. Heidegger, teknolojinin insanın üzerinde sağladığı pratik yararların çok ötesinde, özellikle insan düşüncesi ile deneyimi üzerinde hiç de yabana atılmayacak bir belirleyiciliği olduğunu belirtmektedir (Güçlü, vd. 2003, s.1409).

Kapitalizmden “enformasyonalizme” geçiş sürecinde de burjuvazisinin yerini yeni bir elit sınıf olan, “netokrasi” devralmıştır (Bard-Söderqvist, 2015, s.75). “Netokratlar” neo-liberal politikalarını sanal mecrada, yönetilen ve tüketen kitleler üzerinden sürdürmektedir. Görünen o dur ki; bunca dönüşüm içinde ideolojik hegemonyanın sağlanması gibi değişmeyenlerde bulunmaktadır. Geçmişten günümüze var olan hegemonik unsurlar ile dijital kültürü oluşturan tekno-konformistler (yeni medya teknolojilerine uyum sağlayan dijital tüketiciler) arasındaki parametreler araştırmanın eksenini oluşturmaktadır. Yeni yapılanmada teknoloji sadece iletişimin sağlandığı araç değil kültürel süreçlerin yaşandığı ortamın kendisi haline dönüşmüştür. Günümüzde, üreten, gücü elinde bulunduran, çıkarları doğrultusunda toplumu biçimlendiren netokratların hegemonyasında kültürel dönüşümler gerçekleşmektedir. Sömürülen kitleler ise yeni teknolojilere kolay uyum sağlayan tekno-kültürel yapıda ki “tekno-konformis”ler olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmada, güç odaklarının yaymak istediği toplumun çimentosunu oluşturan gizlenmiş çıkarlar ile bu çıkarların yayılması için kitlelerin rızasını zor kullanmadan sağlama durumunu açıklayan ideolojik hegemonyanın işleyiş mekanizması irdelenecektir. Teknolojiyi üretip doğru kullanan ve zihniyet tasarlayan güç odakları ile zihniyet tasarımları neticesinde zihinsel yetilerini kullanma işlerliğini kaybeden dijital kuşak tüketicilerin konformist yaklaşımları arasındaki ilişkide yeni medya teknolojilerinin rolü tartışılacaktır.

Dijital kültürün yaygınlaşmasını sağlayan teknolojiye uyumlu yeni nesil (dijital yerliler, z kuşağı, i gen); yönlendirici etkide bulunan güç odaklarının bağımlılık motivasyonları bağlamında irdelenirken, öncelikle, “*Tekno-konformizm ve Dijital kültür*” başlığı altında bu kavramlar tanımlanacak aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan örneklerle değerlendirmelerde bulunulacaktır. Sonrasında “*Yeni Medya*” başlığı ile dijital kültürün yayılmasında etkili bir araç ve ortam olan teknolojilerin sunduğu imkânlar ve bilinçsiz kullanımına bağlı insanlarda yarattığı travmalar örnekler verilerek değerlendirilecektir.

“*Hegemonik Unsurların Bağımlılık Motivasyonları*” başlığı altında ideoloji, hegemonya, ideolojik hegemonya kavramlarının açıklamaları yapılacak, icatların tetikleyicisi olan ihtiyaçlardan arzu üretimine geçiş açıklanacak, tüketen dijital kültürün bağımlılıkları ve sanal hapsoluşları örneklerle irdelenecektir. “*Sonuç ve Tartışma*” bölümünde elde edilen verilere dayanarak, dijital kültür ekseninde, tekno-konformistlerin teknolojiye bağımlı ve onunla uyumlu davranış birlikteliğinden beslenen hegemonyanın bağımlılık motivasyonlarının anlaşılması sağlanacaktır. İçinde barındırdığı olanaklar sayesinde fayda sağlayıcı veya zararlı bir araç-ortama dönüşen yeni medya ile ilgili metin içinde verilen örneklerle dayalı olarak bilinçli kullanımıyla ilgili önerilerde bulunulacaktır.

Veriler toplanırken; yerli-yabancı literatürden, internet üzerinden aramalar sonucunda araştırmaya katkı sağlayacak online dergiler, kitaplar ve gazetelerden yararlanılmıştır. Araştırmada kaynaklara, konu ile ilgili (kültür, dijital kültür, küresel kültür, teknoloji, yeni medya teknolojileri, postmodernizm, modernizm, vb.) anahtar kavramlardan yola çıkarak geliştirilmiştir. Terminolojinin etimolojik ve epistemolojik olarak çözümlenmesinde felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji alan sözlüklerinden yararlanılmıştır. Kaynaklar incelenip, çeviriler tamamlandıktan sonra veriler araştırmanın bölümlerinde ilgili yerlerde değerlendirilmiştir. Farklı kaynaklardan farklı bakış açıları ile ifade edilen bilgiler arasında karşılaştırmalar yapılmış, konular disiplinlerarası yaklaşımla yeni bağlamlarla kurgulanmıştır. Araştırma, kuramsal-analitik bir özellik sergilediği için, ilgili konuların açıklımalarını destekleyecek literatür ile temel araştırma yöntemi kullanılarak yapılandırılmıştır.

Tekno-konformizm ve Dijital Kültür

Teknoloji, Yunanca “tekhne” sözcüğünden türetilmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s.793). Sözcük anlamı el becerisi gerektiren bir işi ustalıklı yapmak, belli bir amacı gözeterek ortaya yeni bir şey çıkarmak olan tekhne, ilkçağ Yunan felsefesinde biricik ereği üretmek ya da yaratmak olan “sanat” için kullanılmıştır (Güçlü, vd. 2003, s.1406). Tekhne ve logos kelimelerinin birleşimi kısaca teknik bir şey elde etmenin, üretmenin bilgisi şeklinde ifade edilebilir (Yengin, 2012, s.123; Emiroğlu - Aydın, 2003, s.793).

Teknolojinin anlamı bakış açısına göre farklılaşmaktadır. “Sosyolojide ya makineleri, donanımı ve bunların beraberinde getirdiği üretim tekniklerini, ya da işin teknik bakımdan düzenlenmesi ve mekanizasyonun dayattığı toplumsal ilişki tipini anlatmak amacıyla kullanılan bir terimdir. İktisatçılar için milletlerin refahını ve yaşama standardını yükselten bir araç; mühendis için bir malın imalinde gereken cam, çimento gibi maddelerin üretilmesinde kullanılan yöntemler dizisidir” (Marshall, 1999, s.722-723; Yazıcı, 2007, s.3). Bu ve benzeri tanımlar teknoloji kelimesinin, mevcut bilgilerin değerlendirilmesi amacıyla, kullanılan araçların yanı sıra süreçleri de içine alan geniş bir kavram olma özelliği taşıdığını göstermektedir. Gerçek olana şudur ki, insanoğlu hayatı kolaylaştırmak için, doğaya hükmetmek için, toplumlara faydalı olmak için veya gücü elinde bulundurmak için bilimi kullanarak sürekli üretmektedir.

Tekno-konformizm kavramında ki “tekno” tekno-kültür kavramında da olduğu gibi “teknolojinin etkisinde” anlamına gelen bir ön ektir. Tekno daha çok kültürel dönüşümlerde önemli rol sahibi olan yeni medya teknolojilerini ve bu teknolojilerin insan ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiyi ifade etmektedir.

Konform (conform), “kural veya yasalara uymak, belirli standartlara ulaşmak anlamına gelmektedir. Toplum tarafından insanlardan beklenen davranışları sergileyen kişilere konformist (conformist) denmektedir”(Wehmeier, 1994, s.131). Yeniçeri (2011, s.71), “Birey şahsiyetine ve özüne yabancılaşmadan konformist olamadığını. Konformizm, insanların kendilerini ilgilendiren konularda bile “hayır” deme ve şaşırma yeteneğini kaybetmeleriyle başladığını” vurgulamaktadır. Bu bağlamda tekno-konformizm yeni teknolojilerin etkisinde oluşan dijital kültüre uyum sağlama durumunu ifade etmektedir. Tekno-konformist kavramı sanal mecrada gerçekleştirdiği etkileşimli iletişimle, reel dünyadan ve özünden yabancılaşan, yeni medya kullanımında bilinçli davranış sergilemeyen, özüne yabancılaşmış “dijital” teknoloji bağımlısı bireyler için kullanılmaktadır.

“Sosyal ağların popülerliğinin yükselişe geçmesi ve her türlü iletişimin bu ağlar üzerinden yaşamak istenmeye başlanması, yeni sosyalleşme süreci olarak değerlendirilmekte; sanal ortamların sunduğu manzara, yeni imaj alanına girdikçe, gerçek dünyaya artık ihtiyacımız olmadığını düşünmeye başlanmaktadır” (Güney, 2017, s.208; Yaygın, 2010, s.65). Teknolojiyle toplumu özdeşleştiren Castells’e (2009, s.500) göre “ağlar, toplumun sosyal morfolojisini oluşturmakta ve kültürel süreçleri kökten değiştirmektedir”. “2010 yılında İngiltere’de yayımlanan bir medya kullanım raporu, gelişmiş ülkelerdeki gençlerin çoğunluğunun yeni medya olanakları ile artık hiçbir zaman internet ulaşımından yoksun olmadığını ortaya koymaktadır” (Chatfield, 2013, s.35). Bireylerin, teknolojinin bu denli ilerleyişine konformist yaklaşımı ile birlikte, teknolojiyi yaşamlarının merkezine koymaları, toplumsal yaşamlarını yeniden konumlandırmaları dijital kültürün oluşumunu sağlamaktadır.

Yeni Medya

Yeni Medya “bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan; bilgisayarlar aracılığıyla eski medya biçimlerinin dijitalleşerek ortak değerlere dönüştürülmesi sonucunda medyayı programlanabilir bir konuma getiren; telekomünikasyonu ve kitle iletişimini birleştiren; entegrasyon özelliğini bünyesinde barındıran; bu sayede interaktif bir iletişimi olanaklı kılan; veriye kolayca ulaşma, değişiklikler yapma ve paylaşma gibi birçok imkanı kullanıcılara sağlayan; modülerlik özelliği ile farklı ortamlarda kullanılabilen ve birçok işlemin bir arada yürütmesine olanak sağlayan; hipermetinlik özelliği ile farklı veriler arasında bağların oluşmasına olanak tanıyan; zaman-mekan kavramlarını değişikliğe uğratan; iletişim ortam ve araçlarını temsil eden” bir kavramdır (Güney, 2014, s.56)

Yeni medya teknolojilerini kullanarak sanal ortamda oturduğu yerden; üniversiteye kaydolup harç parasını yatırma, dersleri takip edip mezun olabilme, kütüphane endekslerinden tarama gerçekleştirebilme, alışveriş yapabilme, dünyanın herhangi bir noktasıyla etkileşimli iletişimde bulunabilme, sanal mecrada satın aldığı siparişi istediği

yere yönlendirebilme, birden fazla yerde temsili olarak bulunabilme, borsada hisse alıp satabilme, film indirip izleyebilme gibi birçok işlem yapılabilmektedir. Bilgisayar ve internetin yaygınlaşmasıyla, istenilen bilgiye ulaşmak, banka işlemlerini gerçekleştirmek, trafik cezası ödemek, son dakika haberlerini kontrol etmek, sınav başvurusu yapmak, uçak bileti almak, gibi birçok farklı etkinlik sanal ortamlar aracılığı ile mümkün hale gelmiştir. Bireyler buldukları yerden bu işlemleri ve daha fazlasını mobil teknolojiler sayesinde her an gerçekleştirebilmektedir. Bu ve benzeri 30 yıl önce hayal dahi edilemeyen uygulamaların gelişeceğini Bill Gates'in, "teknoloji çok hızlı büyüyor ve biz sadece yeni bir toplumun başlangıcındayız" (Ronchi, 2009, s.3) söylemi desteklemektedir.

Detaylı bir liste çıkartılmak istendiğinde sayfalar dolusu imkânı bizlere sunan yeni medyanın bilinçsiz kullanımına bağlı olumsuz etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Toplumdaki bireylerin artık sosyalleşme olarak algıladıkları yeni moda internetteki sanal iletişim olanaklarını devamlı kullanma arzusu içerisinde olması, kişilerin birbirleriyle yüz yüze kurduğu reel hayattaki iletişimlerden uzaklaşmasına neden olmaktadır. İnsanoğlu kendini fazlaca özgür sanırken, aslında bu dijital araçlar insanları daha çok birer esir haline getirmiştir (Fiske, 2003, s.50-70; Güney,2017, s.210). Sanal mecrada gerçekleştirilen sosyal ilişkilerin gerçekliği irdelenirken, kendini olduğundan farklı gösterebilme "özgürlüğü" de hesaba katılmalıdır. Benlik yitimi ve kimliksizleşmenin yeni medya olanakları sayesinde sıkça yapılması; davranışlara sonrasında alışkanlıklara, sonrasında değerlere ve nihayetinde karaktere dönüşmesi, özgürleşme ile değil kayboluş ve karakter bozulumuyla sonuçlanmaktadır. Zamanının çoğunu, kompüterin karşısında oturup internet yoluyla, çeşitli kişilerle bilgi alış-verişi kurmakla geçiren çocuklar arasında, bir "görüş ve duyuş birliği" yaratılmaktadır. Böylelikle aile bağlantıları zayıflatmakta ve "İnternet Akrabalığı"na doğru yönelim gerçekleşmektedir (Akman, 1998, s.330-331).

Anında dünyanın farklı yerlerinde yaşanan olaylardan haberdar olmamızı sağlayarak uzak mesafe kavramını yok ettiği söylenen yeni medya teknolojileri, olayın kendisinin gerçekliğinin önemini büyük ölçüde yitirmiş olması sebebiyle aslında mesafeleri arttırmaktadır. Artık olayın aktarımı, aktarılan olaydan daha önemli hale gelmektedir. Günümüzde sosyal sitelerde etkileşime açık paylaşımlarda vicdani sorumluluğa ilişkin yapılması gereken davranışların yerini paylaşımlar ve bu paylaşımlara yapılan yorumlar almaktadır. İnsanların yanlış davranışları tespiti değişmemektedir. Engelli asansörüne binen engelsizler, havanlara yapılan işkeneler, çocukların küfürlü konuşması, kavgaya eden insanlar gibi birçok eylem gözlemlenmektedir. Sorun bu olumsuzluklarla ilgili yapılan tek şeyin kameraya alınması ve "engelli vatandaşlarımıza destek olmalıyız", "bu gençliğin hali ne olacak" gibi başlıklar altında sanal mecrada paylaşılmasıdır. Bu paylaşımların beğenilmesi veya altına yazılan yorumların hiçbiri anında yüzlerce kişinin tepki gösterdiği olumsuzluklara engel olmamaktadır. Çoğaltılabilecek örnekler insani değerlerin gerçekliğini yitirip sanallaştığının, "sözde etkileşimli iletişimin/sanal tepkilerin" kültürel değerleri dönüşüme uğrattığının göstergesidir. Bizlerden uzak mesafelerdeki insanlarla rahatlıkla iletişim kurup arkadaşlar edinebildiğimiz halde kapı komşumuzun kim olduğunu bilmememiz sanallaşan kültürel süreçlere ve gerçekte yalnızlaşmanın, kopuşun bilinen fakat önüne geçilemeyen durumlarına işaret etmektedir.

Bugün bilgisayarlar, cep telefonları ve uydu sistemleri gerçek özgürleşmenin yegâne araçları olarak sunuluyor. İnsanlığın bu teknolojik hıza ve oluşturduğu kültüre ulaşabilmesi beklenmiyor, oluşturulan bir sanal dünyaya ve kültüre zorunlu kılınıyor. Bu kültür bilincin sömürülmesini de beraberinde getiriyor (Yaykın, 2010, s.68). Yeni teknolojilerin aşırı kullanıma bağlı bilinçsiz yaklaşımların insanı bunalıma sürükleyişinin örnekleri ağlarla birbirine bağlı oyun bağımlarında da sıkça gözlemlenmektedir. Oyunlarda “cracker” ların müdahaleleri, siber suçlar biriminin var oluşu sanal bir kurgunun sosyolojik ve psikolojik gerçekliğini ortaya koymaktadır. Kademe atlamak için büyük emekler, paralar ve zaman harcanan oyunlarda kazandığı sanal başarının çalınması oyuncuların psikolojisini yerle bir etmektedir. İki çocuğundan kalan zamanını, dört yıl boyunca bir bilgisayar oyunu ile geçiren 30 yaşında bir kişinin yaşadıkları, yeni imaj teknolojilerinin insanlar üzerindeki etkisinin ulaşabileceği seviyeleri göstermektedir.

2004'te Çin'de yayınlanmasının ardından dünyadaki milyonlarca insanı etkisi altına alan “Metin 2”, bir ‘MMORPG-Devasa Çok Oyunculu Çevrimiçi Rol Yapma Oyunu’dur. Naz Çetin’in ifadelerine göre kendisini 4 yıldır, oyunda yarattığı ‘Lara Croft’, ‘Mitix’ ve ‘Cekuud’ karakterlerinin gelişimine adanmıştır. Onları zorlu uğraşlardan sonra dokuzuncu seviyeye kadar yükseltip, cicilerle donatmış, özel zırhlar, eldivenler, kılıçlar, kolyeler ve seçkin büyülerle bezemiştir. Bir gün Çetin, gerçek hayattaki işlerinden sıyrılıp, fantezi dünyasına daldığında ne görsün? Üzerlerine titrediği karakterleri tüm donanımlarıyla çalınmıştır. Sinir krizleri geçirip bayılan Çetin’i, kendisi gibi ‘Metin 2’ oyuncusu olan kocası Ümit teselli etmiştir. Soluğu Savcılıkta almıştır. Şube, IP adreslerinden Çetin’in oyun şifresini kırarak karakterlerini çalan siber hırsızları tespit etmeye çalışmıştır. Oyundaki karakterlerinin donanımları çalındıktan sonra kendisini ‘çıplak bir bebek’ gibi hissettiğini anlatan Naz Çetin’se, ‘Metin 2’ye oyun arkadaşlarının verdiği emanet karakterlerle devam edebildiğini söylemiştir (www.milliyet.com.tr, 12.12.2017).

Metin 2 karakterlerinin, “oyunun popüler olduğu ülkelerde 10 bin dolara kadar müşteri bulabilmesi” teknoloji ile oluşturulan “yeni imajlara” olan ilgiyi ve bu imajların insanın referans alındığı tüm kültürel dinamikleri nasıl şekillendirdiği hususunda düşündürücü bir etki bırakmaktadır. Yine sosyal medyada ve haberlerde oyunda yenildiği için sinir krizi geçiren, klavyeyi bilgisayarı parçalayan insanlar bağımlılıkların yaygınlığının ve insan üzerindeki etkilerin düşük ölçüdeki göstergeleridir. Çünkü bilinçsizliğin boyutunun insanları intihara kadar sürüklediği durumlar herkes tarafından bilinmektedir.

Günümüzde insanların bir araya geldiklerinde sohbet etmek, yüz yüze iletişimde bulunmak yerine sürekli yanlarında bulundurdıkları, yaşamımızın olmazsa olmazı haline gelen mobil teknolojilerle oyalanmalarına, sanal olanı gerçeğe tercih etmelerine sıkça rastlanmaktadır. Bu durum, dijital teknolojilerin bizleri içinde bulunduğumuz gerçeklerden, toplumdan uzaklaştırıcı/soyutlayıcı etkisinin olduğuna işaret etmektedir. Dijitalleşme ile değişime uğrayan algılar, beraberinde gerçek ve sanal uzam arasındaki

sınırın giderek yok olmasına, sanal olanın gerçeğin yerini almasına neden olmakta ve bunu gözler önüne seren birçok durumla karşılaşmaktadır.

Hegemonya ve Kapitalist İdeoloji

Önder, yönetici anlamında ki, Yunanca “egemon” köküne dayanan, “hegemonia” sözcüğünden gelen ve bir sistem içerisindeki bir elemanın diğerlerinden üstün/baskın olduğunu anlatan hegemonya kavramını Gramsci, kapitalist toplumlardaki sosyal düzeni korumanın başlıca aracı olarak görmektedir. Hall, hegemonyayı, bir sosyal grubun diğerleri üzerinde egemenlik ya da güç kurması şeklinde tanımlamaktadır. Hegemonya kavramı, Weber açısından ise, “doğal üstünlük miti” ya da “bir statü düzeninin meşrulaştırılması” olarak görülmektedir. Gitlin ve Barrett’e göre, hegemonya, “kurulu düzene gösterilen kitle rızasının sistemli biçimde yönlendirilmesi, örgütlenmesidir” (Aytaç,2004, s.118; Barrett, 1996, s.65; Çakır, 2014, s.284; Çoban, 2011, s.34; Gitlin, 1980, s.253; Lull, 2001, s.51; Marshall: 1999, s.300).

“Marks’ın tarihsel materyalizmi bağlamında anlaşılabilir olan hegemonya kavramı, yönetici sınıfın çıkarlarının ideal biçimde, evrensel çıkarlar olarak temsil edilmesini anlatır” (Marshall, 2005, s. 299). “ “Sosyal, politik ve ekonomik düzenlemeler için yayılan kültürel semboller görüntüler daima egemen sınıfın perspektifinden kendi çıkarları doğrultusunda tanımlanır. Kültürel hegemonya, düşünme ve bakma biçimlerinin üretimi ile alternatif bakışlar ve söylemlerin dışlanması kapsamaktadır” (Crane, 1992, s.87; Marshall, 2005, s.382).

“İdeo”, fikir veya zihinsel imaj anlamına gelmektedir (Budak, 2005: 379). Storey ideolojiyi kültür çalışmalarında çok önemli bir kavram olarak nitelendirmektedir ve iki anlamda kullanıldığını iddia etmektedir. Ona göre birinci belirlemede ideoloji, belirli bir grup insan tarafından, sistematik olarak yapılanmış fikirlerin açıkça ifadesi olarak tercih edilmektedir. İkinci belirlemede, bir maskeleyme ve bozulma söz konusudur. Ürettikleri bazen “yanlış bilinç” olmaktadır. Amaç güçsüzlerin çıkarlarına karşılık güçlülerin çıkarları için çalışmaktır. Bu belirlemeye de “kapitalist ideoloji” denmektedir (Storey, 2009, s.18-19).

İdeoloji güç odaklarının yaymak istediği toplumun çimentosunu oluşturan gizlenmiş çıkarları, hegemonya da bu çıkarların yayılması için bağımlı sınıfın rızasını zor kullanmadan sağlama fraksiyonudur (Çakır, 2014, s.287). Kültürün ayıklanması, halka sunulduğu, örgütlenmesi, etkilerinin hesaplanıp yönlendirilmesi, amaçlı bir şekilde egemenler tarafından yapılır. Egemen değerlerinin kitle bilincine ekilerek, o doğrultuda bilinç/rıza üretmeye çalışılması “ideolojik hegemonya” olarak tanımlanmaktadır. Rojek, ideolojik hegemonyanın kapitalizmi ayakta tuttuğu ifade edilmektedir. Bu ideolojik hegemonya insanların bilincine ısrarla, “başka bir dünyanın olanaksızlığını” kazımaya çalışır. Gramsci, ideolojik hegemonya kuramında, iktidarı elinde bulunduran egemenlerin, kendi felsefelerini, kültürlerini ve etik değerlerini yaymak, zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını güçlendirmek ve sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını belirtmektedir. Günümüzde ise bilgisayarlar ile birbirine bağlanan dijital ağlar yeni ekonomiyi oluşturan en önemli yapı taşıdır. İnsanlık değil, daha çok para, daha çok egemenlik önem arz etmektedir. Üretimin tek amacının kâr etmek olduğu

bir toplumda, insanın merak, araştırma güdüsü ve yaratıcılığının temel motivasyonunun para kazanmaktan geçtiği savunulmaktadır. (Çoban, 2011, s.73-110; Koçak, 2011, s.18; Lull, 2001, s.19; Rojek, 1995, s.21-22, Yaykın, 2010, s.9-46).

Hegemonik Unsurların Bağımlılık Motivasyonları

“Kapitalizmin iktidar biçimleri toplumun çoğunluğu üzerinde baskı şeklinde gerçekleşmektedir. Buradan hareketle toplumun egemenlerce denetim altında tutulması, düşünme ve davranma biçimlerinin belirlenmesi için iktidar araçlarına sahip olan gücün hegemonyasını toplumsal alan üzerinden gerçekleştirmesi gerekir. İktidar tüm olanaklarını kullanarak toplumu biçimlendirmeye ve denetlemeye çalışır” (Çoban, 2011, s.47). Yeni medya olanakları da toplumu denetim altında tutmada, önemli rol üstlenmektedir. Çünkü yeni medya teknolojik bir araç olmanın dışında aynı zamanda kültürel süreçlerin yaşandığı bir ortam, ideolojik ve ekonomik bir güç olma özelliği taşımaktadır.

Bu noktada Cannet’in de belirttiği gibi “iktidarın gözü sürekli kitlelerin üzerindedir ancak kendisi hep saklanır. Yani gizlilik iktidarın özünde yatar... Habermas da, yeni teknolojilerin, kapitalist ekonomi ve küresel güçlerin en önemli destekçileri olduğunu, gözetim ve denetime hizmet ettiklerini” vurgulamaktadır (Çakır, 2014, s.325-328).

Dijital teknolojiler kültür ve toplum üzerinde büyük bir etki yapma potansiyeline sahiptir. Tutum ve davranışların şekillenmesi ve kemikleşmesinde iletişim araçları kullanılmaktadır. Bu süreç daha çok egemen sınıfın alt sınıf üzerinde rızasını üretmek şeklinde gerçekleşmektedir” (Çoban, 2011, s.74; Morgan, 1988, s.379; Ronchi, 2009, s.5). Yeni medya kullanılarak gerçekleştirilen etkileşimli iletişimde itirazların karşıt söylemlerin yer alması, yayılması istenen ideolojileri zedelememektedir. Çünkü bu ideoloji bölünmüşlük ve parçalanmışlık üzerine inşa edilmektedir. Aktifmiş gibi görünen söylemlere dönüt veren bireylerin hale dökmek yerine gevezelikten öteye gidemeyişleri, ayrışmaları artıran homojen yapıyı zenginleştiren argüman niteliği taşımaktadır. İletişimde söz sahibi olmak kontrolü elinde bulundurmamak anlamına gelmemektedir, yeni medyanın yaşamın merkezine alınması ile tekno-kültürel yapı üretim tüketim dengesini oluşturmaktadır.

“Bugün gelinen noktada küresel hâkimiyet, bilgiyi metaya dönüştüren çokuluslu şirketler tarafından şekillenmektedir. Buna görsel bilgi de dâhildir. Dünyanın en büyük şirketleri (Corbis, Getty, Images gibi) siber-uzayın yani bilgi - bilişim - iletişim ağlarının rezervlerinin sahipleri olmak yönünde büyük adımlar atmışlardır. Klasik üretim dağıtım hizmet sektörü hantallaşmış, buna karşılık youtube, facebook gibi siber-uzay projeleri bir anda patlamıştır. Bu konudaki fikir sahipleri, Bill Gates’in ‘sürtüşmesiz kapitalizm’ adını verdiği düzen içinde, dünyanın en zenginleri arasına girmektedir. (Yaykın, 2010, s.28).

Araştırmacıların bir bölümü görsel dünya içerisinde online olarak oynanan oyunları sosyal medyanın içine dahil etseler de, bu alanda dönen ekonomi düşünüldüğünde, bilgisayar oyunlarının da dijital kapitalizmin bir parçası haline geldiği görülmektedir. Başlar (2013) “Second Life” olarak adlandırılan bilgisayar oyununu bu durumu açıklamak için örnek göstermektedir. Mayfield 2008’deki rakamlara göre 10 milyon’dan fazla Second Life kullanıcısının bulunduğunu ve oyuna her ay yaklaşık 1,5 milyon kişi de

giriş yaptığını belirtmektedir. Bu durum görsel dünyada işleyen bir ekonomi olduğunun da göstergesidir. Online oyunların ticari kapasitesini inceleyen Edward Castronova, Second Life'in iş planının kullanıcıların oyundaki sanal alanları satın alarak mülk elde etmeleriyle sitenin kendi tasarımları üzerinden kâr sağladığını belirtmektedir. Buna göre somut olmayan, tamamen sanal, gerçek dünyada karşılığı olmayan ürünler üzerinden oyun içerisinde bir pazar geliştiği görülmektedir.

Türkoğlu da (2010, s.392) “Profesyonel Bilgisayar Oyunculuğu” nu türeyen yeni bir meslek olarak nitelendirmektedir. Nüfusunun onda yedisinin (ADSL türünden) hızlı internet erişimi ile siber âleme bağlı olan Güney Kore gibi ülkelerde bireylere yılda milyonlarca para kazandırmaktadır.

Bu bağlamda günümüzde buluşların tetikleyicisinin ihtiyaçlar olduğu düşüncesi de tekrar düşünülmelidir. İhtiyaç olduğu algısı yaratılan “üretilmiş arzular” tüketime yönlendiren düzenin kurgusudur. İşin içine hegemonya, iktidar, politika, siyaset, ideoloji, para kazanma gibi paradigmlar süzülürken eşitlik, özgürlük, huzur gibi kavramların hükmü kalmamaktadır. Günümüzde yeniyi sahip olmak için çabalayan insanlar, yeniyi sahip olduğunda mutlu olamamaktadır. Çünkü yeni sürekli kendini yenilemektedir ve insanın peşinden koştuğu bir durum halini almaktadır. Sonu gelmeyen bu süreçte çarkların dönmesi için kullanılan insanlar kapitalist sistemin işleyişinde mekanizmanın birer parçası olarak ona hizmet etmektedir. Yeni medyanın da ekonomik ve ideolojik bir güç olarak bu sistemi hızlandıran bir konumda olduğu söylenebilir.

İhtiyaçlara binaen üretilen teknolojiler artık yeni arzular üretimi neticesinde tükettirilmeye çalışılan meta konumundadır. Arz-talep parametreleri, tüketme anlayışı evrilerek hegemonik güçlerin tekelinde geçmişten farklı bir seyir rotasına girmiştir. İhtiyaçların yerini üretilen arzular almıştır. Kapitalizm, ihtiyaç gidermeyi amaç edinmiş değildir, hatta başlı başına bir ihtiyaç üreticisidir. Zira kapitalist ideoloji, malların üretimi/tüketimi kadar arzuların, duygu ve hazzın üretimi ve tüketimine de el atmıştır (Aytaç, 2004, s.127). “İhtiyaçlar yaşam için zorunlu, objektif ve evrenseldir. Arzular ise değer yüklü ve kültürel çevreye göre değişen ve zorunlu olmayan bir tercih alanıdır. Bu bağlamda da yaşanan ortamın kültürü, moda ve lüks gibi olgularla ilişkilidir. İhtiyaçlar sınırlıdır, fakat arzular ve istekler bitimsizdir (Zorlu, 2006, s.66).

Abraham Maslow'un belirttiği ihtiyaçlar hiyerarşisine göre ilk olarak fizyolojik (yeme içme, uyku vb) ihtiyaçlar karşılanmalıdır. Sonra güvenlik ve emniyet ihtiyaçları önemli hale gelir. Daha sonra ait olma ve sevgi ihtiyacı ortaya çıkar. Hiyerarşinin dördüncü aşamasında öz saygı ihtiyacı yer alır. Bu aşamada hem başkalarından saygı görme hem de kendine saygı önemli ihtiyaçtır. Sonra beşinci ve doruktaki kendini gerçekleştirme ihtiyacı doğar. Sevmek, sevilme, saygı görmek ve saygıyla karşılanmak duygusal ihtiyaçlardır... Aynı zamanda sosyal olarak bir guruba ait olma ihtiyacımız vardır. Bir guruba ait olma biçimleri başta aile olmak üzere, arkadaş, meslek, makro düzeyde bir millete ait olma şeklinde olabilir. Diğer taraftan da bağımsız olma, hür iradeye sahip olma ve buna göre kendi tercihlerimizi oluşturma ihtiyacımız vardır (Zorlu, 2006, s.65).

Bireylerdeki bir gruba ait olma ve kendini kabullendirme içgüdüleri diğer bireylerden

eksik kalmamak, geride kalmamak, hep bir adım önde olmak istemeleri bireyin kendi bilinçaltında oluşturduğu bir ütopyadır. Birey kendi bilicinde kurduğu bu ütopyaları sonucunda, teknoloji ve dijital hayatın daha modern daha popüler olduğunu düşünüp insanlar arasında fark yaratacağı kanısına varmaktadır (Güney, 2017, s.213). Güney'in tespiti doğru olmakla birlikte bireyin bu zihniyette oluşunun tetikleyicilerinin varlığını göz ardı etmemek gerekmektedir. İdeolojik hegemonyanın insan bilincine etkileri ve bağımlılık, arzu yaratmadaki tasarılarını fark etmek gerekmektedir.

Güney'in, (2017, s.213) günümüzde bu araçlara sahip olmamanın kişide bir eksiklik olarak görüldüğünü, bireylerin dijital araçlarını hayatlarının en önemli parçası haline getirdiklerini, bunun sonucunda ise bireyde bağımlılık durumu ortaya çıktığını belirtilirken de değinmediği hususlar hegemonik unsurlardır. Herkes tarafından bilinen bir gerçek vardır. Sağlıklı düşünemeyen ve yalnız kalan birey kolay yönlendirilir ve kandırılır. Bu yeni teknolojilerle oluşturulan ortama uyum sağlayan tekno-konformistler, hegemonik faaliyetlerin sürdürülmesi için gerekli kitle anlamına gelmektedir. Bu bakımdan bireylerin bağımlı olduğu da aslında yeni medya teknolojileri değil bu araçları konumlandıran ve onları yöneten hegemonyadır.

“Bağımlılık, bilinç biçimlerinin, şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreçtir” (Barrett, 1996, s.65). Young (2004) çalışmasında internet bağımlılığında, alkol bağımlılığına benzer şekilde, insanların kendilerini maddenin etkisine maruz bıraktıklarını belirtmektedir. Öyle ki; tatmin olabilmek için gittikçe daha fazla alkol tüketmesi gereken bir alkolik gibi, bağımlılar da düzenli olarak çok uzun süreler boyunca çevrimiçi kalabilmektedirler (Öztürk, 2015, s. 631).

İnternet bağımlısı sayısının gün geçtikçe artmasının altında yatan nedenlerden en önemlileri internetin sosyal hayatın üzerindeki “avantaj olarak algılanan” özelliklerinin olmasıdır. Bahem'in belirttiği özelliklerden bazıları şunlardır (Öztürk, 2015, s.631):

- Günümüzün şehir hayatında kolay kolay kurulamayan sosyal bağlantıları internet üzerinden kurabilmek
- Yabancılarla kolaylıkla ve risksiz olarak ilişkiye geçebilmek
- İnsanların kendi kendilerini dizginlemeden, özgürce düşüncelerini, duygularını ifade edebilmeleri
- Kendilerini göstermek istedikleri yönlerini abartarak gösterebilmeleri
- İnternet üzerindeki paylaşma ortamlarında ses çıkarmadan diğerlerini dikizleme olanağının olması.

Bu ve benzeri bağımlılık motivasyonları tamamen yeni medyanın bünyesinde barındırdığı ve insanlara sunduğu olanaklar ile ilişkilidir. Fark edilmesi gereken ise aslında internet üzerinden kurulan sosyal bağların sakıncaları, yabancılarla kolaylıkla kurulan iletişimin riskli oluşu, düşünce ve duyguların özgürce ifade edilmesinin yanıltıcılığı, abartıların benlik yitimine neden oluşudur.

“Robert Kraut 231 katılımcıdan elde ettiği verilere göre; İnternetin fazla kullanılmasıyla yalnızlık ve depresyonda artışlara ve sosyal çevrenin büyüklüğünde azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşmıştır”. (Fuchs, 2008, s.251). İnsanların yeni medyayı bilinçsiz ve yanlış kullanması aslında onları yalnızlaştırmakta, gerçekten koparmakta ve kimlik yitimlerine neden olmaktadır. Karar verme yeteneğini elinden aldığı, sanal gerçeğe tercih eden bağımlı bireyler yönetilen kitlelerdir.

Kendini olduğundan farklı gösterebilen, düşüncelerini rahat ve özgür bir şekilde sosyal medya gibi sanal platformlarda ifade edebilen, istediği gibi davranabilen birey bu sanal sosyallik içinde kendini iyi hissederken gerçek ilişkilerden uzaklaşmakta ve fark etmeden yalnızlaşmaktadır. Sosyal medyadaki katılımcıların birbirlerini cesaretlendirmeleri, toplumda kabul görmemiş insanları dahi önemli bir birey konumuna almakta, onların kendilerini değerli hissetmelerini sağlamaktadır. Kişilerin kendilerini daha önemli, popüler, tanınmış hissetmeleri toplumda beğenilme ve kabul görme güdüsünü okşamaktadır. Bunlar da insanı bağımlılığa iten motivasyon kaynaklarıdır. İlişkinin sanallığı bireyleri rahatsız etmezken gerçekle olan bağıni zayıflatmaktadır. Bunun somut örnekleri daima çevremizde rastladığımız aynı masada oturan arkadaşların birbiri ile sohbet etmek yerine mobil telefonlar aracılığıyla sanal platformu tercih etmeleri şeklinde gözlemlenebilmektedir.

“Kimberly S. Young’ın 396 bağımlı ve 100 bağımlı olmayan internet kullanıcılarından elde ettiği verilere göre; Bağımlıların yüzde 58’inin akademik yaşamlarında bozulma hissettiği, yüzde 53’ünün sosyal ilişkilerinde, yüzde 52’sinde finansal bozulma hissettiği ve yüzde 51’inin mesleklerinde bozulma hissettiği belirtilmiştir. Başka bir çalışmada, Young, artan depresyon düzeylerinin internete bağımlı hale gelenlerle ilişkili olduğunu bulmuştur” (Fuchs, 2008, s.250).

“Janet Morahan-Martin tarafından 277 internet kullanıcılarına yaptığı anket uygulamasında, iş hayatında ve normal hayatta performans eksikliği sosyal yaşantıdaki girişimcilikte eksilmeler gibi olumsuz etkiler uykusundan ferakat edecek kadar bağımlı insanlarda görülen yaşamı etkileyen olumsuzluklar olarak tespit edilmiştir” (Fuchs, 2008, s. 251).

İnternet kullanımında etkili olan motivasyonlarla ilgili farklı ülkelerde, farklı yaş gurupları üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar incelendiğinde gelir düzeyi, cinsiyet, eğitim durumu gibi farklılıklara bağıli olarak önem derecesi değişse de genel olarak “internet kullanımının motivasyon kaynağının sosyal etkileşim eğlence, statü kazanma, rahatlama, bilgi edinme, boş zamanı değerlendirme, araştırma, cinsellik-fantazi, sosyal kaçış, yalnızlık, yenilikleri takip etme, özgürlük arayışı olduğu” sonucuna ulaşılmaktadır. (Gülner-Balcı,2011, s.82-87) Bilgi edinme üniversite öğrencileri arasında dikkat çeken en önemli motivasyon kaynağı iken, kolej öğrencilerinde bunun yerini eğlence almaktadır. Genel anket çalışmalarında da sosyal etkileşim internet kullanımının en önemli motivasyonu olduğu ortaya çıkmıştır (Fuchs, 2008, s.82-87).

Sonuç

İnsanları olumsuz etkilere maruz bırakan teknoloji değil onu kullanım biçimidir.

Günümüz kültürel dönüşümlerde gözlemlenen olumsuzluklarda, teknolojinin olanaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak insanları yönlendiren-denetleyen ideolojik hegemonya ile yeni medya teknolojilerini kullanırken bilinçli davranış sergilemeyen tekno-konformistlerin önemli rol oynadığı söylenebilir. 19. yy'ın ortasında İngiltere'de Paddington ve Slough şehirleri arasında halka açık ilk telgraf servisinin, tanıdığı olmayan iş adamları tarafından, neyi-kime-nasıl satacaklarını operatörlere bağlanarak sormak amaçlı kullanım şekli düşünüldüğünde (Erdem - Akdağ, 2009, s.47), bunca imkânı içinde barındıran günümüz teknolojisinin ideolojik ve ekonomik bir güç olarak kullanılmasının kaçınılmaz oluşu kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak karşılanmaktadır.

20. yy'ın düşünürlerden Russel, hegemonyanın güç uğruna uyguladığı stratejileri görmüş ve “Bilgelikle (hikmet) birleşmeyen kudret, tehlikelidir ve çağımız için gerekli olan şey de bilgiden çok bilgeliktir” diyerek uyarıda bulunmuş olsa da, Mundi (2013:149) artık etik, estetik, ahlak, felsefe gibi dalların gereksiz olduğunu, bu dalların insan ve insan davranışı gibi konularda söz sahibi olmadıklarına inanıldığını belirtmektedir. Güç odakları zenginliklerini, konumlarını güçlendirmek ve sürdürmek için yeni medya olanaklarını kullanmaktadır. Dünyanın en büyük şirketleri iletişim ağlarının rezervlerinin sahipleri olmak yönünde büyük adımlar atıp, bilgiyi metaya dönüştürüp küresel hâkimiyeti elinde tutmaktadır. Yani ideolojik hegemonyada insanlık değil, daha çok para, daha çok egemenlik önem arz etmektedir.

Yeni teknolojiler, yeni arzular üretimi neticesinde tüketilmeye çalışılan meta konumundadır. İhtiyaç olduğu algısı yaratılan “üretmiş arzular” tüketime yönlendiren düzenin kurgusudur. Tüketen, tüketerek mutlu olmaya çalışan, gündelik yaşayan, sanal gerçeğe tercih eden zihniyetlerin oluşması, kendi gizlenip gözü sürekli kitlelerin üzerinde olan hegemonyanın çıkarına hizmet etmektedir. Yeni teknolojik ortama uyum sağlayan tekno-konformistler, dijital kültürde hegemonik faaliyetlerin sürdürülmesi için gerekli kitle anlamına gelmektedir. Bu bakımdan bireylerin bağımlı olduğu da aslında yeni medya teknolojileri değil bu araçları konumlandıran ve onları yöneten hegemonyadır.

Hegemonik unsurların teknolojik bağımlılık motivasyonunu yeni medya teknolojilerin bünyesinde barındırdığı olanaklar oluşturmaktadır. Günümüzün şehir hayatında kolay kolay kurulamayan sosyal bağlantıları internet üzerinden kurabilmektedir. Dünyanın herhangi bir noktasıyla anında görüntülü, yazılı veya sesli iletişim kurulabilmekte. “etkileşimli iletişim sağlanmaktadır. Yeni medyada iletişim sürecine katılan herkes söz sahibi olabilmektedir. İnsanlar kendilerini dizginlemeden, özgürce düşüncelerini, duygularını ifade edebilmektedir. Kendilerini göstermek istedikleri yönlerini abartarak gösterebilmektedir. Akla gelen her konuda araştırma yapılabilir. Birçok resmi işlemi (banka işlemleri, ödemelerin yapılması, trafik ceza kontrolü vs.) oturduğu yerden halledilebilmektedir. Yeni medya son dakika haberlerine dahi anında ulaşabildiğimiz medya aracı, rahatlamak için kullanılan eğlence aracı veya uzaktan eğitim aracı olarak kullanılabilir. Çoğaltılabilecek bu imkanlar aynı zamanda birer bağımlılık motivasyon kaynağıdır. Duyuların tamamına hitap eden sanal gerçeklik uygulamalarını kapsayan bilgisayar oyunları, simülasyonlar gibi zevk ve eğlencenin yeni modellerinin; telekonferans, telepresens gibi ekran temelli, etkileşimli, multimedya özelliğine sahip yeni temsil imkanlarının gelişmesi, sosyal düzenlemeler ve organizasyonel formları

olanaklı kılması da birer motivasyon kaynağıdır.

Teknolojiye uyum sağlamaya çalışan onu bilinçsiz ve uzun süreli kullanan bağımlı bireylerde, yaşamı kolaylaştıran birçok imkânı bizlere sunan yeni medyanın olumsuz etkileri tespit edilebilmektedir. İnternetteki sanal iletişim artık sosyalleşme olarak algılanmaktadır. Bu durumun yaygınlaşması, sanalın gerçeğe tercih edilmesi, kişilerin birbirleriyle yüz yüze kurduğu reel hayattaki iletişimlerden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Sanal mecrada gerçekleştirilen iletişimde kendini olduğundan farklı gösterebilme “özgürlüğü” aslında benlik yitimi ve kimliksizleşme ile sonuçlanmaktadır. İnsanların Instagram hesaplarındaki takipçi sayısını artırmak ve daha çok beğeni toplamak adına gökdelenlerin zirvesinde uçurum kenarlarında yaşamlarını riske atarak “selfi” çekinmeleri, bunu “sosyal medya” da paylaşımları ve bu paylaşımların garipsenmemesi, gerçek-tende takdir toplaması, gelinen noktayı gözler önüne sermektedir. Maslow’un belirttiği ihtiyaçlar hiyerarşisinde temel ihtiyaçlarını gideren bireylerin sosyal olarak bir guruba ait olma, başkalarından sevgi-saygı görme, kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlarını sanal mecrada tekno-konformist yaklaşımlarla gerçekleştirme çabaları yaygınlaşmaktadır.

Gerçek olmayan bir kurgunun insan psikolojisini ne ölçüde bozabileceğini, oyunda yenildiği veya aşama kaydedemediği için sinir krizi geçiren, klavyeyi bilgisayarı parçalayan insanlardan anlaşılmaktadır. Bilinçsizliğin boyutunun insanları intihara kadar sürüklemektedir.

1993 yılında Sudan’da açlıktan yere yığılmış kız çocuğu ile onun ölümünü bekleyen akbabanın fotoğrafını çeken ve olay yerinden ayrılan Kevin Carter’ın eleştiriler karşısında vicdanı ile yüzleşmesi, psikolojisinin bozularak intihar etmesine neden olmuştur. Yani olayın akıbeti Carter’e Pulitzer ödülü kazandıran paylaşımın önüne geçmiştir. Günümüzde ise, sosyal medyada olayın kendisinin gerçekliğinin önemini büyük ölçüde yitirdiği paylaşımlar “sanal vicdan rahatlatma reaksiyonlarını” artırmaktadır. Örneğin, engelli asansörüne normal insanların duyarlılık göstermemesi ve öncelik tanımaması nedeniyle binemeyen engelli vatandaşa, yardımcı olmak, duruma müdahale etmek yerine videoya almak ve oradan uzaklaşıp “insanlık ölmüş”, “kimse görmüyor bile” gibi başlıklarla sosyal medyada paylaşmak, nasıl bir bilinç kaybına yakalanıldığının göstergesidir. Bu paylaşımlara da üzüntü belirten ifadeler bırakarak geri bildirimlerde bulunmak, kültürel dönüşümün seyrini ortaya koymaktadır. Olayın aslı artık sorgulanmamakta, engellinin akıbeti merak edilmemektedir. Engelliye yardımcı olunmak yerine sadece videoya çekilip paylaşılması eleştirilmemektedir.

İnsani değerlerin gerçekliğini yitirip sanallaşmasıyla “sözde etkileşimli iletişim / sanal tepkiler” kültürel değerleri dönüşüme uğratmaktadır. Bizlerden uzak mesafelerdeki insanlarla rahatlıkla iletişim kurup arkadaşlar edinebildiğimiz halde kapı komşumuzun kim olduğunu bilmememiz sanallaşan kültürel süreçlere ve gerçekte yalnızlaşmanın, kopuşun önüne geçilemeyen durumlarına işaret etmektedir.

Yapılmış araştırmalar da incelendiğinde internet kullanımının motivasyon kaynağının sosyal etkileşim eğlence, statü kazanma, rahatlama, bilgi edinme, boş zamanı değerlendirme, araştırma, cinsellik-fantezi, sosyal kaçış, yalnızlık, yenilikleri takip etme, özgürlük arayışı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Arayış içindeki insanların yöneldiği

rota insanların yöneldiği gibi görünen başkaları tarafından etkiye maruz kalma neticesinde yöneltilen bir rotadır. Dijital çağda özgür iradeye sahip, düşünerek karar verme yetisini kullanmayan bireyler, hegemonik güçlerin özgürlük sloganı ardında gizlediği köleler kervanına katılarak tekno-konformist olmaktadır.

Yeni medya teknolojilerini yaşamın merkezine alarak olanaklarını yerli yersiz kullanma neticesinde insanları soktuğu çıkmazların fark edilmelidir. Kendi için gerekli olmadığı halde, en son piyasaya sürülen mobil teknolojiye sahip olma hedefine kilitlenen bireyleri, hastalıklı arzularından kurtarmak için; bu arzuların oluşumunda tetikleyici unsurları, arzularının hizmet ettiği sistemi ve kendilerinin bu sistemdeki yerlerini kavramalarını sağlamak gerekmektedir. Tükettirme amacıyla üretilen arzularla uzaktan kontrol edilen ve benlik yitimine uğrayan bireyleri, bilinçlendirmek için stratejiler belirlenmeli ve direnç mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Akman, T. (1998). 2000 Yılına Doğru Siberetik. Ankara: Türkiye İş.
- Aytaç, Ö. (2004). Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 28 (2), 115-138.
- URL:<http://dergipark.gov.tr/erusosbilder/issue/31346/343292>
- Barrett, M.(1996). Marx'tan Foucault'ya İdeoloji. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bard, A. ve Söderqvist, J. (2015), Netokratlar: Fütürüka Üçlemesi 1. (Çev. Yılmaz, G. E.) İzmir: Lamineks Matbaacılık Ltd. Sti.
- Başlar, G. Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm. (Erişim tarihi: 26.08.2018) URL:ab.org.tr/ab13/bildiri/247.pdf
- Budak, S. (2005). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Castel, M. (2009). The Information Age: Economy, Society, and Culture. The Rise of the Network Society: Volume I: London: Blackwell Publishing.
- Chatfield, T. (2013). Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız? (Çev. Konca, L.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Crane, D. (1992). The Production of Culture. California: Sage Publications.
- Çakır, M. (2014). Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çoban, S. (2011). Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Akdağ, N. Ve Erdem, T. (2009). Dünyayı Değiştiren Buluşlar, İstanbul: Yeşil Elma Yayıncılık.
- Fiske, J. (2003). İletişim Çalışmalarına Giriş, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fuchs, C. (2008). Internet and Society. Social Theory in the Information Age. New

York: Routledge.

Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching*, Berkeley: University of California Press.

Güçlü, A. ve Uzun, E. (2003). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Gülner, B., Balcı, Ş. (2011). *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum*. İstanbul: Literatürk Yayıncılık.

Güney, E. (2014). *Dijital Görsel Kültür ve Yeni Medya Ekseninde Sanatın Değişen Rolü* Doktora Tezi, Samsun: OMÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Güney, B. (2017). Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi, *e-Journal of New Media*, 2 (1), 207-213. DOI: 10.17932/IAU.EJNM.25480200.2017.1/2

Hopkins, D. (2000). *After Modern Art 1945-2000*, New York: Oxford University Press.

Koçak, O. (2011). *Bilgi Toplumu Sürecinde Çalışma Yaşamı, Dijital Teknolojiler Boyutuyla*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Lull, J. (2001). *Medya, İletişim, Kültür*, (Çev. Güngör, N.) Ankara: Vadi Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Akinbağ, O. Kömürcü, D.) Ankara: Ayraç Yayınları

Morgan C. T. (1988). *Psikolojiye Giriş*, (H. Arıcı ve diğerleri Çev) Ankara, H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları.

Mundi, A. (2013), *İnsan Neden Sanat Yapar?*. (Çev Atasoy H. T.) İstanbul: 7 Renk Basım Yayıncılık ve Filmcilik.

Öztürk U.C. (2015). Bağlantıda Kalmak yada Kalmamak İşte Tüm Korku Bu, İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımalar. (Ed. Muhammet, K.) *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37 (8), 629-638

DOI:<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20153710629>

Rojek, C. (1995). *Decendirik Leisure: Rethinking Leisure Theory*, London: Sage

Ronchi, A. M. (2009). *e-culture: Cultural Content in the Digital Age*, London: Springer.

Storey, J. (2009). *Cultural Theory and Popular Culture*, London: Pearson Longman.

Türkoğlu, T. (2010), *Dijital Kültür*, İstanbul: Beyaz Yayınları

Wehmeier, S. (1994). *Oxford Wordpower Dictionary* New York: Oxford University Press

Yaykın, M. (2010). *Sanat, Teknoloji, Bilim ve Fotoğraf*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Yazıcı, T. (2007). *Teknolojik Gelişmeler ve Maliyet Sistemleri (Yaklaşımları), İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeniçeri, Ö. (2011). *Konformizm, Yozlaşma ve İtaatsizlik*, Sosyal Bilimler Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 44, 69-90,

URL:<http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9548/119253Zorlu>, A. (2006), *Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Glocal Yayınları

BİR DÜŞÜNCE BİÇİMİ OLARAK YAPISALCILIK VE DİL FELSEFESİ

Mehmet Sebih ORUÇ¹

Özet

Yapısalcılığın kökenleri kimi akademisyenlere göre Platon ve Aristoteles'e kadar götürülebilir. Tom Bottomore ve Robert Nisbet'in de aralarında bulunduğu bu isimlere göre insan eylemleri, düşünceleri ve sosyal deneyimlerine dair duyu verilerine temel oluşturacak yapılar bulmaya yönelik her düşünsel yaklaşım yapısalcı öğeler barındırır. Bu anlamıyla yapısalcılık, Batı Felsefesi'nde başından beri varsa da bu kurucu yapıları düşüncenin merkezine alan ve bu yaklaşımı sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında kullanmaya yönelik girişimler 19.yy'da başlamıştır. 20. yüzyılda ise yapısalcılığın önemi artmakla birlikte uygulama alanı da çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Kuşkusuz bu tarihsel bütünlüğü içinde yapısalcılığı ele almak bir makaleyle mümkün değildir. Bu çalışmada, yapısalcılığın özgün varsayımları, tarihi ve bu tarihi belirlemeye yönelik tartışmalar kısaca değerlendirilecek ve yapısalcı ve post-yapısalcı dil felsefesi ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Ayrıca, yapısalcılığın belirli bir metodolojiden ziyade bir düşünce biçimi olduğu ve bu düşünce biçiminin içinde bulunduğumuz postmodern dönemde önemli imkanlar barındırdığını ortaya koymak da makalenin temel amaçlarından biridir.

Anahtar kelimeler: Yapısalcılık, Dil felsefesi, Saussure, Derrida, Postyapısalcılık.

STRUCTURALISM AS A MODE OF THOUGHT AND ITS LANGUAGE PHILOSOPHY

Abstract

Scholars like Tom Bottomore and Robert Nisbet argue that the origins of structuralism can be traced back to the Plato and Aristotle. According to them, any intellectual approach that tries to find some grounding structures for human actions, thoughts and social experiences, contains structural elements. In this sense, structuralism has been in the western philosophy since its beginnings. But, initiatives that put these founding structures at the centre of human thought and use this approach in various areas of social sciences began mostly in the 19th century; and continued to increase in the 20th century. As a matter of fact, it is impossible in an article to address structuralism in this historical unity. Rather, we will try to briefly summarise its main arguments, history and discussions around it and then handle structuralist language philosophy with its basic characteristics. It has been tried to reveal that structuralism is a mode of thought rather than a specific methodology. In addition to this, it is aimed to show that structuralism as a mode of thought and an approach to language is still an important and unique school of thought with new possibilities, especially in the postmodern era that we live in.

Keywords: Structuralism, language philosophy, Saussure, Derrida, post-structuralism

Giriş

Yapısalcılık: Tanım Ve Tarih

Günümüzde yapısalcılığın birçok tanımının ve anlatımının yapılması, dil bilimden sosyolojiye; antropolojiden psikolojiye; sanat eleştirisinden edebiyat teorisine kadar çeşitli alanlarda farklı görüşlerin ileri sürülmesi, yapısalcılığın sınırlarının tam olarak çizilebilmesini ve tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra yapısalcı düşünür olarak kimlerin kabul edilmesi gerektiği sorunsalı da sosyal bilimcilerin tartışmalarını meşgul etmektedir (Nisbet, Bottomore, 2014 s. 605). Robert Nisbet ve Tom Bottomore, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* adlı kitabın yapısalcılık bölümünde bu düşünce biçiminin köklerinin Antik Yunan'da bulunabileceğini belirtirler. Yazarlara göre Platon'da da var olan ama öğrencisi Aristoteles düşüncesinde daha belirgin olarak ortaya çıkan "insan düşünce ve eylemlerine temel işlev gören yapılar bulma" çabası, matematik ve geometriye katkıları olmuş olan ama çoğu zaman mistik bir kişilik ve hatta "bir çeşit din" kurucusu olarak kabul edilen (Bauer, 2016 s. 39) Pythagoras'ın düşüncesinde de kendini göstermektedir (Nisbet ve Bottomore, 2014 s. 606). Kuşkusuz yapısalcılığı bu kadar uzun bir zamana yayma ve kavramı bu kadar "genel" bir şekilde ele alma biçimi, kimin yapısalcı kabul edileceği ve bir yaklaşım olarak yapısalcılığın tam olarak ne olduğuna dair tartışmalarda yardımcı olmayacaktır. Bunun farkında olan Nisbet ve Bottomore, sosyoloji ve ilgili alanlardaki yapısalcılığın çok daha yeni bir yaklaşım olduğunu ve sosyolojik yapısalcılığın Fransa'da Auguste Comte, Almanya'da da Karl Marx ile başlatılması gerektiğini belirtirler. Bu görüşü paylaşmayan bazı akademisyenler, örneğin Encyclopedia of Sociology'de yapısalcılık maddesini yazan Mark A. Schneider, beşeri bilimlerin farklı alanları için çeşitli tarihlendirmelerin mümkün olduğunu kabul ettikten sonra temel alarak yapısalcılığın kökenlerinin en erken Emile Durkheim ve George Simmel'e kadar götürülebilir olduğunu belirtmektedir (Schneider, 2000, s 4856). Bunun yanında, ilginç bir şekilde, literatürde yapısalcı olarak kabul edilen birçok isim yaşarken kendisini yapısalcı olarak kabul etmemiş ve hatta bu yöndeki değerlendirmeleri reddetmiştir. Birçok kitapta sadece yapısalcı değil ama aynı zamanda bu yaklaşımın en önemli isimleri olarak gösterilen Claude Levi-Strauss, Michel Foucault, Roland Barthes, Lacan, Louis Althusser gibi isimler arasından sadece Levi-Strauss kendisini yapısalcı olarak kabul etmiş ve bu bakış açısını yansıtan eserler vermeye devam etmiştir (Sturrock, 2003, s 19-20).

Bu tarihlendirme farklılıklarının temelinde yapısalcılığın farklı şekillerde tanımlanması vardır. Başka bir ifadeyle, sosyal bilimcilerin yapısalcılığı tanımlama noktasındaki farklılıkları yapısalcılığın tarihlendirilmesiyle ilgili sorunu da beraberinde getirmiştir. Nisbet ve Bottomore, "ilişki, taraflardan daha önemlidir" ilkesini benimseyen bütün bilim insanlarının yapısalcı kabul edilmesi ve yapısalcılığın tanımının buna göre yapılması gerektiğini belirtirler (Nisbet, Bottomore, 2014 s. 609). Bu yaklaşıma göre, sosyal bir fenomeni tek başına, ayrı bir olguymuş gibi ele almaktan ziyade; onu diğer sosyal fenomenlerle ilişkisi içinde ele alan ve bu "birbiriyle ilişki içinde oluş" durumunun, bu fenomenlerin ne olduğu üzerinde tayin edici bir etkiye sahip olduğunu iddia eden her sosyal bilimci yapısalcı bakış açısına sahiptir. Başka bir ifadeyle, yapısalcılık, fenomenin ve/veya olgunun bizatihi kendisinden çok ilişkilerini önemsemeyi gerektirir. Nisbet ve Bottomore'un yapısalcılık tanımının bu kadar kapsamlı olması, tarihlendirmeyi de

daha geriye götürmektedir. Yine tanımın bu şekilde yapılmış olması, birçok kişinin de onlar tarafından yapısalıcı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bunun yanında Raymond Williams da kavramın tarihinin çok daha eskilere gittiğini belirtir. Ancak Williams, “Bir bütünün kurucu kısımlarının karşılıklı ilişkilerini vurgulamak” ve “karşılıklı ilişkilerinin tanımlanması üzerinde özellikle durulması” gerektiğini belirten bir kavram olarak yapısalcılığın ilk defa 1870’li yıllarda kullanılmaya başlandığını belirtmektedir (Williams, 1983 s. 302). Buna karşılık, Nisbet ve Bottomra göre, Schneider çok daha farklı bir tanım önermektedir:

“Yapısalcılık, bir sistemdeki elemanlar arasındaki ilişkilerin ve/veya bunların modellenmesinden ortaya çıkan özelliklerin nedensel gücünü vurgulayan, bu ilişki ağının önemine vurgu yapan sosyal bilimlerdeki bir dizi yaklaşım ve paradigmaya karşılık gelen geniş kapsamlı bir terimdir (Schneider, 2000, s. 4859).”

Tanımda görüleceği üzere, herhangi bir yaklaşımın yapısalıcı olması, tek tek elemanlara değil; bunlar arasındaki ilişkilerin belirleyici olduğunu vurgulamasına bağlıdır. Bunun yanında Schneider’in tanımında yapısalcılık için “bir dizi yaklaşım ve paradigma” ifadesinin kullanılmış olması; yapısalcılığın bir metodoloji mi yoksa bir yaklaşım mı olarak kabul edileceği noktasında net bir uzlaşımın olmadığını göstermektedir. İngilizce konuşulan dünyada yapısalcılık hakkında önemli bir kaynak kitap olarak kabul edilen Structuralism’in yazarı John Sturrock da çalışmasında yapısalcılık için kimi zaman “metot” kimi zaman da “düşünme biçimi (mode of thought)” ifadesini kullanmaktadır (Sturrock, 2003, s 18, s.48). Bütün bunlar dikkate alındığında yapısalcılığı; sistematik, sınırları belli, belirli bir tarihsel süreçte başlayıp bitmiş bir metodoloji olarak kabul etmek yerine, bir “yaklaşım biçimi” veya “düşünce şekli” olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir. Özellikle farklı disiplinler tarafından benimseniyor ve uygulanıyor oluşu göz önüne alındığında bu durum daha da net bir şekilde ortaya çıkmakta; bir yaklaşım biçimi olarak yapısalcılık temel varsayımları açısından aynı olsa da her disiplinde farklı uygulama alanları bulmaktadır. Bu şekilde ortaya konduğunda, Sturrock’un da işaret ettiği gibi yapısalcılık sosyal bilimlerde önceki ve kendi dönemindeki yaklaşım biçimlerinden bir dizi temel varsayımla ayrışır. Özellikle ortaya çıktığı dönemde yaygın olan deneycilikten ve davranışçılıktan belirli karakteristik özellikleriyle ayrılan yapısalcılık, 1920’li yıllardan itibaren giderek daha popüler olmaya başlamıştır. 1920’li yıllardan sonra, artık yapısalcılık dil bilimden sosyolojiye, antropolojiden tarihe kadar çok çeşitli alanlarda çalışmalar yapan birçok sosyal bilimci tarafından benimsenmiş ve benimsenmeye de devam edilmektedir (Sturrock, 2003, s.50).

Dil Felsefesi ve Yapısalcılığın Dönüştürücü Ethisi

Dil, sadece bir iletişim aracı olarak değil ama aynı zamanda tarihin, değerlerin ve anlamın iletilmesini sağlaması itibariyle insanlığın düşünce geleneği boyunca önemli görülüp üzerine felsefi ve bilimsel birçok soruşturma yapılmıştır. Saussure, dilbilimin ve dile dair incelemelerin neden önemsenmesi gerektiğini anlatırken “bireylerin ve toplumların yaşamında dil en önemli etkidir” der ve böylece meselenin sadece bilimsel ve felsefi bir mesele olmadığını vurguladığı gibi dilin toplumsal önemine de işaret eder. İnsanın düşünce, sanat ve asıl itibariyle varlıkla kurduğu her türlü düşünsel çabanın –kaçınılmaz olarak-- hem dolaymlandığı hem de vücut bulduğu yegane alan

dildir. Bu anlamda her türlü felsefi ve sosyolojik soruşturma sadece dille başlayıp bitmez ama aynı zamanda dil tarafından sınırlandırılır: Sadece *dile gelen/gelebilen* düşünce vardır. Aynı zamanda dille kurulan ilişki, toplumsal ve siyasal yapıp etmelerin, özgürleşmenin de alanıdır. Örneğin Hegel, halkların özgürlükleriyle kendi dillerinde düşünüp konuşabilmeleri arasında yakın bir ilişkili görür (Altuğ, 2013, s.19). Bu hayati öneminden dolayı Batı düşünce tarihi boyunca özellikle anlamın doğası, dil kullanımı, dil bilişleri ve dilin zihin, varlık ve insanın bilme yetisi ile olan ilişkisi gibi konular hakkında Antik Yunan'da başlayan çalışmalar günümüze kadar bu merkezi sorular etrafında şekillenerek devam ettirilmiştir. İslam medeniyetinde de özellikle kutsal metinleri anlamak için dil, gramer, cümle yapısı ve anlam üzerine yapılan çalışmalar daha erken tarihlerde başlamışsa da özellikle Farabi ile birlikte felsefenin konusu olarak dil, zikrettiğimiz temel meseleler etrafında ele alınmaya başlanmıştır (Dore, 2011, s.12). Bu çalışmaların gerçek anlamda bilimsel olup olmadığı ise tartışmalıdır. Yapısalcılığın kurucusu olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure, klasik dönemde dille ilgili yapılan bu çalışmaların bilimsel bir temelden yoksun olduğuna işaret eder. Saussure, *Genel Dil Bilim Dersleri* kitabının girişinde kendi zamanına kadar dil üzerine yapılan çalışmaları kısaca değerlendirir ve bu dönem hakkında şunları yazar:

“Bu dönemde “gramer” adıyla anılan çalışmalar yapıldı. Eski Yunanlıların başlattığı, sonraları özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu inceleme mantığa dayanır, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel her türlü görüşten yoksundur, normatif bir karaktere haizdir ve yazarlar arasında karşılaştırma yapmak gibi Pratik amaçları vardır. Yalnızca doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Gözlemin veya deneyin hiçbir şekilde olmadığı, görüş açısı da ister istemez dar, kuralcı bir daldır” (Saussure, 2011 s. 2).

Coğrafi keşifler ve sanayileşme sonucu Batı'nın farklı medeniyetler ve dillerle karşılaşmasından sonra, dil üzerine çalışmalar artarak devam etmiş ve artık saf felsefi soruşturmalardan ziyade diller hakkında karşılaştırmalı, belli ölçülerde bilimsel çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Ancak, Taylan Altuğ'un da işaret ettiği üzere, 20. Yüzyılın başlarından itibaren dil felsefesine yönelik ilgi diğer dönemlere göre ciddi bir şekilde artmıştır. Özellikle Batı felsefesindeki büyük paradigmatik dönüşümlerin hem sebebi hem de bir anlamda sonucu olarak “Ne bilebilirim?” sorusunun yerini “Ne anlayabilirim?” sorusuna bıraktığından beri dil daha da önemli bir konu olmuştur. (Altuğ, 2013, s. 15). Yapısalcılık, dile ilginin arttığı böyle bir dönemde, özgün bir yaklaşım ve varsayımlar dizisiyle ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel arka plan ve 20.yy'daki özel bağlamı göz önünde bulundurarak yapısalcı dil felsefesinin temel karakteristiklerini belirlemek için Saussure'ün dil felsefesinin incelenmesi gerekir.

Ferdinand De Saussure (1857-1913) Cenevre doğumlu İsviçreli dil bilimcidir. Onun dil bilim hakkındaki çalışmaları çoğu zaman 19.yyda alana dair yapılan en önemli çalışmalar olarak kabul edilir. Ayrıca çalışmalarıyla 20.yyda başta dil felsefesi olmak üzere birçok alanda yapılacak çalışmaların kuramsal temelini de atmıştır. *Genel Dil Bilim Dersleri* başta olmak üzere Saussure'ün çalışmaları sayesinde “geçtiğimiz yüzyılın başlarında yeni bir beşerî bilimin temelleri atılmıştır: Dilbilim” (Altınörs, 2018, s. 28). Saussure, *Genel Dil Bilim Dersleri*'nde dil hakkında ilk gerçekten “bilimsel” çalışmaların 1800'lü yılların başında başladığını belirtir. Bu noktada, Alman dilbilimcisi ve

Karşılaştırmalı Hint-Germen Dil Biliminin kurucusu olarak kabul edilen Franz Bopp'un özel bir dikkati hak ettiğini düşünür. Bunun sebebi onun karşılaştırmalı metodu benimsemiş olmasıdır (Saussure, 2011 s. 2). Ancak Saussure'e göre dile "bağımsız bir alan" muamelesi yapan, bu şekilde araştıran karşılaştırmalı metod birçok önemli gelişmeyi mümkün kılmasına rağmen yetersizdir. Bu anlamda bir inceleme alanı ve sosyal bilim nesnesi olarak dil üzerinde yapılan çalışmalardan en önemlileri, Saussure'e göre Amerikan dil bilimci William Dwight Whitney, ondan etkilenen K. Brugman ve W. Braune gibi Alman dil bilimcilerinin çalışmalarıdır. Bu noktada Whitney'nin *Life and Growth of Language* eserini özellikle zikretmektedir. Bunun sebebi ilk defa bu isimlerin dili bağımsız ve ayrık bir alan olarak değil; diğer toplumsal kurumlarla ilişkisi içinde ele almış olmalarıdır. Onlar hakkında şöyle der Saussure: "Onların sayesinde dil artık kendi kendisine gelişen bir organizma olarak değil de o dili konuşanların ortak bilincinin ürünü olarak görülmeye başlandı" (Saussure, 2011 s. 5). Buna rağmen Saussure onların çalışmalarını da yetersiz bulmaktadır. Ona göre alanda sağlanan bütün başarılarla rağmen genel dil biliminde (general linguistic) hala aydınlatılmayı bekleyen birçok problem vardır. Karşılaştırmalı okul birçok başarısına rağmen, "gerçekten" bilimsel bir dil bilim kuramamıştır. Saussure'ün onların çalışmalarında "problem" olarak gördüğü şeyler, aslında kendi dil felsefesinin temellerini oluşturmaktadır. Ona göre karşılaştırmalı okulun temel problemi, dilin tarihselliğini ve diller arası karşılaştırmayı fazlasıyla vurgularken dilin doğasını problematize etmemiş olmasıdır. Halbuki, Saussure, dilin bizatihi kendisinin soruşturmanın merkezinde olması gerektiğini sürekli vurgular. Ancak belki de bundan bile daha önemli bir eksiklik, bu araştırmacıların elde ettikleri verilerin "ilişkiseliliğini" göz ardı etmeleridir (Saussure, 2011 s. 5). Ayrıca, dilbilimin gerçekten bir bilim olabilmesi için diller hakkında normatif ve tarihsel değerlendirmeleri bir kenara bırakması gerekir. Söz gelimi dilleri seçkin/seçkin olmayan ya da eskilerin dili/yenilerin dili gibi sınıflandırmalara tabi tutmak, dil bilimi daha başlamadan akamete uğratma tehlikesini barındırır. Bu yüzden bu ayrımlar bırakılıp "her türlü anlatım biçimi göz önünde bulundurulmalıdır" (a.g.e. s. 33).

Dil felsefesi açısından Saussure, kendisinden önceki felsefecilere birçok noktada itirazlarda bulunmuşsa da Altınörs bu noktalardan üç tanesinin özellikle önemli olduğunu belirtir:

Bu surette, kendisinden önce dil felsefesindeki klasik anlayışın, Saussure'ün şu üç örtük itirazına muhatap olduğunu öne süreceğiz:

- 1- Dilsel işaret/gösterge işaret edene/gösterene indirgenemez.
- 2- Dil öncesi idealar varsayımı geçersizdir.
- 3- "Anlam taşıma/anlamlılık", bir "yerini tutma" olgusu değildir (Altınörs, 2018, s. 28-29).

Bu karşı çıkışlardan ikincisi, onun Platon'dan beri kabul edilen bir dizi temel varsayımı reddettiğinin ifadesi olduğu gibi dilin felsefi, spekülative idrakini kırıp daha toplumsal bir yaklaşımın yolunu açacaktır. Birinci ve üçüncü maddeler ise kendisinden sonra gelen düşünürleri fazlasıyla etkilemiş; özellikle Derrida onun bu görüşlerini bütün felsefi içerimleriyle birlikte radikalleştirmiştir. Saussure'nin dil felsefesi ve dil bilim tarihi hakkındaki görüşlerini bu şekilde temel noktalarıyla zikrettikten sonra, kendi dil

felsefesini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız. Ancak onun kendi dil felsefesini hangi temeller üzerine kurduğunu anlamak için dil bilim tarihine yaklaşımını akılda tutmak önemlidir.

Saussur'un bilimsel olarak kurmaya çalıştığı şeyin aslında sadece bir dil felsefesi olmadığına öncelikle belirtilmesi gerekmektedir. O, aslında göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlamaktaydı ve bu bilim toplumsal psikolojiye bağlanacaktı. Dil bilim de bu daha genel bilimin bir parçası, ama en önemli parçası olacak şekilde düşünülmüştür. Saussure, "gösterge bilim" olarak adlandırdığı bu bilimin bütün göstergelerin nasıl, hangi kurallarla (laws) işlediğini ortaya koyması gerektiğini belirtir ama bu konu üzerinde detaylı durmaz (Saussure, 2011 s. 16). Saussure göre dilbilimin görevleri en temelde üç maddede özetlenebilir: 1) Mümkün olduğu kadar farklı dillerden verilerle dilin evrimini araştırmak 2) Bütün dillerdeki sürekli ve evrensel özellikleri keşfederek evrensel yasalar ortaya koymak ve 3) Kendi sınırlarını çizerek kendi kendini tanımlamak (Saussure, 2011 s. 6). Saussure'un bir fenomen olarak dile dair özgün fikri de burada ortaya çıkmaktadır: Dil, üzerinde felsefi, spekülative tartışmalar yapılacak bir fenomen değil; genel ve özel kuralları bilimsel çalışmalarla ortaya çıkartılacak olan toplumsal bir kurumdur. Özellikle dil felsefesinin tarihi dikkate alındığında önemi daha çok anlaşılacak bir husus da onun dili bir "yapı" olarak incelemesidir. O, dilin bireye (konuşana) "toplumsal kullanım sonucu dayatıldığını" ve dildeki "düzenliliklerin veya sapmaların muayyen hiç bir özne tarafından belirlenmediğini" ortaya koymaya çalışır (Saussure, 2011, s. 92). Saussure'un dil hakkında kuralların derinlerinde bulunduğunu iddia ettiği söz konusu yapılar üzerinde bu derece fazla durup insanın dil karşısında edilgenliğini vurgulaması, insan failin özerkliği ve aşkınlığına dayalı aydınlanmacı hümanizmin temellerini sarmıştır. Kasım Küçükalp'e göre o adeta "birey dili konuşmaz da dil bireyi konuşur" demektedir ki, yapısalcı felsefenin gidişatını önemli ölçüde etkileyen dilin insan failden bağımsız yapısı üzerindeki bu vurgu, postmodern anti-hümanist düşünürleri ve Althusser gibi Marksist düşünürleri önemli ölçüde etkilemiştir (Küçükalp, 2010, s. 204- 205). Bu noktada, bu göstergelerin "toplum içinde yaşayan" fenomenler olarak ele alınması, Saussure'un dil felsefesinin en önemli özgün noktasının ifadesidir: Dil asıl itibarıyla toplumsal ve nihai olarak birey üstüdür. Terry Eagleton da yapısalcılığın "birey özneye bir sorunu vardır" demenin olayı yumuşatmak olacağını belirtir ve Saussure'un özneyi fiilen tasfiye edip yapının bir işlevine indirgediğini belirtir (Eagleton, 2014, s.124). Bu toplumsallığı ve bireyüstü oluşundan dolayı dil aynı zamanda bir değerler dizgesidir, birey dili öğrenirken bu değerleri de almaktadır. Ancak buna rağmen, Saussure'e göre, dili sadece bir şeyin yansıdığı (örneğin toplumsal belleğin) bir alan olarak görmek yanlış olacaktır; zira dil belli bir oranda özerktir. Peki, bu toplumsal olarak inşa edilmiş ve özerk yapı karşısında birey bütünüyle edilgen midir? Kuşkusuz değildir. Bu noktada Saussure dil (langue) ve söz (parole) arasında bir ayrıma gidilmesi gerektiğini belirtir. Dil, toplumun bize hazır olarak sunduğu dizgedir. Dil bütünüyle sistemdir ve kaynağı olan toplumsal bilinçten bireye aktarılır. Söz ise bizim her seferinde konuşurken o an için, o bilinçten aldığımız ama kendimize mülk ettiğimiz özgün eylemdir (Sturrock, 2003, s. 16). Ancak dil ve söz asla birbirinden ayrılmaz; zira biri olmadan diğeri düşünülemez. Birey sözü dil olmadan kuramaz. Bu yüzden de birey ne nihai anlamda edilgen ne de mutlak özgür ve etkindir. Toplumsal olarak inşa edildiği için dili istediği şekilde

bireysel bir alan olarak kuramaz; fakat dil de onun üzerinde mutlak hakim değildir.

İkinci önemli ve özgün nokta olarak, yapısalcı dil felsefesinin dilin temel inceleme nesnesi olarak cümle veya grameri değil; sözü kabul etmesi ve dili bir “dizelge” değil de bir “sistem” olarak kabul etmesi zikredilebilir. Saussure’e göre dili bir “adlar dizini” veya dizelge olarak kavramak, sözcükleri “zaten hazır bulunan nesnelere verilen adlar” ve dili de nesneyle kurulan bir bağdan ibaret görmek demektir. Halbuki dil bundan çok daha fazlasıdır. Ayrıca, Saussure düşüncesinde dildeki gösteren ve gösterilenler arasındaki ilişki keyfi olup kültür ve tarih tarafından belirlenir (Orman, 2015, s. 66). Dolayısıyla dilin varlıkla bir bağı varsa da bu bağ ontolojik değil; toplumsaldır. Saussure’e göre sözler asla bir nesneyi ifade için kullandığımız basit birimler değildir; insanlar onlarla dünyalarını kurarlar ve varoluşu kavrarlar. Sözcükler bireysel önemlerinin yanında “toplumsal karşılıklı etkilemişimin ürünü olan özsel öğelerdir” (Altuğ, 2013, s. 173-75). Onun dil-gerçeklik arasındaki ilişki hakkındaki fikirlerinin en iyi ve kısa özeti *Genel Dil Bilim Dersleri* kitabındaki şu cümlesidir: Bu (dildeki) öğelerden birinin değişmesi türlü türlü sonuçlar verebilir, ama olgunun kendisi sözcükleri ilgilendirmez (Saussure, 2011 s. 146). Dilin bu şekilde gerçeklikle ilişkisinden soyutlanıp birbirinden etkilenen öğelerden oluşan bir sistem olarak ele alınması, onu 19. asırdaki evrimci ve tarihselci bakış açısından tamamen ayırıp dili onların sığlaştırıcı idrakinden kurtardığı gibi, dil bilime bakışı da bütünüyle değiştirmiştir. Başka bir değişle bu zihinsel sıçrayla Saussure, dil felsefeleri içerisinde telakki edilebilecek yeni bir dil felsefesi inşa etmemiş; meselenin ele alış biçimini temelleriyle değiştirmiştir. Yapısalcılığın dil hakkındaki bu temel varsayımları değiştirmiş olması, yapısalcılık sonrası dile dair yapılan araştırmaların hem yönünü hem de mahiyetini değiştirmiştir (Özgül, 1985 s. 27-28).

Özellikle diğer alanlara etkisi hesaba katılırsa, Saussure’nin dil felsefesinin belki de en önemli yönü onun dil-söz-anlam ilişkisinin gelişigüzel (arbitrary) doğasını vurgulamasıdır. Buna göre, söz veya kavramla işaret ettiği nesne arasında hiç bir tözsel, özel² bir bağ yoktur. Gösteren gösterilen ilişkisi tamamen olumsaldır, başka birçok şekilde de olabilir ve bu durumun en iyi örneği herhalde bir çok dilin olmasıdır. Ne Türkçedeki “at” sözcüğünün ne de İngilizcedeki “horse” sözcüğünün gösterilenle özel, ontolojik bir ilişkisi yoktur. Ancak burada şu nokta vurgulanmalıdır: Saussure göre bu kadar maddi, sıradan bir gösterilende bile ifade edilen anlam farklıdır. Bu fark daha soyut kavramlarda kuşkusuz daha da artacaktır. Sözlükler aynı anlama gelecek şekillerde, birbirlerinin karşılığı olarak çevrilseler de “freedom” ve “özgürlük” kavramları aynı değildir, bütünüyle aynı şeyi asla ifade etmezler. Gösteren (söz) farklı olduğu gibi gösterilen de en temelde farklıdır. Peki bu farkı nerede bulabiliriz? Saussure’ün bu soruya cevabı nettir: At veya özgürlük için başka bir kelimeyi değil de bu iki kelimeyi kullanmayı tercih eden o muayyen toplumun kolektif bilincindedir (Saussure, 2011, s. 34-35). Başka bir ifadeyle, ata işaret etmek için dillerde kullanılan kelimeler tamamen ve eşit seviyede tesadüfi, gelişigüzel olabilir; ancak bu, o nesne hakkında her milletin aynı idrake sahip olduğu anlamına gelmez. Peki bu sözcüğün anlamı bizatihi kendisinde değilse nerededir? Başka sözcüklerle ilişkisindedir. Yani “at” kelimesinin anlamı kendinden menkul değil ve sadece diğer şeylere ‘at’ denmediği için anlamlıdır. Bu şekilde dizgedeki bütün kelimeler birbirleriyle ilişkileri çerçevesi içerisinde anlamlı

2. Saussure buna özsel veya tözse değil; “pozitif” dese de anlamı daha iyi aktardığı fikrinden hareketle makalede bu şekilde ifade edilmesi daha anlamlı bulunmuştur.

olurlar ve dilin sistem oluşunun bir anlamı da budur (Saussure, 2011 s. 196). Burada dizge, var olan kelimelerin toplamı değil; bu kelimeler arasındaki bağıttır.

Peki toplumsal oluşu bu kadar vurgulanan dilin düşünceyle ilişkisi nasıldır? Öncelikle Saussure dilin basitçe düşünceyi ifade eden bir araçtan ibaret olduğu iddiasını reddeder. Aksine, bu konuda öncelik aslında dilindir: Dil, düşünceyi ve hatta dünyayı kurar. Dil olmadan önce (veya dil olmaksızın) düşünce belirsiz, anlamsız, keşfedilmemiş bir “nebula” gibidir (Saussure, 2011, s. 112). Dile dair aksi yönde bir idrak, nesnelere herhangi bir zamanda dilden gelecek etiketler bekleyen nötr entiteler olarak idrak etmektir ki Saussure’e göre bu “bekleme” hiç bir zaman olmamıştır. Bu anlamda Saussure’ün dil(ses) ve düşüncenin asla birbirinden ayrılmayacağını eser boyunca sık sık zikretmesi de önemlidir: Dilsiz düşünce, düşüncesiz dil mümkün değildir. Taylan Altuğ bu anlamda Grekler’in “logos” kavramıyla Saussure’ün dil-söz-düşünce arasında bir paralellik olduğunu iddia eder. “Logos” Eski- Yunanca’da -diğer bir çok anlamının yanında- nasıl hem söz hem düşünceyi ifade ediyorsa, bir sistem olarak dil de aynıdır (Altuğ, 2013, s. 175).

Saussure’ün dile getirdiği bu temelde yeni yaklaşımlar, 20. yy boyunca etkisini sürdürmüştür. Özellikle onun dil (language) ve söz (parole) ayrımına giderek bir toplumsal kurum olarak dilin önemini iskalayan; ama mutlaklaştırma tehlikesine de düşmeden belli ölçüde insana dil karşısında özgürlük vermesi farklı düşünürlerce benimsenmiştir. Bu anlamda, bir kaç örnek zikretmemiz gerekirse, aşağıdaki ayrımların hepsi ufak nüanslarla birlikte Saussure’ün language/parole ayrımının farklı alanlardaki tezahürleridir:

G. Guillaume	Dil/ Söylem
Jakobsen	Kod/Mesaj
Hjelmslev	Şema/Kullanım
R. Barthes	Dil/Yazı (Özgül, 1985 s. 37).

Kuşkusuz bu yazarların her biri birçok özgünlük barındırmakta ve yapısalcılığın bütün seyrini anlamak için her birinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Ancak bir makalede bunun yapmamız mümkün olmadığından, burada sadece bu benzerliğe işaret etmekle yetineceğiz. Bunun yanında yapısalcılığın ikinci dünya savaşından sonraki ortamda nasıl bir şekle büründüğünü görmek için post-yapısalcılığa ve Derrida’ya değinmek elzemdir.

Post-Yapısalcılık ve Derrida

Yapısalcılığın etkisi söz konusu olduğunda, tam da özellikle Fransa’da yapısalcılık en yaygın “*moda*” iken ortaya çıkan ve yapısalcılığı bitirmek, mutlak bir eleştiriyle ortadan kaldırmak yerine, Sturrock’un cümlesini aynen alırsak, “ona doğru yönünü tayin etmek ve onu geliştirmek için ortaya çıkan” ve neredeyse tek başına Jascue Derrida’nın kurduğu post-yapısalcılık özellikle zikredilmelidir (Sturrock, 2003, s. 122). Saussure’ün aksine Derrida’nın üretken bir yazar olduğu görülmektedir. Başta 1967 yılında yazdığı ve en önemli eseri olarak kabul edilen Gramatoloji Üzerine (De La Grammatologie) olmak üzere Marksizmden psikanalitiğe, felsefe tarihinden etik ve politikaya kadar

birçok konuda kitap yazmıştır. Ancak kuşkusuz onu bugün bile önemli kılan, kurucusu olduğu post-yapısalcılık düşüncesidir.

Sturrock'a göre post-yapısalcılık, yapısalcılığa yöneltilmiş bir iç eleştiridir. Post-yapısalcılık bunu sadece yapısalcılığı geliştirmek veya dile dair daha iyi bir kavrayış sağlamak için yapmaz hiç kuşkusuz. Derrida'nın hedefleri çok daha başkadır: Başta metafizik olmak üzere Platon'dan bu güne bütün batı epistemolojisini ve ontolojisini dağıtmaktır (dismantle) (Sturrock, 2003, s. 124). Kuşkusuz burada Nietzsche'den Heidegger'e geçen asırda birçok Batılı filozofta gördüğümüz "Sokrates sonrası düşünme biçimini bitirme" istediğinin Derrida üzerindeki etkisi görülür. Bu makalede söz konusu düşüncenin önermelerinden ziyade; öngördüğü, okuyucusuna zamanla benimsettiği düşünce şekli problem olarak ele alınacaktır. Ancak dil felsefesine dair söylenenleri anlamak için genel düşüncesini, amacını ve felsefi yönelimini bilmek önemlidir. Derrida ve postmodern düşünürlerin geliştirdikleri felsefelerin temel meselesi, öznenin hümanizm ve rasyonalizm içindeki ayrıcalıklı felsefi (dolayısıyla politik) statüsünün radikal bir biçimde sorgulanması, onun bu konumundan edilmesidir (West, 1998, s. 214-232). Derrida'ya göre bu, ancak aydınlanmayı mümkün kılan ontolojik ve metafizik kavram ve yaklaşımları onların ağına girmeden yıkmakla mümkündür ve kendisi bunun için çalışmıştır. Derrida, *Of Gramatolojiye* yazdığı *exergue*'de³ kendi projesinin –bitmemiş olsa ve bitmesi gerekmeseydi-- başarılı olduğunu ve batıdaki ontolojik, teolojik ve metafizik bütün engelleri aşip özgürleşmenin yolunu açtığını belirtir (Derrida, 1997, s.4). Dolayısıyla Derrida'nın dil felsefesi de bu bağlam göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

Özellikle dil felsefesi söz konusu olduğunda Derrida'nın geçen asrın en önemli düşünürlerinden biri olduğu genel olarak kabul edilir. Ancak bunun yanında Derrida, temel kavramlarını sürekli değiştirmesi ve çoğu kez düşüncelerini anlaşılması zor bir bağlantıyla inşa etmiş olması nedeniyle okunması çok zor bir filozof olarak ün yapmıştır. Eserlerinde sadece çelişkili değil; ama zıt anlatımın hakim olduğu cümleler sıklıkla bulunur. Peter Benson'a göre, bütün bunlardan dolayı Derrida çoğu zaman sözde onu takip edenlerin, hayranlıkla okuyanların bile yanlış anladığı bir kişidir (Benson, 2014). Asıl itibarıyla bu şekilde yazması sözcüklerin herhangi bir sınırlı anlamının olduğunu reddeden felsefesiyle tutarlıdır. Bunun yanında, özellikle yapısalcılıkla olan ilişkisi düşünüldüğünde, onun dil felsefesini Saussure'ün "her türden anlamın ilişkiye dair oluşu" ve "dilin keyfiligi" temel yaklaşımlarından hareketle inşa ettiği ortadadır. Ancak onu sadece Saussure'den etkilenmiş kabul etmek kuşkusuz yanlış olacaktır. Bir röportajda kendisine düşüncelerinin temelinde Nietzsche, Freud, Heidegger gibi isimlerin rolü sorulduğunda aynen şöyle der: *Heidegger'in ortaya koyduğu sorular olmasaydı yapmak istediğim şeye girişmem bile mümkün olmazdı* (Derrida, 1982, s.11). Bunun yanında Derrida bütün bu isimleri de eleştirir, bir anlamda onların metinlerini ve düşüncelerini de yapı sökülümüne uğratar. 1967 yılında ele aldığı "Yazıbilime Dair", "Konuşma ve Görüngü", "Yazı ve Fark" gibi eserlerinde Derrida, Husserl'den Levi Strauss'a kadar birçok ismi eleştirerek kendi özgün yolunu çizer (Aydınalp, 2017, s. 154). Ancak söz konusu dil felsefesi olduğunda onun fikirleri en temelde Saussure'den

3. Exergue, kelime anlamı olarak madeni paraların alt tarafındaki yazı demektir. Burada önsöz olarak düşünülmüştür.

mülhemdir. Hatta Gramatolojinin (yazı bilimi), Saussure'un göstergebilim (semiology) olarak tasarladığı şeyin Derrida'daki karşılığı olduğu şeklinde yorumlar da sıklıkla yapılmaktadır. (Ayaz, 2016, s. 59). Ancak bu tür yorumlar, Derrida'nın bir bilim veya yöntem ortaya koymadığını bizzat kendisinin belirttiği hesaba katıldığında ihtiyatla karşılanmalıdır. Kavramsal olarak Derrida'nın Saussure'den beslendiği ortadadır. Ancak bu kavramları her zaman aynı anlamlarda kullanmaz. Örneğin Saussure'ün aksine onun düşüncesinde gösterilen nesne değil, nesnenin zihindeki tasarımıdır; gösterense fiziksel bir ses değil, zihindeki işitme imgesidir. Başka bir deyişle Saussure gösterenle gösterilen arasında keyfi de olsa gerçek bir bağ kurarken, Derrida bu durumun bir gerçekliği olduğu fikrini reddeder ve gösteren-gösterilen ilişkisini bütünüyle zihinsel süreçlerle açıklar. Onun düşüncesinde gösterge ya "ayrı konmuş buradalık" ya da "ertelenen bir şimdi"dir. Bir başka önemli fark da belli bazı önermelerin, kabullerin sonuçlarını değerlendirme biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Derrida, Kristeva ile yaptığı bir söyleşide "Saussure'ün, "giriştiği eleştirel, çalışmanın bütün sonuçlarını çıkarmayı reddetmek zorunda kaldığını" ve bu yüzden de "elde ettiği eleştirel kazançlara ters düştüğünü" belirtmektedir (Derrida, 1993, s.33-34). Sözelimi gösterilenin yitirilişi Saussure'de bir kaygı kaynağı iken Derrida ancak bu yitirilişle mümkün olan hiyerarşisiz ve karşıtlıksız düşünmeyi "kutlar" (Madan, 1993, s. 53-54). Ona göre anlamın ve mutlaklığın her türden dayatmasından kurtulmak gösteren-gösterilen ilişkisinin keyfilikliğini ve sonuç olarak bütünüyle yitirilişini kabul edip ortaya koymakla mümkündür. Bu anlamda Derrida'nın post-yapısalcılığı, anlam fikrinden daha da bir uzaklaşma, yapısalcı dil felsefesini radikalleştirme olarak da görülebilir. Saussure'ün dil felsefesinin Derrida'da nasıl daha radikal hale geldiğinin başka bir örneği de onun dizge-merkez yorumudur. Derrida dili bir dizge olarak kabul eder; ancak yapısalcılıktaki dizge fikrinin mevcut halini çok gösterilen-merkezli bulur. Ona göre yapılması gereken bu merkezi sarsmak, anlam ilişkilerini ve zıtlıkları tersine çevirmektir. Bu anlamda, analiz için bu kavramı kullansa da Derrida herhangi bir şekilde bir yapı olarak dilde "merkez" fikrine karşı çıkar. Merkezsiz düşünmeyi batıdaki epistemolojik ve metafizik düşünme biçimini yıkmamanın yolu olarak görür. Bu yüzden de onun dil tasarımında merkezin yerini oyun alır, sonsuz ve hiyerarşinin hiç bir türlü olmadığını söylediği bir oyun (Derrida, 1997, s.7)... Ayrıca, sürekli gösterilenlerin aynı zamanda gösteren olduğu ve uzun bir halka sonrası hangisinin ne olduğunun karışık belirlenemez olduğu bu oyunda "başlangıç noktası (the point of origin) da elde edilemez bir haldedir (Derrida, 1997, s.36). Bu, kavram-zihindeki imge ve dışsal nesne arasında özdeşlik fikrine dayanan aydınlanma rasyonalizmini de soyut dedüksiyonlara dayalı ahlak ve politika fikrini de kökten sarsma girişimidir. Bu yüzden de post yapısalcılık, sadece metafiziği değil aydınlanma hümanizminin ve temel soyutlamalarının da bütün merkezi kavramlarını yerinde eder ve "aydınlanma sonrası düşüncesinin şüpheli ve eleştirel eğilimlerinin en üst noktası" olarak değerlendirilir (Orman, 2015, s. 62-63).

Yapısöküm ve Differance

Derrida'nın temel amacı yukarıda zikredilmişti. Peki bu nasıl yapılacak? Bunu anlamak için onun iki kavramının anlaşılması gerekmektedir: *Ayrıram* (differance) ve yapısöküm (deconstruction). Derrida düşüncesinde bir kavram olarak yapısöküm pek bir şey söylemez ve böyle bir amacı da yoktur. O sadece bir taktiktir; batı felsefesindeki temel

dikotomileri tersine çevirmeyi ve dildeki, (aynı zamanda, dolayısıyla, düşüncedeki) mevcut hiyerarşiyi alt üst etmek üzere geliştirilmiş bir taktik. Derrida'nın kendisi de "yapısöküm nedir?" sorusuna karşılık, öncelikle bu sorunun "metafizik bir soru" olduğunu belirtmiş ve şöyle eklemiştir: "Yapısöküm sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince 'bağlam' olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımından alır" (Derrida, 1982. s. 220). Yine *Japon Bir Dosta Mektup'ta* kendisiyle yapısöküm kavramının Japoncaya çevrilmesi hakkında yazdığı Izutsu'ya kavram hakkında net bir tanım sunmaz ve "Yapısöküm nedir? Hiçbir şey! Yapısöküm ne değildir? Tabi ki yine hiçbir şey !" diyerek kavramın tanımlanamaz olduğuna işaret eder (Derrida, 1985, s.5). Jack Reynold'un belirttiği üzere yapısöküm tekniğinde yazar anlaşılacak için değil ötesinde gitmek içindir (going beyond). Hatta Derrida bu noktada kendisini okuyanlara, kendi metinlerine de da aynı şekilde yaklaşmayı önerir (Reynolds, J. 2002). Yapısöküm taktiği kurulan zıtlıkları yıkarak metni yerle bir edecek, anlam hiyerarşisini kırarak ve böylelikle dildeki örtük buyurganlığı silip merkezi, temel ontolojik hakikate sahip olduğu iddia edilen kelimeleri de tahtından edecektir. Ayrıca yapısöküm, kesin, sabit tanımlamalar yapılabileceği fikrini reddeder. Bu sarsıcı, önemli etkisinden dolayı, Mark C. Taylor, yapısöküm düşüncesinin insani bilimler tarihindeki en büyük sansasyonlardan (furor) birini yarattığını belirtir (Taylor, 1983, s. 388).

Derrida, belki de kendisiyle tutarlı olmak adına, *ayırım(differance)*⁴ hakkında da net bir tanım yapmaz ve bu kavramı da çok farklı bağlamlarda, farklı anlamlara gelecek şekilde kullanır. Reynold'un işaret ettiği üzere bu, aslında ondan asıl beklenen şey olmalıdır, kendi felsefesiyle tutarlılık herhangi bir kavramını da kesin sınırlarla tanımlamamayı gerektirir (Reynolds, J. 2002). Ancak kısaca şu belirtilebilir: Mevcudiyeti uzayda "ayırma" ve zamanda "erteleme" olarak ayırım, anlamı elde etme noktasında bitmeyen bir erteleme sürecidir. Bu süreçte dil de transandantal düzenliliklerle bitmeyen bu erteleme oyunun şekillendirdiği (aslında her şekil zorunlu olarak sınır gerektireceği için belki de bu kavram da doğru değildir) bir yapı olur. Ayrıca Derrida bu sözcük değişimiyle "bir sözcüğün dilleniş kulağa yansımada o sözcüğün tam anlamının veya resminin ortaya çıkmayacağı veya onun ortaya çıkan görünümünün aldattığı olabileceği" gerçeğini göstermek istemektedir (Yibing, 2012, s. 249). Kısaca, Derrida şunu söylemek istiyor görünmektedir: Neye işaret ederse etsin, gösterge asla şeyin kendisinin (eğer varsa böyle bir idrak) o an ve o yerdeki gerçek hakikatini yansıtamaz. Gösterenle gösterilen ilişkisi sürekli biri diğerinin yerine geçecek şekilde devam ettiği için, "gösterenle gösterilenin aynılaştığı bir final noktasına asla ulaşılamaz" (Madan, 1993, s.33). Böylece ayırım, Platondan beri varsayılan dilin ve belleğin güvenli bölgesini sürekli altüst eden "rahatsız edici bir canavar" işlevi görür. Derrida, bununla sadece dilin mutlak hakikat iddiasını sarsmakla kalmamakta, aynı zamanda bütüncül ve tamamlanmış bir bellek fikrinin imkansız olduğunu da göstermeyi amaçlamaktadır. Kavramın hakikati kendisinde anlaşıl(a)madığına göre, bellekte de tutulamaz ve dolayısıyla yeniden sunulamaz. (Dooley ve Kavanagh, 2007, s.29) Bu oyun içerisinde, herhangi bir kavramın veya sözün diğerine üstünlüğünün olmamasının sebebi de

4. Difference sözcüğü Latince differo (ayırarak, ertelemek, farklı olmak) fiilinden gelir. . Differo, hem "farklı olmak" ve hem de "ertelemek, başka zamana bırakmak" anlamına gelir. Differo fiilinden differentia (ayırım, fark) ismi türetilir, oradan da İngilizceye difference şeklinde geçer (Lewis & Short 1879). Böylece difference ile difference arasındaki fark, grafik/yazılı bir farklılıktan ileri gelir. Aslında her iki sözcüğün de okunuşları aynıdır. Fıncı Orman, Türkan (2015), "Jacques Derrida Düşüncesinde "Dil", Kilikya Felsefe Dergisi, (1) s. 61-81. 8. Dipnot.

budur: her kavram başka bir ertelemenin sebebi ve diğer bir ertelemenin nesnesidir. Derrida'ya göre bir kere göstergelerin ilişkiselliği, birbirlerine yapısal bağımlılıkları ve hepsinin “amaçsız kurumlar” (unmotivated institutions) olduğu kabul edilirse dildeki mevcut bütün “doğal tahakkümler” ve “doğal üstünlükler” dışlanmış olacaktır (Derrida, 1997, s.44). Ayrıca bu durum evrensel meseleleri verili dillerde ele almanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre örneğin “Varlık” türünden herhangi bir şey üzerine nihai sözlerin söylenemeyeceği kabul edilmelidir. (Yibing, 2012, s. 250-51). Bu noktada Derrida, Heidegger'e özellikle Varlık Ve Zaman eseri bağlamında muhalefet etmektedir. Ayrıca sergilediği, tipik bir postmodern duruştur. Postmodern düşünürler evrensel ve ebedi hakikatlerin sadece varlığını yadsımakla kalmazlar; onlara göre bu tür şeyler olsalar bile dile getirilemezler (Harvey, 2006, s.60). İşte Derrida, *différance* kavramıyla bir anlamda bu yaklaşıma kuramsal bir temel kazandırmaktadır. Varlığın, nesnenin, kısaca şeylerin sürekli bir oluş halinde ve sürekli tarihsel, olumsal ve özel bir karaktere sahip bir durum içinde olduğunun idrakî *différance* kavramını geliştirmeye götürmekte; dil-şeyler ilişkisi bu zeminde kurulduğunda şeylerin evrensel yönleri olduğu fikri devre dışı bırakıldığı gibi söz konusu yönler bulunsa bile onlar hakkında şu veya bu şekilde bir hükümde bulunma imkanı ortadan kalkmaktadır. Ayrıca, insanların söz konusu kelimenin kavranması noktasında bireysel tecrübelerinden yaşanmışlıklarına ve nihayetinde hem kelimenin kendisi hem de işaret ettiği dışsal gerçeklikle ilişkileri noktasındaki durumları her zaman birbirinden farklı ve özeldir. Dolayısıyla “bir sözün ve bir grup sözün insanlara çağrıştırdığı anlamın her zaman farklı olduğu” ortaya çıkmış olmaktadır. (Yibing, 2012, s. 252).

Peki bu merkezsiz oyunda, hiçbir anlamın sabit kılın(a)madığı bir dil durumunda yorumun mahiyeti nedir? Yorum mümkün müdür ve eğer varsa bunun yolu hangi dille, hangi anlamlı yollarla gösterilecektir? Öncelikle Derrida'nın felsefesinde böyle bir sorunun anlamsız olduğu ortadadır. “Anlamlı” “daha iyi” vb. varsa da iletilemez. Bu felsefede yorumlama göstergeler arasındaki oyunu hep sürüyorsa –her gösterilen aynı zamanda gösteren işlevi görüyorsa- yorumlama faaliyeti “gerçek, otantik hali” olmayan; sonsuz imkanı olan bir eyleme dönüşür (Orman, 2015, s. 77). Başka bir açıdan da bakılabilir meseleye: Derrida'nın felsefesinde sözcüğün veya kavramın herhangi bir şekilde tanımlanamaz, zira sözcük her zaman ve bağlamda yeniden var olacaktır. O halde, yorumlama ve anlamamanın “gerçeği” de nihai olarak tanımlanamaz, ortaya konamaz. Tanımlanamayan şey de aranamaz. Görüldüğü üzere Derrida'nın merkez ve mutlak fikirlerine karşı geliştirdiği bu radikal fikirler onu bir “söz”ün (göstergelerin, tümcelerin, metinlerin) mutlak, değişmez bir anlamı olmadığı iddiasına götürmüştür. Ancak bu durumda dille bir şeyi aktaramama, anlaşamama tehlikesinin belirdiğini görmek gerekmektedir. Bu fikre bir de onun herhangi bir şekilde bir sözün bir nesnenin “şimdi ve buradalığını” ifade edemeyeceği fikrini de eklendiğinde, nihilizm ve anlamsızlık kaçınılmaz olmaktadır. Peter Benson da Derrida'nın genel olarak anlamsızlığa götüren ve doğru yanlış, gerçek-gerçek dışı gibi ayrımları reddeden bir filozof olarak anlaşıla geldiğini kabul eder; ama bunun sebebinin Derrida'nın gerçekten bu iddialarda bulunması değil; onun anlaşılmaması olduğunu belirtir (Benson, 2014). Görüldüğü üzere Derrida'nın düşüncelerinin zorunlu olarak bizi götürdüğü noktayı belirlemek biraz da normatiftir. Bilimsel bir çalışmadan beklenen de bu konuda taraflardan birini seçmek değil; fikirleri ortaya koymaktır. Ancak, Derrida'nın “tutarlı, bütünlüklü bir

düşünce sistemi” inşa etmesi bizatihi söyledikleriyle çelişkili olacağından böyle bir beklenti ve bu yönde sorular da anlamsız olmaktadır.

Diğer bir çok bilimsel ve felsefi etkenin yanı sıra, 1960’lı yıllarda özellikle dil felsefi, hermenötik ve bilim felsefesinde yaşanan gelişmeler sosyal bilimler teorisinde bir “kri-ze” neden olduğu gibi meşruiyet sorununu da beraber getirmiştir. Bu gelişmelere üniversitelerin giderek aydınlanma düşünürlerinin ideallerinden uzaklaşıp bürokratik ulus devletin birer enstrümanları haline gelmeleri durumu eklendiğinde, sosyal bilimlerde “geçerli, evrensel bilginin önemi ve gerekliliği” ve bu konudaki teorilerin gerekliliği tartışma konusu olmuştur (Seidman, 1994, s.12). Bu süreçte Kant, Marks, Hegel, Parsons gibi sistem kurucu düşünürlerin tarihin anlamı, insanın ve şeylerin durumu ve tarihin gidiş yönü hakkında geliştirdikleri ve evrensel olduğunu iddia ettikleri teorik yaklaşımlar yoğun eleştirilere tabi tutulduğu gibi bu tür üst anlatılara yönelik şüpheler de artmıştır. Lyotard’ın ünlü *Postmodern Durum* kitabında postmodernite tarihi, hayatı ve şeyleri anlaşılır kılmaya yarayacak tamamlanmış, bütünlüklü, tutarlı “üst anlatıların” (metanarrative) sonu olarak formüle edilir. (Lyotard, 1984, giriş ve s.34) Postmodernite sadece bir takım entelektüellerin çeşitli teorik yaklaşımlarının ifadesi değildir; o aynı zamanda tarihsel bir duruma işaret eder. Postmodernizm; derinsizlik, merkezsizlik, şüphecilik, aydınlanma karşıtlığı, yerel olana vurgu, evrensel teorisinin reddi, öznenin inhilali, görecelilik, perspektivizm gibi kavramların merkezi öneme haiz olduğu bir düşünce biçimini; postmodernite ise bu kavram ve yaklaşımların pratik hayatta karşılıklarının bulunduğu yeni bir toplumsal-kültürel formasyona ve bir dizi yeni etik-estetik, söylemsel-entelektüel ve gündelik pratiğe işaret etmektedir. (Eagelton, 2015, s.10 Kellner ve Best, 2016, s. 13-16) Derrida’nın bağlamı ve tikel olanı vurgulayan post-yapısalcı düşüncesi böyle bir tarihsel durumda eğer bitmiş ve bitmesi gereken, tamamlanmış bir düşünce sistemi olarak değil de bir “düşünce biçimi” olarak ele alınırsa sosyal bilimlerin içinde bulunduğu krizi çözme noktasında bir çok imkanı barındırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Post yapısalcılığın kurucusu ve geliştiricisi olarak Derrida arkasında mezkur sorunlar ve benzeri konular hakkında bitmek tükenmez bitemeyen tartışmalar bırakarak 2004’te Paris’te ölmüştür. Post-yapısalcılıksa bugün, özellikle Amerika’da, genelde postmoderniteyle aynı anlamlar gelecek şekilde kullanılmakta ve daha çok “Aydınlanma karşıtı düşünce”, “apolitik görececilik”, “üretken nihilizm” ve “köktenci çoğulculuk” gibi kavram ve tamlamalarla ilişkilendirilmektedir (Lucy, 2003, s.146). Peki bugün yapısalcılık sona ermiş bir felsefe midir? Batı’da “yeni yapısalcılık” ve “post-yapısalcılık” gibi kavramların sıkça kullanıldığını ve bir kafa karışıklığı yarattığını belirten Jean-Michel Rabat, Sturrock’un Yapısalcılık kitabının ikinci baskısına yazdığı önsözde, yapısalcılığı yanlış anlayan çoğu kişinin –bir kısmının sevinerek- bu soruya evet diyeceğini belirtmektedir. Ancak ona göre aslında yapılması gereken yapısalcılığı başlayıp biten, geçici bir trend yerine bitmemiş bir proje olarak ele almaktır (Sturrock, 2003, s. 2). O, Bu konuda Habermas’ın modernite karşısında takındığı tavrın benzerinin yapısalcılık için de takınılması gerektiğini belirtmektedir. Habermas, 1980 yılında Frankfurt’ta Adorno ödülünü alırken yaptığı “Modernite: Tamamlanmamış Bir Proje” başlıklı konuşmasının

da modern felsefeyi Aydınlanma düşüncesinde de görülen, bir düşünce biçimi olarak özneliliği aşmaya dönük çabaların oluşturduğu bir idrak biçimi olarak anlatılmaktadır. Ona göre Nietzsche ve onun izinden gidenlerin, yani postmodernlerin, rasyonalizm eleştirisinin araçsal akılla sınırlanması gerekmektedir. Aksi durumda modernite ve rasyonalizmi bütünüyle mahkum eden bir eleştiriyi benimsemek, gericiliğin önünü açacaktır (Özdikmenli, 2016, s.18). Görüldüğü üzere, Habermas'ın önerdiği bir inkardan ziyade dikkatli bir tādilatır. Bunun çok iyi farkında olan Jean-Michel Rabat'ın aynı şeyi yapısalcılık için önermesi, olayı bir "bitti-bitmedi" veya bunların normatif halleri olarak "bitmeli- bitmemeli" ekseninde ele almaktan daha sağlıklı bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde bir yaklaşım, global bir bağlamda ve disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirildiğinde yeniden ele alınacak bir yapısalcılığı daha da açabilir (Sturrock, 2003, s. 16). Açık ki böyle bir yaklaşım, yapısalcılığın sonu hakkındaki spekülâtif ve/veya normatif önermelerden daha yararlıdır; zira hem onu bir trend değil düşünme biçimi haline getirir hem de yapısalcılığı bir imkan olarak yeniden değerlendirme konusunda sağlam bir zemin sunar.

Kaynakça

- Ayaz, B . (2016). Jacques Derrida, Richard Rorty ve doğruluk. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1 (2), 57-68.
- Aydınalp, E . (2017). Jacques Derrida'da Yazı ve Anlam Oyunu. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (38), 151-160. DOI: 10.21497/sefad.376980
- fAltınörs, S . (2018). Dil Felsefesindeki Klasik Anlayışa Karşı Saussure'ün Örtük İtirazları. Kilikya Felsefe Dergisi, 0 (1), 27-38.
- Benson, P. (2014) Derrida On Language Philosophy Now.
- URL: https://philosophynow.org/issues/100/Derrida_On_Language (Erişim Tarihi 13.08.2018)
- Bottomore, T. ve Nisbet R. (Ed.). (2014). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. İstanbul: Kırmızı Yayınevi
- Derrida, J. (1982). (Çev. Bass, A., & Ronse, H.) Positions. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1985) "Letter to a Japanese Friend" Derrida and Differance, ed. Wood & Bernasconi içinde. UK, Warwick: Parousia Press
- Derrida, J. (1994) Göstergebilim ve Gramatoloji Jacques Derrida ile Julia Kristeva Arasında Söyleşi (çev. Tülin Akşin) İstanbul: Afa Yayınları.
- Derrida, J. Of Grammatology (1997) (İng. çev. Gayatri Chakravorty Spivak) Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press
- Dore, F. (2011). Farabinin Dil ve Anlam Kuramı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.
- URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Dooley, M. ve Kavanagh, L. (2007) *The Philosophy of Derrida*. UK: Acumen Press
- EAGLETON, T. (2014). *Edebiyat Kuramı*. (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Eagelton, T. (2015) *Postmodernizmin Yanılsamaları* (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Harvey, D. (2006) *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Savran) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kellner D. ve Best, S. (2016) *Postmodern Teori* (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013) *Dilbilim ve Göstergibilim: Ferdinand de Saussure ve Göstergibilimi Anlamak SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* (2013-II)
- Küçükalp, K. (2010) *Nietsche ve Postmodernizm* İstanbul: Kibele Yayınları
- Lucy, N. (2003) *Postmodern Edebiyat Kuramı: Giriş* (çev. Aslıhan Aksoy) İstanbul: Metis Yayınları
- Lytar, J.F (1984) *Postmodern Condition* (İng. Çev. Geoff Bennington ve Brian Massumi) US: University of Minnesota Press, Minneapolis
- Orman, T. F (2015) *Jacques Derrida Düşüncesinde "Dil"* *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1) s. 61-81.
- Özdemirli İ, (2016) *Jürgen Habermas'ın Modernite Savunusu Üzerine bir Değerlendirme*
- Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt/Vol.: 11 - Sayı/No: 3 : 239–258 (2011)
- Raynold, J. (2002) *Jacques Derrida* *Internet Encyclopedia of Philosophy* (2002)
- Saussure, F (2011) *Course in General Linguistic* (İngilizceye çev. Wade Baskin) New York: Columbia University Press
- Sarup, M. (1993) *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism* UK: Harvester Wheatsheaf
- Seidman, S. Ed. (1994) *The Postmodern Turn New Perspectives on Social Theory* UK: Cambridge University Press
- Sturrock, J. (2003) *Structuralism* US, New York: Blackwall Publishing,
- Taylan, A. (2013) *Dile Gelen Felsefe* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- URL <https://www.iep.utm.edu/derrida/> (Erişim Tarihi 15.08.2018)
- Williams, R. (1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. New York: Oxford University Press. Chicago
- West, D. (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya İstanbul: Paradigma

- Wise, S. B. (2016) *Batı Bilimin Öyküsü* (çev. Mehmet Moralı) İstanbul: Alfa Yayıncılık
- Yibing, Zhan. (2012) *Derrida'nın Marx Hayaletleri Baudrillard ve Debord'un Yeni Toplumunu Postmarksist Temel Metinlerin Analizi Cilt II* (çev. Aylin Muhaddisoğlu) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- C. Taylor. M. (1983) DECONSTRUCTION: What's the Difference? *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 66, No. 4 (Winter 1983), pp. 387-403 URL: <https://www.jstor.org/stable/41178270>

KAMU ÖRGÜTLERİNDE REFORM VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ: SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Sedat ÇOBANOĞLU¹

Özet

Çalışma, kamu örgütlerinin kurumsallaşma sürecinde reformların etkilerinin ne(ler) olduğu sorusuna cevap aramayı ve kamu kurumlarında kurumsallaşma sürecini sosyolojik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Metodoloji olarak Türk kamu örgütlerinden örnekler verilerek çalışma betimlenmektedir. Çalışmanın sonucu göstermektedir ki, Türk kamu yönetimindeki reform çabaları, küreselleşme sürecinin etkisiyle başlamıştır. Bu süreçte hem dış hem de iç faktörlerin etkisi olmuştur. Küreselleşmeye ek olarak özellikle 1990 sonrasında AB uyum reformları, Türk kamu yönetiminde etkili olmuştur. Reformların etkileri, kamu örgütlerinin kurumsallaşmasına, toplumsal yapının ihtiyaçları ölçüsünde yansımıştır. Nihayetinde kamu örgütleri, sosyolojik birer varlık olarak ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, Kamu örgütü, Reform.

REFORM AND INSTITUTIONALIZATION PROCESS IN PUBLIC ORGANIZATIONS: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The study aims at answering the questions what are the effects of reforms in the process of institutionalization of public organizations and sociologically examining the process of institutionalization in public organizations. The study employs descriptive methodology through providing examples from Turkish public organizations. Results of the study indicate that reform efforts in Turkish public administration have begun with the effect of globalization process. Both internal and external factors have been effective in the process. In addition to globalization, reforms of EU adaptation process, in particular, which were put into effect after 1990s have had an impact on Turkish public administration. The effects of the reforms have reverberated through institutionalization of the public organizations in parallel with the needs of social structure. It is concluded that public organizations must be understood as sociological entities.

Key Words: Institutionalization, Public organization, Reform.

Giriş

Kuşkusuz ki toplumsal düzen, insanların kendi aralarında yaşadıkları ilişkilerin ve etkileşimlerin sonucunda tarihsel bir çıktı olan normlar, değerler, inançlar gibi sosyolojik kurumların etkisiyle oluşmaktadır. Bu toplumsal düzenin bir bağıntısı olan örgütlerle insanoglunun ilişkisinin olmadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu örgütlerin birer üyesi haline gelen insanlar, örgütlerin içinde ya da dışında kurdukları ilişkilerle örgütlerde büyürler, eğitim görürler, çalışırlar, kendi hedeflerine yönelik birçok faaliyette bulunurlar. Örgütler, karmaşık ve çok yönlü olmakla birlikte insan davranışlarını şekillendirerek etkileşimsel bir sürecin sonucunda uyum aşamasını beraberinde getirir. Bu aşamada örgütler hem birbirlerini etkileyerek hem de kurumlardan etkilenecek bir şekillenme sürecine girmektedir.

Kayda değer öneme sahip olan sosyolojik kurumlar, örgütlerin meşru görülebilmeleri için örgütsel yapının, birer temel yapı taşı haline gelmektedir. Genel kabul görülen sosyolojik kurumları benimseyen bir örgütün, diğer bir örgütü etkilemesi sonucunda o örgütün de hayatta kalabilmek için aynı kurumları benimsemesi gerekmektedir. İnsanlar, kurumlar aracılığıyla o örgütün davranış örüntülerine uyarak bir benimseme süreci yaşarlar. Zamanla farkında olmadan her bir örgüt, kurumların birer uyum mekanizması haline dönüşür. Mevcut örgütsel alanlarda davranış örüntülerinin tekrarlanması ve yaygınlaşmasıyla örgütlerde benzerlikler ortaya çıkar. Kurumsallaşma bir süreç dizgisi olarak örgütlerin eşbiçimli hale gelmesine neden olur. Bu noktada örgütlerin birbirlerine benzemek istemelerinin nedenlerine bakmakta fayda vardır. Bu nedenler; birer ihtiyaç ya da eksiklikten dolayı mı, bir zorunluluk mu ya da küreselleşme sürecine yönelik bir uyum çabası mıdır?

Mevcut sorunlara çözüm arayan hükümetler, kamu politikalarında reformlar yaparak ülke yönetimindeki kamu örgütlerinin çözümsüzlüğünü giderme çabasıdadır. Bu reform çabalarının analizi, kamu örgütlerinin kültürüne uygunluğu bağlamında oldukça önemlidir. Kurumların meşruiyet kazanması, yaygınlaşması ve benimsenmesi, kurumsallaşma açısından ciddi anlamda önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir örgütün kurumsallaşması aşamasında yapılan reformlar yaşanan süreci açıklamaya yönelik birer referans noktası olabilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de kamu örgütlerinin kurumsallaşması sürecinde yapılan idari reformların etkisinin/etkilerinin neler olduğunu tartışmaktır. Bu temel sorudan hareketle öncelikle kamu örgütlerinin neden reform sürecine dâhil olduğunu açıklamak ve bu gereksinimleri ortaya koymak görece çalışmanın tartışma zemini ni sağlamlaştırmaktadır. Öncelikle çalışmada kurum ve kurumsallaşma kavramları irdelenmiştir. Ardından idari reform kavramı ve idari reformu gerektiren şartlar ortaya konmuş, daha sonra uygulanan idari reformların çıktılarına değinilerek kurumsallaşma bağlamında sosyolojik bir bakış açısıyla teorik bir çerçeve çizilmiştir. Türk kamu yönetiminde yapılan reformlardan seçilenler, üç bölümde incelenmiştir. Bu bölümler örnekler verilerek planlı dönem öncesi, planlı dönem ve 1990 sonrası kalkınma planları olarak tartışılmıştır. Kurumsallaşma sürecinde kamu örgütlerindeki reformlar irdelenerek, çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Bu çalışma, bir kamu örgütünün ortaya çıkması ve kurumsallaşmasında yapılacak reformların toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca yapılan çalışma, kamu örgütlerinin yaşamlarını sürdürmesinde örgütsel sorunların daha iyi çözümlenmesinde sosyolojik bir yaklaşımın faydalı olacağını öngörmektedir. Nihayetinde çalışma, kamu örgütlerindeki kurumsallaşma sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm sunulabilmesi amacıyla alan yazına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmada kurumsal kuram ya da yeni kurumsal kuram gibi örgüt kuramlarının detaylı bir şekilde ele alınması kapsam dışında tutulmuş, bu kuramlarda kullanılan temel kavramlardan kurum ve kurumsallaşma kavramları ele alınmıştır.

Kurum

Hughes'a göre, tüm kullanımları incelendiğinde kurum terimi, belirgin bir toplumsal çeşitlenmenin göreceli olarak kalıcılığının bir çeşidi olduğu görülmektedir (Aktaran, Zucker, 1977, s. 726). Kurumların insanlar için değeri oldukça fazladır. Birçok tanımın yapılması ve tartışmanın var olmasına rağmen, sosyolojik temelde değerlendirildiğinde, kurumların insan davranışlarını şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Kurum hakkında birçok tanım yapılmıştır. Örneğin, kurum; yerleşmiş kurallar, gelenekler ve uygulamalar olarak tanımlanabilir. Çünkü kurumlar, kurumsal ve örgütsel düzenlemelerle bireyin davranış örüntülerini düzenlemede önemli rollere sahiptir (Bell, 2002, s. 363). Kurumlar üzerinde yapılan araştırmaların sosyal bilimlerde bir Rönesans olduğu ifade edilmektedir (Scott, 2003, s. 299). March ve Olsen, bu gelişmeleri davranışçı dönüşüm bir reaksiyon göstermenin çıktıları olarak değerlendirmektedir. Bu hareket, bireysel tercihin sonuçları olduğu kadar kolektif bir siyaset ve ekonomik bir davranış olarak da yorumlanabilir. Bu noktada davranışçı ekol, kurumları bir olayın sonucunda ortaya çıkan ikincil varlık olarak görür. Fakat onların sosyal içeriğine ve sosyal kurumların devamlılığına yönelik ihmalinin, yüksek maliyetlere neden olduğu bilinmektedir. Özellikle dünya üzerinde sosyal, siyasi ve ekonomik kurumlar sürekli olarak büyüdüklerinden oldukça karmaşık hale gelmişlerdir. Modern ekonomik ve siyasi sistemlerdeki temel aktörlerin birçoğu, şekli örgütler ve çağdaş yaşamda baskın bir role sahip olan bürokratik ve yasal kurumlardır (March ve Olsen, 1984, s. 734).

Kurumlar siyasi ve sosyolojik yaşamda daima temel yapı taşıdır. Antropoloji, tarih ve toplum bilimi kuramlarından yola çıkarak yeni görüşler, bireysellik ve işlevselciliğe yönelik meydan okur. Kurumlar; bireysel tercihi, toplumsal hareketi, devleti ve vatan-daşı şekillendirir. Kurumlar, farklı kökenlerden beslendikleri için aynı noktada birleşmeleri oldukça zordur ve hatta bu birleşmenin beklenilmemesi gerekir. İktisat, örgüt teorisi, siyaset bilimi ve kamu tercihi, tarih ve sosyoloji gibi alanlarda ise kurumların tanımlanması bir önceki ifade edilen durumu destekler niteliktedir (DiMaggio ve Powell, 1991, S. 3). Selznick ise, kurumsalcılık alanında eski kurumsal kuram temeline örgüt ile kurum kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Örgütleri kurumsallaşmış olarak değerlendirmektedir. Ona göre, örgütler; özel bir kişilik üstlenme ve farklı bir yetkinlik kazanma eğilimi göstermektedir (Selznick, 1996, s. 271). Bu açıdan, sosyolojik olarak örgütlerin, birey olarak görüldüğü söylenebilir. Selznick bir diğer çalışmasında ticaret merkezleri, hükümetler, işletme örgütleri, siyasi partiler gibi şekli yapıları, belirlenmiş amaçlara ulaşmak için birer rasyonel araç olarak görmek ve onları örgüt

olarak tanımlamaktadır. Kurumların merkezine ise değerleri koymaktadır. Değerler, bir örgütün kültürünün oluşmasında ve sosyal yapısının şekillenmesinde etkili olmaktadır (Selznick, 1948, s. 25). Örgüt kültürünü ve yapısını şekillendiren değerler, normlar ve kurallar kurumları oluşturmaktadır. Böylelikle kurumların tekrarlanması ve sürekli bir hal alması örgütlerin kurumsallaşmasını beraberinde getirmektedir (Çobanoğlu, 2016, s. 27).

Kurumsallaşma

Değerlerin yavaş yavaş örgüte işlenmesini kurumsallaşma olarak gören Scott, örgütlerde kurumsal kuramın en etkili isimlerinden birisi olan Selznick'in Michel ve Barnard'tan yararlanarak kurumsal kuram modelini şekillendirdiğini ifade etmektedir. Scott, kurumsal yapıyı bir uyum aracı olarak görmektedir. Bu yapı, örgüt üyelerinin bağlılıklarını ve karakterlerini şekillendirmekle birlikte dışsal çevreden gelen kısıtlılıklar ve etkileşimler de bu sürece dâhil olmaktadır (Scott, 1987, s. 493-494). Kurumsallaşma bir süreç olarak tanımlanmakta ve örgüt içinde meydana gelen değişimleri temel almaktadır. Örgütün kendi geçmişini yansıtmaması, örgütte insanların olması, örgütü bir araya getiren grupların varlığı, belirlenen/hak edilen çıkarların olması ve çevreye yönelik bir uyum sürecinin varlığı ya da adaptasyon yolunun olması bu değişimin temel noktalarıdır (Selznick, 1957, s. 16).

Örgütlerin, örgütsel yapının ve örgüt uygulamalarının kurumsallaşma süreci üzerinde çalışan Zucker, kurumsallaşmaya yönelik geleneksel yaklaşımların, kültürel kalıcılığı yeterli bir şekilde açıklamadığını iddia etmektedir. Kalıcılığın ve kurumsallaşmanın anlamsal bağlamda birbirinden ayrılmasının oldukça zor olduğunu düşünmektedir. Kurumsallaşma, kültürel kalıcılığı değiştiren ve farklı seviyeleri olan bir değişken olarak tanımlanabilmektedir. Zucker kurumsallaşmaya yönelik detaylı açıklamanın, etnometodolojik bir yaklaşımla yapılabileceğini söylemektedir. Kültürel kalıcılık, yüksek derecede kurumsallaşmış bir yapıda birçok faktörün tanımlanmasıyla yapılabilir. Yani kurumsallaşma, üç seviyede mümkün olabilecektir. Bunlar; kültürel anlayışların genel olarak birleşmesi, bu anlayışların sürdürülebilirliği ve bu anlayışların değişimine yönelik sınırlamalar getirilmesidir. Öte yandan her ne kadar kurumsallaştırmanın derecesi artarsa, bir o kadar genel birliktelik, örgütün ve kurumların canlılığını koruma ve kültürel anlayışların değişmesine yönelik sınırlamalar artmaktadır. Dolayısıyla toplumsal bilgi kuramsallaştığı zaman, dışsal gerçeklik kazanmakta ve bir gerçek olarak başkalarına aktarılmaktadır. Tüm bu olanların sonucunda ise kültürel kalıcılık elde edilmektedir (Zucker, 1977, s. 727-730).

Kurumsallaşma, toplumsal süreçlerin, zorunlulukların ya da faaliyetlerin toplumsal düşüncede kurumsallaşma gibi statüleri üstlenme biçimi ve tüm bu hareket şekillerini kapsamaktadır. Örneğin bir doktorun sosyal statüsü yüksek derecede kurumsallaşmış bir kuraldır. Çünkü bu statü, hastalıkları iyileştirmenin yanında sosyal bir rol üstlenmektedir. Belirli umutları, beklentileri ve davranışları üstlendiği sosyal rolü ile yönlendirmektedir. Başka bir örnek ise, sigara içme yasağı işaretidir. Bu sosyolojik kurum, yasal dayanağıyla sigara içme davranışını düzenleyen bir kuraldır (Meyer ve Rowan, 1977, s. 341).

Örgütler, tanımlanmış bir kurumsal yaşam oluştururlar. Bu sürece katkı sağlayan, satıcılar, alıcılar, kaynaklar, tüketiciler, düzenleyici kuruluşlar ve benzer kuruluşlar örgütlerin benzer çıktı üretmelerini sağlarlar. Bu örgütsel alanın yapısı, kurumsal olarak tanımlanabilir. Dört başlıkta bu çıktılar (output) gösterilebilir: a) Bir bakıma örgütler arası iş birliği ve çalışma (interaction) süreci vuku bulur. b) Örgütler arası çalışmalar ve koalisyonlar sonucunda benzer yapılar ortaya çıkar, c) Alandaki örgütlere diğer örgütlerden bilgi yüklemesi yapılır ve son olarak, d) Ortak bir arenada genel bir görüşün olması, örgütlerin kendi arasında karşılıklı bir farkındalık oluşturur. Bu süreç, kurumsallaşmanın çerçevesini oluşturur (DiMaggio ve Powell, 1983, s. 148).

Friedland ve Alford sosyal yapının tekrar gözden geçirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu noktada toplumsal düşüncenin; farklı toplumsal yapıları uzlaştırabileceğini, farklı inanç sistemlerini kapsayabileceğini hem doğru hem de faydalı toplumsal ilişkilerin farklı olabileceğini vurgulamışlardır. Yazarlar, kurumsallaşma sürecinde kurumsal yapılar da farklılaşmanın önemine dikkat çekmişlerdir. Böylelikle kavramsal ve normatif sistemler, kurumsal birer mantık olarak insan davranışlarını şekillendirmektedir (Aktaran, Scott, 1987, s. 500).

1987 yılında yapılmış olan Kurumsal Kuramın Büyüme Çağı (The Adolescence of Institutional Theory) isimli çalışma incelendiğinde kurumsallaşmanın gelişim evreleri Tablo 1'de gösterildiği gibi ortaya konmuştur. Tabloda, kurumsallaşmayı açıklamak için beş yaklaşım esas alınmıştır (Apaydın, 2009, s. 3, 4). Böylelikle Selznick'in 1957 yılında yapmış olduğu çalışmada daha önce yaptığı iki temel çalışma olan (Tennessee Valley Authority) TVA and Grass Roots (1949) ve Organizational Weapon (1952) öncü çalışmaları temel alınmıştır. Örgütlerin çevreye uyum süreci ve örgütlerin kökleşmesi halinde kurumsallaşabileceğine vurgu yapılmıştır (Çobanoğlu, 2016, s. 31).

Meyer ve Rowan (1977) ve Zucker (1977) ise Berger ve Luckmann'ın düşüncelerinden ilham almaktadırlar. Bu durumda Berger ve Luckmann, sosyal düzenin nasıl oluştuğunu anlamaya çalışırken, insan davranışlarının içinde yaşadığı çevre ile sınırlandığını belirtmektedirler. Onlar, sosyal düzende eylemlerin tekrar ettiğini belirtmekte ve yapılan eylemlere yönelik farklı kişilerin bir olguya aynı anlamı vermesi sürecini kurumsallaşma olarak tanımlamaktadırlar. Bu açıdan, kurumsallaşma alışılmış hareketlerin belirli aktörler tarafından tekrar edilmesi sürecidir. Kurumsallaşma sürecinde kurumlar, kontrol ve dizginleme aracı olarak görev yaparlar. Böylece kurumsallaşma, her toplumsal durum ve şartta kaçınılmaz ve devam eden bir mekanizma olarak toplumsal düzlemde varlığını sürdürür (Berger ve Luckmann, 1991, s. 65-75).

DiMaggio ve Powell'in çalışması ise bir adaptasyon sürecinin varlığına işaret etmektedir. Yazarlar, örgütlerin neden birbirlerine benzedikleri sorusuyla yola çıkmışlardır. Yapılan çalışmada örgütlerin başarılı örgütlere benzetilmesinden ziyade hangi yollarla bu benzeşim sürecine bakıldığına odaklanılmıştır. Bunlar; taklit, zorlayıcı ve normatif şekillerde olabilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983, s. 147-160).

Kurumsallaşma kuramında, eşbiçimlilik ve meşruiyet kavramları öne çıkmaktadır. Eşbiçimlilik, bir örgütün kurumsallaşma sürecinde izlediği yolu ve örgütler arasındaki benzerlikleri ifade ederken, meşruiyet kavramı ise, örgütün kendi etrafından destek

alması ve güven kazanması isteğiyle genel kabul görmüş yapı ve uygulamaları benimsemesidir. Bu temel kavramlar, örgütlerin nasıl kurumsallaştıklarına dair açıklamalarda bulunurken, kurumsallaşmanın çıktılarını da göstermektedir (Özkara, 2000, s. 7). Bir kamu örgütünün kurumsallaşma gereği duymasının nedenleri; meşrulaşma, tahmin edilebilirlik kazanma, denge kazanma, kaynakların artırılması ve normlara ve kurallara uygunluktur. Kurumsallaşmanın boyutlarına bakıldığında, profesyonellik, örgüt kültürü oluşturma, hesap verebilirlik, formalleşme ve tutarlılık şeklinde sayılabilir (Apaydın, 2009, s. 8).

Tablo 1: Kurumsallaşma Yaklaşımları

Yıl	Araştırmacılar	Kurumsallaşma yaklaşımı	Kurumsallaşma Şekli	Örgütsel Amaç
1957	Selznick	Adaptasyon aracı	Değerler oluşturarak	Denge Yasallık
1977	Zucker	Sosyal düzenin oluşması	Çevreyle birlikte ortak uygun ve anlamlı davranış geliştirip diğer bireylere aktararak	Uygunluk Meşruiyet
1977	Meyer ve Rowan	Sosyal düzenin oluşması	Paylaşılan değerler sistemi oluşturarak	Meşruiyet, Kaynakları artırma, Yaşamını sürdürme
1983	DiMaggio ve Powell	Adaptasyon aracı	Başarılı örgütleri taklit ederek	Belirsizlikten kurtulma
1987	Friedland ve Alford	Bilinçsel ve normatif baskıları etkileme	Çıkarlarını korumak için kurumsal çevreyi değiştirerek	Menfaatlerin takip edilmesi

(Kaynak: Scott, 1987, s. 493-511'den aktaran Apaydın, 2009, s. 2)

Sonuç olarak kurumsallaşma, örgütlerin birbirlerine benzemesi ve örgütler arası ilişkilerin etkin bir biçimde sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. Kurumsallaşamayan örgütler, toplumsal alanda yaşamlarını sürdüremeyecek ya da bu örgütlerin varlığı hissedilemeyecek ve ortadan kaldırılsa dahi birçok kişinin gereksinim duymadığı aşıkâr bir şekilde görülecektir (Çobanoğlu, 2016: 32). Bir örgüt, pozitif entropi sürecine girdiğinde ortadan kalkacaktır. Negatif entropi sürecinde ise kurumsallaşma çabalarına devam etmek isteyecektir. Bunun için reformlar yapmak durumunda kalacaktır. Çalışma, kamu örgütlerini konu aldığından idari reformlar çalışmada incelenmektedir.

İdari Reform(lar)

Toplum bilimlerinde sıklıkla kullanılmasının yanında önemli değişimleri, ilişkileri ve olguları açıklama çabasında olan bazı kavramlar vardır. Bunlardan birisi de idari reform² kavramıdır. İdari reform hakkında birçok tanımın olmasının yanı sıra, Osmanlı'dan bu yana Türkiye'de hazırlanan kalkınma planları, hükümet programları, reformların sonucunda ortaya çıkan genel projeler gibi kamu yönetiminde yeniden düzenlenme ve yönetimi geliştirme odaklı yapılan çalışmalar, idari reform kapsamı içinde değerlendirilmektedir (Karaer, 1966, s. 43). Kamu Yönetimi Sözlüğünde; kamu yönetimini daha etkin ve verimli kılmak ve iyileştirmek amacıyla girilen yeniden düzenleme çabaları ve bunun sonucunda ortaya çıkan yenilikler idari reform çatısı altında sayılmaktadır (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 2008, s. 104).

Büyük Webster sözlüğüne dayanarak etimolojik içeriğinde arzulanan bir değişim olgusu yattığını ifade eden Şaylan ise idari reform kavramının dört farklı anlamını şu şekilde ifade etmiştir; a) Geliştirme ya da hatalı bir durumu düzeltme, b) Yapı niteliklerinde bir geliştirmeye gitme, c) Özellikle siyasal yaşantıdaki bozukluk ve düzensizlikleri ortadan kaldırma ve d) Sosyoloji alanında bir kişi ya da grubun düzenleyici bir takım tedbirler alarak bazı toplumsal düzensizliklerin ortadan kaldırılmasına ön ayak olmasıdır (Şaylan, 1973, s. 16).

Osmanlı döneminde idari reform, idari ıslahat adıyla yapılırken bu ifade görece daha iyi bir hale koyma, iyileştirme ve düzeltme şeklinde anlamlar içermekteydi. Kavram, cumhuriyet döneminde ise yeni bir biçim verme, düzeltme, hataları giderme ve geliştirme anlamlarını taşımaktadır. İdari reform kavramının yanında idari reorganizasyon tanımına değinen Yalçındağ, bu kavramı yeniden örgütlenme olarak açıklamaktadır. Kamu örgütlerinde yapılan reformlar, kamu örgütlerinin fonksiyonlarında, amaçlarında, görev ve ilişkilerinde bilinçli değişikliklerin yapılması şeklinde dar bir alanda tanımlanmaktadır (Yalçındağ, 1971, s.24-25).

İdari Reformu Gerektiren Sebepler

Kamu yönetiminde planlanan ya da icra edilen reformlar, bir ihtiyaçtan ya da eksiklikten doğmuştur. Örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için toplumsal alanda bireyler gibi kendilerini sürekli yenilemeleri ve buldukları çevrelere uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu noktada kamu örgütlerinin de sosyolojik birer varlık oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakımdan kamu örgütlerinin reformlar yaparak toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte olması, kurumsallaşmasına katkı sağlayacak temel faktördür. Bu temel faktörden hareketle kamu yönetimi alanında birçok sebep sayılabilir.

Kamu yönetimde yapılan idari reformlar, bir talepler silsilesinin sonucudur. Teknolojik gelişmeler, toplumsal beklentileri değiştirmekte ve beklentileri artan bir kamuoyunu oluşturmaktadır. Kamuoyu ise, devletten (kamu örgütlerinden) hem nitelik hem de nicelik olarak daha iyi hizmet beklemektedir (Övgün, 2013, s. 21). Geleneksel kamu yönetimi döneminde devletlerin üzerine düşen sorumlulukların ve vazifelerin artması,

2. Çalışmada idari reform kavramının kullanılmasının nedeni, alan yazında kamu örgütlerinde yapılan reformların genellikle bu kavram üzerinden anlatılmasına dayanmaktadır.

kamu hizmetlerini genişletmiş ve yoğunlaştırmıştır. Bu görevler neticesinde personel sayısının ve maliyetlerin artmasıyla, muğlak bir devlet örgütün ortaya çıkmıştır. Bu durum, kırtasiyecilik ve bürokrasinin artmasına neden olmuştur. Böylelikle verimlilik, ekonomiklik ve etkililik prensiplerinin önemi artmıştır (TODAİE Ön Raporu, 1961, s. 6). Bu yönetim anlayışının temel dayanağı, kamu örgütlerindeki hiyerarşik yapılanma olmuştur. Kamu örgütlerindeki hiyerarşik örgütlenme ve yönetim düşüncesi, 1980'li yıllara kadar uygulama bulmuştur (Bilgiç, 2008, s. 30). Kamu örgütlerinin ihtiyaçlarının zamanla değişmesi, bunların amaçlarının, hedeflerinin ve yöntemlerinin de bu değişim ve dönüşüm sürecine tabi olmasını gerektirmiştir. Kamu örgütlerinin yapılarında ve işleyişlerinde meydana gelen anlık değişimler; ekonomik, siyasal, sosyal ve uluslararası alanda ortaya çıkan stratejik gelişmeler, örgütlerin hedeflerine yönelik tedbirler almasına neden olmuştur. Örneğin, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi devletlerde idarî reform ve reorganizasyon teşebbüsleri bilhassa bu devletleri takiben ortaya çıkmıştır (TODAİE Ön Raporu, 1961, s. 6). İdari reform sürecinde yeniden yapılanmayı etkileyen bir başka temel faktör grubu; yönetim kuramında meydana gelen entelektüel gelişmeler, toplumsal tutumlardaki dönüşüm, siyasal liderlikteki değişim ve başarısızlığın kavranması ve yenilenme ihtiyacı gibi sürekli takip edilmesi gereken dinamikler olmuştur (Dugget, 2002, s. 2). Bu kapsamda kamu örgütlerinin kurumsallaşabilmesi için reform gereksinimlerinin yerine getirilmesi başat şartlardan biridir. Reformların uygulanması amacıyla kullanılacak yöntemlerin sosyolojik olarak kamu yararını temel alacak ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü bir kamu örgütünün çevresel şartlara uyum sağlaması, kamu hizmetini ön planda tutarak etkin ve etkili bir şekilde yerine getirmesiyle ölçülebilir. Nihayetinde kamu örgütlerinin kendi ölçeklerinde hem ulusal ve bölgesel hem de uluslararası çevrelere uyum sağlaması ve ihtiyaçlara oranla reformlar yapması, yüksek derecede kurumsallaşmış örgüt yapılarıyla mümkün görünmektedir.

İdari Reform ve Kurumsallaşma İlişkisi

İnsan ilişkileri okulu, örgütlerin çevreyle olan ilişkilerine dikkat çekerek örgütün sosyal çevreyi temel almasını öngörmektedir. Bu okul, örgütte yeniden yapılanmayı ve örgütün ihtiyaçlarına yönelik reformların yapılması gerektiğini varsaymaktadır (Scott, 2003, s. 64). Bu bağlamda kamu örgütlerinde reformların yapılması, örgütsel değişimi beraberinde getirmektedir. Örgütün çevresiyle kurduğu ilişki, sosyolojik olarak başat önem taşımaktadır. Çevre ile örgütün sağladığı bu uyum süreci örgütün meşruiyetini sağlamaktadır. Meşru ve kabul edilebilir bir örgüt, zaman içinde kökleşmiş bir yapıya dönüştüğünde o zaman bu örgüt kurumsallaşabilmektedir.

İdari reformlar, kamu örgütlerinin kurumsallaşmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Örneğin kamuya ait yerel örgütler üzerinde yapılan reformlardan birisi yönetim anlayışının benimsetilmeye çalışılmasıdır. Yönetişim reformunun dünya üzerinde yayılması, bir ülkenin yerel ve bölgesel kamu örgütleri üzerinde kurumsallaşacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin, Hindistan hükümetinin 2011 yılında hazırladığı bir raporda kentsel yönetişim reformlarının kurumsallaşabilmesinin, devletin ve yerel hükümetlerin yeni düşünceleri ve uygulamaları kabul edebilmesine bağlı olduğu belirtilmektedir (Guidebook, 2011, s. 273).

Yönetişim hakkında yapılan çalışmada örgütsel uyumsuzlukların aşılabilmesinde süreç faktörünün önemine dikkat çekilmiştir. Yeni uygulamanın kökleşmesi (kurumsallaşması) için hem meşruiyetinin sağlanması hem de yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte eşbiçimli olması gerekmektedir. Reform ve kurumsallaşma arasındaki bağıntıyı göstermek amacıyla bir başka çalışma ise polis teşkilatı örgütüne yönelik yapılan reform süreci gösterilebilir. Ikerd ve Walker (2010, s. 4-10) tarafından yapılan çalışmada polis teşkilatı örgütüne yönelik uygulanan idari reformun kurumsallaşmasının polis teşkilatı örgütünün, bu reformun gereklerini düzenli bir şekilde yerine getirmesiyle mümkün olacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla, kurumsallaşma normların, değerlerin ve yapıların ya da uygulamaların örgüt tarafından benimsendiği zaman gerçekleşecektir. Örneğin Şikago Polis Örgütü, 1990 yılında (Community Alternative Policing Strategy-CAPS) “Toplumun Alternatif Polis Stratejisi” isimli uygulamayı benimsemiştir. Toplum polisi reformunu uygulamak için polis teşkilatı hem aktif çalışmış hem de kendi içinde örgütsel kültürü benimsemeye çaba göstermiştir. Teşkilat, eğitim planlamaları yaparak bu reform sürecinde toplumsal katılımı sağlamak istemiş ve kurumsallaşma sürecini başlatmıştır. Aynı uygulama, motorlu şehir polisi örgütleri tarafından da benimsenmek istenmiştir. Bu iki örgüt tarafından benimsenen CAPS politikası; birincisinde başarılı olurken diğerinde başarısız olmuştur. Başarısız reform uygulamasının nedeni, örgütte çalışanların örgütün yeni amaçlarını açık bir şekilde anlamaması olmuştur.

Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde örgütlerin birbirlerini etkilemesi, küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle ülkelerin reform ihtiyaçları yalnızca iç dinamiklerin etkisiyle değil aynı zamanda dış dinamiklerin (uluslararası oyuncular) etkileriyle var olmaktadır. Özellikle küreselleşme ile birlikte önemi artan uluslararası kuruluşlar, ülkelerin idari yapılarına etki etmekte ve değişime uğratabilmektedir. Uluslararası örgütlerin etkisi, dış etki olarak gelişmekte olan ülkelerde daha çok gözlemlenmektedir (Göçoğlu, 2015, s. 489). Bu etkiler, ülke içindeki kamu örgütlerine, zorlayıcı eşbiçimlilik, taklitçi eşbiçimlilik ve normatif eşbiçimlilik olarak yansımaktadır (Göçoğlu, 2015, s.489-490). Örneğin, Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. İdari reformların yapılması ve uygulanması aşamasında AB (Avrupa Birliği), IMF (Uluslararası Para Fonu), DB (Dünya Bankası) ve BM (Birleşmiş Milletler) gibi uluslararası örgütler, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülke yönetim(ler)ine dayatılan ya da baskıcı bir yöntemle reform paketleri sunulabilmektedir. “Uyum reformları” adı altında ilgili ülkeye dayatılan reformların uygulanmasında bu örgütlerin rolü baskın olmaktadır (Şahin, 2007, s. 49). Ancak bu reformlar, temel ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte olmalıdır. Aksi halde reformların öngördüğü kurulan ya da kurulacak kamu örgütleri yeniden kaldırılacaktır. Böylelikle reformlar, kamu örgütlerinde kurumsallaşma sorunu devam edecektir.

Kurumsallaşma ve idari reformlar açısından bakıldığında bir kamu örgütüne uygulanan reform süreçlerinin benimsenmesi ve meşru olabilmesi için tek unsurun yeterli olmadığı aşikardır. Kurumsallaşmanın bir süreç olduğu ve bu süreçte birçok bileşenin etkili olduğu bilinmelidir. Bu sürecin, bir boyutu olan örgütsel kültür oluşturma aşamasından kurumsallaşma sürecine kadar birçok aşamada reformlar benimsenebilmektedir. Bu nedenle bir kamu örgütüne uygulanacak reformun iyi ve detaylı olarak incelenmesinin yanı sıra, gereksinimlere ve amaçlara yönelik analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi halde, kamu örgütlerine uygulanması planlanan reformların, kurumsallaşması aşamasında

ciddi sorunlar ortaya çıkabilir. Başarısız bir kurumsallaşma süreci, etkin ve ekonomik olmayan ve kamu yararına hizmet etmeyen kamu örgütlerinin varlığına neden olur.

Planlı Dönem Öncesi Kamu Reform Çalışmaları

Planlı dönem öncesi çalışmalar, Cumhuriyet döneminde Türk kamu yönetimi sisteminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışmaların iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, reform çalışmaları için yapılan araştırma, proje ve raporların hükümet tarafından istenmesi, diğeri ise bu araştırmaların genel olarak yabancı kökenli kuruluşlarda çalışan ve Türkiye'ye teknik destek veren yabancı uzmanlarca yapılmış olmasıdır. İdarenin yeniden yapılandırılması amacıyla birçok rapor hazırlanmakla birlikte, çalışmada seçilen beş rapor kısaca incelenmiştir. Bu raporlar; Neumark Raporu, Martin ve Cush Raporu, Barker Raporu, Leimgruber Raporu ve Hiltz Raporudur (Kalağan, 2010, s. 67-68).

Neumark Raporu'nda Türk kamu yönetimindeki bürokrasinin işlemez hale gelmesine dikkat çekilmiştir. Profesör Neumark tarafından 1949 yılında hazırlanan "Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor" yönetimde yeniden yapılanmanın gerekleri üzerinde durmakta ve bürokrasinin ussal çalışmasına yönelik öneriler içermektedir (Leblebici, 2004, s. 18). Bu raporda, memurlar arasındaki dengesiz dağılım, örgütlenme sorunları, yönetmeliklerdeki bozukluklar ve denetim yöntemlerinin ve yönetmeliklerdeki eksiklikler belirtmekle birlikte mali ve iktisadi anlamda işlemlerin kolaylaştırılmasına yönelik bazı öneriler getirmektedir (Kalağan, 2010).

Barker Raporu, Türkiye'de kamu yönetimi disiplininin yeniden inşası sürecinde en önemli aşamalarından birisini oluşturmaktadır. 1951 yılında Dünya Bankası tarafından hazırlanmış ve Türkiye'nin 'yönetim bilimi' ile tanışmasına neden olmuştur (Keskin, 2005, s. 2). Bu raporda yönetimin aşırı merkezileştiği ve yetkilerin üst kademelerde toplandığı belirtilmekte ve mevcut yapı eleştirilmektedir (Kalağan, 2010, s. 68). Üstelik kariyere dayalı bir personel sisteminin kurulması ve bu sistemi yürütecek merkezi personel dairesinin kurulmasından bahsedilmektedir (Leblebici, 2004, s. 18).

Martin ve Cush Raporu, 1951 yılında düzenlenmiştir. Raporda, Maliye Bakanlığı'nın yeni bir örgüt yapılanmasına kavuşması önerilirken, bu örgütün hangi görevleri yapması ve nasıl bir örgüt yapısına sahip olması gerektiği ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Maliye Bakanlığı'nın eşi benzeri görülmemiş merkezîyetçi bir yapıya sahip olduğu belirtilerek, yapının değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Yayman, 2005, s. 166). Bu raporda devlet dairelerinde çalışma usul ve yöntemlerinin birleştirilmesi amacıyla örgüt ve usul birimlerinin kurulması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Tortop ve vd., 2012, s. 496).

Leimgruber Raporu, 1951 yılında hükümetin talebi üzerine İsviçre'li Profesör Leimgruber tarafından kamu örgütleri ve personel sistemi hakkında hazırlanmış rapordur. Raporda Türk idari teşkilatı üzerine incelemeler yapılarak, personelin çalışma saatleri, kadrolardaki personel fazlalığı ve personelin sınıflandırılmasına yönelik düşüncelere yer verilmiştir (Kalağan, 2010, s. 70; Altunok, 2011, s. 245).

Hilts Raporu ise, 1948 yılında Amerikan Yol Heyeti tarafından hazırlanmıştır. Türkiye'nin kapitalist düzene ayak uydurmasında ulaşım alanının kaçınılmaz bir gerçek olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin kara yolları başta olmak üzere yol politikasına yön verilmiştir. Bu dönemde karayollarının gelişimine yönelik bir dönüşüm sürecinin yaşandığı gözlemlenmiştir (Yayman, 2005, s. 220; Orhan, 1997, s. 19).

Planlı dönem öncesi yapılan idari reformlar, devlet örgütlenmesinde kurumsal yapının değişime tabi tutulduğunu göstermektedir. Küreselleşme sürecinin desteğiyle bu değişim sürecinde etkili olan dış faktörler, örgüt içinde çalışan bireylerin ya da örgütün hizmet verdiği toplumun isteğine bakmaksızın kamu örgütlerinde yeniden yapılanma sürecini başlatmak istemişlerdir. Fakat kamu örgütlerinin sosyolojik bir yapı olarak görülmemesi, bu sorunların planlı dönemde de devam etmesine neden olmuştur.

Planlı Dönemde Kamu Örgütlerine Yönelik Reform Çalışmaları

Bu dönem, 1960'lı yıllarda başlamıştır. Kamu örgütlerine yönelik idari reformlara hız verilmiştir. Kamu yönetiminin daha etkin, ekonomik, hızlı ve verimli bir hale getirebilmesi amacıyla yeniden yapılanmaya yönelik yürütülen çalışmalar, 1980 yılında demokratik rejimin askıya alınması sürecine kadar devam etmiştir (Karaer, 1987, s. 26). Bu çalışmalar kamu yönetiminde Türk bilim insanları tarafından ele alınmıştır. Örneğin İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor, Millî Birlik Komitesi ve Devlet Plânlama Teşkilâtının talebi üzerine hazırlanmıştır. Devlet Plânlama Dairesi tarafından bu rapora istinaden hazırlanan bir kanunla birlikte hükümet tarafından Temsilciler Meclisine iletilmiştir. Bu raporda kamu örgütlerine yönelik uygulanması planlanan idari reformların başarılı olabilmesi için örgüt içindeki psikolojik havanın uygun olması, idari reformun kapsamının ve amacının açık ve belirgin olması, idari reform ve yeniden örgütlenme ihtiyacının halk tarafından kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (TODAİE Ön Raporu, 1961, s. 3-10).

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), planlı dönemde yapılan en kapsamlı ve kapsayıcı reform araştırmalarından birisi olarak bilinmektedir. Çalışma, TODAİE ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmış 24 Nisan 1963 tarihinde Başbakanlığa sunulmuştur. Bu raporda, merkezi hükümet teşkilatının yapısı, ortak görevleri, geleneksel görevler, mali ve iktisadi görevler, görevlerde mevcut eksiklikler ve bu eksikliklerin nedenleri, tekliflere göre merkezi hükümetin aldığı biçim, yapılması gereken başka araştırmalar ve başlıklar altında merkezi hükümetin görevleri sıralanmıştır (Tortop vd., 2012, s. 499). Kamu örgütlerindeki eksikliklerin ve yetersizliklerin sebepleri; mali imkânların yetersizliği, personel aksaklıkları, gözetim ve denetim eksikliği, kamu örgütlerinin yapısındaki düzensizlikler ve bozukluklar, kırtasiyecilik ve iyi düzenlenmeyen merkeziyetçilik vb. şeklinde gösterilmiştir MEHTAP (1966, s. 403-405).

İdari Reform Danışma Kurulu Raporu'nda, 12 Mart 1971 tarihinde yaşanan gelişmelerin akabinde kurulan hükümet, kamu yönetimi alanında geleceğe yönelik istikrarsızlık ve belirsizlikleri önlemek amacıyla kamu örgütlerinde idari reformlara önem vermiştir. Çalışmada idari reformlarda izlenmesi planlanan yol, yöntem, örgütlenme, uygulamada takip edilecek ilkeler ve kamu iktisadi teşebbüsleriyle uyum çerçevesinde konular yer

almaktadır (Tortop vd., 2012, s. 500). İdareyi geliştirme çalışmalarını bütün olarak ele alacak merkezi bir yapılanmanın kurulması ve bu örgüte uyum sağlayacak birimlerin ihtiyacına dikkat çekilmiştir (Yayman, 2005, s. 269).

Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA), 1988 yılında DPT, TODAİE'den Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı yıllık program uygulamalarına yönelik olarak kamu yönetimi sistemini geliştirmek ve yeniden yapılandırmak amacıyla o güne kadar yapılan idari reformların örgütlere ne ölçüde yansıdığını ortaya koymuştur. KAYA raporu, daha önceki yapılan çalışmaların eksik yönlerini tespit ederek ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm arayışları sunmuştur. Aynı zamanda rapor, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma kararından dolayı Avrupa topluluklarına yönetsel uyum alanında gerekli hazırlıkların yapılmasına katkı sağlamıştır (Memiş, 2006, s. 72-73). Bu raporda, 1980'li yıllara kadar Türk kamu yönetiminin örgütsel yapısı, işleyişi ve çalışanlarıyla kendisinden beklenen hizmetleri, etkin, hızlı, verimli ve kaliteli bir biçimde sunmaktan geri kaldığı ya da çağa ayak uyduramadığı ortaya çıkmıştır. Ülke içinde yaşanan gelişmelere koşul olarak sosyo-ekonomik bağlamda yeterli bir gelişme sağlanamamıştır. Üstelik birçok sorunun birikmesi de bu süreci olumsuz etkilemiştir. Böylece merkezîyetçi bir yapının varlığı; görev, yetki ve sorumlulukların paylaşılmasında dengesizlik, verimsizlik, niteliksizlik, aşırı mevzuatçılık ve kronik hale gelen personel sorunları gibi kamu yönetiminin genelini kapsayan sorunları devam etmiştir (Tortop vd., 2012, s. 500; Yayman, 2005, s. 273).

Planlı dönemdeki örgütsel yapıdaki reform sürecine bakıldığında dış etkilerden ziyade ülke içindeki akademik çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin, devlet örgütlenmesinin kurumsallaşmasında uygulanan reformlara yönelik 1961 yılında hazırlanan TODAİE Ön Raporunda sosyolojik bir yaklaşım benimsenmiştir. Kamu örgütlerinin ihtiyaçları, bir bütün olarak hem çalışanların taleplerine hem de yapılan idari reformların halk tarafından kabul edilmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, bir kamu örgütünün sadece örgütsel şema ve işleyiş tablosu şeklinde görülmesinden ibaret olmadığını göstermiştir.

1990 Sonrası Kamu Örgütlerine Yönelik Reform Çalışmaları

a) Kalkınma Planlarına Kısa Bir Bakış

1961 yılından sonra her beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları, reform süreçlerinin ivme araçlarından olmuştur. Özellikle 1990-2013 yılları arasında hazırlanan kalkınma planları, kamu örgütlerine yönelik reform önerileri ve değerlendirmeleri açısından oldukça önemli araştırma raporları arasındadır. Örneğin, 1990-1994 arası yılları kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, kamu örgütlerinin iyileştirilmesine yönelik birtakım ilkeler ortaya koymuştur. Bu kalkınma planında kamu yönetiminin ekonomiyle birlikte gelişim göstermesi vurgulanmıştır. Yerel yönetimlere yetki devrinin önemine dikkat çekilmiştir. Etkin ve etkili bir kamu yönetiminde modern yönetim tekniklerinin kullanılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Başbakanlık DPT, 1989).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), kamuya hizmet sunumunda etkinliğin artırılmasını ve ücret adaletinin sağlanmasını benimsemiştir. Katılımcılık, şeffaflık ve

halkı yönetime dâhil etme gibi yeni ilkeler kalkınma planına girmiştir. Küreselleşme ve uyum politikalarında yerellik anlayışına vurgu yapılmıştır. Performansın ölçülmesine yönelik denetim sistemine geçiş yapılması ve Ombudsmanlık kurumunun kurulması gibi yeni uygulamalara adım atılmıştır (Başbakanlık DPT, 1995).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), kamu yönetiminde etkinliğin artırılmasına vurgu yapmıştır. Özellikle personel rejimi, norm kadro, kariyer ve liyakat sisteminde yeniliklere gidilmiştir. Eşit işe eşit ücret ilkesi getirilmiştir. Teknolojik gelişmelere, uyum sağlanabilmesi amacıyla elektronik bilgi sistemi kullanımı benimsenmiştir. Performans yönetimi, toplam kalite yönetimi gibi yönetim tekniklerinden kamu yönetiminde faydalanılması vurgulanmıştır. Kentlerin yoğun nüfusa sahip olması nedeniyle ortaya çıkan sorunlara çözüm sunabilmek için bir bakanlık kurulması istenmiştir. Bölgelerarasında gelir dağılımının kontrol edilmesi ve gelişmenin sürdürülebilir ve dengeli olabilmesi için hedeflerin belirlenmesi öngörülmüştür (Başbakanlık DPT, 2000).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013), bir vizyon belirlenerek çağın gerisinde kalmamak ve örgütsel bağlamda uluslararası arenada hızlı gelişen ve büyüyen bir ülke olma konumuna ulaşmak amaçlanmıştır. Bu planın vizyonu, “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenmiştir. Kamu yönetimine yönelik etkin hizmet sunumu amaçlanarak kamu örgütlerine yönelik reform sürecine hız kazanmıştır. Planda, merkeziyetçi bir yapıya sahip olan ülkemizin kamu hizmeti sunumunda esneklik, saydamlık, katılımcılık, hesap verme sorumluluğu, öngörülebilirlik gibi kavramları öne çıkaran çağdaş bir anlayışa vurgu yapılmıştır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkarılmıştır. Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması, kamu yönetiminde saydamlık, hesap verebilirlik ve kamu yararı ilkelerini gündeme getirmiştir. Yolsuzlukla Mücadele, stratejik yönetim, E-devlet uygulamaları önemli ölçüde vurgulanmıştır (Başbakanlık DPT, 2006).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2014-2018), kamu yönetimi bağlamında kamu işletmeciliği uygulamalarına devam edileceğine vurgu yapılmıştır. İşletmecilik anlayışının bir çıktısı olan özelleştirme uygulamaları uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde belirlenmiş programlar dâhilinde sürdürüleceği belirtilmiştir. Verimlilik ilkesi gereğince KİT’lerin özelleştirilmesi sürecinin bu plan kapsamına alınmıştır. Öncelikli olarak üniversite hastaneleri olmak üzere döner sermayeli işletmelerin, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılacağı belirtilmiştir. Öte yandan kırsal kalkınmaya ve mahalli idarelerin önemine dikkat çekilmiştir. Bu durumun aksi olarak ise yapılan reformlarla belediye sayılarının azaltılması etkinlik, etkililik ve verimlilik ilkelerince kayda değer bir çaba olarak görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

b) 1990 sonrası Kalkınma Planlarının Sonuçları ve Kurumsallaşma Sorunu

Planlı dönemle birlikte hız kazanan reformlar, 1990 sonrası süreçte Türk kamu yönetimine yeni kamu örgütlerinin kurulması olarak yansımıştır. Bu kamu örgütleri bir yandan küreselleşme süreci diğer yandan Avrupa Birliği (AB) uyum sürecine koşut olarak yürütülmüştür. Türkiye’nin toplumsal ve yönetsel kültürü, Osmanlı mirasıdır.

Bu miras, cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerde yapılan reformlarla Batı'ya uyum çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Ancak kamu örgütlerindeki merkezîyetçilik ve bürokrasi gibi örgütsel sorunlarda değişime direnç yaşanmıştır. Osmanlı döneminin kurumsallaşmış merkezîyetçi kültürü, bir anda değiştirilememiştir. Bürokratik yapının değişimi, cumhuriyetin kuruluşu süresince planlı dönem öncesinde yabancı devletlerin akademisyenlerinin desteği ile yapılırken, planlı dönemin başlamasıyla ülke içindeki Türk akademisyenler tarafından yürütülmüştür. 1990 sonrası dönemde Türkiye, kurumsallaşmış merkezîyetçi yönetim anlayışından uzaklaşmak için AB'ye uyum reformları ve küreselleşmenin etkileri dünyada kabul gören reformları yapmaya hız vererek küresel değişimlerin gerisinde kalmak istememiştir. Bu bağlamda, demokrasinin benimsenmesi amacıyla yerelleşme politikaları benimsenmiş, performans yönetimi, ombudsmanlık, AB uyum programları, E-Devlet uygulamaları, işletmecilik uygulamaları gibi birçok reform çabası, Türk kamu yönetimi sisteminde çalışmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamaların sonucunda kamu yönetimi örgütlenmesinde bazı yeni örgütlenmeler kurulmuştur. Bu çalışmada reformların yansımalarından bazı kamu örgütü örnekleri verilerek kısaca incelenmiştir. Bu örgütlerin kuruluşu kurumsallaşma bağlamında değerlendirilmiştir.

Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) : BKA'ların kurulması hakkında hazırlanan kanun tasarısı, 2005 yılında meclise sunulmuştur. 5449 Sayılı Kanun ile yasalaşan BKA'ların kurulmasındaki temel gerekçesi, ülke içinde gelir ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasını sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Bu kamu örgütlenmesi, AB'nin bölgesel gelişme politikaları ve uygulamalarına uyum çabasının sonucu olmuştur. Bu örgütlenmenin, yeni bir yaklaşım olarak yöntem ve kurumsal örgütlenme modeli olduğu söylenebilir (Kanun Tasarısı, 2005, s. 14). Bir diğer ifadeyle, 2006 yılında kurulan BKA'lar, Sekizinci BYKP'de yerel ve bölgesel gelişmenin sağlanmasının çıktısı olmuştur. Bu politikaların uygulanmasında öncelikle sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri temel alınmıştır. AB politikalarına uyum sağlamak için çalışmalara hız verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Başbakanlık DPT, 2000). 2018 yılında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kalkınma ajanslarının ismi değiştirilmiştir. "Hizmet" ibaresi eklenmiştir (703 sayılı KHK, 2018, Md. 75). Kalkınma Bakanlığı'nın Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleştirilmesiyle yeni bakanlık teşkilatı altında kalkınma ajansları faaliyetlerini sürdürmektedir (<http://www.milliyet.com.tr> ve [/www.haberler.com](http://www.haberler.com), 2018).

Kalkınma Bakanlığı : Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, AB'nin genişleme sürecinde ortaya çıkan gelişmeler, DPT aracılığıyla 1988 yılından bu yana Türk mevzuatının Avrupa Topluluğu mevzuatına uyum çabası için gereksinim duyulan değişiklikler, yeni kamu örgütlerinin oluşturulmasına neden olmuştur. Sekizinci BYKP'de ülkemizin bölgesel bağlamda gelişme politikalarının AB politikalarına uyumlu hale getirilmesi için reformlara hız verilmiştir (Başbakanlık DPT, 2000, s. 45-49). AB uyum süreci perspektifinde Türkiye'de kamu yönetimi alan yazınında önemli reform hareketleri yaşanmıştır. 2000'li yıllarda hem merkezi hem de yerel yönetimlerde önemli değişimlere gidilmiştir. 2011 yılında kurulan Kalkınma Bakanlığı da bu değişim süreçlerinin önemli bir halkasını oluşturmuştur. 2011 yılında devlet bakanlıklarının

kaldırılmasıyla birlikte yeni bakanlıklar kurulmuş, bazı bakanlıklar da birleştirilmiştir. Ulusal bağlamda plan yapan DPT örgütünün lağvedilmesiyle bu örgüt Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmüştür (Övgün, 2011: 264-265). 2018 yılında çıkarılan 703 sayılı KHK kapsamında Kalkınma Bakanlığı'nın Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleştirilmesiyle Kalkınma Bakanlığı teşkilatı kaldırılmıştır. Kalkınma Bakanlığı faaliyetleri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çatısı altında yürütmeye devam etmektedir (703 sayılı KHK, 2018).

Avrupa Birliği Bakanlığı : Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasının geçmişi, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'a başvuru yılı 1959'dan bu yana uyum süreci çerçevesinde devam etmektedir. 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu, 1999 yılında aday ülke olması ve 2005 yılında müzakerelere tam üyelik için başlamıştır. AB'ye katılan ülkelerde kurumsallaşmış demokrasi kültürü, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların haklarının korunması gibi ilkeler gözden kaçırılmamalıdır (Reçber, 2010). Reformların hızlı ve etkin yapılabilmesi için çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi, koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu sağlamak üzere AB uyum paketleri hızlandırılmıştır. Sonuç olarak, 08 Haziran 2011 tarihinde kabul edilen, 27958 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 634 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile AB Bakanlığı kurulmuştur (Türk Yerel Medyası AB Yolunda projesi , 2013, s.1). Ancak hükümet sistemi değişikliği sürecinde Avrupa Birliği Bakanlığının teşkilat ve görevleri, 703 sayılı KHK ile yürürlükten kaldırılmıştır (703 sayılı KHK, 2018, Md. 7).

Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) : Kamu Denetçiliği Kurumu, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz durumlarda bağımsız ve etkili şikâyet mekanizması oluşturmak amacıyla kurulmuştur. İdare tarafından yapılan her türlü eylem ve işlemlerin insan haklarını korumak ve gözetmek için inceleme, araştırma ve önerilerde bulunma gibi görevler bu kamu örgütünün görevleri kapsamındadır. 14 Haziran 2012 tarihinde kabul edilen, 28338 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6328 Sayılı Kanun ile Türk kamu yönetimi sisteminde yerini almıştır (6328 Sayılı Kanun, 2012, s. 11635). Bu örgütün kurulmasını KAYA projesine kadar dayandırmak mümkündür. KAYA projesinde kamu merkezi örgütünü denetleyen birimlerin arasında bir kamu denetçisinin bulunması ön görülmüştür. Yedinci BYKP'de kamu denetçiliği kurumunun kurulacağı bilgisi verilmiştir.

Kamu Etik Kurulları : Bu örgütler, kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek amacıyla 25 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilmiş, 25486 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 5176 Sayılı Kanun ile kurulmuştur (5176 Sayılı Kanun, 2004, s.8831). Dokuzuncu BYKP'de 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Kurulması bir reform çabasının sonucu olarak değerlendirilmelidir. Etik kurullarının benimsediği ilkeler, iyi yönetişimin ilkeleriyle örtüşmektedir. 1990'lı yıllar itibariye kamu yönetimi reformları yönetişim akımından etkilenmiştir.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı : Bu kamu örgütü, terörle mücadeleye ilişkin politika ve stratejileri geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla 17 Şubat 2010 tarihinde kabul edilen, 27511 Sayılı

Resmî Gazete’de yayınlanan 5952 Sayılı Kanun ile kurulmuştur (5952 Sayılı Kanun, 2010). Kanun tasarısının gerekçesinde, terör olaylarının toplumun huzur ve güvenliğini tehdit eder boyuta geldiği ve buna karşılık terörle mücadelenin çok yönlü ve uluslararası iş birliği ve dayanışma içerisinde yürütülmesinin kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir (Yılmaz, 2011, s. 68). Kurulan müsteşarlık bünyesinde doğrudan Müsteşara bağlı olarak faaliyetlerini yürüten İstihbarat Değerlendirme Merkezi kurulmuştur. Bu merkez, terörle mücadele alanında oluşturulacak politika ve stratejiler ile alınacak tedbirlere esas olmak üzere, güvenlik kuruluşları ve istihbarat birimleri ile Dışişleri Bakanlığından alınan stratejik istihbaratı değerlendirme görevi yapmıştır (<http://www.kdgm.gov.tr/?ax=kdgmHakkimizda>, 2017). 703 sayılı KHK ile Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kamu yönetimi teşkilatından kaldırılmıştır (703 sayılı KHK, 2018, Md. 124).

Seçilen altı kamu örgütünden üç tanesi KHK ile kaldırılmış ya da başka kamu örgütleriyle birleştirilmiştir. Diğer üç tane kamu örgütü ise faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kamu örgütleri 1990 sonrasında yaşanan küresel sürece uyum ve AB’ye uyum reformları kapsamında kurulmuştur. Kamu yönetimi sisteminden kaldırılan kamu örgütleri, kökleşemediği için kurumsallaşamamıştır. İhtiyaç olmayan ya da ihtiyaç kalmayan kamu örgütleri kurumsallaşma sorununa neden olmuş ve ortadan kaldırılmıştır. Bu kapsamda idari reformların planlanması ve uygulanması, toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilir nitelikte olması elzemdir. Aksi takdirde hem maddi hem de manevi anlamda devletin bütçesi gereksiz yere harcanacaktır.

Sonuç

Devlet örgütlenmesi, kamu yönetimi yapısında yaşanan değişimlere bağlı olarak dönüşümlere uğramaktadır. Kamu örgütlerinin kamu yararı sağlaması için eksikliklerini ve ihtiyaçlarını gidermesi gerekmektedir. Kamu yönetimlerinin kendilerini yenilemesi ve toplumun ihtiyaçlarına oranla gerçekleştirmesi istenen ideal düşüncedir. İdeal yönetime yaklaşma arzusu, kamu yönetimlerinde reformlarla mümkündür. Bu noktada reformların toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yapılması, kamu örgütlerinin kurumsallaşmasına katkı sağlayacak temel bileşendir. Bir kamu örgütünün kurumsallaşabilmesi için hem belirli bir sürenin geçmesi hem de toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir. Dahası, bir kamu örgütünü salt örgütsel yapısıyla sorgulamak, örgütün sosyolojik yönünü göz ardı etmek anlamına gelir. Böylelikle yürütülen ve yürütülecek reform çabaları, başarısız bir kurumsallaşma sürecine neden olabilir.

Bu çalışmada incelenen reform çabaları, örnekler seçilerek planlı dönem öncesi, planlı dönem ve 1990 sonrası dönem reform çalışmaları olmak üzere üç aşamada incelenmiştir. Bu reformların uygulanma süreçlerine bakıldığında cumhuriyet dönemi boyunca küreselleşme sürecine uyum sağlanmak istenmiştir. Küreselleşmeye ek olarak özellikle 1990 sonrasında AB uyum reformları, Türk kamu yönetiminde etkili olmuştur. Kamu yönetimi sistemine yönelik reform çalışmaları, Batı tipi kamu yönetimi sistemine geçişte değişime dirençle devam etmiştir. Bu reformlar, hem kamu yönetimi sisteminin ihtiyaçlarından hem de yabancı devletlerin dayatmalarından hareketle iç ve dış faktörlerin etkisiyle yürütülmüştür. Dolayısıyla reformların etkileri, yeni kamu örgütlerinin kurulması (Ombudsmanlık gibi), Batı demokrasisinin yerleşmesi ve teknolojik

gelişmeleri kaçırmama vb. gelişmeler olarak yansımıştır. Özellikle 1990 sonrası AB uyum sürecinde Türkiye'deki kamu örgütleri AB'deki kamu reformlarına uygun olarak yapılandırılmaya çalışılmıştır. Kamu örgütlerinin birbirlerine benzetilmeye çalışılması; taklitçilik, zorlayıcılık ve normatiflik şeklinde uygulamalarla denenmiştir.

Kamu örgütlerine yönelik sürdürülen reform çalışmaları, sosyolojik bakış açısıyla yapılmadığından cumhuriyet dönemi boyunca devam bürokratik sorunlar, kamu örgütlerinin kurumsallaşmasını olumsuz yönde etkilemiştir (örneğin, bir kamu örgütünün kurulması ve daha sonra kısa sürede kaldırılması gibi). Böylelikle reformların etkileri, kurumsallaşma sürecini geçici tedaviler şekline dönüştürmüştür. Türk kamu yönetimi sisteminde sosyolojik olarak toplumun ihtiyaçlarına göre kurulmayan kamu örgütleri, ya lağvedilmiş, ya başka kamu örgütlerine devredilmiş ya da istenilen sonuç elde edilemeyince yeni reformlar yapılarak sistemde varlığı devam etmiştir. Çünkü yeni kurulan bir bakanlığın/teşkilatın/kamu örgütünün kurumsallaşabilmesi zamana ve toplumsal ihtiyaca bağlıdır. Bir kamu örgütünün kökleşebilmesi için halk ve diğer toplumsal örgütler tarafından benimsenmesi ve meşruiyet kazanması gerekmektedir. Örneğin, Millî Savunma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı gibi kamu örgütlerinin olmadığını düşünmek, temel bir ihtiyacın yokluğunu hissetmekle aynı derecededir. Çünkü bu kamu örgütleri kurumsallaşmış yapılar olarak kökleşmiş örgütlerdir. Bu kamu örgütlerinin kendine ait sosyolojik kurumları vardır ve herkes tarafından kabul edilmiştir. Kalkınma Bakanlığı, Bölge Kalkınma Ajansları, Avrupa Birliği Bakanlığı, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman), Kamu Etik Kurulları ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı gibi yeni kurulan kamu örgütlerinin kökleşmesi ve herkes tarafından benimsenmesi, bir sürecin ürünüdür. Bu kamu örgütlerinden ihtiyacı olmadığı düşünülenler ilgili kanun ya da KHK ile kaldırılmıştır. Kamu yönetimi örgütsel şemasına dâhil edilen ve sonrasında kaldırılan kamu örgütleri, kurumsallaşamamıştır. Kamu yönetiminde uygulanacak reformların, toplumsal dokuya ve örgütsel kültüre uygunluğunun tespit edilmesi sosyolojik bir analizle mümkündür.

Kaynakça

- Altınok, M. (2011). Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Temelleri Üzerine. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (3), 231-252.
- Apaydın, F. (2009). Kurumsal Teori ve İşletmelerin Kurumsallaşması. Journal of Academic Studies, 10 (37), 1-22.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, (2013). Türk Yerel Medyası AB Yolunda. Ankara.
- Başbakanlık DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Ankara
- Başbakanlık DPT (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara
- Başbakanlık DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). Ankara
- Başbakanlık DPT (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara
- Bell, S. (2002). Institutionalism. 363-380. <http://espace.library.uq.edu.au/eserv.php?pid=UQ:9699&dsID=Institutionalism> (Erişim Tarihi: 14.12.2014).

- Berger, P. and Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Knowledge: A Treatise in The Sociology of Knowledge*, Open Road Media: Soho, NY, USA.
- Bilgiç, V. (2008). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı*. (Der. Balcı, A., Nohutçu, A., Öztürk, N. K. ve Coşkun, B.). *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar içinde*. s. 27-46. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T., ve Sezen, S. (2008), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2016). *Avrupa ve Rusya İkileminde Post-Sovyet Ukrayna'da Devlet Geleneğinin Kurumsallaşma Sorunu Üzerine Bir İnceleme*, s. 27-56. KAYFOR 13 Bildiri Kitabı, Konya.
- DiMaggio, P. J., and Powell, W. W. (1983). *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields*, *American Sociological Review*, 147-160.
- DiMaggio, P. J. & Powell, W. W. (1991). *The New Institutionalism in Organisational Analysis*. *The New Institutionalism in Organisational Analysis*.
- Dugget, D. (2002). *Kamu Yönetimlerinde Değişim: Sonraki Adımlar*. (Çev.). A. Akdoğan, O. E. Aslan. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), 1-9.
- Ikerd, T. ve Walker, S. (2010). *Making Police Reforms Endure The Keys for Success*, Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice.
- Göçoğlu, V. (2015). *Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından Sonra Gerçekleştirilen Çeşitli Kamu Yönetimi Reform Çabalarının Kurumsallaşma Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi*. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 48, 483-504.
- Guidebook (2011). *Developing Sustainable and Inclusive Urban Infrastructure Services: A Guidebook for Project Implementers and Policy Makers in India*. TCG International, Ministry of Urban Development Government of India, India.
- Kalağan, G. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisi'nde Yeniden Yapılma ve Yönetimsel Reform Çalışmaları*. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 65-84.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018*, Ankara
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Tarihçesi*. <http://www.kdgm.gov.tr/?ax=kdgm-Hakkimizda>. (Erişim Tarihi: 19.11.2017).
- Kanun Tasarısı (2005). *Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı*, TBMM, Ankara.
- Karaer, T. (1966). *Kalkınma Planları ve İdari Reform*, *Sciences*, 4 (2), 43-65.
- Keskin, N. E. (2006). *Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Köken Sorunu*, *Amme İdaresi Dergisi*, 39 (2), 1-28.
- Leblebici, D. N. (2004). *Kamu Yönetimi: Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi*. (Ed. M. Kemal Öktem ve U. Ömürgönülşen), *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunlar*

içinde, Ankara: İmaj Yayınevi.

March, J. G. and Olsen, J. P. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life, *American Political Science Review*, 78 (03), 734-749.

Memiş, D. (2006). Yeni Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler Reformu, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu-MEHTAP, (1966). İkinci Basım, Ankara: TODAİE Yayınları.

Meyer, J. W. and Rowan, B. (1977), Institutionalized organizations: Formal structure as Myth And Ceremony, *American Journal Of Sociology*, 340-363.

Orhan, O. Z. (1997). Gümrük Birliği Sürecinde Türk otomotiv Sanayi'nin ve Otomotiv Yan Sanayi'nin Rekabet Gücü, İstanbul Ticaret Odası, 54.

Övgün, B. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(3), 263-281.

Övgün, B. (2013). Türkiye'de Kamu Yönetiminin Dönüşümü, İstanbul: Nika Yayınevi.

Özkara, B, (2000). Kurumsallaşma Teorisinde Örgütsel Değişim Sorunu. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2(1), 1-17.

Reçber, K. (2010). Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri. Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi.

Scott, W. R. (2003). Organizations: Rational, Natural and Open Systems. USA: Prince-Hall International Eds.

Scott, W. R. (1987). The Adolescence of Institutional Theory, *Administrative Science Quarterly*. Vol. 32 (December), 4, 493-511.

Selznick, P. (1948). Foundations of the Theory of Organizations, *American Sociological Review*, 13(1), 25-35.

Selznick, P. (1957). Leadership in Administration: A Sociological Interpretation. Harper and Row. Incorporated California Paperback Edition, USA.

Selznick, P. (1996). Institutionalism "Old" and "New, *Administrative Science Quarterly*. 41 (June), 270-277.

Şahin, A. (2007). Türk Kamu Yönetiminde Reform Çabaları ve Uluslararası Kurumsal Çevrenin Etkisi. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14, 47-76.

Şaylan, G. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Plan ve İdari Reform. *Amme İdaresi Dergisi*, 6 (2), s. 16-28.

TODAİE Ön Raporu, (1961). İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön rapor, Türkiye'de İdari Reform Çalışmaları. İdari Reform Serisi: 12.

Tortop, N., İsbir, E.G., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M.A. (2012). Yönetim Bilimi. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yalçındağ, S. (1971). Devlet Kesimini Yeniden Düzenleme Çalışmalarının Amacı ve

Stratejisi Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(2), 24-31.

Yayman, H. (2005). *Türkiye'nin İdari Reform Politığı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, S. (2011). *Türkiye'deki İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı ve Güvenlik Yöneticilerinin Değişime Yönelik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Zucker, L. G. (1977). "The Role of Institutionalization in Cultural Persistence", *American Sociological Review*, 42(5), 726-743.

5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <https://www.basbakanlik.gov.tr/etik/5176sayili.html>, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

5952 Sayılı Kamu Düzeni ve Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100304-1.htm>, (Erişim Tarihi: 19.11.2017).

6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120629-2.htm>, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

<http://www.milliyet.com.tr/kalkinma-ajanslari-cumhurbaskani-ekonomi-2706948/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

<https://www.haberler.com/yeni-khk-ile-bakanliklarin-teskilat-yasalari-11031305-haberi/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

KADINLARIN DÜŞÜNCE HAYATINDA ERKEĞİN EGEMENLİĞİ: EV KADINLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ)

Kadir AYDIN¹

Özet

Ataerkil düzenin hakim olduğu toplumlarda kadın ve erkeğin kamu ya da özel alanlarda sergiledikleri davranışlar, dini ve geleneksel öğretiler aracılığıyla ve baskı yoluyla benimsenmektedir. Ayrıca cinsiyete dayalı önceden belirlenen roller aile içerisinde de benzer baskı yöntemiyle bizzat toplum tarafından gerçekleştirilmektedir. Cinsiyete dayalı rollerin benimsenmesinde ve erkek hegemonyasının sürdürülmesinde kadın, merkezi bir konuma sahiptir. Çünkü ataerkil güç ilişkilerinin erkek lehine devam etmesinde kadının önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ataerkil toplumlarda erkek hegemonyasını daha iyi kavrayabilmek için kadının düşünce hayatında eril iktidar inşasının nasıl yer aldığı araştırılması gerekir.

Bu araştırma ataerkil sisteme hizmet eden toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde hegemonik erkekliğin kadının düşüncesinde nasıl karşılandığını ve kadının eril iktidara verdiği tepkileri belirlemenin yanında, kadının ev ve aile içi ilişkilerde dini öğretiler ve geleneksel roller aracılığıyla hegemonik erkekliğe rıza göstermeleri için kadın üzerindeki baskıyı ortaya koyma amacı taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmada kullanılan veriler, ataerkil cinsiyet rejiminin egemen olduğu Erzurum şehrinde yaşayan 20 kadınla nitel araştırmanın bir tekniği olan derinlemesine görüşme yapılarak elde edilmiştir. Çalışma sonucunda görülen kadınların hem eğitim seviyelerinin düşük olması, hem ekonomik bağımsızlığa sahip olmamaları, hem de dinsel ve geleneksel öğretilerin erkeği daha ön planda tutması, kadının düşünce hayatında erkeğin önemli ölçüde yer kaplamasına neden olduğu görülmüştür. Ayrıca ataerkil toplumlarda kadının düşünce hayatında, ekonomiden daha önemli olarak dinsel ve geleneksel öğretinin yer kapladığı ve erkek iktidarının sürdürülmesinde kadının önemli bir rolü olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Ataerkil toplum, Ailede kadın ve erkek, Aile içi ilişkiler.

MAN'S DOMINATION OF WOMEN'S THOUGHT LIFE: A RESEARCH ON HOUSEWIVES (A SAMPLE OF ERZURUM PROVINCE)

Abstract

In patriarchal societies the behaviors of women and men in public or private fields are being adopted through religious and traditional disciplines and by pressure. In addition, pre-determined roles based on sex are carried out by the society itself by similar pressure method within the family. The woman has a central position in the adoption of gender-based roles and the continuation of male hegemony. Because it is known that woman plays an important role when patriarchal power relations continue in favor of men. Therefore, it is necessary to study how the construction of masculine power in woman's mind takes place in order to understand male hegemony better in patriarchal societies.

This research aims to reveal the pressure on women to consent to hegemonic masculinity through religious teachings and traditional roles in the family and domestic relations, in addition to determine the ways hegemonic masculinity is accepted in women's opinions and women's reactions in the face of male power within the scope of gender roles serving the patriarchal system. The data used in this study was obtained by in-depth interview, which is a technique of qualitative research, with 20 women living in the city of Erzurum where the patriarchal gender regime prevails. As a result of the research, it has been observed that, a man has a significant role in a woman's mind due to the reasons, that the women who are interviewed, both have low levels of education and are not economically independent, and the religious and traditional doctrines give particular importance to men. In addition, in a woman's mind in patriarchal societies, it has been revealed that religious and traditional doctrines which are more important than the economy and woman plays an important role in maintaining male power.

Key Words: Gender, Patriarchal society, Women and men in the family, Family relationships.

Giriş

İnsanoğlunun var oluşundan bu yana kadın ve erkek birbiri üzerinde egemenliklerini kurmak için hep rekabet içerisinde olmuştur. Kadın egemenliğinin hüküm sürdüğü insanlık tarihinin ilk dönemlerinde erkeğin sadece üreme aracı olarak görüldüğü bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde erkeğin gücüne ihtiyaç duyulmasıyla kadın ve erkek arasındaki roller değişmiştir. Egemenliğini fiziki gücüne dayandırarak ilan eden erkek, kadını hegemonyası altında tutmaya başlamıştır. Günümüz modern toplumlarında ise, literatürde her ne kadar kadın erkek eşitliğinden bahsedilse de kamusal ve özel alanlarda bu durumun çok da hissedilir şekilde gerçekleşmediği bilinmektedir.

Toplumsal cinsiyet, toplumların düşüncesinde geçmişten gelen geleneksel inanışlar ve normlarında etkisiyle kadın ve erkeğin cinsiyetçi roller çerçevesinde yaşamaları beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet üzerine geliştirilen teoriler neredeyse toplumun bütün dinamikleri üzerinde kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet politikası kamusal ve özel alanlarda ayrıca günlük yaşantımızın birer pratiği olan işyerleri, okullar, ulaşım araçları gibi ortamlarda da kendini yoğun şekilde hissettirmektedir. Toplumsal cinsiyetin, toplumsal süreçteki yerini “toplumsal cinsiyet kuramları” alanının sınırlarını belirleyerek anlayamayız. Çünkü toplumsal cinsiyet ilişkileri her tür kurumda bulunur (R. W. Cornell, 2016, s.181). Öte yandan birkaç yıl öncesine dayanan çalışmalarda bile kadınlar, erkeklerin hem kendilerine karşı sergilemiş oldukları davranışları hem de söylemleri benimseyen bir yaklaşımla “doğru ve haklılığın” erkekle özdeşleştirilme anlayışında olduğu inancı hala varlığını korumaktadır. Hal böyle olunca cinsiyet eşitliği adı altında çıkarılmaya çalışılan kanunlarda bile toplumun asıl ve öncelikli bireyi olan eril hava sezilmektedir. Yani kadının erkeğe eşit yasal/biçimsel haklar kazanması aslında erkek değerlerin yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. (Yaraman, 2015, s.20-21). Dolayısıyla kadın ve toplumsal cinsiyet sorununun, birçok alanda olduğu gibi hukukun da ataerkil toplumsal bir havada hazırlanması yasaların bazı açılardan kadın-erkek eşitsizliğini barındırdığını söyleyebiliriz (Tucker, 2015, s.26). Sonuç olarak çıkarılan bu kanunların, pratikte kadının gereksinimlerini karşılayamadığı ve yasaların bile eril çerçevede ve bakış açısında hazırlandığı yadsınamaz bir gerçektir.

Aile hiç kuşkusuz insan ilişkilerini düzenleyen en temel kurumların başında gelmektedir (Tekeli, 1988, s.95). Bütün farklı toplumların nezdinde ailenin önemli ortak bir değer olduğunu söyleyebiliriz. Ancak birçok ülkede gerçekleştirilen devlet politikalarına baktığımızda cinsiyete dayalı iş politikasının kamusal alanda yoğun bir şekilde uygulandığını görmekteyiz. Bu politikanın yansıması özellikle ataerkil toplumlarda ev hayatında da kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Hatta yıllarca ülkemizde uygulanan Medeni Kanun’un (152, 153 ve 159) bazı maddelerinde aile birliğinin erkeğe dayandırıldığı yani hukukun bile eril anlayışta hazırlandığı görülmektedir. Bu düşüncüyü kavrayış şekli ataerkil yapıya bürünmüş bir aile hayatında “erkek dediğin eve bakar, kadın ise, ev işlerinden sorumludur” anlayışı kendini çok daha katı şekilde göstermektedir. Bu anlayıştan dolayı kadınların çoğunluğu evliliği esas olarak bir meslek, bir geçim yolu olarak görmektedir. Durum böyle olunca Medeni Kanun’un diliyle koca yalnızca reis değil velinimettir (Tekeli, 1988, s.343). Bu sığ düşünce yapısı içerisinde evliliğini gerçekleştiren ailelerin zihinlerinde cinsiyete dayalı iş bölümünün benimsendiği görülmektedir. Bu da ataerkil yaşam biçimini benimsemiş ailelerde er-

keğin, kadından kendisine karşı hemen hemen her konuda boyun eğme ve kendisine tabi olmasını beklemektedir. Dolayısıyla ailede, aile düzenindeki eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği özellikle çalışmayan ev kadınlarının erkeğin büyük bir baskısı altında yaşamasına neden olmaktadır. Hane içerisinde erkek egemenliğinin kadın üzerindeki baskısı, kadını sadece belirli aktivitelerden kısıtlama olarak değil kadının erkeğe olan tabiiyetini kalıcı hale getirme anlayışı taşımaktadır. Kadınların ev içi tabiiyetlerine bakıldığında, demokrasiyle ilişkisi açısından hanedeki eşitliğin devletteki demokrasinin bir koşulu olduğu düşüncesinden çok daha fazla anlam ifade ettiği görülmektedir. (Philips, 2012, s.126).

Kadınlar, ailenin devamını sağlayan parayı getirdikleri için erkeklerin kendilerinde önemli kararları alma yetkisini gördüklerini, (Philips, 2012, s.135) bu düşünce yapısının geleneksel bir demokrasi tartışmasının yankısı olarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü demokrasinin gelişmiş olduğu toplumlarda aile içi yaşamlar maddi ya da geleneksel görüşlere bağlı değildir. Gelir ve maddiyat tamamen aile ilişkilerinin dışında tutulmalıdır. Hane içerisinde bireylerin yüklenmiş olduğu sorumluluklar o bireyi ne yüceltmeli ne de aşağılamalıdır. Her birey hane içerisinde eşit söz hakkına ve tercihe sahip olmalıdır.

İnsanın özgürce yaşaması, istediği gibi rahatça düşünüp, düşündüğünü hür bir şekilde ifade edip savunmasına bağlı olduğu inanca sahip olmalıyız. Bu versiyonda evdeki demokrasinin dışarıdaki demokrasi için bir ön koşul olduğunu belirterek bir alanın diğerine bağımlılığına dikkat çekmeliyiz (Philips, 2012, s.120). Düşüncelerin kalıplaştığı aile türlerinde, dini ve geleneksel ritüellerin de etkisiyle özellikle ekonomik dayanağı olmayan ev kadınları üzerinde erkeğin egemenliğini benimsemesi için müthiş bir baskı uygulanmaktadır. Böylece erkeklerin özellikle kadınların hangi davranış ve faaliyetleri yapabileceklerine, hangi haklara ve güce kimin ne derece sahip olduğuna veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir. (Günar ve Bener, 2011, s.158). Başta toplumsal ve dini gelenekler olmak üzere birçok ritüel, kadını kontrol etme aracı olarak kullanılmaktadır. Ya da toplumsal cinsiyetin, erkek egemen toplumlarda erkeğe sunulmuş bir üstünlükmüş gibi görülerek kadınları -özellikle ekonomik bir geliri olmayan kendini kocaya bağlı olduğunu hisseden veya hissettirilen ev kadınları- üzerinde ayrı bir baskı oluşturmaktadır.

Günümüzde aile içi ilişkilerde her ne kadar geleneksel normların bireyler üzerindeki yaptırımı azalsa da bu durumun varlığı bazı ataerkil aile yapılarında hala yoğun bir şekilde görülmektedir. Özellikle eğitim ve gelir seviyesi toplum yaşam standartlarının altında kalan ailelerde daha yoğun yaşanmaktadır. Bu tip aile yapılarında evli kadınlar düşüncelerini rahatlıkla ifade edip savunabiliyorlar mı? Yoksa birtakım dini ve geleneksel kuralların etkisi ve baskısında kalarak erkek egemenliğini kabulleniyorlar mı? Sorularına cevap aranmaktadır. Ayrıca bu çalışma evli kadınların toplumsal cinsiyet ve ataerkil aile yapısı içerisinde büyüyen ve geleneksel normların kendilerine yüklenmiş olduğu roller çerçevesinde nasıl hareket ettiği ve erkek egemenliğine karşı ortaya koydukları tepkileri belirleme amacı taşımaktadır. Bu amaçla Erzurum Yakutiye Kaymakamlığına bağlı Yakutiye Aile Destek merkezinde kayıtlı ve gelir seviyesi önceden tespit edilen ve çalışmayan ev kadınları bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında yaş aralığı 18-45 olarak belirlenen 20 kadın, çalışmaya dahil

edilmiştir. Araştırmanın temelini oluşturan kadınlarla nitel araştırma yönteminin bir tekniği olan derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Doğuşu

Toplumsal cinsiyet, biyolojik üremenin sosyal detaylandırması iken cinsiyet öncelikle üreme potansiyeline dayalı biyolojik bir kategoridir. Yani toplumsal cinsiyet biyolojik cins üzerine kuruludur. Ancak, bu biyolojik farklılığının da üzerinde bir olgudur (Eckert and McConnellGinet, 2003, s.2). Çünkü cinsellik Foucault'nun deyimiyle kurgulanmış bir deneyim kategorisidir ve sadece biyolojik olmadığını, tarihsel, toplumsal ve kültürel kökenlere sahip olduğunu söylemektedir (Rigel vd. 2005, s.22). Öte yandan toplumsal cinsiyet, kadınların ya da erkeklerin neler yapıp yapmayacağı konusunda her toplumda her dönem aktif olarak faaliyet gösteren gelenek ve aidiyetler tarafından bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Örneğin, evde yemeği kadının yapması, dışarıda ise genellikle erkeğin çalışması gibi durumların hiçbir biyolojik nedeni yoktur. Bu yüzden cinsiyeti biyolojik, toplumsal cinsiyeti ise, sosyal beslenmenin bir sonucu olarak görebiliriz (Eckert and McConnellGinet, 2003, s.5). Dolayısıyla cinsiyet kavramı, biyolojik bir bölünmeyi simgelerken toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki her tür eşitsizliğin simgesel halini almaktadır.

Toplumsal cinsiyet doğduğumuz ve sahip olduğumuz bir şey değil (West ve Zimmerman, 1987, s.87) yaptığımız ve gerçekleştirdiğimiz bir şeydir (Butler, 1990, s.23). Toplumsal cinsiyet, bir toplumun mevcut durumunun bir kader ya da şansa bağlı olmayıp yine kendisi tarafından tayin edildiği gerçeğinin en önemli kanıtıdır (Erol, 2008, s.199). Yani insanlar yalnızca cinsiyete doğuştan sahip olabilirken, toplumsal cinsiyet kadın ve erkek olma özelliğini toplumsallaşma sürecinde kazandığını vurgulamaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet doğuştan belirlenen dişilik ve erillik özelliklerinin aksine, toplumsallaşma süreci ve kültürü içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerine işaret eder (Altun ve Toker, 2017, s.82). Dolayısıyla, erkek ve dişi biyolojik kategorilerin tanımı ve insanların kendilerini ve başkalarını erkek ya da kadın olarak kavraması sonucunda toplumsal cinsiyet meydana gelmektedir (Melanie, vd. 2000, s.156).

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk olarak ortaya atan 1968 yılında Robert Stoller'dir. Daha sonra 1970'lerin ilk döneminde Ann Oakley ile popülerlik kazanan terim sosyoloji bilim alanına dâhil edilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramını ilk zamanlardan itibaren sık kullanmaya başlayan feminist araştırmacılar cinsiyet farklılığının doğal ya da biyolojik anlamına geldiği düşünülen cinsiyetten farklı olarak cinsiyet farklılığının kültürel inşası anlamında kullanmıştır. Öte yandan 20. yüzyılın sonlarına doğru farklı disiplinlerden çalışmalarını yoğunlaştıran araştırmacılar, erkekler ve kadınlar arasındaki farkların doğadan kaynaklandığı ve bu doğal farkların kadınlar ile erkeklerin toplumsal konumları, toplumsal ilişkileri ve dünyada var olma tarzlarının iktidar ilişkileriyle örtüştüğü belirtilmektedir (O. Rose, 2018, s.17). Kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi ayırım, gücü elinde bulunduran iktidar politikasıyla-toplum geleneğinin paralel bir uzantıda hareket ettiği görülmektedir. Ve bu eril-iktidar anlaşması da toplumun geneli tarafından öylece kabul gördüğü bir gerçektir.

Toplumsal cinsiyet kavramına Mead, Parson ve Beauvoir'in farklı açılardan yaklaştığı

bilinmektedir. Parsons çalışmalarında toplumun işlevsel zorunluluklarına, Mead, insan gelişimindeki olumsuz tanımlanmış biyolojik kurallara, Beauvoir de erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin ben/öteki yapısına başvurarak çalışmalarını yapmıştır. Söyleyebiliriz ki her üç teorisyen de toplumsal cinsiyet örüntülerini öncelikle evrensel olarak gördükleri çekirdek aile içerisindeki ilişkiler kapsamında açıklamaya çalışmışlardır (R. W. Cornell, 1977, s.63). Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramının 1980'lerden itibaren etkili hale gelmesinde, Joan Scott'ın "American Historical Review" in 1985 Aralık sayısındaki yayımlanan yazısıyla birlikte toplumsal cinsiyet tarihine katkıda bulunmuştur.

Toplumsal cinsiyet, tarihin farklı zamanlarında ve farklı kültürlerde kadınlara ve erkeklerle bir takım sorumlulukları roller aracılığıyla yüklemiştir (Yapıcı, 2016, s.23). Diğer bir açıdan her toplum yaşadığı dini ve kültürel hayatıyla yaşam biçimi haline getirdiği geleneksel yapısıyla birlikte kadın ve erkeğe belirli sorumluluklar yüklemiştir. Bu gibi sebeplerden ötürü kadın ve erkeğin toplumun belirlediği sınırlar dâhilinde hareket etmesi beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet, değişik kültür ve toplum yapılarında her ne kadar farklıymış gibi görünse de toplumun geçmişten getirdiği gelenekleri, dini aidiyetleri ve mevcut ideolojik aygıtlar aracılığıyla günümüzde de devam eden bir inşa süreci mevcuttur. Bu inşa sürecinde bireyler üzerinde özellikle kadın aleyhine; kültür, din, geleneksel ve modern yapı aktif rol oynayarak kadın-erkek eşitsizliğini görünür kılmaktadır. Çünkü toplum, kültür, gelenek, din gibi yaşam biçimini oluşturan aygıtların taşıdığı normlarla kadın ve erkeğin nasıl davranıp nasıl hareket edeceğini belirler (Altun ve Toker, 2017, s.61). Oysa insan hakları kavramı, bireylerin yeteneklerini geliştirmede ve kendilerini gerçekleştirmede özgür oldukları ve eşitlik düşüncesinin olduğu bir dünya fikrini temel alırken, bu öğretinin tarihsel gelişim sürecine baktığımızda toplumlardaki eşitlik düşüncesi ancak yasalar önünde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Aslında gerçekleştirilen ve geçerli olan yalnızca iktidarın egemen olduğu hiyerarşik ilişkilerdir. Çünkü iktidar düşüncesinin temelinde her zaman gücü temsil eden somut bir varlık olarak "erkek egemen görüş" yer almaktadır. Aslında dünyada kadın ve erkek diye yalnızca iki cinsiyetin olduğu inancı gibi yaşamımızda gerçeklik haline gelen pratikler, bizler yaşadıkça sıradanlaşır ve normal bir durum gibi davranılır (Cengiz vd. 2004, s.54).

Toplumsal cinsiyet kavramını ele alırken kadın ya da erkek diye cinsiyet ayrımı yapmadan konuya yaklaşılmalıdır. Çünkü kız ya da erkek çocuğu büyüdükçe kendini kadın veya erkek diye bir kategori içerisine hapseder. Bu durum kız çocuklarının bebeklerle, mutfak araçlarıyla ya da genel olarak pembe gibi renklerle ilgilenmesine, erkek çocuğunun ise, mavi renkte bir araba veya futbol gibi tercihlerinin belirlenmesine kadar etkili olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek üzerinden izahı kültüre dayanmaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet toplumu oluşturan dinamik yapılardan ibarettir. Bu dini ve geleneksel yapı toplumsal cinsiyet ayrımını meydana getirmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyetin farklı kültür ve sistemde netlik kazanmasını da sağlamaktadır. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin her zaman, her yerde kadınların dezavantajlı durumları kullanılarak yeniden üretilmek yoluyla güçlendiği bir coğrafyadan diğerine zamanın farklı dönemlerinde şekil değiştirerek devam ettiği gerçeği bireylerin ve kurumların gözü önünde yaşanmaktadır (Altun ve Toker, 2017, s.57)

Ataerkil Kavramına İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Ataerkil kavramı, toplumsal cinsiyetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ataerkil kavramı, günümüzde de devam eden kadın erkek arasındaki eşitsizliği temelinde tutarak birçok araştırmacının üzerinde durduğu ve açıklamaya çalıştığı önemli bir kavramdır. Ataerkil terimini, Chris Weedon “kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkisi olarak açıklamaktadır.” Ve bu güç ilişkileri, cinsel iş bölümü ve üremenin toplumsal örgütlemeyen yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş kurallarına değin birçok şekilde görülür (Sarıtunalı, s.2). Ayrıca ataerkil aile yapısında baba/erkek otoritesine dayanan ve mülkiyetin (Bilican Gökkaya, 2018, s.40) yanında erkeğin sahip olduğu iktidar gücünün de sorgusuz bir şekilde erkek çocuğuna geçme güvencesi veren sistemdir. Başka bir açıklamada ise ataerkillik, erkeğin kadınların üretimini, üremesini ve cinselliğini kontrol ettiği hiyerarşik ve eşit olmayan bir güç ilişkiler sistemine dayanmaktadır (Eckert and McConnellGinet, 2005, s.171). Buradan hareketle devlet, sistem aracılığıyla toplumun üzerinde kurmaya çalıştığı baskıyı, geçmişten gelen belirli gelenek ve aidiyetlere dayanarak kadın üzerinde vesayet sistemi kurmak istediğini yaklaşımlarıyla beyan etmektedir.

Sylvia Walby “Kuramsal Ataerkillik” kitabında ataerkil kavramını, “erkeklerin kadına egemen olduğu, ezdiği ve sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve uygulamalar sistemi” olarak tanımlarken (Sylvia, 1990, s.90) erkeğin tıpkı yüzyıllardır süregelen bir devlet hegemonyası gibi varlığını sistematik hale getirerek bu düzeni korumak istediği anlaşılmaktadır. Ataerkil toplumsal düzende hâkim kategoride yer alan erkeğin yüceltilmesi, üstün tutulması ve övülmesi söz konusu iken yerine ve durumuna göre kadınların ikincilleştirildiği bu düzenin bir parçasıdır (Yapıcı, 2016, s.28). Çünkü geleneksel toplum bakışıyla sistemleşen ataerkil yapının temelinde eril düşünce yer almaktadır.

Amerikalı feminist yazar Kate Millet ataerkil bir sistemde erkeğin kadın üzerindeki mutlak hâkimiyetinden bahsederken ataerkil kavramı mutlak gücü elinde bulunduran Krala benzetmektedir. Kate Millet’in 1970’lerin başında “Cinsel Politika” adlı kitabında ataerkilliğin temel kavramını feminizm düşüncesine tanıtmıştır. Millet 17. yüzyıl politik literatüründe ataerkil kavramının sıkça kullanılmasından ötürü ataerkil sözcüğü kral ile halk arasındaki ilişkinin baba ve oğul gibi hükümeti açıklamak için kullanmıştır (Kate, 1970, s.78). Daha sonra bu terim tüm feministler tarafından kademeli olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısının ve kadınların alçalmasının çok açıkça görüldüğü bir sosyal sistem kısaltması olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ve bu süreç günümüze dek varlığını sürdüren ve gelecek vaad eden erkeği, erilliği, gücü önemseyen ataerkil dönemdir (Yıldırım, 2017, s.194).

Ataerkillik en genel anlamda, erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyası, kamusal ve özel alanda yaşamın gündelik pratikleri üzerindeki güç ilişkilerine değinen bir olgudur (Bilican Gökkaya, 2018, s.39). Kısaca ataerkil kavramı, özü ve düşüncesi itibarıyla erkek hâkimiyetinin kayıtsız şartsız ve süresiz kadın üzerindeki hegemonyasını anlatmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Ataerkil Yapı

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin, grupların ve toplumların cinsiyetlerine ve her toplumun cinsiyete ilişkin değer ve inançlarına dayanan farklı beklentilerden oluşmak-

tadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireyler ve çevreleri arasındaki etkileşimin ürünüdür ve bireylere cinsellik için hangi tür davranışların uygun olduğu konusunda ipuçları verir (Eckert and McConnell Ginnet, 2003, s.11). Bu uygun görülen cinsiyetçi roller toplumun değer ve kültürüne göre değişkenlik gösterir. Cinsiyetçi rolün öğrenilmesi toplumsallaşma ve içselleştirme aracılığıyla gerçekleşmektedir. Öğrenmeyi temel alan bu yaklaşıma göre, çocuklar cinslerine uygun davranışlar sergilediklerinde davranışın olumlu karşılanarak pekiştirilmesi, uygun olmayan davranışların ise cezalandırılması yoluyla cinsiyet rolleri öğrenilmiş olur (Vatandaş, 2011, s.34)

Toplumsal cinsiyet geçmiş dönemlerde biyolojik değişmeyen bir kader olarak görülürken, günümüzde biyolojinin değil kültürün kaderi olarak belirtilmektedir (Butler,1993, s.53). Bütün toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir (Gülay ve Özgün, 2011, s.158). Bu kültürel kader ya da kültürel okuma biçimleri toplumdaki topluma farklılıklar gösterdiği gibi aynı toplum içerisinde de belli başlı ayrımları mevcuttur. Öte yandan toplumda kadın ve erkeği ayıran iki önemli yapı olan kültür ve dine ek olarak eğitim kurumu da toplumsal cinsiyet rollerini güçlendiren önemli bir yapıdır (Yıldırım, 2017, s.202). Cinsiyet fark etmeksizin her toplumda toplumun dini ve kültürel değerleri kız ve erkek bebekler daha dünyaya gelmeden ebeveynlere oradan da çocuklara büyük bir titizlikle aktarılmaktadır. Özellikle bu dini ve kültürel kodlar ataerkil toplum yapılarında kendine daha geniş yer bulmaktadır. Dolayısıyla kız ve erkeğe ait cinsiyetçi roller daha çocukluktan itibaren işlenmeye başlanmaktadır. Genel itibarıyla toplumsal cinsiyet, kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere dikkat çekmek için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, 2003, s.83).

Toplumsal cinsiyetin üzerinde durduğu bir diğer önemli kavram da ataerkil kavramdır. Ataerkil kavram, kadın ve erkek eşitsizliği temelinde hareket eden ve günümüzde de hala varlığını koruyan önemli bir yapıdır. Ataerkil sistem kadın üzerindeki erkek hegemonyasını sistematik hale getiren bir mekanizmadır. Çünkü birçok dini ve geleneksel aidiyetlere dayandırılarak ataerkil düzenin devam etmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu sistem, tamamen erkek çıkarları üzerine kurulmuş bir yapı olarak günümüz toplumlarında varlığını sürdürmektedir.

Erkek hegemonyası hemen her dönemde benzer ya da farklı şekillerde kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri erkeğe birçok platformda daha rahat ve aktif rol verirken kadını birçok ortamdan mahrum bırakma ve pasif kalma rolünü dini ve geleneksel aidiyetleri öne sürerek uygun görmüştür. Yüzyıllardır kadının daima arka planda bırakıldığı, erkeğin kadın üzerinde koşulsuz söz sahibi olduğu bir meta olarak düşünülmüş ve bu yönde düşündürülmeye çaba gösterilmiştir (Gökçe, 1979, s.182). Özellikle ataerkil toplumlarda bu durum daha belirgin şekilde görülmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin farklı toplum ve kültürlerde olsa erkeklerin toplum içerisinde yaşadığı rollerin benzer olduğu iddia edilmektedir. Little'nin araştırmasına göre, modern çağın başında ABD, İngiltere, Fransa gibi Atlantik dünyanın her bir yerinde kadın diye adlandırılmak alenen hakaret sayılmaktaydı (O. Rose, 2018, s.110). Bu durum dünyanın birçok yerinde kadınlar için kemikleşmiş düşüncelerin kalıplaşmış sözlerinden anlaşılmaktadır. "Almanya'da kadınlar için, bir çiftlik evini üç şey yıkar: şirret bir kadın, tahtakurusu ve fare. İtalya'da; kadınlar, eşekler ve fındıklar için in-

safsız bir el lazımdır. Yunanlılarda, üç şeyde büyük tehlike vardır: deniz, yangın ve kadın. Rusya'da; köpekler bile kadınlardan daha iyidir. Hiç olmazsa efendisine havlamazlar. Çinliler; sana on erkek evlat verse bile karına asla güvenme. Japonlar; evliliğinin iyi yürümesini istiyorsan, evlendiğin gece karını döv” (Bilican Gökkaya, 2018, s.25-26) gibi kalıplaşmış cümleler toplumların erkeğe verdiği değeri göstermektedir. Ya da kadının değersiz olduğunu veya daha az değerli olduğunu. Toplumsal cinsiyet rolleri bir toplumun kültürüyle, ahlak sistemleriyle, dini yapılanmasıyla, gelenek görenek ve cinsiyet rejiminin işleyişiyle yeniden biçimlendirilmekte ve hangi cinsiyetin hangi kaynaklara ve ayrıcalıklara sahip olacağı belirlenmektedir (Altun ve Toker, 2017, s.74). 2007 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan bir araştırma erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin ne denli aşikâr ve halen devam ettiğini göstermektedir. Çalışmada kadın erkekten izin almadan hastaneye gidememekte ve erkek doktora muayene olamamaktadır. Ayrıca ataerkil yapının yoğun görüldüğü bu bölgede erkeklerin yaklaşık 3/2'sinin kendilerinin kadınlardan daha akıllı olduğu ve erkeğin sözünü dinlemeyen kadının dövülmesi gerekliliğini savunarak (Kitiş ve Şanlıoğlu, 2007) aslında kadınların özellikle çalışmayan ev kadınlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumun ataerkil yapısına bürünmüş zihinlerde hala yoğun bir şekilde varlığını korumaktadır. Söz konusu toplumsal kalıp yargılarına göre herhangi bir insanla ilgili beklenti doğrudan cinsiyete bağlıdır (Gülay ve Özgün, 2011, s.158) anlayışı hâkimdir. Dolayısıyla kültür, din ve gelenekler farklı olsa da zamanın belirli dönemlerinde kadın ve erkekten beklentiler genel itibariyle birbirine yakın şeyler olmuştur. Yani kadının asıl vasfı ev ve çocuklardan ibaret görülürken, erkeğin asli görevi eve bakmakla birlikte birçok faaliyete istediği gibi katılabilmekte özgürdür. Toplumsal cinsiyet rolünün üzerinde oluşturduğu sorumluluk ve baskıları kısmen veya tamamen reddederek özgür bir düşünceyle kendi hayatını bulmaya çalışan bazı şanslı kadınların aksine ataerkil yapıya bürünmüş, dini ve geleneksel normlara boyun eğmiş kadınların böyle bir imkâna sahip olamaması cinsiyete dayalı ayrımcılığın sürekli yeniden inşa edilmesine sebep olmaktadır. Bu eşitsizlik ataerkil toplumsal yapı adı altında, farklı coğrafya ve kültürlerde yoğunluk ve şekil açısından farklılık gösterse de kadın üzerindeki erkek hegemonyası değişmeyerek varlığını hep devam ettirmektedir (Altun ve Toker, 2017, s.8). Bu da toplumsal cinsiyet öğretilerinin uzun süredir kullanılageldiğini göstermektedir.

Aile içi İlişkiler ve Erkek Hegemonyası

Hegemonik erkeklik kavramı, erkek, cinsiyet ve sosyal hiyerarşi hakkında son zamanlardaki düşüncüyü önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Gramsci'nin “hegemonya” terimi, günümüzde sınıf ilişkilerinin istikrara kavuşturulması girişimlerinde mevcuttu (R. W. Cornell, 1977, s.23). 1980'lerin ortasından 2000'lerin başlarına kadar, hegemonik erkeklik kavramı, oldukça dar bir ampirik temel ile kavramsal bir modelden, erkekler ve erkeklikler hakkında araştırma ve tartışma için yaygın olarak kullanılan bir çerçeveye geçmiştir (Gerschick and Miller, 1994, s.44). Kavram, çeşitli kültürel bağlamlarda ve önemli bir dizi pratik konuda uygulanmıştır. Bu kavramlar, ataerkil bir cinsiyet sisteminin mantığı açısından tanımlanmış, tanımlayıcı olmaktan çok soyut olarak kullanılmıştır.

Hegemonik erkeklik, diğer erkekliklerden, özellikle de alt düzey erkekliklerden ayrılmıştır. Çünkü hegemonik erkeklik istatistiksel açıdan normal kabul edilmedi aksine

kural koyucu oldu. Egemen erkeklik günümüzdeki tabiriyle erkek olmanın onurlu yolunu somutlaştırıyor, diğer bütün erkeklerin kendileriyle ilişki içinde olmalarını gerektiriyor ve ideolojik olarak kadınların küresel boyutta erkeklere boyun eğmesini meşrulaştırıyordu (R. W. Connell ve James, 2005, s.836). Gidişatın sadece erkekler için olumlu bulunması sürecin devam etme isteğini arttırmaktadır. Çünkü ataerkil bir dünyada alışlagelmiş düzenin bozulması erkek hegemonyasının zararına olacağı düşüncesiyle hep engellenmektedir. Erkek egemen toplum kavramı, o toplumda yaşayan her tür erkeğin yaşam biçimi ve tercihi ne olursa olsun kadınlardan üstün olduğuna inanır. Ve erkeğin kadından üstün kılınmasının toplumun yararı olduğunu iddia eder (https://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/seda_kaya_guler/2014/03/04/erkek-egemen-toplum) Bu üstünlüğü kabul görme düşüncesi ataerkil yapıli toplumlarda özellikle belirli bir ekonomik geliri olmayan kadınların erkeğe karşı boyun eğmesine neden olmaktadır.

Ataerkil yapıda şekillenmiş aile kültüründe kadına yönelik toplumsal hayatın her alanında ayrımcılığın olduğu bilinmektedir. Kadın genel itibariyle toplumun her tabakasında ikinci plana atılmış ve kadının gelişimi engellenmiştir. Bu ayrımcılık ve kadını yok sayma ailede başlamaktadır. Aile, ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyetin farklılaştırılmış rollerini aile üyelerine benimsetmek için önemli bir işletme sahası olarak görülmektedir. Çünkü aile insanın en dar anlamda gerçekleştirmeyi başardığı sosyal bir örgütlenme modelidir (Subaşı, 2007 s.511). Ve bu model kültürel yapılanma dâhilinde ataerkil sistemin çarklarına uygun hareket etmektedir. Ataerkil sistemde kadınlar belirli alanlar içerisinde tanımlanmıştır. Bu alanların en yaygın olanı ev içi alanıdır. Kadınlar bu ev içi alanlarda annelik ve karılık rolüne uygun görülürler (Sarıtunalı, s.3). Kadının annelik ve karılık gibi rollere bürünmelerini sağlayan ataerkil yapı onları hayatın her alanında arka planda tutarak erkek egemenliğini kabul ettirmiştir. Çünkü ataerkil toplum, kadınların hareketliliğini kısıtlayan ve onları çocuk doğurma ve yetiştirme sorumlulukları ile annelik ideolojisini yaymaktadır (Eckert and McConnellGinet, 2003 s.175). Bu anlayıştan öte geçemeyen toplumlarda eşit ve adil olmayan bir düzende kadınlık ve erkeklik gibi kalıplaşmış sözler sürekli empoze edilmektedir. Psikolog Sandra Bem'e göre, çoğu zaman insanlığı cinsiyete göre ayırıyoruz. Ve biz bu ayrımı yaptığımız zaman dünyadaki tüm erkeklerin ve ya tüm kadınların aynı olduğunu düşünürüz. Ne yazık ki, cinsiyet kutuplaşması genellikle kadınlarla erkekler arasında ve zaman içinde değişmesi çok zor olan cinsiyet rolleri arasında yapay bir boşluk yaratmaktadır (Bem, S. 1993, s.16).

Ataerkil bir toplumda ailelerde ilk olarak liderin bir erkek/baba olduğu fikri benimsetilmektedir. Yani ailenin başı olarak kabul edilen erkek, kadının cinselliğini, emeğini, üretimini kısaca hareketliliğini kontrol eder (Becker, 1999, s.26). Ayrıca, hanenin reisi konumunda kendini kabul ettiren erkek, aile üyelerinin özellikle kadının emek gücünü dahi kontrol etme hakkına sahip anlayış yaygın görülmektedir (A. Brown, 2015, s.67). Evin reisi olan erkek aile mülkünün de sahibi olmakla birlikte, ailenin içinde kadının ev içi ve ev dışı üretimini, doğurganlığını ve tüm yaşam alanlarını denetlemekte ve yönlendirmektedir. Ayrıca toplumsal hayat içerisinde kadının erkek iradesinin uygun gördüğü ölçüde toplumsallaşabilmesi kadın-erkek arasında yaşanan eşitsizliklerin bir benzerini sunmaktadır. Erkek egemen toplum, yapısı gereği erkeğin sözünü geçirmesini ve daima üstün gelmesini öngörmekte; üstelik bu yapı, özellikle çok çocuklu ataerkil ailelerde; hem anne baba, hem de aile büyükleri hatta kız kardeşleri

tarafından erkek çocuğuna ayrıcalıklı davranarak, hizmet ederek ve gereğinden fazla hürmet göstererek erkeklerin âdeta üstün yaratıldığını hissettirmektedirler (<http://www.altinmiras.com/?Syf=26&Syz=105543>). Bu davranış biçimi ve kadına yönelik ayrımcılık zor kullanılarak değil kadınların onayıyla da gerçekleşmektedir. Aile yaşamının devam edebilmesi erkeğe bağlıdır anlayışı kadınların ekonomik ve düşünce olarak kendilerini erkeğe karşı bağımlı hissetmesine yol açar. Bu anlayış kadının kendine olan özgüvenini zedelemekte ve dolayısıyla erkeğin egemenliğini kabul etmektedir. Çünkü aile içinde erkekler hükmetmeyi, kadınlar ise boyun eğmeyi öğrenmekte ve içselleştirmektedir (Dinç Kahraman, 2010, s.30). Bu düşünceden hareketle erkek egemenliği altında ve erkeğin üstünlüğünü kabul ettiren, kadına ise ataerkil düşüncenin kalıplaştırdığı fikirler ölçüsünde kısıtlayıcı bir özgürlük sunan ataerkil yapı, kadın erkek ayrımcılığını küçük yaşta gelen kültürel değerler vasıtasıyla benimsetmektedir. Benimsenen kalıp yargılar, bir toplumun gelenek, mit, fikir, din ve hakkındaki toplum bilgisini temsil eder. Dolayısıyla kadının erkek hegemonyasını kabul etme sürecinde birçok etmen ve sürecin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Gerda Lerner'e göre aile, hiyerarşik bir sistemin oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Çünkü sadece devletteki düzeni yansıtmaz ve çocuklarını eğitmez, aynı zamanda bu düzenin oluşmasında ve sürekli olarak güçlenmesinde büyük bir pay sahibidir (Lerner, 1986, s.127). Bu nedenle ataerkil yapının hep güçlü kalması ve sürekliliği için bu biçimde sosyalleşmenin gerekli olduğu düşünülebilir. Öte yandan erkek çocukları ataerkil düzen içerisinde baskın ve saldırgan olmayı öğrenirken kız çocukları tam aksine iyi huylu ve itaatkârlığı öğreniyor. Süregelen şey sadece sosyal yapılar değil aynı zamanda hem erkeğin hem de kadının çok küçük yaşlardan itibaren bu sosyal öğrenme içerisine dâhil olarak durumu içselleştirmiş olmalarıdır. Bu nedenle özel ya da kamusal alanda toplumsal cinsiyet ayrımı/farklılığı bir takım görünümlerle ideolojik egemenliğini hep sürdürmüştür (Yaraman, 2015, s.23). Buradan yola çıkarak kadınların evlenmeden önce aile hayatlarından itibaren birçok platformda mağdur olmalarının en büyük sebebi toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen kemikleşmiş düşüncelerden kaynaklandığını ifade edebiliriz. Çünkü ataerkil sistemde kadınlar sistematik olarak hep arka planda yer almaktadır. Bu anlayış kadınları eve bağlı, ekonomik olarak sömürülen, sosyal olarak bastırılmış ve politik olarak pasif kalmalarına neden olmaktadır (Bhasin, 1993, s.13).

Söz konusu toplumsal kalıp yargılarına baktığımızda kadınların ev işlerinden sorumlu tutulduğu baba/erkek ise maddi manevi gereksinimleri karşılaması gereken bir konumda olduğu bilinmektedir. Ataerkil kültürü benimsemiş ailelere göre çoğu zaman ailenin maddi sorumluluğunu baba tek başına yüklenmek durumundadır. Bu nedenledir ki bu düşünceye hapsolmuş toplumlarda kadınların daha sabırlı ve anlayışlı olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla ailedeki temel sosyal ve ekonomik konularda karar alma sorumluluğu, ailede kadın ve erkeğin üstlendiği roller ile yakından ilgilidir (Gülay ve Özgün, 2011, s.159). Erkeği her konuda ön planda tutarak üstünmüş gibi gösteren ataerkil yapı özellikle ekonomik özgürlüğü olmayan ev kadınları üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Kadınların ev içi hayatında bir takım dini ve geleneksel kurallara göre hareket etme zorunluluğu toplumsal baskı yoluyla kabul ettirilmektedir. Yani cinsiyetçi kodlar aracılığıyla kadın ve erkeğe uygun davranışlar küçük yaşta itibaren benimsetilmektedir.

Ailede, baba ve anne ile olan ilişki, erkek ve kadınlarla ilk ilişki deneyimi olduğundan, bu nedenle cinsiyete ait olanın tanımlanmasında aile temel bir öneme sahiptir. Cinsiyet kimlikleri erkek ve kadın rollerine yönelik beklentiler anne-baba ve çocuk ilişkisi içinde sosyalleşmektedir; Bu beklentiler bugün geçmişe kıyasla çeşitli ve yenidir (Crespi, 2013, s.2-3). Öte yandan ailede anne ve babanın, çocukların hayatının ilk yıllarında cinsiyet rolünün gelişiminde birincil etken olarak görülmektedir. Çünkü cinsiyet farkıyla ilgili olarak, aile aslında, diğer grupların aksine, biyolojik olarak değil, aynı zamanda ilişki ve sosyal bir süreçle toplumsal cinsiyet farklılıkları oluşturarak belirli bir yaşam biçimi karakterize eder. Aile, “farkın, özellikle de cinsel farklılığın temel ve aynı zamanda inşa edildiği inanılan sosyal ve sembolik bir yer” dir. Özellikle, ailede cinsiyet karakterizasyonu, anne babanın özelliklerini yansıtır (Witt, 1997, s.32).

Dünya genelinde büyük ölçüde süren erkek tekel, ataerkil yapıya bürünmüş toplumun birçok katmanında devam etmektedir. Erkek hegemonyasının tarihsel sürecine baktığımızda ilkçağlardan süregelen çok güçlü bir erkek iktidarını kabul etme söz konusuysa teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir takım gelişmelerin yaşanmasının yanında özellikle demokrasi ve cumhuriyet ilkelerinin eşitlikçi tutumu sayesinde kadın üzerindeki hegemonyanın sınırlı da olsa kalktığını göstermektedir. Ancak başta eğitim olmak üzere ekonomi ve bilinç dünyasının gelişmediği veya gelişiminin sadece görüntüsel yaşandığı toplumlarda hala ataerkil yapının ağırlığı hissedilmektedir. Dolayısıyla bu tip ailelerde erkek/baba otoritesinin tek ve sarsılmaz olduğu bir gerçektir.

Genel hatlarıyla kadın-erkek ilişkisine baktığımızda, kadını bir takım gerçek olmayan dini ve geleneksel ritüellerle sınırlandırarak ikinci planda tutma anlayışının olduğu görülmektedir. Sonuç olarak zaten konum ve itibar bakımından her anlamda güçlü olan erkek dini ve kemikleşmiş düşünce yapısıyla birlikte toplumdaki otoritesini sağlamlaştırıp kadını görmezden gelerek tek başına otorite olma dönemini sürdürmeye devam etmektedir. Böylece din ve okul gibi birçok önemli dinamik kültür yapılarını eril hava içerisinde eriterek günümüze kadar hiç bitmeyecek olan erkek egemenliğini meşru hale getirmeyi başaracaktır.

Araştırma yöntemi

Bu çalışma kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ailede erkek egemenliğine karşı gösterilen tepki ve davranışları belirleme amacının yanında ataerkil toplum bünyesinde dini ve geleneksel yapının kadın üzerindeki etkilerini ortaya koyma amacı taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle ataerkil toplumda aile içi ilişkilerde evli kadınlar düşüncelerini rahatlıkla ifade edip savunabiliyorlar mı? Yoksa bir takım geleneksel ve dini kuralların baskısı altında ezilip erkek egemenliğini kabulleniyorlar mı? Sorularına cevap aranmaktadır. Dolayısıyla çalışma kapsamına dâhil ettiğimiz kadınların çalışma durumu, aile geliri ve yaş aralığı araştırmanın odağını oluşturmaktadır. Çünkü ekonomik özgürlüğü olmayan ve aile gelirinin asgari düzeyde yer alan ailelerde kadınlar, erkek egemenliğini daha fazla ve yoğun hissetmek ve benimsemek zorunda kalmaktadır. Öte yandan düşük gelirli ailelerde dini ve geleneksel ritüellere bağlılığın daha güçlü yaşandığı varsayımından hareket ederek ekonomik özgürlüğü olmayan ve geliri düşük aileler çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmanın günümüze olan etkisini daha iyi kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek için yaş aralığının 18-45

olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca, aile içerisinde yaş ve eğitim düzeyinin kadın erkek arasındaki iletişimde önemli bir rol oynadığını düşünerek kadınlarla yapılan görüşmede eşlerinin yaş ve eğitim bilgileri de çalışma kapsamına alınmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, muhafazakâr tutum ve geleneksel bağların daha güçlü yaşandığı bölgelerde daha fazla hissedilmektedir. Bu nedenle hem muhafazakâr tutumu hem de geleneksel yaşantısından dolayı Erzurum ili tercih edilmiştir. Erzurum/Yakutiye Kaymakamlığına bağlı Yakutiye Aile Destek merkezinde tercih edilen özellikler bağlamında belirlenmiş 20 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler Yakutiye Aile Destek merkezi binasında sonradan analiz edilmek üzere ses kaydı ile birbir gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcı sayısı ve belirli sınırlamalar nedeniyle çalışmanın tüm şehri kapsayacak şekilde genelleme yapılması mümkün değildir. Ancak gerçekleştirilen çalışma için daha sonra yapılacak araştırmalara önemli bir ön kaynak olması ve literatüre kaynak sağlaması açısından önemli görülmektedir.

Verilerin Analizi

Görüşülen kadınlara yönelik sosyo-demografik bilgiler şu şekildedir. İlköğrenim ve daha az düzeyde öğrenime sahip olan kadınların oranının (%85) çok yüksek olduğu görülmüştür. 3 ve daha fazla çocuk sahibi olan kadınlar (%75) ağırlıklı olarak ön plandadır. Kadınların eşleri arasındaki yaş ortalamasına bakıldığında büyük bir çoğunluğu (%80) 39 yaş ve üstünü oluşturmaktadır. Ayrıca erkeklerin öğrenim düzeyine bakıldığında kadınların aksine ortaöğretim ve lise öğrenimini tamamlayanlar (%60) çoğunluktadır. Katılımcıların % 70'i 3 ila 5 arası çocuk sahibidir. Görüşülenlerin % 85'lik kısmı 15 ve daha uzun süredir evli olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum ülkemizdeki evlilik yaş ortalamasının altındadır. Ayrıca çalışmaya katılan kadınların % 30'luk gibi bir kısmı ülkemizde özellikle geçmiş dönemlerde yaygın olan eşinin ailesiyle kalma durumunu yaşamak zorunda kaldığını görmekteyiz. Öte yandan görüşülen 20 kadından 6'sı akraba evliliği, 5 tanesi severek ve diğer geriye kalanlardan 4'ünün görücü usulü ve rızalarının alınarak gerçekleştiği 5 kadının ise, görücü usulü ve rızalarının alınmadan gerçekleştiği görülmüştür. Ülkemizde yaygın olan evlilik türlerinin yapıldığı görülmektedir. Ancak evlenecek kişinin rızası alınmadan evliliğin gerçekleşmesi aile içerisinde erkek egemenliğinin en açık göstergelerinden biridir.

Bulgular ve Tartışma

Ataerkil Yapılı Toplumsal Statünün Ev İçi Yaşantıya Yansıması

Toplumsal statü, bir takım dini ve geleneksel kodlara yüklenen anlamlar aracılığıyla elde edilen değerdir. Bu değer kadınlık ve erkeklik statülerinde farklı anlamlar taşımaktadır. Farklılığı, kadının aleyhinde birçok eşitsizliğin doğmasının başlangıcı olarak görebiliriz. Çünkü ataerkil bir toplumda geleneksel yaşantının dini yapılanmanın da etkisiyle kadın erkek kavramına sunulan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımların başında ataerkil toplumlarda erkek kalıplaşmış bir değer olarak görülmektedir. Toplumun dinamik yapılarının temeli olarak görülen dinsel ve kültürel yapılar kadının erkek egemenliği altında ezilmesini sıradan ve olması gereken bir durum gibi topluma sunmaktadır. Böyle bir ortamda yetişen kimi kadınlar da erkek egemenliğinin ve

erkeğin hemen her şeyde tek ve son söz sahibi olduğunu savunmaktadır.

Ataerkil bir düzende ev içerisinde aile içi konular başta olmak üzere birçok konuda hatta kadının özel yaşantısı dahi erkeğin egemenliği altında olduğu ve bu durumun bizzat kadınlar tarafından desteklendiği bilinmektedir. Çalışmaya katılan K10'un şu ifadeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. *"Bence kadın ılımlı olmalı otoriter davranmamalı, eşinin sözlerine kanaat getirmeli, emrine uymalı ben öyle düşünüyorum. Evin reisi erkektir. O Kazanıyor dışarıda o yoruluyor evde dışarıda son söz ona aittir ve herkeste de böyle olmasını istiyorum. Çünkü ailenin huzuru bundan geçiyor. Ve ben 19 yıllık evliyim bi sıkıntım olmadı. Hep saygı ile izin aldım. Komşuya insem bile izin alırım. Dinimizde de böyle, huzurlu oluyorum ve bundan yanayım"* (K10, 40 yaşında bir çocuk annesi). Ataerkil yapının yoğun olduğu bölgelerde kadının hayatı erkeğin kontrolündedir. Dolayısıyla kadın pasif konumdadır. Erkek ise, çocukluktan itibaren aile tarafından üstün tutulmaktadır. Bu üstünlüğü bir ayrıcalık olarak gören erkek, kadını kontrolünde tutmak zorundadır. Bu nedenle erkek sürekli aktif bir role sahiptir. Genel olarak bakıldığında, kadın-erkek ilişkisinde hem erkek hem kadın "erkek hegemonyasını" toplumdan aileye sirayet eden bir geleneği, gerekli ve zorunlu olarak algılamaktadır. Toplumsal olarak geçmiş dönemlerde cinsiyete dayalı rol ve statülerde kadın; savunma, korunma ve sakinme gibi hep pasiflik üzerine temellendirilirken (Bingöl, 2014, s.109), erkekler; koruyucu, yönlendirici ve hükmedici rolleriyle tam aksi bir duruma sahiptir. Bu yaklaşımın bizzat aile içerisinde anne tarafından destek görüldüğü bilinmektedir. Kadın-erkek eşitliğini kabul etmeyen K6 şunları ifade etmektedir. *"eşim benden hep bir adım önde olmalı, ben onu hep savunuyorum. Erkek tabi ki bizim reisimizdir. Ben onu her zaman çocuklarımıza da öğretirim. Baba bizim evde birincidir, ikinci annedir. Her şey de onun fikrini alırım, ona göre hareket ederim. Çocuklarımı da o yönde yetiştirmek istiyorum"* (K6, 41 yaşında 3 çocuk annesi). Ataerkil toplumda kadınlar benimsemiş olduğu erkek hegemonyasını gelenek ya da din yaşantısı olarak çocuklara özellikle kız çocuklarına erkeğin üstünlüğünü benimsetmeye çalışmaktadırlar. Kadınlar, küçük yaştan itibaren çocuklara erkek ne ise kadında odur düşüncesi yerine erkeğin hemen her şey de üstün ve öncelikli olduğu ve akabinde yer alan söylemleri bizzat anne tarafından kültür olarak öğretilerek kadın daha koca evine gitmeden erkeğin üstünlüğünü kabul etmektedir. Ataerkil düzenin işleyişi kadının sürekli baskı altında kalmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ataerkil öğreti kadının desteğiyle kültürün güçlü bir ögesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Toplumsal cinsiyet tarafından erkeğe sunulan statü üstünlüğü sayesinde erkeğin kadın üzerindeki egemenliği pekişmiş olmaktadır. Ayrıca bu güçlü geleneğin önce kadının çocukken baba egemenliğinde başlayıp evlendiğinde de başka bir erkek iktidarı olan kocayla devam etmesi ataerkil erkekliğin devamı niteliğindedir. Görüşülen kadınlardan rızası alınmadan evlenen kadınların sitemi durumu açıklar niteliktedir. K15: "O zaman çocuktuk bilmiyorduk ki ailemiz uygun gördü, biz de kabul ettik." K7: "Mecbur baba uygun gördü bizde onu aldık." K20: "Sana seçenek olmadığı için büyüklerin uygun gördüğünü alıyorsun." Diye dile getirilen bu söylemler aslında, aile içerisinde baba ile başlayan egemenliğin koca ile sürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla kadınlar var olan toplumsal yapıya boyun eğmekte veya onunla mücadele etmektedir. Fakat boyun eğme kadınların çoğunun kabul ettiği bir kalıba dönüşmektedir. Bu kadınlık anlayışı, kültür ve ideolojinin yoğun desteğini görmektedir (Yavuz, 2015, s.121).

Bir diğer yaklaşım ise, erkeğin kadın üzerindeki sorgusuz, sualsiz ve sınırsız hegemonya kurmak istemesidir. Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet temelli statünün önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü ataerkil yapının hâkim olduğu coğrafyada hemen her şeyde eril havayı soluyarak yetişen bireylerin aynı duygu ve düşüncelere sahip olduğunu çokça görmekteyiz. Kısaca, toplumun bakış açısının kalıplaşmış bir takım geleneksel ve dini aidiyetlere dayandırıldığı söylenebilir. Bu bakış açısına sahip olan topluluklarda özellikle ailelerde kadının nasıl davranacağı önceden belirlenmekte ve kadına erkeğin yüceliği peşinen kabul ettirilmiştir. Çalışmaya katılan kadınlar, aile içerisinde baba/erkeğin izni alınmadan bir yere gidilmediği, eve erkeğin onayı alınmadan herhangi bir ürünün alınmadığı alınsa bile ufak tefek şeylerin bazen gizli alındığını ifade etmişlerdir. Ayrıca hemen her konuda kadınların erkeğin düşüncesini ve kararını önemsemek zorunda oldukları ancak erkeklerin birçok konuda kadınların düşüncesine başvurmadan tek başına hareket ettikleri ifade edilmektedir. K20, “*kendisine herhangi bir şey aldığına ya da bir şey yaptığına sormaz. Kafasına göre hareket eder*” (K20, 44 yaşında, 2 çocuk annesi), K9, “*Çok sormaz. Ama bazen sorar. Nasıl yapsak diye. Ama yine de kendi bildiğini çoğunlukla yapar*” (K9, 45 yaşında, 3 çocuk annesi), gibi birçok benzeri söylem kadının düşüncesine verilen değeri göstermektedir. Böyle bir durum karşısında kadınlar tarafından genel olarak gelenek ve din olgusunun da etkisiyle erkek egemenliğini benimseyen ve kabul gören yaygın bir davranışın olduğu gözlenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İlişkiler

Toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı maddi bedenlere manevi anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmak için kullanılmaktadır (Bingöl, 2014, s.108). Bu ayrım özellikle ataerkil kültürü benimsemiş toplumlarda kadının hep aleyhine olmuştur. Kadını hep arka planda ve düşüncenin gerisinde tutan anlayış ataerkil gelenek yapısına sahip aile de başlamaktadır. Aile toplumun değişmez temel taşlarından biridir. Kadın ise, ailenin olmazsa olmazı değişmeyen bir geleneğidir. Bu gelenek içerisinde kadın ataerkil toplumda ilk olarak kocaya eş ve çocuklara ana anlayışı içerisine hapsedilmiştir. Kadın ailenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve erkekten ayrı düşünülmemiştir. Yani yalnızca erkeklik statüsünün izin verdiği ölçüde hareket etmektedir ki bu davranış, erkek egemen kültür tarafından oluşturulmuş bir senaryodur (Bingöl, 2014, s.113). Geleneksel cinsiyet rolleri toplumun din, gelenek, ekonomik ve kültürel yapısına göre şekillenmekte zaman ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Kültürel olgulara bağlı gelişen toplumsal cinsiyet yaklaşımlarında belirli kalıplar bizi yalnızca birbirimizden farklılaştırmakla kalmadığını, aynı zamanda toplum içinde nerede ve nasıl durulacağını bildirerek hareket alanımızı belirlemektedir. Zaman ve mekân bağlamında, toplumdan topluma farklılık gösteren toplumsal cinsiyet rolleri, söz konusu kültürün yeniden üretim ve yaratılış anlayışına göre biçimlenir. Bu yeniden üretim, cinsiyet rolleri yaratılıştaki varsayılan katkılarına göre tanzim edilmektedir (Ökten, 2009, s.303). Yani biyolojik cinsiyet, kadın ve erkeğin sahip olabileceği rol ve statülerde önemli bir etkiye sahiptir. Erkeğin toplumsal statü ve roller sayesinde hem dışarıda hem aile içerisinde sahip olduğu egemenliğin devam etmesine ve güçlü tutmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Aile içi kararların nasıl alındığı sorusuna K8 “*genelde ortak karar alırız. Ama babanın daha çok baskısı var. Ben çok sorum-*

luluk almıyorum. İleride bir şey olur. Demesin ki sen yaptın. Fikrimi söylerim ama eşim daha çok baskın birde erkekliğin vermiş olduğu bir şey var” (K8, 45 yaşında 4 çocuk annesi) diye ifade ederken, K17 ise; “Fikrimi söylerim ancak, erkeğin sözü daha çok geçiyor tabii ki ve bende o hakkı ona veriyorum. Ona verdiğim değerden dolayı bu hakkı veririm. Ve Bizde böyle gördük ayrıca” (K17, 44 yaşında, 6 çocuk annesi) söyleminden hareketle toplumsal bir kabul gören erkek egemenliği, ailede de kendine güçlü bir şekilde yer bulmaktadır. Ayrıca toplumun erkeğe bahsettiği statünün hemen her konuda ve platformda kadınlar üzerindeki baskıyı gözler önüne sermektedir. Öte yandan görüşülen K6, eşinin uzun yol şoförü olduğu için kararları kendi aldığını ancak her aldığı kararı eşine sorduğunu, eşine sormadan hiçbir karar almadığını, eşinin rızası olmadan herhangi bir karar alamayacağını ve aldığı kararlarda da eşinin etkisinin olduğunu “*o bizim büyüğümüz*” ifadesiyle kabullenmiş bir erkek hegemonyasını sahiplenmektedir. Bu sahiplenme toplumsal ilişkiler sürecinde, toplumsallaşma ve içselleştirme aracılığıyla rolün öğretilerek gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Böylece kadınlık karakteri kadınlık rolüne toplumsallaşma ile aynı şekilde erkeklik karakteri de erkeklik rolüne toplumsallaşma ile üretilmektedir (R. W. Cornell, 2016, s.86). Bu toplumsallaşmanın inşa sürecinde aile, ailenin de temelinde kadın yer almaktadır. Kadın çocukluğundan itibaren ilk olarak kendi annesinden öğrendiği baba egemenliğini yanlış bilinen ancak kemikleşmiş olarak devam eden din ve gelenek adı altında evliliğinde de koca/eş egemenliği olarak sürdürmektedir. Kadınlar yıllarca benimseyip özümseydiği bu davranışları kendi çocuklarına özellikle kız çocuklarına eksiksiz bir şekilde aktarımı sağlanmaktadır. Dolayısıyla yaşamın her alanında gerçekleşen ayırım ve eşitsizliğin cinsiyetten bağımsız olmadığını söyleyebiliriz.

Ataerkilliğin düzenli işleyiş sahalarından biri olan ailede kadınlar ev içerisinde ev ya da çocuklarla ilgili en küçük bir kararı bile alırken eşleriyle paylaşmak zorunda olduklarını ya da eşlerinden gizli hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumu K2, “Söylerim ki öyle yaptım, böyle yaptım. Habersiz iş yapamam. İlgisiz de olsa haberi olmak zorunda” (K2, 33 Yaşında 4 Çocuk Annesi) diye açıklarken, K1, “*ev içerisinde aldığım kararları eşimle çok sık değil de bazen paylaşıyorum. Çünkü öğrenirse izin vermediği durumlar oluyor bende mecbur ondan gizli yapmak zorunda kalıyorum*” diye ifade etmektedir. (K1, 39 yaşında 4 çocuk annesi) Erkek hegemonyasının kadınlar üzerindeki baskısı kadınlarda korku kültürünün oluşmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Bu kültürün oluşmasında geçmişte öğrenilen dini ve geleneksel bir takım yanlış kalıp yargıların da önemli etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ataerkil kültürün yoğun yaşandığı topluluklarda din ve gelenek çok önemli bir etkidir. Çünkü “dinimizde böyledir, dinimizde şöyledir” diye kulaktan duyma bir takım klişeleşmiş sözlerin ve “büyüklerimizden böyle gördük” geleneğinin yanında “kızımı dövmeyen dizini döver, gibi söylemler aslında bilinç ve düşünce olarak yapmak istenilenin dışı vurumu olarak gösterilebilir. Çünkü insanlar bireylere karşı kalıp yargılar doğrultusunda ve genellikle belirsiz ve genelleştirilmiş tepkiler verirler ve bu kalıp yargıların doğru olmayabileceğini genellikle dikkate almazlar (Bilican Gökkaya, 2018, s.32). Geleneksel kalıp yargıların etkisi K10’un ifadesinde açıkça görülmektedir. K10, “*ben her şeyde eşimden izin alarak yapıyorum. Eğer izin vermezse yapmıyorum. Bu durumu ben onun baskısı olmadan ailemden de böyle gördüğüm için bende böyle öğrendim, böyle yaşıyorum. Aile yapım böyle. Bu durumdan da rahatsızlık duymuyorum*” (K10, 40 yaşında bir

çocuk Annesi). Ülkemizde özellikle muhafazakâr düşüncenin yoğun olduğu bölgelerde erkeğin egemenliği, olması gereken bir durum gibi normalleşmekte, ayrıca kadınların erkekliği egemenlikle özdeşleştirmelerinde kültürün önemli bir payı vardır.

Dini söylemler ve gelenekler bir arada ataerkil sistemin kusursuz işleyişine hizmet etmektedir. Ev içerisinde alınabilecek her kararda bile eşine danışarak ve ondan izin alarak yapan K20, *“Ben beyimden gizli bir iş yapamam. Beyim ne derse o olur.* (K20, 44 yaşında 2 çocuk annesi). Ya da K4’ün, *Onsuz bir iş yapamayız. Çocuklarımız da böyle öğrenmiştir. Hepsi eşimin elinde her şeyi o belirliyor. Bizimde karşı gelme gibi bir durumumuz olmuyor”* (K4, 37 Yaşında 4 Çocuk annesi) düşüncesi, kadınların hemen her durumda erkeğin egemenliğini ve erkeği kendilerinden üstün görmelerini çaresizce dile getirmektedir. Öte yandan aile içerisinde erkek egemenliğini doğrudan kabul eden ya da din, gelenek ve ekonomik durumlara bağlı olarak kabul etmek zorunda kalan kadınların bu çaresizlik durumunu çocuklarına eksiksiz bir şekilde aktarmasını *“bizde böyle gördük”* anlayışının tezahürü olarak görülebilir.

Ataerkil düzenin benimsendiği ailelerde erkeğin egemenliğini kabul etmenin kadınlar için önemli bir dezavantajı da ekonomik özgürlüğe sahip olmayışlarıdır. Çalışmayan kadınların büyük bir bölümü erkeği, ailesinin geçimini sağlayan ve hayatlarının idamesi için onun kazancına bağlı olduğunu düşünen ve başta kadının kendisi olmak üzere çocuklarını da baba/erkek’e minnet duymaları yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Bu konuda görüşülen kadınlar ağırlıklı olarak şunları ifade etmektedir. K:16: *“Parasını o verdiği için mecbur ona danışırız.”* K5: *“Parayı ondan aldığım için haberi olması gerekiyor.”* K11: *“Hemen hemen her şeyde haberi oluyor. Çünkü parayı o ödüyor.”* şeklinde açıklamalar ekonomik özgürlüğe sahip olmamanın kadınları erkek egemenliğine sığınmanın önemli başka bir nedeni olarak gösterilebilir. Ancak ekonomik özgürlük tek başına yeterli temel bir etken değildir. Çünkü kadınlar herhangi bir işte çalışsa bile evin erkeği, reisi ve büyüğü olarak hep eşlerini görmekte ve kendilerini onun arka planında tutmaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmada kadınlar ufak tefek herhangi bir ürün alımında ekonomiye ihtiyaç duydukları gözlenmiştir. Evin temel konularında karar alırken ekonomiden çok, din ve geleneksel yapının toplumsal cinsiyet bağlamında erkeği ön planda tutarak kadının da bu düşünce yapısında yetişmesini desteklemektedir. Dolayısıyla erkeğin kadın tarafından da kabullenmiş bir egemenliği söz konusudur. Öte yandan Trabzon’da gerçekleştirilen bir çalışmada ortaya koyulan gerçek, durumu ifade etmektedir. Herhangi bir işte çalışarak evlerini geçindiren kadınların aile reisi olarak erkeği tanımlamakta, çocuklarını terbiye ederken onu referans almakta, evde temel kararları erkek vermektedir. (Yavuz, 2015, s.121). Ayrıca erkeğin çalışıp kazandığı asgari ücretin dahi kendi kazançlarından daha değerli olduğunu ifade ederek aslında toplumsal cinsiyetin ataerkil bir toplumda yaşamının erkeğe sunduğu eşit olmayan ve üstün tutulan ayrı bir değer olarak görülebilir. Buradan hareketle ataerkil yapıli toplumlarda kadınlık ve erkeklik, din ve geleneksel yapı altında tek ve değişmesi çok zor görülen erkek hegemonyasının sağlam bir zemine dayandırıldığıdır. Bu düzeyde kurulan kadınlık ve erkeklik biçimleri bir yandan üslup haline getirilirken bir yandan da birçok açıdan yoksunlaştırılır. Böylece kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulur (R. W. Cornell, 2016, s.267).

Ataerkil Yapılı Ailelerde Kadın Düşüncesinin Önemi

Ataerkil düşünce, sistem olarak kadın ve erkeğin sınırlarını gelenek ve din aracılığıyla kodlayarak sistemin dışına çıkmadan yaşamaları sağlanmaktadır. Sistemin düzenli işleyişi olması içinde toplum tarafından sürekli baskı altında tutulmaktadır. Özellikle ekonomi, eğitim ve sosyal yönden az gelişmiş veya gelişmemiş toplumlarda erkeğin kadını baskılaması daha yoğun yaşanmaktadır. Kadın sürekli baskı altında tutularak hayatının sınırlarının dışına çıkarılmamaya çalışılmaktadır. Kadının hayatını ev ve çocuklardan ibaret olarak gören ataerkil yapı, düzenin devamı için kadın ve erkeklerle bir takım pazarlıklar yapmaktadır. Ataerkil toplumda kadını, erkek aracılığıyla hemen her konuda baskılayarak sürekli denetimde tutmayı istemektedir. Çünkü sisteme göre kadın, evlenmeden önce anne tarafından babaya nasıl itaat etmesi gerektiğini öğrendiyse başka bir erkek olan kocaya da aynı şekilde itaat etmesi ve ataerkil yapının devam etmesi için de annesinden görüp öğrendiklerini büyük bir titizlikle çocuklarına aktarması gerekmektedir. Ayrıca erkeğin de toplum tarafından kadın ve çocukların koruyuculuğunu yapması, onların geçimlerini sağlayarak minnet duymalarını sağlaması toplumun kendisine öğrettiği erkek egemenlik duygusunu ailesine kabul ettirme amacını taşımaktadır.

Ataerkil toplumlarda aile içi ilişkiler geçmişten gelen ve günümüze kadar halen etkisini koruyan din ve geleneksel normların denetiminde devam etmektedir. Özellikle ekonomik özgürlüğü olmayan ve aile geliri asgari seviyelerinde olan ailelerde din ve geleneksel kültürün etkisi daha belirgindir. Öyle ki aile içi ilişkilerde kadının erkekten bağımsız düşünceye sahip olması ve bunu eşine/kocaya karşı savunması noktasında bile kadının aleyhinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların ekonomik kaynaklı olduğunu savunan K20, *“çalışmadığım için, ekonomik özgürlüğüm olmadığı için kendimi düşüncelerimi savunamıyorum. Bana göre bütün sıkıntıların başında parasızlık geliyor”* (K20, 44 yaşında, 2 Çocuk annesi) diye belirtirken geleneksel yaşamın ataerkil yapıyla olan bağlantısını sadece maddiyata dayandırmaktadır. Hâlbuki ataerkil düşüncenin olduğu toplumlarda ekonomik özgürlüğe sahip olan kadınlar bile tipik ev yaşantısını benimsemek zorunda bırakılmaktadır. Çünkü ataerkil ideoloji toplum tarafından onaylanmış ve benimsenmiş bir yaşam biçimidir. Dolayısıyla, erkeğin toplum tarafından kabul görmüş bir egemenliği söz konusudur. Öte yandan herhangi bir konuda düşüncesini ifade edemeyip savunamayan K5 ve K19 şunları ifade etmektedir. K5: *“O ne derse onu yapıyoruz mecbur. O ne derse o oluyor. Onun düşüncesi dışında ters karar alınmıyor zaten”* K5 bu mecburiyeti kadın oluşuna bağlayarak, *“gücümüz yetmez ki o erkek o ne derse o. Bizde öyle gördük.”* (K5, 27 yaşında, 2 çocuk annesi) K19 ise; *“Savunuyorum da genellikle onun dediği olduğu için, fazla zorlamıyorum. Çünkü biz kadınlar zaten fazla zorlayamaz.”* (K19: 33 yaşında, 3 Çocuk annesi) Diyerek, ataerkil sistemin dayattığı bir takım dini ve geleneksel düşünceye mesaj göndermektedir. Aslında bu durum, toplumda kadınlar konusunda cinsiyete dayalı yapılan eşitsizliğin aile içerisinde ne kadar etkili olduğunun bir yansımasıdır. Ancak ataerkil yapıyı her ne kadar eleştiresek de bu sistemin toplumda özellikle kadınlar tarafından destek görmesi erkek egemenliğini meşru hale getirmektedir. Her şeyde eşinin iznini ve onayını alarak hareket eden K10, eşinin kendi düşüncesini bazen sordüğünü çoğu zaman da kendi kafasına göre hareket ettiğini hatırlattığımızda şunları ifade etmektedir. *“Evet, ben her şeyi eşimden izin alarak yaparım. Çünkü ailemden de böyle gördüm. Ayrıca*

dinimizde de böyle. Hem ailemin huzuru bundan geçiyor. Ben ısrarcı biri değilim. Fikrimi söylerim tamam derse yaparız, tamam demezse onun dediğine ben uyarım.” (K10, 40 yaşında, 1 Çocuk annesi) Ayrıca gün boyunca akşama kadar dışarıda çalışıp evin geçimini sağlamak için yorulan babanın ev içerisinde ve dışarıda son sözün ona ait olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu düşünceyi içselleştirip benimseyen K10, aile içerisinde kadının ılımlı, yumuşak ve eşine karşı itaatkâr davranması gerektiğini söyleyerek erkek hegemonyasının gerekliliğini savunmaktadır. Gelenek ve din gibi kültürel değerler aracılığıyla aile içerisinde yetiştirilen çocuklar ataerkil yapının üstün gördüğü erkek egemenliğini benimseyerek yetiştirilmektedir.

Eşiniz sizin düşüncenizi sorar mı? Diye sorduğumuzda, çalışmaya katılan kadınların ortak görüşü; “nadir sorar, bazen sorar, sorsa da yine kendi bildiğini yapar”, şeklindedir. Çalışmamıza katılan kadınların tek başına karar alıp hareket edemedikleri, eşleri sorumsuz olsa da her şeyde haberlerinin olması gerektiğini belirtmiştik. Ancak tam aksine kadınların düşüncelerini erkeğin genellikle sormadığını ve sorsa bile yine kendi bildiğini yapması toplumsal cinsiyetin erkek statüsüne sunduğu ayrıcalıklı bir konumun kadın-erkek ilişkisine yansımaları olarak görebiliriz. Kadınların erkeğin daha üstün ve ayrıcalıklı oluşunu benimseyip içselleştirmeleri bir takım gelenek ve din kuralları altında erkek hegemonyasının haklı ve doğruluğunu gösterme çabası olarak görülebilir. Ayrıca, din böyle emrediyormuş gibi gelenek haline getirilen ilişkiler kadını her anlamda baskı altında tutarak kadının hayatını toplumsal cinsiyetin sunmuş olduğu roller çerçevesinde yaşaması için baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Ataerkil toplumda erkeğin değeri her zaman için öncelikli ve kadından daha ön planda tutulmuştur. Kadının ise ev yaşamıyla özdeşleştirilen hayatı gibi düşünceleri de bir o kadar kapalı ve değersiz görülmüştür. K5 eşi için, “*O kendi kafasına göre hareket eder. Benden akıl almaz. Ama oraya gitme onu yapma gibi sadece akıl verir.*” (K5, 27 yaşında 2 çocuk annesi).

Ataerkil yapıli toplumlarda her ne kadar erkeğin görüşü daha fazla önemsense de kadınlara, “düşüncenizi eşinize karşı rahatlıkla söyleyip savunabiliyor musunuz? Diye sorduğumuzda evliliği, akraba evliliği ve rızası olmadan evlenen kadınların ortak cevabı; düşüncelerini ifade ederken eşlerinin çok etkisinde kaldıkları, düşüncelerini ifade etseler bile yine onun dediği olacağından savunamadıklarını belirterek erkeğin egemenliğini çaresizce kabul etmektedirler.

Toplum, geçmişten gelen dini ve gelenek söylemlerine dayanarak kadını kamusal alandan dışlayıp, özel alan olan ev içerisine hapsedmesi kadının ekonomik olarak kendini erkeğe bağımlı hissetmesine sebep olmaktadır. Zaten dini ve gelenek olarak erkeğin egemen gücünü kabul eden kadın, ekonomik yönden de erkeğe bağımlı bırakılarak ataerkil sistemin düşüncesine razı olmaktadır. Ayrıca kadın ve erkeğe çocukluğundan itibaren baba ve anne tarafından öğretilen egemenlik duygusu kadının düşünce hayatında bile yer edinmiştir. Bu yüzden evin reisi olan erkek toplumsal cinsiyetin erkeğe sunmuş olduğu üstünlüğü kullanıp ailenin özellikle hem ev içi hem de ev dışı faaliyetlerinde kadını sürekli denetiminde tutarak istediği gibi yönlendirmektedir. Görüşülen kadınların hemen hepsi erkeğin, kadının düşünce hayatında bile ne kadar büyük bir yer kapladığı ve özgürce düşünemediklerini belirterek, erkek egemenliğinin kadının yaşamını tamamen kapsadığını göstermektedir. K12'nin, “*eşimin huyunu bildiğim için*

nelere izin verecekse onları söylerim. Yani eşimin izin verdiğini bildiğim konularda düşüncemi savunurum” (K12, 44 yaşında 1 çocuk annesi) diye açıklaması, günümüz toplumunda halen yoğun bir şekilde devam eden tek görüşlü erkek iktidarının tipik bir yansımasıdır. Öte yandan düşüncesini nadirde olsa söyleyen K13, *“eşim tepki verse de ben düşüncemi söylerim. Zaten fikrimi reddeder olmaz derse bende zorlayamam tamam derim. Çünkü bayanlar her zaman öyledir, zorlayamaz.”* (K13, 33 Yaşında, 2 çocuk annesi). Bu ve benzeri düşüncelerin kadınların zihinlerinde yer etmesi onların, *“bizde böyle gördük, dinimizde de böyle veya ekonomik özgürlüğüm olmadığı için hep bunlar oluyor.”* gibi nedenlere dayandırılması aslında ülkemizde özellikle düşünce olarak gelenek ve muhafazakâr yaşantının yoğun olduğu bölgelerde erkek gücünün karşı konulmaz bir iktidar oluşuna başta toplum olarak özellikle bu bölgelerde yetişen kadınlar için kabul görmüş ve değişmesi zor görülen bir öğretilerdir.

Ataerkil Topumlarda Kadın Erkek İlişkisi

Erkek ve kadın statüsü cins ayrımına göre belirlenmekte olup toplumsal cinsiyet, ataerkil toplumlarda cinsiyete göre bireye konum sağlamaktadır. Erkek doğası itibarıyla hem dışarıda hem ev içerisinde daha çok sözü dinlenen ve saygı duyulan birey olarak yetiştirilmektedir. Kadın ise, tam tersi daha uysal, uyumlu, itaatkâr olmayı benimseyerek hep erkekten sonra ikinci planda olması gerektiğini içselleştirerek büyümektedir. Böylesi düşünceleri toplumun merkezine alan ataerkil yapıli toplumlarda çocukların küçüklükten itibaren erkeksi ve kadınsı duygularla hareket etmeleri sağlanmaktadır. Bu düşünce ve davranış kalıpları arasında sıkışıp kalan ve kendi başına karar alamayan, hep başkaları tarafından yönlendirilen geleneksel kadın imajı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kadınlar, erkek egemenliğini çocukluk çağından itibaren peşinen kabul etmektedir. Kadın ve erkeğin eşit olmadığını ifade eden K8, *“kadın ve erkeğin eşit olduğunu düşünmüyorum. Ama aile içerisinde ortak karar alınması lazım. Ama babanın da biraz daha baskın olması lazım. Ya da öyle hissettirmek lazım. Çocukların babadan biraz korkmaları lazım. Babadan izin almaları lazım, ben öyle düşünüyorum. Bir yere giderken ondan izin alırım. O da bana der gittiği yeri ama izin almaz. Hiç kimse bunu inkâr etmesin. Erkekler bizim toplumumuzda ister istemez hep öndedirler”* (K8, 45Yaşında, 4 Çocuk annesi) diye ifade etmesi, aslında toplumun genelinde var olan duruma açıklık getirmektedir. Fakat K8 erkek egemenliğinin sadece kendi düşünce hayatında yer almasının yeterli olmayacağını düşünerek baba/erkek’in tüm aile fertleri üzerinde her zaman bir baskısının ve ağırlığının olması gerektiğini savunmaktadır. Ataerkil yapıli toplumlarda kadınların, erkek egemenliğini benimseyerek büyümesi ve erkeğin hemen her şeyde öncü olması gerektiğine inanması aslında sadece onlar için değil, hep süregelen erkek egemenliğinin sorunsuzca devam etmesine katkı sağlamaktadır.

Kemikleşmiş düşünce yapıları kadınları geleneksel kadınlık rolü olan karılık ve annelik statüsüne hapsedmektedir. Çünkü kız çocukları için “nasılsa evlenip çocuk büyütecek, okulu bitirsin yeter” diye bakılırken, erkek çocuktan her zaman başarılı olması, iyi para kazanabileceği bir iş edinebilmesi ve ailesini geçindirmesi beklenir. Bu durum da kadın, gençliği ve güzelliği, erkek ise parası ve statüsü üzerinden tanımlanır (Kurtuluş, vd., 2004, s. 59). Severek ve kaçarak evlenen ve bu evliliğinden dolayı pişmanlık du-

yan K5, kadın erkek ilişkisinde ortak karar alınması gerektiğini savunmaktadır. Ancak eşinin her şeyi tek yaptığından dolayı sitem ederek ve bu sitemini yanlış kişiyle evlilik yapmasına ve kadın oluşuna bağlamaktadır. Kadın olduğu için bir şeyleri değiştirmenin çok zor olduğunu ve bizim bu çevrede yaşayan insanların sadece ev, iş, bulaşık, temizlik ve çocuk gibi şeylerle zamanın geçtiğini belirterek erkek egemenliğinin dayattığı hayatı yaşamak zorunda kaldıklarını belirtmektedir (K5, 27 Yaşında, 2 çocuk annesi).

Ataerkil toplumlarda erkek bilindiği üzere birey olarak kadından çok daha değerli ve itibarlı konumdadır. Erkeğe doğumundan itibaren sunulan bu yüksek değer hemen her alanda öncelikli ve saygın olmasını sağlamaktadır. Kadın ise, erkeğin denetiminde ve erkeğin izin verdiği ölçüde statüsünü geliştirebilmektedir. Kadın erkek ilişkisinde eşitliği kabul etmeyen K6, *“eşim benden hep bir adım önde olmalı. Ben onu hep savunuyorum. Erkek tabii ki bizim reisimizdir. Ben onu her zaman çocuklarımıza da öğretirim. Baba bizim evde birincidir. İkinci annedir. Her şeyde onun fikrini alır ona göre hareket ederim. Çocuklarımı da o yönde yetiştirmek istiyorum”* (K6, 41Yaşında 3 Çocuk annesi) diye ifade ederek aslında geleneksel ve dinsel normların ataerkil sistemin devam etmesindeki en önemli destekçisi olarak görülebilir. Ayrıca ataerkil sistemin kadınlara sunmuş olduğu *“annelik ve karılık”* statüsünü kadınların bu denli benimsemiş olması toplumsal cinsiyetin başarılı bir şekilde eyleme dönüştürülmüş hali olarak nitelendirilebilir. Görüşülen kadınların pek çoğu, aile içerisinde erkeğin bir adım önde olması gerektiğini, erkeğin daha fazla sözünün geçmesi gerektiğini belirterek; erkeği, *“o evimizin reisidir”* algısı ataerkil sistemin bizzat kadınlar tarafından desteklendiğini göstermektedir. Ancak her ne kadar *“erkek bir adım öndedir”* anlayışı yaygın olsa da kadınında ev içerisinde sözünün geçmesinin gerektiğini belirten K16, sitemini şu şekilde anlatmaktadır. *“Tabii evin reisi erkektir. Ama senin ne kadar hükmün geçiyorsa bende evin kadınıyım. Erkek erkeklğini, bayan da bayanlığını bilecek de bir yerde de benim sözümün geçmesini isterim. O ne kadar büyükse ben de anneyim. Benim emeğim daha çok. O bırakıp gidiyor. Ben 5 çocukla akşama kadar ne yedirsem, ne giydirsem diye düşünüyorum. Belki erkek sözü biraz fazla olabilir ama eee biraz da bizim sözümüz geçerli olsun”* (K16, 37Yaşında, 5 Çocuk annesi). Erkek çocuğunun ayrıcalıklı bir şekilde büyütülmesi ve kadınlar tarafından da bu şekilde öğrenilip algılanması erkek egemenliğinin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Çünkü erkeğin her anlamda daha değerli gösterilmesi kadınların kendilerini daha değersiz atfetmelerine sebebiyet vererek eril iktidarın meşruluğuna rıza göstermek zorunda kalmaktadır.

Ataerkil toplumda kadın erkek konusunda birçok çelişkinin olduğu bilinmektedir. Günümüz mevcut koşullarında bile, anne ve baba çocukları yetiştirirken cinsiyete göre hareket ettiği ve geleneksel toplum yapısının uygun gördüğü roller çerçevesinde davranıldığı gözlenmiştir. Çalışmamızda birçok kez ataerkil yapıyla aile yaşantısında din ve geleneğin çok fazla etkisinin olduğunu belirtmiştik. Bu etkinin benzeri, toplumun her katmanında görülebilir. Ancak ekonomik ve eğitim seviyesinin alt katmanında yer alan aile yapılarındaki kadın erkek ilişkisinde din ve gelenek daha belirgindir. Ve bu tip ailelerde yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının aleyhinde daha yoğun yaşanmaktadır. K3 ve K14’ün, kadın erkek ilişkisine verdiği cevap aslında günümüzde kadınlar açısından yaşanan durumu özetler niteliktedir. *“Bizim buralarda erkeğin sözü daha ağır bastığı için, hem bize de öğretilen budur. Bizde mecbur kabul ediyoruz.”* (K3, 36 yaşında, 3 Çocuk annesi). *“Erkek evin reisidir. Bu böyle, başımızı eğiyoruz.”*

Öyle gördük öyle gidiyor,” (K14, 44Yaşında, 3 Çocuk annesi) diyerek ataerkil yapının kadına dayattığı hayati yaşamının çaresizliğini dile getirmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet, ataerkil toplumlarda kadın erkek ayrımının ilişkisel boyutuna da değinerek, kadın ve erkeğe uygun cinsiyet kimlikleri inşa etmektedir. Bu kimlikler, erkeğe önemli ölçüde avantaj sağlayıp daha yüksek konumlar inşa ederken, kadını daha pasif halde bırakmak için üzerinde hep bir baskılama aracı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Ataerkil yapıli toplumlarda özellikle gelenek ve muhafazakâr kesimlerin yoğun olduğu bölgelerde toplumun çekirdeğini oluşturan ailede, kız ve erkek çocukları toplumsal cinsiyet bağlamında yetiştirilmekte ve hayata hazırlanmaktadır. Ayrıca ataerkil toplumda aile, toplum yapısı ve bireylerin ihtiyaçlarına göre kendi yapısını değiştirebilmektedir. Toplumsal cinsiyet, sosyal ilişkileri ve daha da önemlisi kadın erkek ilişkisini anlamak için önemli bir açılım sağlamaktadır. Bu açılım ideoloji, güç ve toplumsal sınıflar gibi kavramların daha iyi anlaşılmasına yardım eder. Ayrıca bu bakış açısı, hem ailede hem de toplumda var olan egemen tiplerin nasıl yeniden üretildiği konusunda önemli mesajlar vermektedir. Çünkü aile toplum ile birey arasında önemli bir tampon görevi yürütmektedir (Dedeoğlu, 2000, s.143). Toplumsal cinsiyet rolleri yaşamın her alanında kadın ve erkeğe önemli ve aktif roller hazırlar. Aile bu rollerin öğretildiği merkez saha olarak bilinir. Aile içerisinde baba olan erkeğin her şeyde önceliği vardır ve ailenin en temel konuları başta olmak üzere hemen her konuda söz hakkı tanındığı bir egemenliğe sahiptir. Dolayısıyla maddi ve manevi yönden erkeğe mahkûm olan ve kendi hayatını erkeğin yaşamına dolaylı olarak zorunda kalan geleneksel bir kadın imajı rolü ortaya çıkmaktadır. Kadınlık ya da erkeklik tümüyle toplumsal veya kültürel olaylar olup bu durum zaman ve yerlere göre farklılık gösterebilmektedir (Bingöl, 2014, s.109). Toplumun eğitimli ve maddi yönden gelişmiş bölgelerinde kadın ve erkekten beklenen davranışlar ile toplumun daha gelenekçi ve muhafazakâr alanlarında yaşayan insanlardan yapması beklenen davranışlar çok daha farklı olduğu bilinmektedir. Bir tarafta ekonomik ve eğitim seviyesinin gelişmesine bağlı olarak gelişen sosyal hayatların kadın ve erkek üzerindeki baskıyı azaltırken, daha katı kuralların yanında maddi imkânsızlığında olduğu bölgelerde ise, erkek ve özellikle kadın üzerindeki toplum baskısının daha yoğun hissedildiği kısıtlı bir yaşam mevcuttur. Aile gelirinin ve eğitim seviyesinin asgari düzey ve altında olduğu bölgelerde kadınların düşüncelerinde genel olarak şu düşünce yer almaktadır. *“Biz kadınlar, aile içerisinde ikimizin de dediği olsun isteriz. Ama bizim buralarda hep erkek evin reisi olarak görülür, biz kalkuk öyle gördük ve buralarda bu düşünce kabul edilir,”* gerçekleştirmiş olduğumuz çalışmada da kadınların düşünce hayatında erkeğin egemenliğinin hemen her şeyde hissedilir olması çalışma hakkındaki yaklaşımımızı destekler niteliktedir. Öte yandan aile içi ilişkilerde erkeğin üstünlüğünü ekonomi, eğitim ve dine bağlayan K18, *“Bana göre kadın erkek eşittir. Bende isterim benim de sözüm geçsin isterim. Eşimin sözünü tutmak imandan dolayı ben onun için yapıyorum. Dinimiz böyle emrettiği için. Ayrıca ekonomik özgürlüğüm olmadığı için mecbur kalıyorum onu dinlemeye. Ailem beni okutmadı ve ben de okuyamadığım için çok pişmanım”* (K18, 38 Yaşında, 4Çocuk Annesi) diyerek toplumun kadına biçtiği rolleri yine toplumun baskısıyla yaşamak zorunda kaldığı görülmektedir. Ancak K18, ekonomik özgürlüğüm olsa da eşimin sözünü tabii ki yine dinlerim ancak benim de sözüm geçer, düşüncesi gelenek ve din yaşantısının toplum hayatında ne kadar aktif ve etkili olduğunu göstermektedir.

Çünkü kadının ekonomik özgürlüğe sahip olması ev içerisinde temel kararların yine erkek tarafından alınmasını engellemektedir.

Sonuç

Türkiye geçmiş dönemlerden günümüze değin ataerkil yapının yoğun yaşandığı ve kabul gördüğü bir ülkedir. Özellikle ekonomik yönden az gelişmiş, kültürel yönden ise daha homojen olan Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzurum şehrinde ataerkil bir cinsiyet rejiminin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle erkeğin hemen her şeyde etkin bir konumda olduğu, kadının ise arka planda kaldığı bir düşünce ideolojisi hâkimdir. Dolayısıyla kadın erkek güç ilişkisinde erkek temelli bir iktidarın varlığından söz edilebilir.

Kadınların sahip olduğu maddi imkânsızlığın yanında eğitim seviyesinin de erkeğin eğitim seviyesinden daha düşük olması onları aile içi roller ve diğer pek çok konuda ikinci plana itmektedir. Çünkü ekonomi ve eğitim seviyesinin iyi olması insana önemli bir özgüven sağlar. Ancak bu çerçevede yaşamlarını sürdüren kız çocuklarının eğitim görmesi, toplumsal cinsiyetle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla aile içerisinde başlayan kadın erkek eşitsizliği kadının evliliğiyle de devam etmektedir. Ayrıca aile reisi olarak tabir edilen erkeğin eğitimi, aile içi ilişkileri önemli ölçüde etkilediği düşünülebilir. Yapılan çalışma çerçevesinde görüşülen kadınların büyük bir bölümünün eğitim düzeyi ilkökul iken, erkeklerin ise daha çok ortaöğretim ve lise seviyesinde olması kadınların söylemlerinde erkeklerin hemen her konuda daha çok şey bildiğini varsaymaktadır. Bu da hem aile içerisindeki temel kararların alınmasında hem de ev dışı konularda erkeğin önemli ölçüde hâkimiyetinin olduğunu göstermektedir. Bu kaniya, görüşülen kadınların duygu ve düşüncelerini ifade ederken gelenek ve dini öğretilerin yanında ekonomik yetersizlik ve eğitim derecesinin düşük olması gibi sebeplerin dile getirilmesiyle ulaşılmaktadır

Erkek hegemonyası karşısında görüşülen kadınların çoğunluğu tepkilerini gizlemekte ve düşüncelerini rahatça ifade edemedikleri görülmüştür. Çok az oranda düşüncesini ifade eden kadınların da kendilerini savunamadıklarını belirtmiştir. Bu çaresizliği, toplumsal cinsiyetin kadınlara yüklemiş olduğu ev hanımı ve annelik rollerinin yanı sıra “biz de böyle gördük”, “dinimiz emrediyor” düşüncesiyle gelenek ve dini söylemler çerçevesinde durumu değerlendirdikleri görülmektedir. Kadınlar, erkeğin egemenliğini; dini kurallar, geleneksel öğretiler ve ekonomik özgürlüğün olmayışına dayandırarak kabul ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca kadınların, ev içerisindeki tek iktidarın baba/erkek olduğu algısını çocuklara da doğrudan aktarması, toplumsal cinsiyetin onlara sunmuş olduğu rolleri kusursuzca yerine getirmesini sağlamaktadır.

Muhafazakâr yapının dinamikleri ve geleneksel öğretilerle desteklenen ataerkil sistemde kadın ve erkeğe yönelik önceden belirlenen toplumsal kimlikler mevcuttur. Kadının konumu büyük oranda toplumsal cinsiyet rolleri tarafından belirlenmekte ve kadının istenilen yönde hareket etmesi için dini ve geleneksel yapılar aracılığıyla toplum baskısı yapılmaktadır. Ev içerisinde kadının temel rolünün “ev hanımı ve annelik” olarak belirlenmesi kadınların özel alanda sıkışık kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca soyun devamının erkeğe dayandırıldığı ataerkil toplumda kadının erkeğe hemen her konuda tabi olması beklenmektedir ve çocuklarda bu yönde yetiştirilmektedir. Öte yandan

baba soyunun etkinliğinin sürdüğü bölgede, akraba evliliklerinin hala yaygın olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, çalışma içerisinde kadınların baba evinden itibaren evlilikleri dâhil olmak üzere kendi hayatlarıyla ilgili kararlarda hep erkeğin egemenliğinde karar verildiği ve her ne kadar görüşülen bazı kadınlar “benim de sözüm dinlenir” diye ifade etse de, muhafazakar ve gelenek ruhun büründüğü ataerkil yapıtlı toplumlarda ve özellikle eğitim ve ekonomik yönden toplumun alt katmanında yer alan ailelerde erkeğin sarsılmaz bir iktidara sahip olduğu ve kadının bu sistemin devamlılığında rol oynadığı yapılan derinlemesine görüşmelerde saptanmıştır.

Kaynakça

- Altun, D. ve Toker H. (2017). “Toplumsal Cinsiyet”, 1.Baskı, Ankara
- Butler, J. (1990). “Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity” New York and London: Routledge
- Butler, J. (1993). “Bodies that matter”, Routledge, Newyork and London
- Bem, S. (1993). “The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality”, New Haven: Yale University Press
- Brown, H. A, (2016). “Marx’ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile”, Çev. Gamze Rastgeldi, 1.Baskı, Ankara
- Connell, R. W. (1977). “Ruling class, ruling culture”, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Connell, R. W. (2016). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar”, Çev. Cem Soydemir, 2.Basım, İstanbul
- Eckert, P. and McConnellGinet, S. (2003). “Language and Gender”, Second Edition. Cambridge and New York: Cambridge University Press, Chapter1,
- Eckert, P. and McConnellGinet, S. (2003). “Language and Gender”, Second Edition. Cambridge and New York: Cambridge University Press, Chapter5
- Gökkaya, V. B. (2018). “Toplumsal Cinsiyet ve Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet”, 1:Basım, Ankara
- Lerner, G. (1986). “The Creation of Patriarchy”, Oxford University Press, Oxford and New York
- Millett, K. (1970). “Sexual Politics”.
- Phillips, A. (2012). “Demokrasinin Cinsiyeti”, Çev. Alev Türker, 2.Basım, İstanbul
- Rigel, N. Batuş G. Yücedoğan G. Çoban B. (2005). Kadife Karanlık, İkinci Baskı, İstanbul
- Rose, S. O. (2018). “Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?”, Çev. Ferit B. Aydar, 1.Basım, İstanbul

- Tucker, J. E. (2015). “İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet”, Çev. Zeynep E. Koca, Birinci Baskı, İstanbul
- Tekeli Ş. (1988). “Kadınlar İçin”, 1.Basım, İstanbul
- Yapıcı A. (2016). “Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın”, 1.Baskı, İstanbul
- Yaraman A. (2015). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili”, 2.Basım, İstanbul
- Walby S. (1990). “Theorizing Patriarchy.” Basil : Blackwell.
- Blackless M. Charuvastra A. Derryck A. Fausto-Sterling A. Lauzanne K. Lee E. (2000). “How sexually dimorphic are we? Review and synthesis”, American Journal of Human Biology, 12:151–166.
- Bhasin K. (1993). “What is Patriarchy? Kali for Women”, New Delhi.
- Bingöl O. (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık” KMÜ Sosyal Ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi 16 sayı 1, 108-114.
- Becker M. (1999). “Patriarchy and Inequality: Towards a Substantive Feminism”, University of Chicago Legal Forum: Iss. 1, Article 3
- Connell R. ve W. M. J. (2005). “Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept Gender and Society”, Vol. 19, No:6 December, pp,829-859.
- Dedeoğlu S. (2000). “Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği”, Toplum ve Bilim Dergisi Sayı:86
- EROL M. (2008). “Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık Cilt: 32 No:2, 199-219,
- Ecevit Y. (2003). “Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi 25 (4) Özel Eki
- GOKÇE B. (1979). “Ulusal Kültür, Türk Toplumunda Kadın Üzerine”, Sayı:6
- GÜNAY G. ve BENER Ö. (2011). “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Hacettepe Üniversitesi, TSA /Yıl: 15, S:3
- Gerschick, T.J, and A.S. Miller. (1994). “Gender identities at the crossroads of masculinity and physical disability”, Masculinities 2(1): 34-55.
- KİTİŞ, Y. ve Sema B. Ş. (2007). “Bir Aile İçi Şiddet Olgusu; Sır Tutma İlkesi ile Şiddeti İhbar Etme Yükümlülüğü Arasındaki Etik İkilem”, Aile ve Toplum Yıl: 9 Cilt: 3 Sayı:11
- Kahraman, S. D. (2010). “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3 (1), 30-35
- Kurtuluş C. Uğraş U. T. Önder K. (2004). “Hegemonik Erkekliğin Peşinden,” Toplum ve Bilim, Sayı, 101, Güz
- Ökten Ş. (2009). “Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Top-

- lumsal Cinsiyet Düzeni” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı:2/8
- Subaşı N. (2007). “Muğla üniversitesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam, Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, 1.Baskı, Ankara
- SARITUNALI G. “Ataerkillik ve Türkiye’de Kadına Yönelik Ev-İçi Şiddet”, Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2. Sınıf Öğrencisi
- Yıldırım S. (2017). “Kadına Yönelik Şiddet ve Ataerkillik”, 6.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II, Muş,
- Yavuz Ş. (2015). “Ataerkil Egemen Erkeklik Değerlerinin Üretiminde Kadınların Rolü: Trabzon Örneği” Fe Dergi 7, No.1, 117-130.
- Vatandaş C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, (2011). “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, Sosyoloji Konferansları, Sayı:35, sy,29-56, İstanbul Üniversitesi Yayınları
- West C. and Zimmerman, D. (1987). “Doing Gender. Gender and Society”, 1:125-151
- Witt, S. D. (1997). “Parental influence on children’s socialization to gender roles”, Adolescence,. Education Abstracts
- Crespi, I. (2013). “Socialization and Gender Roles Within the Family: A Study on Adolescents and Their Parents in Great Britain”, Catholic University of Milan
- URL: https://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/seda_kaya_guler/2014/03/04/erkek-egemen-toplum (Erişim Tarihi: 07.07.2018)
- URL: <http://www.altinmiras.com/?Syf=26&Syz=105543> (Erişim Tarihi: 13.07.2018)

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)

Adres: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Akdeniz Üniversitesi Enstitüleri Binası B Blok 2. Kat Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus / ANTALYA

Tel: 0242 227 44 00 – 1479

E-Mail: aksosdergi@gmail.com

Web: aksos.akdeniz.edu.tr